

დოდლაურის სამაროვანი

ძვ.წ. XV-VIII საუკუნეები

DOGHLAURI CEMETERY

15th-8th centuries BCE

დოდლაურის სამაროვანი

ძვ.წ. XV–VIII საუკუნეები

DOGHLAURI CEMETERY

15th–8th centuries BCE

შოთა რუსთაველის საქართველოს
ეროვნული სამეცნიერო ფონდი

Shota Rustaveli National
Science Foundation of Georgia

საქართველოს
ეროვნული მუზეუმი

Georgian
National Museum

რედაქტორი
ნანა გოგიბერიძე

Editor
Nana Gogiberidze

ავტორები
იულონ გაგოშიძე
ნიკოლოზ გობეჯიშვილი
თინათინ ჭანიშვილი
დავით გაგოშიძე
ქრისტინე შავლაყაძე

Authors
Iulon Gagoshidze
Nikoloz Gobejishvili
Tinatin Chanishvili
David Gagoshidze
Kristine Shavlakadze

პალინოლოგი
ელისო ყვავაძე

Palynologist
Eliso Kvavadze

ანთროპოლოგი
ლიანა ბითაძე

Anthropologist
Liana Bitadze

მხატვარი
ციცინო თურქიაშვილი
რუსუდან ბერიძე

Painting
Tsitsino Turkiashvili
Rusudan Beridze

ფოტოები
მირიან კილაძე

Photos by
Mirian Kiladze

დიზაინი და დაკაბადონება
დათო მოსიაშვილი

Design and layout by
Dato Mosiashvili

კვლევა განხორციელდა
შოთა რუსთაველის საქართველოს
ეროვნული სამეცნიერო ფონდის
ფინანსური მხარდაჭერით (FR-19-735)

This work was supported by
Shota Rustaveli National Science
Foundation of Georgia
(FR-19-735)

სარჩევი

დოღლაურის სამაროვნის შესწავლის ისტორია	7
ქრონოლოგია.....	12
სამარხთა აგებულება და დაკრძალვის წესი	15
კერამიკა	21
იარაღი, ინსიგნიები და ცხენის აღკაზმულობა	47
სამკაული	54
 დოღლაურის სამაროვანი გვიანი ბრინჯაო – ადრეული რკინის ხანის კავკასიის არქეოლოგიურ კულტურათა კონტექსტში.....	62
Doghlauri Cemetery in the Late Bronze – Early Iron Age.....	67
 ბიბლიოგრაფია	86
Bibliography.....	92
 ტაბულების აღწერილობა	100
Description of Plates.....	113
 ტაბულები / Plates	125

დოღლაურის სამაროვნის შესწავლის ისტორია

შიდა ქართლში მდ. მტკვრის მარცხენა შენაკადებს – აღმოსავლეთ და დასავლეთ ფრონეებს შორის მტკვრის მეორე ტერასაზე მოქცეულ, ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ დაფერდებულ ვრცელ ვაკეს დედოფლის მინდორი ეწოდება (ფართობი – 25 კმ²). დედოფლის მინდვრის აბსოლუტური სიმაღლე ზღვის დონიდან 650-750 მ-ს შორის მერყეობს. ტერასა შედგენილია ქვიშაქვებზე დაშრეეებული 3-4 მ-ის სისქის მდინარეული კონგლომერატისგან და მასზე განფენილი 1,5 მ-ის სისქის თიხნარისგან, რომელსაც ფარავს 30-40 სმ სისქის ჰუმუსიანი ფენა. დედოფლის მინდვრის სამხრეთ ბოლოში, მტკვრის მეორე ტერასაზე გაშლილია ვრცელი მრავალფენიანი ნამოსახლარი, რომლის ნაწილებია დოღლაურის სამაროვანი და მის სამხრეთით, მდინარის პირას აღმართული არადეთის ორგორა. ნამოსახლარი ვრცელდება მდ. აღმოსავლეთ ფრონის მარცხენა ნაპირზეც – ბერიკლდეებზე.

დოღლაურის სამაროვანზე არქეოლოგიურად გათხრილი და შესწავლილია ბრინჯაოს ხანის 500-მდე სამარხი, რომელთა უმეტესობა ძვ.წ. XV-VIII საუკუნეებს განეკუთვნება. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ დოღლაურის სამაროვანი გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური არქეოლოგიური ობიექტია საქართველოსა და კავკასიაში. დოღლაურის სამაროვნის ამ პერიოდის სამარხების კვლევა და იქ გამოვლენილი მდიდარი და მრავალფეროვანი არქეოლოგიური მასალის შესწავლა საშუალებას იძლევა დაისვას და გადაიჭრას გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კავკასიის არქეოლოგიურ კულტურებთან დაკავშირებული მთელი რიგი აქტუალური პრობლემებისა, რაც წინამდებარე პუბლიკაციის უმთავრესი მიზანია.

მდინარის პირას აღმართული ორი გორა – ე.წ. არადეთის ორგორა ძველთაგანვე იპყრობდა ყურადღებას და მასთან არაერთი ლეგენდაა დაკავშირებული. არადეთის ორგორის უფრო მაღალ გორას დედოფლის, ან უფრო ხშირად, თამარ დედოფლის გორას უწოდებენ (სურ. 1). დედოფლის გორით ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში დაინტერესდნენ. 1926 წელს თბილისის უნივერსიტეტის სტუდენტმა-გეოლოგმა, არადეთის მკვიდრმა ლ. ტიტვინიძემ დედოფლის გორის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში ჩაატარა მცირე გათხრები. განათხარი მასალა დაცულია შალვა ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების

სურ. 1. დედოფლის გორა.
Fig. 1. Dedoplis Gora.

მუზეუმში და თარიღდება ძვ. წ. I – ახ. წ. I საუკუნეებით. 1953-1963 წლებში არადეთის ორგორა არაერთხელ მოიხილა ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ურბნისის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელმძღვანელები ნ. ბერძენიშვილი, გ. ლომთათიძე, პ. ზაქარაია). 1957 წელს ეს ადგილები არქეოლოგმა ოთ. ლამბაშიძემ დაზვერა. 1972 წლიდან ქარელის რაიონში მუშაობა დაიწყო ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის შიდა ქართლის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ, რომელმაც 1972 და 1976 წლებში დედოფლის გორაზე მცირე მასშტაბის დაზვერვითი გათხრები განახორციელა (გაგოშიძე, წონელია, 1991: 72). 1985 წლიდან დედოფლის გორაზე სტაციონარული გათხრები დაიწყო. გათხრები მიმდინარეობდა 1985-1990, 1992-1993, 2004-2007, 2013-2016 (ხელმძღვანელი ი. გაგოშიძე) და 2017-2019 (ხელმძღვანელი დ. გაგოშიძე) წლებში. 2013-2016 წლებში დედოფლის გორის დასავლეთ და აღმოსავლეთ ფერდებზე ქართულ-იტალიურმა არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელმძღვანელები ი. გაგოშიძე, ე. როვა) გორის კულტურული ფენების დასაზუსტებლად სტრატეგრაფიული ჭრილები გაავლო (Gagoshidze, Rova, 2018: 497-510).

არქეოლოგიური გათხრებით დადასტურდა, რომ დედოფლის გორა მრავალფენიანი ნამოსახლარია, სადაც კულტურულ შრეთა საერთო სიმძლავრე 14 მეტრს აღემატება. პირველი სამოსახლო დედოფლის გორაზე, ძვ.წ. IV ათასწლეულში გაჩენილა და ცხოვრება ახ. წ. VI საუკუნემდე არ შეწყვეტილა. ამის შემდეგ გორაზე აღარავინ დასახლებულა (Gagoshidze, 2001: 259-260).

1980-იან წლებში გაირკვა, რომ მდინარე აღმოსავლეთ ფრონის შესართავთან, მის მარცხენა სანაპიროსთან გამოვლენილი ბერიკლდეების არქეოლოგიური ძეგლი (ლლონტი და სხვ., 1986) ადრებრინჯაოს ხანაში იმ ნამოსახლარის ნაწილი, სატაძრო-საკულტო უბანი უნდა ყოფილიყო, რომლის ცენტრი იყო დედოფლის გორა. ბერიკლდეების საკულტო სამოსახლოს ჩრდილო-აღმოსავლეთით ვაკეზე აღრიცხულია ორმოცდაათზე მეტი ყორღანი, რომელთაგანაც 7 გაითხარა. მათგან 2 ადრეულ ბრინჯაოს ხანას (ბედენის კულტურა), 4 შუა ბრინჯაოს და ერთიც შუადან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალ ეტაპს განეკუთვნება. აშკარაა, რომ ამ ყორღანებში იმ სამოსახლოს მეთაურები იმარხებოდნენ, რომლის ცენტრი იყო დედოფლის გორა (Koridze, Palumbi, 2008: 125-152).

ინფორმაცია დოღლაურის სამაროვნის შესახებ სამეცნიერო მიმოქცევაში გამოჩნდა გასული საუკუნის 70-იან წლებში (ღამბაშიძე, 1974: 150-168). 1979-1982 წლებში სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის (ამჟამად საქართველოს ეროვნული მუზეუმი) არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ¹ დოღლაურის ამ სამაროვანზე გათხარა შუა ბრინჯაოდან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი პერიოდის ყორღანი, რომელშიც ორცხენშებმული ეტლი აღმოჩნდა. მაშინვე გამოვლინდა ადრებრინჯაოს და გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის 56 ოროსამარხი, აგრეთვე ამავე პერიოდის რამდენიმე შენობა და ადრეული ბრინჯაოს ხანის 11 სამარხი-აკლდამა (გაგოშიძე და სხვ., 1986: 56-67).

2012 წელს დოღლაურის სამაროვნის ტერიტორიაზე გაიარა თბილისი-სენაკი-ლესელიძის მშენებარე ავტომაგისტრალის რუისი-აგარის მონაკვეთმა. 1979-82 წლებში გათხრილი სამარხები მდებარეობს ავტომაგისტრალიდან სოფელ დოღლაურისკენ მიმავალი გზის მიმდებარე ტერიტორიაზე. 2011 წელს გაირკვა, რომ სამაროვანი გრძელდებოდა დასავლეთით ტერასის კიდეზე. მიუხედავად ამისა, 2012 წლის ზაფხულში, თბილისი-სენაკი-ლესელიძის ავტომაგისტრალის რუისი-აგარის მონაკვეთზე სამშენებლო სამუშაოები უკანონოდ, ტერიტორიის არქეოლოგიურად შესწავლის გარეშე დაიწყო, რამაც კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი ძლიერ დააზიანა. სამშენებლო სამუშაოების შეჩერება მოხერხდა მხოლოდ მაშინ, როცა ჰუმუსიანი ფენა 8 ჰა ფართობის ტერიტორიაზე მთლიანად აღებული იყო. გადარჩენილი არქეოლოგიური სამუშაოების

¹ ექსპედიციის მონაწილეები: ი. გაგოშიძე (ხელმძღვანელი), ე. ქორიძე, კ. გოგიჩაიშვილი, მ. საგინაშვილი, მ. ქორიძე, თ. დარახველიძე, კ. შიშკინი, პ. ფირფილაშვილი, გ. ჯავახიშვილი, გ. გაგოშიძე, ლ. მაყაშვილი, ი. ნუცუბიძე.

შედეგად ადრეული ბრინჯაოსა და გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის 153 სამარხი გამოვლინდა¹.

2013 წელს დოღლაურის ექსპედიციამ სამაროვნის ჩრდილო-დასავლეთი მონაკვეთი გათხარა, სადაც 257 სამარხი და 4 თონისებრი სტრუქტურა გამოვლინდა². 2014 წელს არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ თ. ბიბილურის ხელმძღვანელობით ბრინჯაოს ხანის ერთი სამარხი და ოთხი სამარხის ნაშთი დააფიქსირა. 2015 წელს ძეგლზე საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ 33 სამარხი შეისწავლა, რომელთაგან 30 გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანას განეკუთვნება³.

2012, 2013 და 2015 წლებში გამოვლენილი არქეოლოგიური მასალა, ისე როგორც 1979-1981 წლებში მოპოვებული სამარხეული ინვენტარი დაცულია საქართველოს ეროვნული მუზეუმის სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმის დედოფლის მინდვრის ფონდში. 2014 წელს მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიაში ინახება. ოსტეოლოგიური მასალა შესასწავლად ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ანთროპოლოგიურ ლაბორატორიაში განთავსდა (ხელმძღვანელი ლ. ბითაძე). სამარხებიდან და კერამიკული ჭურჭლიდან აღებული მიწის ნიმუშები შემდგომი პალეოლოგიური კვლევისათვის (პალეოლოგი ე. ყვავაძე) საქართველოს ეროვნული მუზეუმის პალეონტოლოგიის ინსტიტუტს გადაეცა.

¹ 2012 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია დააკომპლექტა შ.პ.ს „China Nuclear Company“-ის მიერ გამოცხადებულ ტენდერში გამარჯვებულმა ა.ა.ი.პ – „საქართველოს არქეოლოგიურმა ასოციაციამ“-მ. ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ: საქართველოს ეროვნული მუზეუმის თანამშრომლები: ი. გაგოშიძე (ექსპედიციის ხელმძღვანელი), ნ. გოგიბერიძე, ც. თურქიაშვილი (მხატვარი), ი. სოზიაშვილი, თ. ქუთელია, თ. ჭანიშვილი; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიური ინსტიტუტის თანამშრომლები: ვ. ლიჩელი (პროექტის ხელმძღვანელი), დ. ნასყიდაშვილი, დ. ტურიაშვილი, ო. ბენაშვილი; თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი: გ. რჩეულიშვილი და საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს მცხეთის არქეოლოგიური მუზეუმის თანამშრომელი კ. კობერიძე.

² 2013 წელს არქეოლოგიურ ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ: ი. გაგოშიძე – ექსპედიციის ხელმძღვანელი (საქართველოს ეროვნული მუზეუმი), ნ. გოგობერიძე, თ. ჭანიშვილი, ც. ბუაჩიძე, გ. რჩეულიშვილი, ც. თურქიაშვილი, დ. ტურიაშვილი, ო. ბენაშვილი, ბ. გელაშვილი, გვ. ვაჩაძე, თ. გიორგაძე, მ. კასრაძე, თ. ფიცხელაური. საველე მუშაობაში მონაწილეობდნენ ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგები: დ. გაგოშიძე, ა. გაბუნიას, ლ. ჩოლოგაური, ა. თეთრუაშვილი, ქ. ესებუა, ნ. თავართქილაძე, რ. ჯაჯანიძე, ს. კობერიძე, ს. უკლება, ს. გოძიაშვილი. დღიურ მუშებზე ექსპედიციას დაქირავებული ჰყავდა ქარელის მუნიციპალიტეტის სოფელ საღოლაშნისა და სოფელ დოღლაურის მცხოვრები 25 პირი, რომელთა უმრავლესობა დევნილია რუსეთის მიერ ოკუპირებული ტერიტორიიდან.

³ 2015 წელს დოღლაურის სამაროვანზე არქეოლოგიურ სამუშაოებში მონაწილეობდნენ: ი. გაგოშიძე – ექსპედიციის ხელმძღვანელი (საქართველოს ეროვნული მუზეუმი); რ. დავლიანიძე, თ. ჭანიშვილი, ნ. გოგიბერიძე, დ. გაგოშიძე, ც. თურქიაშვილი (მხატვარი).

სსიპ შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ ფუნდამენტური კვლევებისათვის გამოცხადებულ სახელმწიფო სამეცნიერო გრანტების კონკურსში გამარჯვებული პროექტის „დოღლაურის სამაროვანი კავკასიის გვიანდელი ბრინჯაო-ადრეული რკინის ხანის არქეოლოგიურ კულტურათა კონტექსტში (ინტერდისციპლინარული კვლევა)“ (შიფრი FR-19-735, ხელმძღვანელი – ნ. გობეჯიშვილი, კოორდინატორი – ქ. შავლაყაძე, მკვლევრები – ი. გაგოშიძე, დ. გაგოშიძე, თ. ჭანიშვილი) ფარგლებში ჩატარდა ინტერდისციპლინარული კვლევები, შეიქმნა დოღლაურის სამაროვანზე გამოვლენილი მასალის ელექტრონული კატალოგი და მომზადდა წინამდებარე პუბლიკაცია.

ქრონოლოგია

კავკასიის არქეოლოგიაში ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია ბრინჯაოს ხანის დანა-წევრებული ქრონოლოგიური შკალის შედგენა, რაც მოიცავს შუა ბრინჯაოდან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი პერიოდის, გვიანი ბრინჯაოდან რკინის ხანაზე გადასვლის ეტაპების დადგენასაც.

კავკასიის გვიანი ბრინჯაოს ხანის ქრონოლოგიური შკალის შექმნაზე, მისი ზუსტი ჩარჩოების განსაზღვრაზე არაერთ მეცნიერს უმუშავია¹. გვიანი ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიურ კულტურათა გენეზისის კვლევას ეძღვნება კ. ფიცხელაურის და რ. აბრამიშვილის ნაშრომები, რომლებიც ამ პერიოდის ძეგლების საერთო კულტურულ კონტექსტში გააზრების ერთ-ერთი პირველი მცდელობებია. მათ მიერ შემუშავებულ ქრონოლოგიურ სქემებს, მიუხედავად არსებული გარკვეული სხვაობებისა, დღემდე არ დაუკარგავთ მნიშვნელობა. რ. აბრამიშვილმა სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველმა შემოიტანა ტერმინი ლჭაშენ-წითელგორების არქეოლოგიური კულტურა, ხოლო კ. ფიცხელაურმა აღმოსავლეთ საქართველოს, ჩრდილოეთ სომხეთისა და ჩრდილო-დასავლეთ აზერბაიჯანის გვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლები ცენტრალურ-ამიერკავკასიური არქეოლოგიური კულტურის ქვეშ გააერთიანა. ორივე მეცნიერი ძვ.წ. II ათასწლეულის შუა ხანებს შუა ბრინჯაოდან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალ ეტაპად მიიჩნევდა, ერთი განსხვავებით: რ. აბრამიშვილი შიდა ქართლის ტერიტორიას ფოთლისებური სატევრების შემცველი კომპლექსების მატარებელ საზოგადოებას უკავშირებდა. ამ კულტურას კი ის ლჭაშენ-წითელგორების სინქრონულად თვლიდა და ძვ.წ. XV საუკუნით ათარიღებდა (აბრამიშვილი და სხვ., 1978: 66).

¹ ქართველ მკვლევართაგან აღსანიშნია რ. აბრამიშვილის, კ. ფიცხელაურის, ბ. კუფტინის, ო. ჯაფარიძის, ტ. ჩუბინიშვილის, გ. გობეჯიშვილის, თ. მიქელაძის, ლ. ჯიბლაძის, გ. ნარიმანიშვილის, ვ. სადრაძის, რ. პაპუაშვილის, ნ. ახვლედიანის, ნ. სულავას, ლ. ფანცხავას, ჯ. აფაქიძის კვლევები. მნიშვნელოვანია სომეხი მეცნიერების ს. ესაიანის, ტ. ხაჩატრიანის, რ. ბადალიანის, ე. ხანძატიანის მიერ გაწეული შრომა. კავკასიის გვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლების ქრონოლოგიასთან დაკავშირებით საინტერესო კვლევები აქვთ ა. იესენს, ე. კრუპნოვს, ბ. ტეხოვს, ვ. კოზენკოვას, ა. სკაკოვს, ა. სმიტს, ვ. კუნტნერს და სხვ.

კ. ფიცხელაურის მიერ შემუშავებული ქრონოლოგიური სკემის მიხედვით, შუადან გვიანბრინჯაოზე გარდამავალი ეტაპი ძვ.წ. 1450-1350 წლებს შორის ექცევა, ხოლო ცენტრალურ-ამიერკავკასიურ კულტურას ძვ.წ. 1350-1250 წლებს აკუთვნებს (ფიცხელაური, 1973: ტაბ. LXIX). ვ. სადრაძის მიხედვით, წეროვნის სამაროვანიც ცენტრალურ-ამიერკავკასიურ არქეოლოგიურ კულტურას მიეკუთვნება და ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებით თარიღდება (Садрაძე, 1991: 81,82).

დოღლაურის სამაროვნის მრავალფეროვან არქეოლოგიურ მასალაზე და მათ შორის რადიოკარბონული მეთოდით დათარიღებულ კომპლექსებზე დაყრდნობით, შესაძლებელი გახდა ქრონოლოგიური ჯგუფების გამოყოფა: შუა ბრინჯაოდან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი ეტაპი და გვიანი ბრინჯაო – ადრეული რკინის ხანის ოთხი ძირითადი ფაზა.

შუადან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალ პერიოდს დოღლაურის №1 ყორღანი და ორი ორმოსამარხი (№№3-1979, 42-1980) განეკუთვნება, რომელთა ინვენტარიც მსგავსებას ბერიკლდეების ამავე პერიოდის №4 ყორღანის არქეოლოგიურ მასალასთან პოულობს. ჩვენი მოსაზრებით, აღნიშნული სამარხების თარიღი ძვ.წ. XV საუკუნის შუა ხანებზე გვიანდელი არ უნდა იყოს. ყორღანული სამარხისგან განსხვავებით, ორმოსამარხები რიგითი მოსახლეობის კუთვნილებას უნდა წარმოადგენდეს.

დოღლაურის სამარხების უმეტესობა გვიანი ბრინჯაოსა და რკინის ხანას მიეკუთვნება. ამ ჯგუფის ქრონოლოგიური ჩარჩო საკმაოდ ფართოა და მოიცავს პერიოდს ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეთა მიჯნიდან ძვ.წ. IX-VIII საუკუნეებამდე. დოღლაურის სამაროვნის ამ ეპოქის ხანის სამარხებიდან რადიოკარბონული დათარიღებისათვის ჩვენ მიერ შეირჩა 9 კომპლექსი. 5 ნიმუში გაიგზავნა გერმანიაში, გერმანიის არქეოლოგიის ინსტიტუტში, პროექტ Kur(a)gan-ის ფარგლებში (პროექტის ხელმძღვანელები: ს. ჰანსენი, გ. პალუმბი), 4 ნიმუში კი პოლონეთში, პოზნანის რადიოკარბონულ ლაბორიატორიაში.

რადიოკარბონული და შედარებით-ქრონოლოგიური მეთოდების გათვალისწინებით კომპლექსებში შესაძლებელია 4 ძირითადი ფაზის გამოყოფა: გვიანი ბრინჯაო I. ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეთა მიჯნა – ძვ.წ. XIII საუკუნის შუა ხანა; გვიანი ბრინჯაო II. ძვ.წ. XIII საუკუნის მეორე ნახევარი – ძვ.წ. XII საუკუნის შუა ხანა; ადრეული რკინის ხანა I. XII-XI საუკუნეთა მიჯნა – ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისი; ადრეული რკინის ხანა II. ძვ.წ. I ათასწლეულის პირველი მეოთხედი (ტაბ. 1).

გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამარხების არქეოლოგიური მასალა პარალელებს ვრცელ არეალში პოულობს, რომელიც სწორედ ცენტრალური ამიერკავკასიის რეგიონს მოიცავს. შესაბამისად, მიგვაჩნია, რომ ტერმინი ცენტრალურ-ამიერკავკასიური არქეოლოგიური კულტურა ნათლად ასახავს გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული საფეხურის არქეოლოგიური კულტურის გავრცელების გეოგრაფიულ არეალს, რომლის შემადგენელი ნაწილიცაა დოღლაურის სამაროვანი.

ძვ.წ. XII-XI საუკუნეების მიჯნიდან რადიკალურად იცვლება არა მხოლოდ კერამიკული ნაწარმი, არამედ ლითონის იარაღიც. ამ ქრონოლოგიურ ჩარჩოში უნდა მოთავ-

სდეს ის სამარხები, რომლებიც ე.წ. ფოთლისებურ სატევრებს შეიცავენ (№№59-2012, 232-2013, 23-2015). ამ პერიოდის სამარხებში პირველად ჩნდება კერამიკის ახალი ფორმები და ორნამენტირების განსხვავებული ტექნიკა. სავარაუდოდ, სწორედ ამ მონაკვეთს უკავშირდება მტკვრის შუა ნელის აუზში ე.წ. შიდაქართლური არქეოლოგიური კულტურის გავრცელება.

ძვ.წ. II-I ათასწლეულების მიჯნაზე სამარხებში რკინის იარაღი გვხვდება (№№20-1980, 55-1981, 57-1981 სამარხები). რკინის იარაღის შემცველი სამარხების ქრონოლოგიური ჩარჩო ძვ.წ. VIII საუკუნემდე ჩამოდის. ყველაზე გვიანდელი №57-1981 სამარხი უნდა იყოს: აქ აღმოჩნდა ბრინჯაოს ფიბულა, რომელიც ნ. სულავას კლასიფიკაციით, ფიბულების ყველაზე ადრეულ I1 ქვეტიპს განეკუთვნება და ძვ.წ. IX საუკუნის მეორე ნახევრითა და ძვ.წ. VIII საუკუნით თარიღდება (სულავა, 2011: ტაბ. 61/ა).

სამარხთა აგებულება და დაკრძალვის წესი

დოღლაურის სამაროვნის სამარხთა მოწყობისა და მიცვალებულთა დაკრძალვის წესი ჩვეულებრივია კავკასიის შუა ბრინჯაოდან გვიანბრინჯაოზე გარდამავალი, გვიანი ბრინჯაოს და ადრეული რკინის ხანის ძეგლებისათვის. ამავდროულად, შესამჩნევია ადგილობრივი, მხოლოდ ამ სამაროვნისათვის დამახასიათებელი ელემენტების არსებობაც, რომელიც მას სხვა სინქრონული არქეოლოგიური ძეგლებისაგან განასხვავებს.

შუა ბრინჯაოდან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი პერიოდი სამარხები

ყორლანი N1. 1980 წელს გაითხარა შუაბრინჯაოდან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი პერიოდის ყორლანი, რომელიც მდებარეობდა სოფ. დოღლაურისაკენ მიმავალი გზის დასავლეთით, მისგან დაახლ. 100 მეტრის მოშორებით. ყორლანს ოვალური მოყვანილობის ყრილი ჰქონდა (სიგრძე – 12 მ, სიგანე – 10 მ, სიმაღლე – 0,5 მ.). მისი გრძივი ღერძი მიმართული იყო აღმოსავლეთ-დასავლეთის ხაზზე. კირნარევ მიწაში არეული ქვებისაგან შედგენილი ყრილის სისქე განაპირა მხარეებში 0,5-0,6 მეტრს აღწევდა. ქვაყრილის მოხსნის შემდეგ გამოვლინდა ნაგრძელებული, კუთხეებმომრგვალებული დასაკრძალავი ორმო, რომელსაც დასავლეთის მხარე შევიწროვებული ჰქონდა. ორმოს სიღრმე აღმოსავლეთ ნაწილში 2,50 მეტრს, დასავლეთ (შევიწროვებულ) ნაწილში კი 2,20 მეტრს აღწევდა. ამავე კუთხეში 1,90 მეტრის სიღრმეზე დატოვებული იყო 0,2-0,3 მეტრის სიგანის საფეხური.

დასაკრძალავი ორმოს მოყვანილობა ხელნიანი ეტლის ფორმას იმეორებდა, მის კიდეებზე ხის სვეტების დანახშირებული კვალიც შეიმჩნეოდა. აღნიშნულ სვეტებს, სავარაუდოდ, ორმოს გადახურვის ძეგური კონსტრუქცია ეყრდნობოდა. გადახურვის ჩაქცევის შედეგად დასაკრძალავი კამერა მთლიანად რიყის ქვებით იყო ამოვსებული, რის გამოც ინვენტარი და მიცვალებულის ჩონჩხი ძლიერ დაზიანდა. ადამიანის ჩონჩხისაგან ყორლანის ცენტრში მხოლოდ მუხლებში მოკეცილი ქვედა კიდურები დაფიქსირდა,

რომელთა მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მიცვალებული მარცხენა გვერდზე, თავით დასავლეთისაკენ მიმართული მოუთავსებიათ. ორმოს ცენტრსა და დასავლეთ ნაწილში გაიწმინდა ცხენის ორი ჩონჩხი. სამარხეული ინვენტარი წარმოდგენილი იყო შავად გამომწვარი 8 თიხის ჭურჭლით (ტაბ. 2), ბრინჯაოს ბორბლისებურსაყბეურიანი ორი ლაგმით, ცხენის აღკაზმულობისათვის გამიზნული ბრინჯაოს ხუთი ნივთითა და ბრინჯაოს კასრისებური მძივით (ტაბ. 3). (გაგოშიძე და სხვ., 1986: 65).

დოღლაურის სამაროვანზე №1 ყორღანის თანადროულია ორი სამარხი: №3-1979 და №42-1980. ისინი ინდივიდუალურ, რიგითი მეთემეების კუთვნილ ორმოსამარხებს წარმოადგენდნენ, რომელთა ინვენტარი მხოლოდ კერამიკული ნაწარმისაგან შედგებოდა (ტაბ. 4; 16).

გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის სამარხები

ძეგლის ძლიერი დაზიანების გამო, გვიანი ბრინჯაოს და ადრეული რკინის ხანის სამარხების მინისზედა კონსტრუქციების თაობაზე მსჯელობა საკმაოდ რთულია. ქვის გროვის ნაშთები და სამარხის შიდა სივრცეში სხვადასხვა დონეზე მოქცეული რიყის ქვები მიანიშნებენ საშუალო ან მოზრდილი ყრილის არსებობაზე, რაც, შესაძლოა, წინამორბედ ეპოქაში გავრცელებული – ყორღანების გამართვის ტრადიციის გაგრძელებას წარმოადგენდეს. ზოგადად, კავკასიის რეგიონში სამარხთა ქვაყრილის მოწყობის წესი გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის სხვადასხვა პერიოდის ძეგლებზე ფართოდაა გავრცელებული. სამარხები არ ჰკვეთენ ერთმანეთს, მხოლოდ ორ შემთხვევაში გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპის სამარხები (№№115-2012, 156-2013) ჩაჭრილი და დაზიანებული აქვთ ადრეული რკინის ხანის სამარხებს (№№115ა-2012, 177-2013) (სურ. 2).

გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამარხების გარკვეულ ნაწილში შემორჩენილია ხის ძეგლის ნაშთები. სავარაუდოდ, სამარხი ორმოები ხის მასალით იყო გადახურული, რომელზეც ქვისა და მინის ყრილი უნდა მოეწყოთ. სამარხი ორმოების შიდა სივრცეში სხვადასხვა დონეზე რიყის ქვების აღმოჩენა სწორედ ასეთი კონსტრუქციების ჩაქცევას უკავშირდება. სამარხთა აბსოლუტური უმრავლესობა გაძარცვული და არეულია. დიდი ალბათობით, ქვაყრილთა ჩაქცევა სწორედ გაძარცვის დროს ან შემდეგ პერიოდში უნდა მომხდარიყო. ხის ძეგლის ნაშთები ყველაზე კარგად №78-2012 სამარხში შემორჩა (ტაბ. 62. 1). აღნიშნული სამარხის გაძარცვის შედეგად მიცვალებულის თავის ქალა აღმოსავლეთ კედელთან მოქცეულა, ხის ძეგლები კი უშუალოდ ჩონჩხზე და თიხის ძლიერ დაზიანებულ ჭურჭელზე დაფიქსირდა.

ინჰუმაციურ სამარხებს მეტწილად ოთხკუთა ნაგრძელებული ფორმის ორმოები ახასიათებთ, ხოლო კენოტაფების შემთხვევაში გვხვდება სხვადასხვა ზომის როგორც ოთხკუთხა, ასევე ოვალური და წრიული მოყვანილობის ორმოები. ქვაყრილი გამართული იყო როგორც ინჰუმაციური სამარხების, ასევე კენოტაფების თავზეც.

სურ. 2. სამარხები №156-2013 და №177-2013
Fig. 2. Burials №156-2013 and №177-2013

გვიანი ბრინჯაოს ადრეული ხანის სამარხთა ორმოები მიწის ზედაპირიდან საშუალოდ 1,2-1,5 მ-ის სიღრმეზე მოუწყვიათ. ოთხკუთხა სამარხების სიგრძე შეადგენდა საშუალოდ 2 მეტრს, ხოლო სიგანე 1,2-1,5 მეტრს შორის მერყეობდა. სამაროვანზე ოვალური და წრიული მოყვანილობის მხოლოდ რამდენიმე სამარხია აღმოჩენილი.

სამარხების კრომლეხებით შემოსაზღვრა, რომელიც გვხვდება გვიანი ბრინჯაოს და ადრეული რკინის ხანის სხვადასხვა პერიოდის ძეგლებზე – ელი-ბაბა (მურვანიძე, 2010: 410-416), საფარ-ხარაბა (ნარიმანიშვილი, 2010: 275-367), სტირფაზი (Техов, 1974), მადნისჭალა (თუშიშვილი, 1972) და სხვ. დოღლაურის ტერიტორიაზე არ ფიქსირდება, თუმცა, ძეგლის ძლიერი დაზიანებიდან გამომდინარე, გადაჭრით რაიმეს მტკიცება შეუძლებელია.

დაკრძალვის რიტუალი დოღლაურის გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამარხებში თითქმის უცვლელია. ხელუხლებლად შემორჩენილი სამარხების მიხედვით, გარკვეული კანონზომიერება შეინიშნება მიცვალებულის პოზის, ორიენტირებისა და ჩატანებული ინვენტარის კუთხით.

მიცვალებულებს კრძალავდნენ ხელ-ფეხმოკეცილ მდგომარეობაში, მამაკაცებს მარჯვენა, ხოლო ქალებს მარცხენა გვერდზე. საგულისხმოა, რომ მიცვალებულის რომელიმე გვერდზე მოთავსების და ორიენტირების მსგავსი წესი გვიანდელი ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კავკასიაში ფართოდ არის გავრცელებული. მიუხედავად იმ სამარხების სიმრავლისა, რომლებშიც შეუძლებელია დაკრძალვის წესის რეკონსტრუქცია, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ გვიანი ბრინჯაოს ადრეული ხანის სამარხებში მიცვალებულის თავით ჩრდილოეთის მიმართულებით მოთავსება მკაცრად განსაზღვრული წესის მიხედვით ხდებოდა, ზოგიერთ შემთხვევაში მცირედი გადახრით აღმოსავლეთით ან დასავლეთით.

ინჰუმაციური სამარხების უმეტესობა ინდივიდუალურია, მხოლოდ ხუთ შემთხვევაში დაფიქსირდა ორი მიცვალებულის ერთ სამარხში მოთავსების ფაქტი. №32-2013 ოთხკუთხა მოყვანილობის სამარხში (ტაბ. 102. 1) მარცხენა გვერდზე დასვენებული მიცვალებულის თავის ქალა სამარხის ცენტრში აღმოჩნდა. მასზე დაუსვენებიათ მეორე მიცვალებული – კიდურებმოხრილი. სამარხის დასავლეთ კედელთან აღმოჩნდა სამი ქოთანი. მეორე მიცვალებულის კისრის არეში ბრინჯაოს, სარდიონის მძივები და საკიდები დადასტურდა.

გვიანი ბრინჯაოს სამარხების იატაკს, როგორც ჩანს, უშუალოდ გრუნტი წარმოადგენდა, რადგან საფენის კვალი სამარხებში არ დაფიქსირდა. გამოჩნდა 2015 წელს შესწავლილი №18 სამარხი (ტაბ. 171. 1). აღნიშნული სამარხის ძირზე, მის სხვადასხვა ნაწილში და მიცვალებულის ჩონჩხის ქვეშ კევრისათვის განკუთვნილი მცირე ზომის ქვები (კოხები) აღმოჩნდა. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე, კიდურებმოხრილი, თავით ჩრდილოეთისაკენ მიმართული იყო დაკრძალული. მისი პოზიდან და სამარხეული ინვენტარის გათვალისწინებით ჩონჩხი მდებარეობითი სქესის ინდივიდს ეკუთვნოდა. სამარხის ჩრდილოეთ კედელთან აღმოჩნდა 2 ქოთანი, ხოლო მიცვალებულის ზედა კიდურებთან – ბრინჯაოსა და პასტის მძივები, ბრინჯაოს კილიტები, სამარხის აღმოსავლეთ კედელთან კი – ბრინჯაოს მახათი. მუცლის არეში ქვის გახვრეტილი ფირფიტა (ამულეტი) დაფიქსირდა. სავარაუდოდ, საქმე მიცვალებულის კევრზე დაკრძალვის ტრადიციასთან გვაქვს, რომელიც გვიანი ბრინჯაოს ხანაში იშვიათად გვხვდება. თრიალეთში, ელი-ბაბას სამაროვანზე 9 კევრიანი სამარხია აღმოჩენილი (მურვანიძე, 2010: 410). საკვლევ პერიოდისაა ნალვლში (რამიშვილი, 1999A: 29-35), ძველ ქანდასა (Бохочадзе и др., 1986: 45) და ბორნილელეში (ღამბაშიძე, 1987: 36-43) მიკვლეული კევრიანი სამარხებიც.

გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამარხებში ხშირია ცხოველის ძვლების აღმოჩენის შემთხვევები. 2012, 2013 და 2015 წლებში შესწავლილი სამარხებიდან ცხოველის ძვლები 52 ინჰუმაციურ სამარხში და მხოლოდ ერთ კენოტაფში (№145-2013) დაფიქსირდა. №101-2012 სამარხის სამხრეთ ნაწილში, მიცვალებულის ფეხებთან მსხვილფეხა საქონლის მთლიანი ჩონჩხი აღმოჩნდა (ტაბ. 65. 1). მიცვალებული, რომლის ჩონჩხისგანაც მხოლოდ ქვედა კიდურები იყო შემორჩენილი, მარცხენა გვერდზე მოხრილ მდგომარეობაში დაუკრძალავთ. სამარხი, მიცვალებულის პოზის მიხედვით, მდებარეობითი სქესის

ინდივიდს ეკუთვნოდა. დოღლაურის სამაროვანზე აღნიშნული სამარხი ერთადერთია, რომელშიც ცხოველის ჩონჩხი მთლიანადაა შემორჩენილი. მსხვილფეხა საქონლის თავის ქალა №№60-2012, 183-2013 და 228-2013 სამარხებში აღმოჩნდა. ცხოველის ძვლები სხვადასხვა ზომისა და დანიშნულების მქონე ჭურჭელშიც გვხვდება. №46-2013 სამარხში (ტაბ. 105. 1) საქონლის ძვლები, მათ შორის 3 კოჭი თიხის ქოთანში აღმოჩნდა.

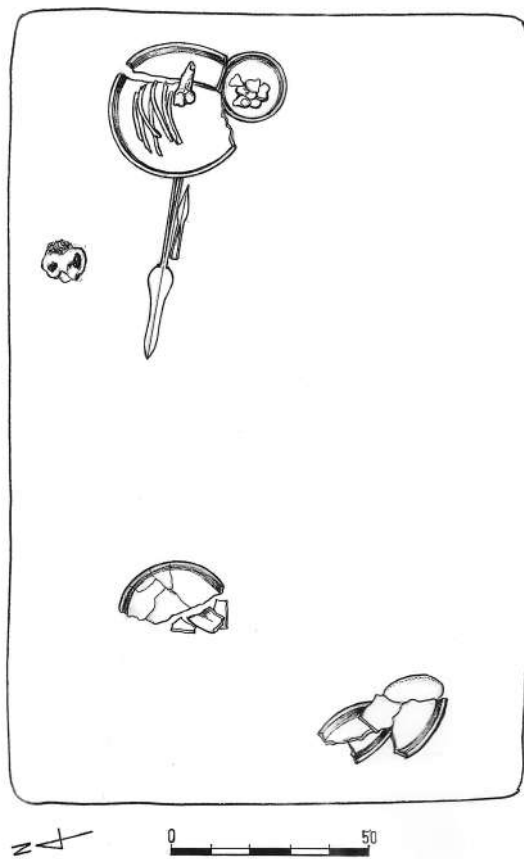
პალინოლოგიურმა მონაცემებმა ცხადჰყო, რომ მიცვალებულისათვის განკუთვნილ ჭურჭელში სხვადასხვა სახის საკვებს ათავსებდნენ. თუმცა, შიგთავსის ანალიზი და ჭურჭლის სავარაუდო ფუნქციური დანიშნულება ხანდახან ერთმანეთს არ ემთხვევა. მაგალითად, №14-2013 სამარხის (ტაბ. 90. 6) სადღვებელში პალინოლოგიური კვლევის მიხედვით, ტყეში შეგროვებული კაკალი და თხილი მოუთავსებიათ.

გვიანი ბრინჯაოს ადრეული ეტაპის სამარხებს შორის 30 კენოტაფია – სამარხი რომლებშიც მიცვალებულის ძვლები არ დაფიქსირდა. ასეთი სამარხები სამხრეთ კავკასიის არქეოლოგიურ ძეგლებზე იშვიათად გვხვდება და მათი სიმრავლით სწორედ დოღლაურის სამაროვანი გამოირჩევა. ასეთი სამარხების ქრონოლოგიური ჩარჩო საკმაოდ ფართოა და ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეების მიჯნიდან ძვ.წ. XIII საუკუნის შუა ხანებამდე პერიოდს მოიცავს. ინჰუმაციური სამარხების მსგავსად დოღლაურის სამაროვანზე გამოვლენილი კენოტაფების უმეტესობა დაზიანებულია, თუმცა არ არის გაძარცვული ან არეული. კენოტაფი, როგორც წესი, მხოლოდ კერამიკულ ნაწარმს შეიცავს.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია №164-2013 სამარხი, კენოტაფი (ტაბ. 134), რომელშიც რიგებად ჩანყობილი თიხის 30 ჭურჭელი გამოვლინდა. საინტერესოა №46-2012 სამარხიც (ტაბ. 41). მას მართკუთხა მოყვანილობის ორმო გააჩნდა, რომელშიც სხვადასხვა ტიპის 29 ჭურჭელი მოუთავსებიათ (ქოთნები, დოქები, ჯამები და სხვ.). სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში გამოვლენილ თიხის ჭურჭელში მსხვილი საქონლის ძვლები აღმოჩნდა.

როგორც უკვე ითქვა, კენოტაფების რაოდენობით დოღლაურის სამაროვანი კავკასიაში გამორჩეულ ადგილს იკავებს. სამარხის ეს ტიპი დადასტურებულია გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ამიერკავკასიის სხვადასხვა ძეგლზე: კასპი (ბარამიძე, 1965: 31-66), სამთავრო (კალანდაძე, 1980: 25), წეროვანი (Садрაძე, 1991: 22), ქისტაური, წოფი, გულგულა, ბაკურციხე, ნასადგომარი, მელაანი (Пицхелаური, 1979: 27). ამ ძეგლების არქეოლოგიური მასალა ბევრ საერთო პოულობს დოღლაურის სამაროვნის კერამიკულ ნაწარმთან. სამთავროს სამაროვანზე კენოტაფების გამართვა წინამორბედ – შუა ბრინჯაოს ხანაშიც არის დადასტურებული (კალანდაძე, 1980: 25). დოღლაურის სამაროვანზე კი უძველესი კენოტაფები (№№130-2012, 27-2013, 28-2013, 99-2013 სამარხები) გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეულ ეტაპს მიეკუთვნება.

სამარხეული ინვენტარი დოღლაურის გვიანი ბრინჯაო-ადრეული რკინის ხანის სამარხებში მრავალფეროვანია. გამოვლენილი არქეოლოგიური მასალა კერამიკული ნაწარმით, იარაღ-სამკაულით და სოციალური სტატუსის განმსაზღვრელი ნივთებით არის წარმოდგენილი.

სურ. 3. სამარხი №125-2012
Fig. 3. Burial №125-2012

გვიანი ბრინჯაო-ადრეული რკინის ხანაში ძირითად არქეოლოგიურ მასალას კერამიკა წარმოადგენს, რომელიც განადგურებულ სამარხებში ფრაგმენტების სახით გვხვდება. ინჰუმაციურ სამარხებში მათი განთავსების ერთი კონკრეტული წესი არ არსებობდა. სხვადასხვა ტიპისა და ზომის თიხის ჭურჭელი გვხვდება როგორც მიცვალებულის თავთან, ასევე ზედა თუ ქვედა კიდურების არეშიც. ხშირია ჭურჭლის ორმოს კედელთან მოთავსების შემთხვევებიც.

დოღლაურის გვიანი ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ადრეული პერიოდის სამარხებში იარაღი იშვიათია და მხოლოდ 23 სამარხში აღმოჩნდა (№№7-1979, 20-1980, 24-1980, 55-1981, 57-1981, 66-1981, 17-2012, 59-2012, 125-2012, 22-2013, 132-2013, 152-2013, 154-2013, 159-2013, 163-2013, 168-2013, 184-2013, 203-2013, 210-2013, 232-2013, 233-2013, 244-2013, 23-2015). ორ სამარხში წარმოდგენილია კვერთხისთავი (№№17-2012, 139-2012). რაც შეეხება სამკაულს, დოღლაურის სამაროვანზე ის გვხვდება როგორც ქალების, ასევე მამაკაცების სამარხებში. მდედრობითი სქესის

კუთვნილ სამკაულში გაერთიანებულია სხვადასხვა მასალისაგან დამზადებული საკინძები, საკიდები, სამაჯურები, ბეჭდები, ხატისუღლები, მძივები და ა.შ. მამაკაცების სამარხებში ძირითადად ვხვდებით საკინძებს, მძივებს, ბეჭდებსა და კილიტებს.

ადრეული რკინის ხანის სამარხებში დაკრძალვის წესი უცვლელია. სამარხთა უმეტესობა ადრეული პერიოდის მსგავსად არეული და გაძარცვულია; ოსტეოლოგიური მასალაც მხოლოდ ერთეულ სამარხებშია დაცული. შესაბამისად, რთულია დაკრძალვის წესის სრული სახით რეკონსტრუქცია. ადრეული პერიოდის მსგავსად სამარხებში ალაპის ტრადიცია გრძელდება. №125-2012 სამარხში (სურ. 3; ტაბ. 71), რომელშიც აღმოჩნდა ბრინჯაოს ალისებური შუბისპირი და ირმის რქის ძირი, ცხოველის ძვლები სამარხის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში გამოვლენილ ლანგრებზე იყო მოთავსებული. აღნიშნულ სამარხში მიცვალებულის ძვლები არ დაფიქსირდა. შესაძლებელია, საქმე მეომრისა და საზოგადოების სოციალურად დაწინაურებული წევრის სამარხ-კენოტაფთან გვექონდეს.

პერამიკა

კერამიკული ნაწარმი დოღლაურის სამაროვნიდან მომდინარე არქეოლოგიურ მასალას შორის ყველაზე მრავალრიცხოვანია. შუა ბრინჯაოდან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი ეტაპის, გვიანი ბრინჯაოს და ადრეული რკინის სამარხებში გამოვლენილი კერამიკული ნაწარმი, მცირედი გამოჩენილით ჩარხზეა დამზადებული. მნიშვნელოვანი ნაწილი კარგადაა გამომწვარი, თიხა კი განლექილი. გვხვდება ცუდად გამომწვარი და მსხვილი ჩანარების მქონე კერამიკაც, როგორც ადრეულ, ისე მოგვიანო პერიოდის სამარხებში.

თიხის ნაწარმი გამოირჩევა ფორმათა მრავალფეროვნებით. რაც შეეხება ორნამენტირების ტექნიკას, დოღლაურის სამაროვანზე აღმოჩენილი კერამიკის უმეტესობა მსგავსებას სამხრეთ კავკასიაში შესწავლილ სინქრონულ ძეგლებთან პოულობს. ამავედროულად, გვხვდება უნიკალური, მხოლოდ ამ ძეგლზე დადასტურებული ნიმუშები.

შუა ბრინჯაოდან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი პერიოდის კერამიკა

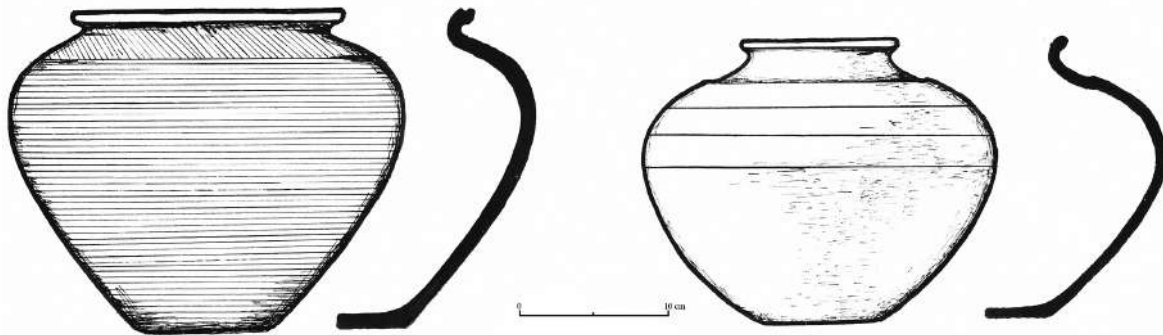
ძვ.წ. XV საუკუნის შუა ხანები ერთგვარი გარდამავალი ეტაპია, როდესაც თავს იჩენს გვიანი ბრინჯაოს ხანის კერამიკისათვის დამახასიათებელი ელემენტები. გარდამავალ ეტაპს განეკუთვნება დოღლაურის სამაროვანზე შესწავლილი №1 ყორლანი და №3-1979 და №42-1980 სამარხები.

№1 ყორლანის კერამიკული მასალა წარმოდგენილია 8 მთელი ჭურჭლითა და თიხის ჭურჭლის 2 ფრაგმენტით (ტაბ. 2; 3. 1, 2). ყველა მათგანი კარგად განლექილი თიხისაგან, ჩარხზეა დამზადებული. განსაკუთრებით საინტერესოა მოშავო-მონაცრისფრო ზედაპირის და ნაცრისფერი შიდაპირის მქონე ჭურჭელი (ტაბ. 2. 1), რომელიც შემკულია ოთხი რელიეფური სარტყლით და ორი ბრტყელი შვერილით.

№1 ყორლანში აღმოჩენილი ჭურჭლიდან ორნამენტის მხრივ ასევე საინტერესოა შავად გაპრიალებული ქოთანის (ტაბ. 2. 4), რომელსაც კონცენტრული ღარი და ირიბი, ვერტიკალური ნაპრიალები ზოლები გასდევს. მუცელზე სამი ტალღოვანი ხაზი და ირიბი

ნაჭდევეების რიგი შემოუყვება. ამავე ყორღანში მხარზე ირიბი ნაპრიალები ზოლებით კიდევ ორი ქოთანია შემკული (ტაბ. 2. 5, 6).

№3-1979 სამარხში აღმოჩენილია თიხის 4 ჭურჭელი – 3 ქოთანი და ერთი კოჭობი. ქოთნებისთვის სახასიათო ნიშნებია განიერი მუცელი, დაბალი ყელი და შედარებით ფართო პირი. საინტერესო ეგზემპლარებია შავად ნაპრიალები ზედაპირის მქონე ჭურჭელი მუცელზე პარალელური ღარებით და ქვაბქოთანი მხარზე ირიბი, ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ირგვლივი ღარებით (სურ. 4; ტაბ. 4. 1, 2).

სურ. 4. თიხის ჭურჭელი № 3-1979 სამარხიდან

Fig. 4. Pottery from burial №3-1979

№42-1981 სამარხში დადასტურდა თიხის 4 ჭურჭელი. ყველა მათგანს დაბალი ყელი აქვს, რომლის ქვემოთაც დატანილია ურთიერთპარალელური ღარები, ხოლო ერთ შემთხვევაში – ირიბი ნაჭდევეებისაგან შექმნილი სარტყელი (ტაბ. 16). გამოსარჩევია მოყავისფრო-მოშავო ნაპრიალები ზედაპირის მქონე ქოთანი (ტაბ. 16. 1), რომელიც ირიბი ნაპრიალები ზოლებით და პარალელური ღარებითაა შემკული. ფორმისა და ორნამენტის მხრივ იგი ახლოს დგას ბერიკლდეების ყორღანებიდან მომდინარე კერამიკულ ნაწარმთან (გაგოშიძე და სხვ. 1986: 65).

დოღლაურის სამაროვნის გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამარხეულ კომპლექსებში გამოიყოფა კერამიკული ნაწარმის ორი ძირითადი ჯგუფი. პირველი ჯგუფი მრავალრიცხოვანია და აერთიანებს 300-მდე სამარხიდან მომდინარე მასალას. მეორე ჯგუფი მცირერიცხოვანია – 14 კომპლექსი (№№6-1979, 7-1979, 8-1979, 27-1980, 61-1981, 16-2012, 17-2012, 21-2013, 22-2013, 42-2013, 50-2013, 103-2013, 199-2013, 257-2013) არსებითად განსხვავებული ინვენტარით – როგორც კერამიკის, ასევე ლითონის ნაწარმით. პრობლემურია მათი ურთიერთმიმართების საკითხი. სავარაუდოდ, საქმე პირველ რიგში ქრონოლოგიურ სხვაობასთან გვაქვს. მეორე ჯგუფში გაერთიანებული კერამიკის ნაწილი გვიანი ბრინჯაოს ხანის მეორე ეტაპს განეკუთვნება. თუმცა, რადიოკარბონულ და შედარებით-ქრონოლოგიურ მონაცემებზე დაყრდნობით ამ ჯგუფისათვის ორნამენტის გამორჩეული სახეები გვიანი ბრინჯაო ხანის ადრეულ ეტაპზევე ჩნდება.

გვიანი ბრინჯაოს ხანის I ეტაპის კერამიკა

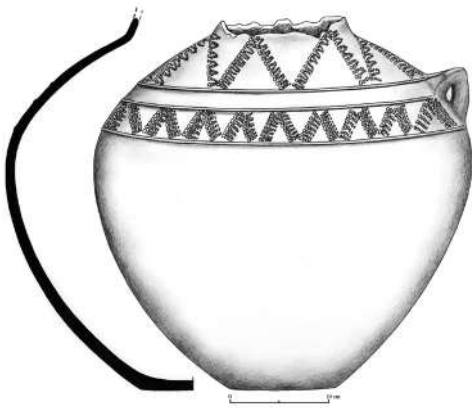
დოღლაურის სამაროვანზე აღმოჩენილი გვიანი ბრინჯაოს ხანის I – ყველაზე ადრეული და მრავალრიცხოვანი ჯგუფის ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეთა მიჯნიდან ძვ.წ. XIII საუკუნის შუა ხანებამდე პერიოდს და წარმოდგენილია მრავალფეროვანი კერამიკით. ამ ჯგუფში მოქცეული თიხის ნაწარმი ახლოს დგას წინამორბედი ეტაპის ყორღანიდან და სამარხებიდან მომდინარე მასალასთან. I ქრონოლოგიური ჯგუფის კერამიკას თიხის ჭურჭლის სხვადასხვა სახეობა წარმოადგენს.

დერგი. დერგი დოღლაურის სამაროვნის გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამარხებში ხშირად გვხვდება. ადრეულ კომპლექსებში ტიპოლოგიურად ორი სახის დერგი გამოიყო. შედარებით მრავალრიცხოვანი ჯგუფისათვის დამახასიათებელია მოშავო-მონაცრისფრო ზედაპირი, ვიწრო და მაღალი ყელი, განიერი მუცელი და ვიწრო, ბრტყელი ძირი. ისინი განსხვავდებიან მოცულობით – გვხვდება, როგორც დიდი, ასევე შედარებით მომცრო ზომის დერგები. მეორე ჯგუფის დერგი დაბალი ყელით და ფართო პირით გამოირჩევა. გამორიცხული არ არის, პირველი ჯგუფის დერგები სითხის, ხოლო მეორე – მარცვლეულის შესანახად გამოიყენებოდა.

დიდი ზომის ჭურჭელზე ორნამენტირების სხვადასხვა ტექნიკა შეინიშნება, გვხვდება: წერტილოვანი ორნამენტით შედგენილი შევრონები, სვასტიკები და მეანდრები, რომლებიც, სავარაუდოდ, სავარცხლის მსგავსი ხელსაწყოთა მეშვეობით არის დატანილი; ტვიფრული სოლებით შედგენილი სამკუთხედები; რელიეფური სარტყლების ერთი ან რამდენიმე რიგი. უმეტეს შემთხვევაში, სხვადასხვა ორნამენტული სახეები ამ სარტყლებისაგან შემდგარ ფრიზშია განთავსებული (სურ. 5). კერამიკაზე ხშირად ნაპრიალები ხაზებისაგან შედგენილი სხვადასხვა სახეები – სამკუთხედები, ტალღოვანი და ბადისებრი მოტივები გვხვდება.

საინტერესოა №156-2013 სამარხის მოზრდილი ზომის წვრილმარცვლოვანი თიხით დამზადებული დერგი (ტაბ. 131. 1), შავად გაპრიალებული ზედაპირით და მოვარდისფრო შიდაპირით; ყელს ქვემოთ ნაპრიალები ბადისებური და ტალღური ხაზებით შემკული. მხარზე ორი რელიეფური სარტყელი და წერტილებით შედგენილი მეანდრი შემოუყვება. მეანდრის მსგავსი დეკორი 15 სამარხშია დადასტურებული, უმეტესად დერგებსა და მოზრდილი ზომის ქოთნებზე. ანალოგიური ორნამენტი გვხვდება ნამგალამინას №2 ყორღანის, ნამგალამინას ნამოსახლარის II (Bedianashvili, 2005: 173, fig. 214) და ცხინვალის ნაცარგორის II კულტურული ფენის კერამიკაზე (გობეჯიშვილი, 1955: ტაბ. V, სურ. 4).

დერგების დეკორში ხშირია შემკულობის სხვადასხვა მოტივი. გამორჩეულია №164-2013 სამარხში აღმოჩენილი დერგი (სიმაღლე – 51 სმ.) მხარზე დატანილი სოლებისაგან შედგენილი სამკუთხედებით და ირიბი ნაპრიალები ზოლებით (ტაბ. 134. 2). შემკულობის მხრივ ასევე მნიშვნელოვანია №73-2012 სამარხის დერგი, რომლის ორნამენტულ სახეებს შორის გამორჩეულია სოლებით შედგენილი ყვავილები (ტაბ. 59); №127-2012 სამარხის მო-

სურ. 5. დერგი №27-2013 სამარხიდან
(კენოტაფი)
Fig. 5. Pitcher from burial №27-2013
(Cenotaph)

ზრდილი დერგის ფრაგმენტზე კი გამოსახულია წრიული მეანდრი (ტაბ. 72. 3). №23-2012 სამარხში აღმოჩენილი ჭურჭლის ფრაგმენტები შემკულია სოლებისგან შედგენილი სამკუთხედებით, რელიეფურ სარტყლებს შორის მოქცეული წერტილოვანი სვასტიკებითა და შევრონებით (ტაბ. 39. 5). ასევე, №197-2013 სამარხის დერგზე წერტილოვანი სვასტიკები რელიეფური სარტყლების ფრიზებშია მოთავსებული (ტაბ. 146. 3).

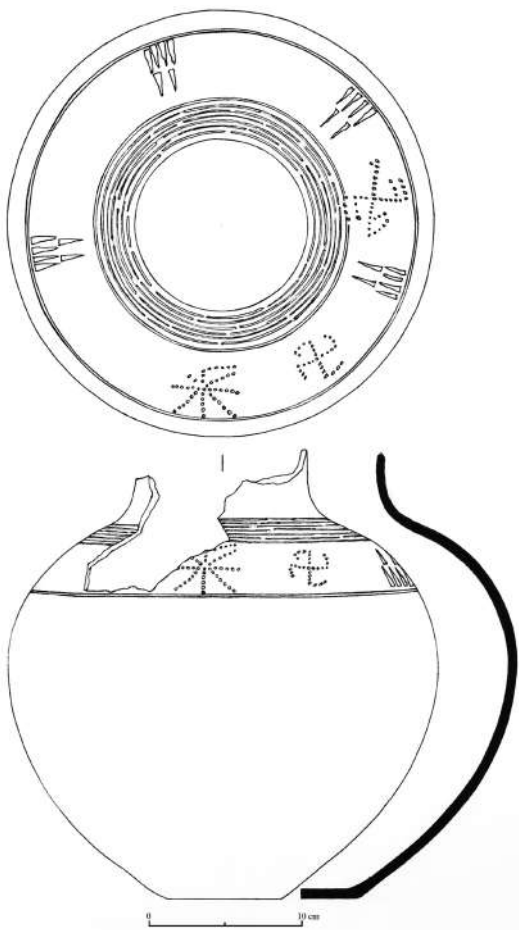
დოღლაურის სამაროვნის დერგების ტიპოლოგიური შესწავლა მეტყველებს, რომ ჭურჭლის ფორმის გამოყვანის, გამოწვის და ორნამენტირების პროცესში ადგილობრივი ოსტატები სამხრეთ კავკასიაში, მეტადრე კი შიდა ქართლის რეგიონში არსებულ სამეთუნეო ტრადიციებს მისდევდნენ.

ქოთანი. დოღლაურის სამაროვნის თიხის ნაწარმის ყველაზე მრავალრიცხოვან ჯგუფს ქოთნები წარმოადგენს. ქოთანი თითქმის ყველა სამარხში ჩანს და სხვადასხვა ფორმის, ზომისა და შემკულობისაა. ქოთნებში გამოიყოფა რამდენიმე ტიპი: მაღალყელიანი ქოთნები, ქვაბქოთნები და მასიური ოთხნახნაგა ყურის მქონე ქოთნები. ქოთნების თითოეული ტიპი ერთგვაროვანი ფორმებით ხასიათდება, დამზადებულია ჩარხზე და უმეტეს შემთხვევაში შავად გამომწვარი და ნაპრიალებია.

I ტიპი. პირველ ტიპში გაერთიანებული ქოთნებისთვის დამახასიათებელი ნიშნებია: მოშავო-მონაცრისფრო ზედაპირი; ვიწრო ან საშუალო ზომის პირი, გამოკვეთილი ყელი, სფერული ან ოვალური მუცელი და ვიწრო ძირი. მრავალგვარია მათი შემკულობა: სოლებისგან შედგენილი სამკუთხედები; წერტილოვანი შევრონები, მეანდრები, სვასტიკები; რელიეფური სარტყლები, წნევით დატანილი ორნამენტული სახეები და სხვ. ჭურჭლის მხრის ამოღარული ირგვლივი ხაზებით შემკობა გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული საფეხურის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია, რომელიც დოღლაურში გამოვლენილ ქოთნებზეც მასობრივადაა გავრცელებული.

№№19-2012 (სურ. 6; ტაბ. 36), 10-2013, 79-2013 სამარხების ქოთნები გამორჩეულია შემკულობით. კერძოდ, წერტილებით დატანილი სვასტიკის გამოსახულებით. დოღლაურის სამაროვანზე სვასტიკა თიხის შვიდ ჭურჭელზე დაფიქსირდა, რაც ამ სამაროვანს გამოარჩევს კავკასიისა და მოსაზღვრე რეგიონების სხვა სინქრონული ძეგლებისგან, სადაც სვასტიკა ორნამენტის ძალზედ იშვიათი სახეა.

განსაკუთრებით საინტერესოა №10-2013 სამარხში გამოვლენილი მოზრდილი ქოთნის (სურ. 7; ტაბ. 87. 2) შემკულობა – მხარზე მოთავსებული სარტყლების ფრიზში განლაგებულია წერტილებით შექმნილი სამკუთხედების, ორი სვასტიკის, X-ის ფორ-

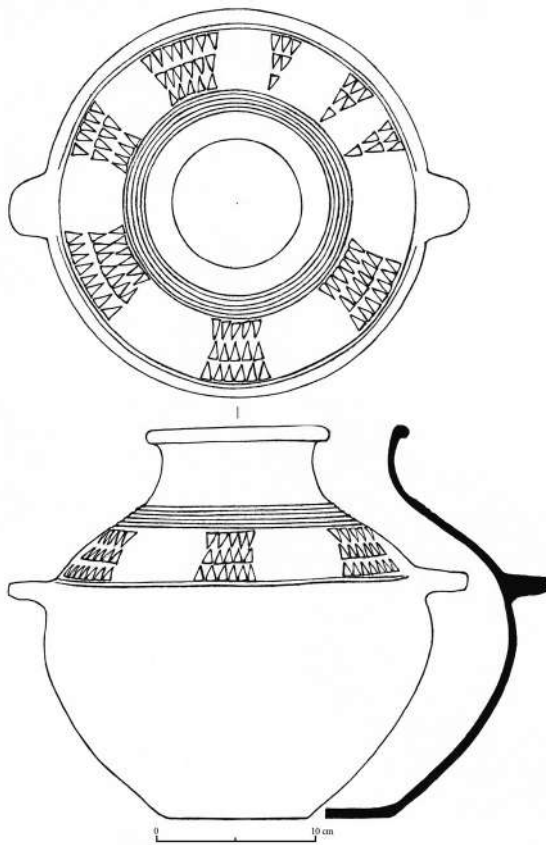

სურ. 6. ქოთანი №19-2012 სამარხიდან
Fig. 6. Pot from burial №19-2012

სურ. 7. ქოთანი №10-2013 სამარხიდან
Fig. 7. Pot from burial №10-2013

მის გამოსახულებები და ცხოველის სქემატური ფიგურა. სვასტიკის ორნამენტული სახე იშვიათია ამიერკავკასიაში. ეს გამოსახულება ცნობილია თრიალეთის VII ყორღანის შავპრილა ქურჭელზე (ჯაფარიძე, 1969: 142, სურ. 50), არანისის (არაგვის ხეობა) მტკვარ-არაქსის ხანის თიხის ქურჭელზე (შანშაშვილი, 2013: 113, ტაბ. III) და სომხეთში ლორი-ბერდის სამაროვნის №9 სამარხში (Деведжян, 1981: 17, таб. XV). ამავე ქოთანზე წერტილოვანი ორნამენტით გამოსახულია ცხოველის ფიგურა. წერტილებით შევსებული ცხოველის ფიგურები ცნობილია ფევრების №25 (აბდუშელიშვილი, 1980: ტაბ. XII, 9) და ნატახტარი II-ის №31 სამარხის დერგზე (სადრაძე, 2018: სურ. 253); ასევე სომხეთში, არტიკის სამაროვნის №21 სამარხის ქოთანზე (Хачатрян, 1979: 123). რაც შეეხება „X“-ის მოყვანილობის ორნამენტს, ის ფევრების სამაროვანზე, №15 სამარხის მაღალყელიან ქოთანზეა გამოსახული (აბდუშელიშვილი, 1980: ტაბ. XI, 8).

სურ. 8. ქოთანი №71-2012 სამარხიდან
Fig. 8. Pot from burial №71-2012

№79-2013 სამარხში აღმოჩენილ ქოთანზე შემკულობის სამი სახეობა ჩანს. ყელს ქვემოთ ერთმანეთში ჩასმულია წერტილებით შესრულებული შევრონები, სვასტიკები და სარტყლებით მოზღუდულ ფრიზში სიმეტრიულად დაშორებული სოლური სახეებით შედგენილი სამკუთხედები. ამ სამკუთხედებს შორის სივრცე კი შევსებულია შავად ნაპრიალები ტალღებით და ბადეებით (ტაბ. 113). №71-2012 სამარხში დაფიქსირდა შავად ნაპრიალები ქოთანი, რომელსაც ორი ბრტყელი შვერილი ამკობს (სურ. 8; ტაბ. 57). სამ-სამ რიგად დაწყობილ სოლებს შორის წნევით დატანილია ვერტიკალური შავად ნაპრიალები ზოლები.

წნევით დატანილი ორნამენტი აღმოსავლეთ საქართველოს გვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლებზე გვხვდება – მადნისჭალა (თუშიშვილი, 1972: ტაბ. XXIX, 48), სიონი (მენაბდე, კილურაძე 1981: ნახ. 17, 3), მაგრამ უფრო ხშირად სომხეთში ჩანს: არტიკის და ლჭაშენის სამაროვნებზე (ფიცხელაური, 2005: ტაბ. CXLIII, CLII, CLXI-CLXIII).

№138-2012 და №252-2013 სამარხების ქოთნებზე ორნამენტული სახეების მრავალგვარი კომბინაცია გვხვდება: ვერტიკალური ჩაღარული სარტყლები, „X“ გამოსახულება, ნაჭდევი ტეხილი ხაზები, ჩაღარული სარტყლები და ჭდეული წერტილებით შესრულებული მეანდრები (ტაბ. 76. 2); მეორეზე – ნაკანრი ტეხილი ხაზები, წინვოვანი სახეები, ჩაღარული სარტყლები, მეანდრები და წერტილებით შევსებული სამკუთხედები (ტაბ. 165. 12).

№9-2013 სამარხში გამოვლინდა შავად ნაპრიალები ქოთანი, რომელზეც რელიეფურ სარტყლებს შორის მოქცეულია ტვიფრით დატანილი სოლების ორი რიგი. სოლები ერთმანეთის საპირისპიროდაა განლაგებული, რაც იშვიათია და სხვა ძეგლებიდან მხოლოდ გადრეკილში, „პირდაპირების მიწები“-ს (ფიცხელაური, მენაბდე, 1982: ტაბ. XXVIII-472, LIII-867, LIV-870) და ფლევის სამარხების კერამიკაზე ჩანს (რამიშვილი, 1999B: 61-62).

საინტერესოა, №46-2012 სამარხში დაფიქსირებული ყურიანი ქოთანი (ტაბ. 42. 3). პირგადაშლილ ჭურჭელს ღია მოყავისფრო შეფერილობა და ნაცრისფერი კეცი აქვს.

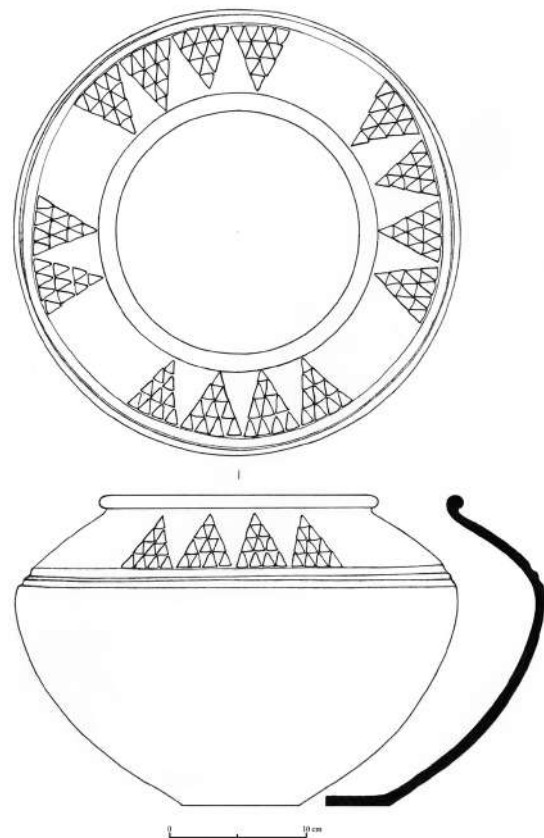
ყური მიძერწილია პირზე და მხარზე, რომელზეც დატანილია ამოღარული, წინვოვანი ორნამენტი. ჭურჭლის მხარზე შტამპური სოლური ონამენტი მოთავსებული, ხოლო მუცელს რელიეფური ნიბო შემოსდევს.

უჩვეულოა №16-2013 სამარხში აღმოჩენილი ქოთნის (ტაბ. 91. 2) შემკულობა – მოშავო-მოყავისფრო ზედაპირზე, მუცელთან სამი ფართო ჩაღარული სარტყელია, რომელზეც ეშვება ყელს ქვემოდან დაწყებული, ვერტიკალურად განლაგებული წინვოვანი ორნამენტის ირგვლივი ნყობა. ამ ტიპის შემკულობის ანალოგი სინქრონულ ძეგლებზე ვერ მოიძებნა.

II ტიპი. ქვაბქოთნების უმეტესობა სამაროვანზე ფრაგმენტების სახით არის შემორჩენილი. სხვა ტიპის ქოთნებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ძირითადად შავად გამომწვარია, ქვაბქოთნებში ხშირად ჩანს მოყავისფრო-მორუხოდ გამომწვარი ნიმუშები. ყელიანი ქოთნებისაგან განსხვავებით, ქვაბქოთნებს ყელი ან მეტად დაბალი, ან საერთოდ არა აქვთ. მათი ბაკო ზოგჯერ დაბრტყელებულია; ასევე დამახასიათებელია ფართო პირი, მომრგვალებული და ძირისკენ მკვეთრად დაქანებული მუცელი, ვიწრო ბრტყელი ძირი. ორნამენტი შედარებით ერთფეროვანია, თუმცა ცალკეულ შემთხვევებში I ტიპის ქოთნების შემკულობის მოტივებს იმეორებს. მათ უმეტესობას ცეცხლის კვალი ემჩნევა.

ქვაბქოთნებში შეიმჩნევა განსხვავება. პირველი ქვეტიპის ქვაბქოთნები ე.წ. პირმოყრილი თიხის ჭურჭლის მსგავსია: ყელის გარეშე, სრულიად მომრგვალებული, შედარებით ვიწრო და ოდნავ შემაღლებული პირით. ყველა შავად გამომწვარია და ზოგი ნაპრიალებიც. შემკულობით გამოირჩევა №123-2012 სამარხში აღმოჩენილი ჭურჭელი – ერთმანეთის საპირისპიროდ განლაგებული სოლებით (ტაბ. 70. 2), და ქვაბქოთანი №10-2013 სამარხიდან, რომლის ფრიზში ტვიფრული სოლებით შედგენილი სამკუთხედების რიგია მოთავსებული (სურ. 9; ტაბ. 87. 5).

მეორე ქვეტიპის ქვაბქოთნები შედარებით უფრო მაღალია (სიმაღლე – 28-31 სმ) და პირგადაშლილი; პირს ქვემოთ კი ირგვლივი, ნაჭდევი და იშვიათად ჰორიზონტალური ტალღური ხაზებით შე-

სურ. 9. ქვაბქოთანი №10-2013 სამარხიდან
Fig. 9. Pot from burial №10-2013

მკული. №№7-2013 და 14-2013 სამარხების ქვაბქოთნებს მხარზე გრეხილი რელიეფური სარტყელიც ამკობთ და ცეცხლის კვალი ემჩნევათ (ტაბ. 84. 2; 90. 3). ამ სახის ქვაბქოთნები, დოღლაურის სამაროვანზე ისეთ კომპლექსებში გვხვდება, სადაც ტვიფრული სოლებით, ნერტილებით, მაღალი რელიეფური სარტყლებით შემკული თიხის ჭურჭელი ჩანს და გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეულ საფეხურს განეკუთვნება. მსგავსი ჭურჭლის ანალოგები ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეების სამაროვნებზე ჩანს: სამთავრო (კალანდაძე, 1980: სურ. 219, 235), ნეროვანი (Садрაძე, 1991: ტაბ. XXXVII, 5), ჩალიანხევი (კობაიძე, 1984: ტაბ. XLVII, 27, XIX, 44), გადრეკილი (ფიცხელაური, მენაბდე, 1982: ტაბ. X, 41, XIII, 140), მადნისჭალა (თუშიშვილი, 1972: ტაბ. XXVI, 165, 139), ნატახტარი II (სადრაძე, 2018: სურ. 193, 223), ფლევი (რამიშვილი, 1999B: 56, 60, 62).

III ტიპი. დოღლაურის თიხის ჭურჭლის მცირე ჯგუფს მასიური, ოთხნახნაგა ყურების მქონე ჭურჭელი წარმოადგენს. ხშირად, დანგრეულ სამარხებში ფრაგმენტულად თიხის ჭურჭლის მხოლოდ ყურები ჩანს. მათ შორის მთლიანად ან ნაწილობრივ აღდგენილია №№68-2012, 78-2012, 6-2013 12-2013, 118-2013 სამარხებში აღმოჩენილი ჭურჭელი. მათ მასიური ოთხნახნაგა ყურები მხარზე ერთმანეთის საპირისპიროდ, მხრის მიმართ ვერტიკალურად აქვთ განლაგებული; ყურს პორიზონტალური მცირე ზომის ნახვრეტი აქვს. ამიტომ, ასეთ ყურებს ზოგჯერ ზონარგასაყრელს უწოდებენ (ქორიძე, 1955: 127).

აღნიშნული ტიპის ჭურჭელი მონაცრისფროდ ან შავად გამომწვარია, ბაკომომრგვალებული, პირგადაშლილი, დაბალყელიანი, მუცელგამობერილი, ვიწრო და ბრტყელძირიანი. მათი ნაწილი ირგვლივი ღარით არის შემკული (ტაბ. 88. 2; 54. 3; 62. 5).

ამიერკავკასიის ზოგიერთ ძეგლზე ვხვდებით ქოთნებს, რომელთაც ოთხნახნაგა ყურები უშუალოდ პირთან აქვთ მიძერწილი. ამავდროულად, მსგავსი ყურები სხვადასხვა ტიპის თიხის ჭურჭელსაც ამკობს (სასმისები, კათხა). მასიური ოთხნახნაგა ყურებიანი ჭურჭელი ცნობილია ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეების ძეგლებიდან: ბეშთაშენი, მადნისჭალა (თუშიშვილი, 1972: 96, ტაბ. XXVII, 70), ღრმაღელე (ქორიძე, 1955: 89,95, სურ. 21,27), ხოვლე (მუსხელიშვილი, 1978: ტაბ. IV, 288-41), გადრეკილი (ფიცხელაური, მენაბდე 1982: 131, ტაბ. VIII, X, XI, 60, XIII, 146 და ა.შ.), ფევრები (აბდუშელიშვილი, 1980: ტაბ. XIII, 7, 8), ჩალიანხევი (კობაიძე, 1984: 110, ტაბ. XLVII, 26), სამთავრო (კალანდაძე, 1980: სურ. 75), ნეროვანი (Садрაძე, 1991: ტაბ. XIV, 5, XXXIX, 3), ნატახტარი (სადრაძე და სხვ., 2018: სურ. 318), ბორნიღელე (Гамбашидзе и др., 1991: 31, ტაბ. 69, 12), ჭალა, კობალი (Тушишвили, Амиранაშვილი, 1982: 51-52, ტაბ. XXVIII, 68; 1985: 22-23, ტაბ. XXV, 19).

სომხეთში, არტიკის სამაროვანზე ოთხნახნაგა ყურის მქონე ქოთანი გვხვდება ტ. ხაჩატრიანის მიერ ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებით დათარიღებულ №110 სამარხში, მაგრამ სხვა ჭურჭელს, რომლებსაც ყურები პირთან აქვთ მიძერწილი, ძვ.წ. XII-XI საუკუნეებს მიაკუთვნებს (სამარხები №№289, 325, 281 და სხვ.) (Хачатрян, 1979: 15). კ. ფიცხელაურის მიხედვით ამ ტიპის ყურების მქონე ჭურჭელი მხოლოდ გვიანი ბრინჯაოს ადრეულ საფეხურს მიეკუთვნება. თუმცა, ლ. კობაიძის მოსაზრებით, კახეთის ზოგიერთ ძეგლზე

ისინი გვიანი ბრინჯაოს მეორე საფეხურზეც განაგრძობენ არსებობას (ჩალიანხევის №10 სამარხი – ძვ.წ. XIII-XII სს.) (კობაიძე, 1984: 110, ტაბ. LIII, 80).

სადღვებელი. სადღვებელი – რძის პროდუქტებთან დაკავშირებული სპეციფიკური დანიშნულების თიხის ჭურჭელი, დოღლაურის სამაროვნის ერთ-ერთი მრავალრიცხოვანი და საინტერესო არტეფაქტია. საერთო ჯამში, სამაროვანზე 85 სადღვებელი დადასტურდა, უმეტესობა ძლიერ ფრაგმენტირებული სახით. მსგავსად გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სხვა სამაროვნებისა (სამთავრო, კასპი, მადნისჭალა, გადრეკილი), აღმოჩნდა როგორც ქალის, ისე კაცის სამარხებშიც; სადღვებელი სამარხ-კენოტაფებშიც ხშირად ჩანს (№№4-2012, 46-2012, 73-2012, 130-2012, 10-2013, 62-2013, 156-2013, 164-2013, 176-2013). რამდენიმე სამარხში 2 ან 3 სადღვებელი გვხვდება (№№19-2012, 22-2012, 48-2012, 17-2013, 116-2013, 120-2013, 147-2013, 164-2013, 169-2013).

დოღლაურის სამაროვანზე გამოვლენილი გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული პერიოდის სადღვებლები ჩარხზეა დამზადებული; თითქმის ყველა გამომწვარია შავად ან ლეგაფრად. თუმცა გვხვდება გამონაკლისებიც – მოყავისფრო-მონაცრისფროდ და მოყავისფრო-მოშავოდ გამომწვარი ნიმუშები. შავად გამომწვარი ზოგიერთი სადღვებელი – ნაპრიალებია. ფორმის მიხედვით ყველა სადღვებელი ერთგვაროვანია: ბაკომომრგვალებული, ბაკოგადაშლილი, დაბალყელიანი, სფერულმუცლიანი და ვიწრო, ბრტყელი ძირის მქონე. ზომები: სიმაღლე: 28-41 სმ; დიამეტრი: პირის 12,5-15,6 სმ, მუცლის: 27-35,5 სმ, ძირის: 8,5-9 სმ.

სადღვებლების შემკულობა ერთგვაროვანი სახეებით გამოირჩევა: ყელს ქვემოთ, მხარზე ირგვლივი წვრილი ან ფართო ღარები (წრეების რაოდენობა სხვადასხვაა: 6-12) და ღარებთან მოთავსებული ნახვრეტი. ნახვრეტი ზოგჯერ უშუალოდ წრეებს ქვემოთ (№№21-1980, 19-2012, 38-2012, 10-2013, 71-2013 სამარხები) ან წრეში არის მოქცეული (№№100-2013, 143-2013 სამარხები).

ზოგიერთი სადღვებელი შემკულობის სხვა დეტალებითაც გამოირჩევა. №48-2012 სამარხში აღმოჩენილი ჭურჭლის ზედაპირი ნაპრიალები ხაზებითაა დაფარული (ტაბ. 47. 4, 6, 7), №19-2012 სამარხში კი ტალღური სარტყლებით შემკული სადღვებელი მოუთავსებიათ (ტაბ. 34. 4).

დოღლაურის გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული პერიოდის ყველა სადღვებელი უყუროა. ზოგიერთი მკვლევარი ამ ნიშნის მიხედვით ქრონოლოგიურ სხვაობასაც ადგენს. მაგალითად, სამთავროს უყურო სადღვებლებს უძველეს სამარხებს აკუთვნებდნენ, ხოლო ყურიანს – მოგვიანო პერიოდს (ჩუბინიშვილი, 1957: 55; ბარამიძე, 1965: 44). თუმცა, სამთავროს №45 სამარხში მიკვლეულ ყურიან სადღვებელს ა. კალანდაძე ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებს შორის ათავსებდა (კალანდაძე, 1980: 51, სურ. 103). ყურიანი და უყურო სადღვებლები გადრეკილის სამაროვანის ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებით დათარიღებულ სამარხებშიც გვხვდება (№№9, 10, 24, 43) (ფიცხელაური, მენაბდე, 1982: ტაბ. XI, 64, XII, 104, XIX, 295ა, XXVI, 438), აგრეთვე ჩალიანხევის №3 და №8 სამარხებში (კობაიძე, 1984: ტაბ. XLVII, LI, 69).

ზოომორფულყურიანი ჭურჭელი. დოღლაურის სამაროვნის გვიანი ბრინჯაოს ხანის I ეტაპის კერამიკულ ნაწარმს შორის გამორჩეულია ზოომორფული ყურის მქონე ჭურჭელი. ყურებზე არსებული დანაძერნი ცხოველის ყურს განასახიერებს. ამ ტიპის კერამიკისათვის დამახასიათებელია ფართო მუცელი, ვიწრო ძირი და გამოკვეთილი, ხშირ შემთხვევაში მაღალი ყელი. გვხვდება როგორც მოზრდილი ზომის, ასევე მცირე ზომის ზოომორფულყურიანი ჭურჭელი.

ორნამენტული დეკორის სიუხვით №6-2013 სამარხის მოზრდილი ჭურჭელი გამოირჩევა (სურ. 10; ტაბ. 83. 2) (შემორჩენილი სიმაღლე – 30 სმ, დიამეტრი: პირის – 17 სმ, მუცლის – 46 სმ, ძირის – 12 სმ.). იგი შავადაა გამომწვარი, თუმცა ალაგ-ალაგ ღია მოყავისფრო შეფერილობისაა. აქვს ფართო, განზიდული მუცელი, დაქანებული მხარი და ვიწრო, ბრტყელი ძირი. ჭურჭლის პირი გადაშლილია და ირიბი ნაჭდევებით არის შემკული. მუცელზე განლაგებულია წიწვოვანი და ვოლუტისებური ორნამენტი. ყელს ქვემოთ შემოუყვება ტვიფრის მეთოდით დატანილი სოლების რიგი.

სურ. 10. ზოომორფულყურიანი ჭურჭელი №6-2013 სამარხიდან
Fig. 10. Pot with zoomorphic handles from burial №6-2013

მსგავსი ტექნიკითაა დამზადებული და ორნამენტირებული №197-2013 სამარხის შავად გამომწვარი, პირგადაშლილი, ზოომორფულყურიანი ჭურჭელი (სურ. 11; ტაბ. 146. 5). მხარზე დატანილია ირიბი ხაზებით შევსებული სამკუთხედები და ორი კონცენტრული ღარი, რომელსაც მოსდევს ირგვლივი წიწვოვანი ზოლი და ორი ღარი. მუცელი გოფირებულია და ინტერვალებით ვერტიკალური ზოლები და წიწვოვანი ორნამენტი მოთავსებული. ზოომორფული ყურები შემკულია ირიბი ნაჭდევებით და მიმაგრებულია მხარსა და მუცელზე.

სურ. 11. ზოომორფულყურიანი ჭურჭელი
№197-2013 სამარხიდან
Fig. 11. Pot with zoomorphic handles from
burial №197-2013

სურ. 12. ზოომორფულყურიანი ჭურჭელი
№156-2013 სამარხიდან
Fig. 12. Pot with zoomorphic handles from
burial №156-2013

№117-2012 სამარხში აღმოჩენილი ზოომორფულყურიანი ჭურჭელიც გოფირიერებულია, შავად გამომწვარი, ყავისფერსარჩულიანი. შემკულია კანელურებით გამოყვანილი ვერტიკალური და კუთხოვანი ორნამენტით (ტაბ. 69. 2). შედარებით მომცრო ზომისაა №156-2013 სამარხის ჭურჭელი, რომელსაც ყელის ქვედა ნაწილში სამი ირგვლივი ღარი გასდევს. მხარზე მოთავსებულია ღარებით გამოყვანილი ერთმანეთში ჩასმული სამკუთხედები. მხარზევე, ზოომორფული ყურების თავზე წერტილებისაგან შედგენილი ურთიერთმკვეთი ხაზებია დატანილი. ძირს კიდეზე ირიბი ნაჭდევეები შემოუყვება (სურ. 12; ტაბ. 130. 2).

დოღლაურის სამაროვანზე გამოვლენილი ამ ტიპის თიხის ჭურჭელი პარალელურ ღრმალელეს №4 სამარხში (ქორიძე, 1955: 93), ცხინვალის ნაცარგორაზე (გობეჯიშვილი,

1951: ტაბ. X, 6, XI, 1, XVI, 1), ნატახტარში (სადრაძე და სხვ., 2018: 58, სურ. 255) და ფლევის სამაროვანზე (რამიშვილი, 1999B: 67) პოულობს. არსებობს მოსაზრება, რომ შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ზოომორფულყურიანი კერამიკა გვიანი ბრინჯაოს ხანის შედარებით მოგვიანო ეტაპზე ვრცელდება (სადრაძე და სხვ., 2018: 87). ზოომორფულყურიანი მოზრდილი თუ საშუალო ზომის ჭურჭელი დოღლაურიდან მართლაც გამორჩეულია კერამიკული ნაწარმის მასობრივად გავრცელებული სახეებიდან. მათი მცირე რაოდენობა, შესაძლოა, ერთ სახელოსნო ცენტრზე მიუთითებდეს, სადაც მსგავსი, მდიდრულად ორნამენტირებული თიხის ჭურჭელი მზადდებოდა. კომპლექსები, რომლებშიც ამ ტიპის ჭურჭელია მიკვლეული, შეიცავს გვიანი ბრინჯაოს ადრეულ ეტაპზე მასობრივად გავრცელებულ სხვა ტიპებსაც. ვფიქრობთ, მსგავსი კერამიკის შემცველი ადრეული სამარხები ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებში თავსდება.

მაღალყელიანი სასმისი. მაღალყელიანი სასმისი დოღლაურის სამაროვნის კერამიკული ნაწარმის მცირერიცხოვან ჯგუფს მიეკუთვნება (№№21-1980, 57-2012, 68-2012, 17-2013, 56-2013, 108-2013, 115-2013, 123-2013, 139-2013, 147-2013, 172-2013, 194-2013, 222-2013, 252-2013, 21-2015). სასმისები შავად ან ნაცრისფრად გამომწვარია, ზოგჯერ ნაპრიალები; აქვს მომრგვალებული ბაკო, გადაშლილი პირი, მაღალი, ცილინდრული ყელი, მომრგვალებული მუცელი და ვიწრო, ბრტყელი ძირი. ასეთია სასმისის ძირითადი ფორმა. მაგრამ სასმისი სხვადასხვა დეტალებითაც ხასიათდება: ყელი ზოგჯერ კონუსისებურია, გამოყვანილი მუცელი – ბიკონუსური ან დადაბლებული; ძირი – მომრგვალებული ან წაწვეტილებული. დოღლაურის სასმისებიც იმეორებს იმ ფორმას და ყველა იმ დეტალს, რომელიც ახასიათებს ამ ჭურჭელს. დოღლაურის სასმისების სიმაღლე 11,5 – 15,5 სმ-ია. რაც შეეხება სასმისების შემკულობას, ტრადიციული სახეები – ირგვლივი ღარები, დოღლაურის თითქმის ყველა ამ სასმისზე გვხვდება; ღარები განლაგებულია მხარზე, იშვიათად მუცელზე. ორნამენტის კუთხით განსაკუთრებით საინტერესოა №68-2012 სამარხიდან მომდინარე ჭურჭელი – ყელს ვერტიკალური ნაპრიალები ზოლები ამკობს, ხოლო მხარზე ჩაღარულ სარტყლებს შორის მოთავსებულია ნაპრიალები სამკუთხედები და ნაპრიალები ბადური ორნამენტი (ტაბ. 55. 2). შემკულობის მხრივ ასევე გამორჩეულია №194-2013 სამარხის სასმისი, რომელსაც ყელს ქვემოთ ზიგზაგური და ჩაღარული სარტყლები შემოუყვება, მუცელს კიდევ ერთი ირგვლივი ღარი ამკობს (სურ. 13; ტაბ. 144. 2); №56-2013 სამარხის სასმისს მხარზე 3 ფართო ჩაღარული სარტყლის გარდა, ყელსა და სარტყლის ქვემოთ ფართო ვერტიკალური ნაპრიალები ზოლები გასდევს (ტაბ. 109. 4).

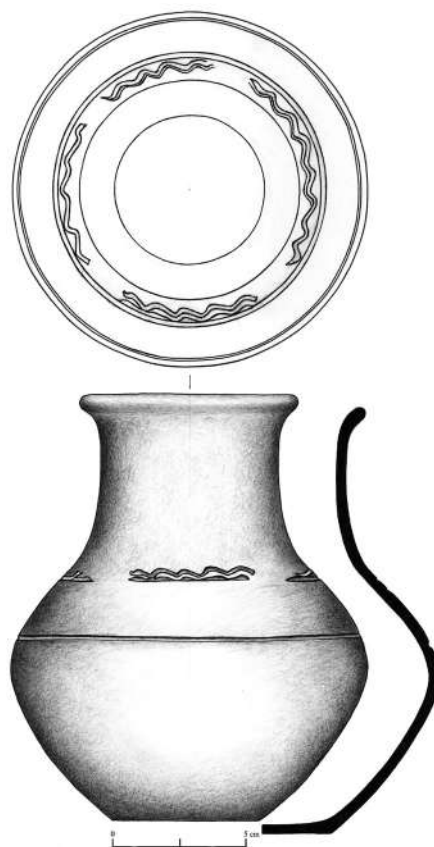
კ. ფიცხელაურის მიხედვით ამ ტიპის სასმისი შუადან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი ეტაპის ბოლო საფეხურზე ჩნდება და გვიანი ბრინჯაოს პირველ საფეხურზე ერთ-ერთ დამახასიათებელ ფორმად იქცევა. შემდეგ საფეხურზე შეცვლილი სახით აგრძელებს არსებობას – დაბალ კონუსურ ყელს ცვლის მაღალი გამოყვანილი ყელი (ფიცხელაური, 1973: 150; ფიცხელაური, მენაბდე 1982: 131). დოღლაურის სამაროვანზე სასმისის ორივე ვარიანტი გვხვდება. სასმისები ისეთ სამარხებში დადასტურდა,

სადაც სოლური თუ წერტილოვანი სახეებით, ნაპრიალები ბადური, რელიეფური სარტყლებით და სხვ. შემკული თიხის ჭურჭელი ჩანს და, რაც საინტერესოა, ისეთ სამარხებში, სადაც სამკაული (საკიდები, კისრის რკალები, სამაჯურები, მძივები და სხვ.) უხვად გვხვდება (№№17-2013, 194-2013, 252-2013).

ამ ტიპის სასმისი განსაკუთრებით დიდი როდენობითაა შენირული მელი-ლელე I და შილდის სამლოცველოებზე. ამიტომ მიაჩნიათ ის საკრალური დანიშნულების ჭურჭლად და, პირობითად, „მელილელური“ სასმისი ეწოდება (ფიცხელაური, 1973: 150; ფიცხელაური, 2005: 62). საინტერესოა, რომ ეს სასმისი ძირითადად კახეთის ტერიტორიაზე ჩანს, იშვიათად – შიდა ქართლში და თანამედროვე სომხეთის ტერიტორიაზე – გელაროტის ნამოსახლარზე (Badalyan et. al., 2008: 70, fig. 23h) და ერევნის სამაროვანზე (Есаян, 1969: 32), რომლებიც იმეორებენ როგორც ფორმას, ასევე ორნამენტს.

ჯამი. დოღლაურის სამაროვნის გვიანი ბრინჯაოს I ეტაპის თიხის ჭურჭლის ერთ-ერთ მრავალრიცხოვან და საინტერესო ჯგუფს ჯამი წარმოადგენს. ჯამი სამარხებში ხშირად ჩანს – ზოგჯერ ერთ სამარხში ორი თუ სამი გვხვდება (23-2013, 116-2013). მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი ფრაგმენტულად არის შემორჩენილი, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში ფორმისა და შემკულობის გარჩევა შესაძლებელი ხდება. სამაროვანზე 100-ზე მეტი ჯამი დადასტურდა. ყველა მათგანი დამზადებულია ჩარხზე; გამომწვარია შავად, ლეგა ან მოშავო-მოოლუხოდ. ჯამების წითლად გამოწვის მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაა დაფიქსირებული (სამარხები №№213-2013, 222-2013).

ჯამების ძირითადი ნაწილი ერთგვაროვანია. განსხვავება მათ შორის გვერდის მიხედვით შეინიშნება, რის შედეგადაც გამოიყო რამდენიმე ტიპი: შვეულგვერდიანი, დაქანებულგვერდიანი და მომრგვალებული. ჯამის ყველა ეს ტიპი აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეულ საფეხურზე ჩანს გავრცელებული. ამ ჯამების ერთი საერთო დამახასიათებელი ელემენტია – ვიწრო, ბრტყელი ძირი. შემკულობის ძირითადი მოტივი კი მუცელზე ამოღარული ერთი თუ რამდენიმე სარტყელია.

სურ. 13. სასმისი №194-2013 სამარხიდან
Fig. 13. Vessel from burial №194-2013

I ტიპი. შვეულგვერდიანი (სწორგვერდიანი) ჯამები შედარებით იშვიათად ჩანს დოღლაურის სამარხებში. ყველა ამგვარი ჯამი შავად გამომწვარია, ბაკომომრგვალებული. ზოგიერთი ნიმუში გამოირჩევა გვერდის სიმაღლით, რომლებსაც მკვეთრად დაცემული კალთა ახასიათებთ (ტაბ. 119. 6). მათ უმეტესობას ვინრო, ბრტყელი ძირი აქვს. შვეულგვერდიანი ჯამები მცირე რაოდენობით შემდეგ სამაროვნებზე ჩანს: სამთავრო (კალანდაძე, 1980: სურ. 87, 439), წეროვანი (Садрაძე, 1991: ტაბ. VII, 2), ბორნილელე (Гамбашидзе и др., 1991: 28, рис. 532), ფლევი (რამიშვილი, 1999B: 60, ტაბ. III), მადნისჭალა (თუშიშვილი, 1972: 92, ტაბ. XXIV, სურ. 123, 197), ჭალა (Тушишвили, Амиранашвили, 1979: 93, ტაბ. XXXIV, 72), გადრეკილი (ფიცხელაური, მენაბდე, 1982: ტაბ. XXXIV, 572, 578).

II ტიპი. დაქანებულგვერდიანი ჯამები შავად გამომწვარია, რამდენიმეს ზედაპირი – ნაპრიალები. ბაკო მომრგვალებულია, კალთა მკვეთრად დაქანებული, რაც ზოგჯერ ნიბოს ჰქმნის და ბიკონუსურ ფორმას იღებს. ძირი ბრტყელი და ვინრო აქვს. თითქმის ყველა ჯამის გვერდსა და კალთას ჩაღარული სარტყელი გასდევს.

ამ ტიპის ჯამები ხშირად ჩანს გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპის ძეგლებზე: ხოვლეგორა (VIII ფენა) (მუსხელიშვილი, 1978: ტაბ. I, 263, 61), კავთისხევის №2 ყორლანი (კვაჭაძე, 1999: ტაბ. II, 3), სამთავრო (კალანდაძე, 1980: სურ. 351, 289), ღრმაღელე (ქორიძე, 1955: 95), ნატახტარი II (სადრაძე და სხვ. 2018: 47, 49, სურ. 212), წეროვანი (Садрაძე, 1991: ტაბ. VI, 4, XXXVII, 3), ფევრები (აბდუშელიშვილი, 1980: ტაბ. XI, 5, 7), გადრეკილი (ფიცხელაური, მენაბდე, 1982: ტაბ. XI, 57, 74).

III ტიპი. მომრგვალებულგვერდიანი ჯამები დოღლაურის სამაროვნის ყველაზე გავრცელებული ტიპია – დაახლოებით, 30-მდე ამგვარი ჯამი დადასტურდა. მათთვის დამახასიათებელია მომრგვალებული ბაკო და ჩაღარული ყელიდან მთლიანად მომრგვალებული ტანი, რომელიც ვინრო, ბრტყელი ძირით ბოლოვდება. ეს ჯამებიც შავად გამომწვარია, თუმცა გვხვდება ღია ფერის ჯამებიც. შედარებით იშვიათად, მაგრამ სხვა ტიპის ჯამების მსგავსად, ისინიც ჩაღარული სარტყლითაა შემკული. ზოგიერთს რამდენიმე სარტყელი აკრავს (ტაბ. 54. 2; 81. 3).

მომრგვალებულგვერდიანი ჯამები გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპის შემდეგი ძეგლებიდანაა ცნობილი: საფარ-ხარაბა (ნარიმანიშვილი, 2010: ტაბ. XIV, 6, 2, 16), წეროვანი (Садрაძე, 1991: ტაბ. XVII, 4), ნატახტარი (სადრაძე და სხვ. 2018: 49, სურ. 219, 71, სურ. 306), ჩალიპირაგორები (Абрамишвили и др., 1991: 49, ტაბ. 120, 69), კობალა (Тушишвили, Амиранашвили, 1987: ტაბ. XVIII, 3), გადრეკილი (ფიცხელაური, მენაბდე, 1982: ტაბ. XXV, 416).

გარდა ამ ტიპის ჯამებისა, სამაროვანზე გვხვდება ისეთი ცალეები, რომლებიც იშვიათია არა მარტო დოღლაურის, არამედ, საერთოდ, აღმოსავლეთ საქართველოს გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამაროვნებისთვისაც. ასეთებია: კაკლის ნაჭუჭისებრი პირიანი ჯამები; სამფეხა ჯამები და ჯამი-საწურები.

დოღლაურის გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპის სამარხებში კაკლის ნაჭუჭისებრი პირის მქონე ჯამი სულ სამი ცალი აღმოჩნდა (№№130-2012, 47-2013, 99-2013).

ორი ჯამი შავად გამომწვარია, ერთი – მოყავისფროდ. ორი ჯამი სწორგვერდიანია (ტაბ. 73. 4; 106. 3), ერთი კი – მომრგვალებულგვერდიანი (ტაბ. 115. 5). ამ ჯამების ანალოგები გვიანი ბრინჯაოს ხანის შემდეგ სამაროვანზე გვხვდება – ფევრები (აბდუშელიშვილი, 1980: ტაბ. XIIა, 8, XIIბ, 5), ლორიბერდი და კარაშამბი (ფიცხელაური, 2005: 63).

სამფეხა ჯამი – მომრგვალებულგვერდიანი, მოშავოდ გამომწვარი და თხელკედლიანი, დოღლაურის №28-2013 სამარხში აღმოჩნდა (ტაბ. 101. 6). მას სწორი და ცილინდრული, ბოლოში მოხრილი ფეხები აქვს. მსგავსი ჭურჭელი კასპის სამაროვანზე ჩანს, რომელსაც მ. ბარამიძე მინგეჩაურის სამფეხა ჯამს ამსგავსებს (ბარამიძე, 1965: 40, ტაბ. II, 5). ასეთივე ფეხები აქვს წეროვნის ორ სამფეხა ჭურჭელს (Садрაძე, 1991: 53, ტაბ. LXIII, 4, LXIV, 9). გარდა ამისა, შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ამგვარი ჭურჭელი ჩანს ჩალიპირაგორების №21 და თრელის №45 სამარხებში (განსხვავებული ფეხებით) (Абрамишвили и др., 1991: 49, ტაბ. 120, 5; აბრამიშვილი და სხვ., 1978: 120, ნახ. 66, 669). სამფეხა ჯამი რვალის ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეების სამარხშიც ჩანს (Гамбашидзе и др., 1991: ტაბ. XXXV, 2). სამფეხა ჯამები ფართოდაა გავრცელებული თანამედროვე სომხეთის და აზერბაიჯანის გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული პერიოდის კომპლექსებში: არტიკი, სარუხანი, ლორიბერდი, შირაკავანი, მინგეჩაური (ფიცხელაური, 2005: 63).

სამაროვანზე ორი სანური აღმოჩნდა. ერთი – ჯამია (სამარხი №99-2013; ტაბ. 116. 1), ხოლო მეორე მხოლოდ ძირის ფრაგმენტი (№49-2013 სამარხი). ჯამი-სანური გამომწვარია მონაცრისფრო-მოყავისფროდ; სწორი პირი მკრთალი ღარით არის გამოყოფილი. ჯამი გვერდმომრგვალებული ფორმისაა; ბრტყელი ძირი ნახვრეტებითაა დაფარული. პირის ქვემოთ მიბმული აქვს ერთი მცირე ზომის ყური – ოთხკუთხაგანივკვეთიანი ჰორიზონტალური მრგვალი ნახვრეტით (დიამეტრი: პირი- 13,2 სმ, მუცელი – 14,3 სმ, ძირი – 5,4 სმ.). ჯამი-სანურები იშვიათად ჩანს სამაროვნებზე. მხოლოდ ორი პარალელის მოძიება გახდა შესაძლებელი: სამთავროს შუაბრინჯაოს ხანით დათარიღებული სამარხი-კენოტაფი №1 (კალანდაძე, 1980: 37, სურ. 16) და ქალის (ალგეთი) სამაროვნის №№77 და 91 სამარხები (Тушишвили, Амиранашвили, 1982: ტაბ. XXIX, 54, 44). დოღლაურის ეს ჯამი-სანური აღმოჩნდა სამარხში, სადაც ე.წ. კაკლის ნაჭუჭის პირიანი თიხის ჯამი დადასტურდა. ასევე, ამ ჯამის ოთხკუთხა განივკვეთიანი ყური, მიჩნეულია გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპის დამახასიათებელ დეტალად (ფიცხელაური, 1982: 131).

მცირე ზომის თიხის ჭურჭელი. კოჭობი (კოჭობი – მცირე ზომის ქოთანი, ს.ს. ორბელიანი) მცირე ჯგუფის სახით გამოიყო თიხის საერთო ნაწარმიდან. დოღლაურის კოჭებს საერთო ნიშნები აქვთ – პირგადაშლილი, ბიკონუსური მუცელი, ვიწრო ბრტყელი ძირი. ყველა გამომწვარია მოშავოდ; სიმაღლე – 5-11 სმ. ასეთებია №№193-2013, 168-2013, 200-2013, 252-2013 სამარხების კოჭები. კოჭობი შემკულია: წერტილოვანი შევრონებით (ტაბ. 143. 2); ირიბი ჭდეების სარტყლებით მხარზე და მუცელზე (№200-2013 სამარხი) და ჩაღარული სარტყლებით (ტაბ. 136. 5; 165. 13). ამრიგად, კოჭები იმეორებენ ორნამენტის იმ სახეებს, რომლებიც გავრცელებულია გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპის

ქოთნებზე. ამასთანავე საინტერესოა, რომ კოჭები აღმოჩნდა სამარხებში, სადაც სამკაული გვხვდება. სამთავროს სამაროვანზე კოჭები უმეტესად ბავშვების სამარხებში ჩანს და ხანგრძლივი დროის განმავლობაში აგრძელებენ არსებობას. საქართველოს ტერიტორიაზე ამგვარი ბიკონუსური კოჭები გვხვდება ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეების სამაროვნებზე: სამთავრო (კალანდაძე, 1980: სურ. 99, 100, 923, 456), წეროვანი (Садрадзе, 1999: таб. IX, 2, XIV, 6, XVII, 2), ჩალიანხევი (კობაიძე 1984: ტაბ. XLIX, 49, L, 56), კობალი (Тушишвили, Амиранашвили, 1987: таб. XVIII, 4), ფლევი (რამიშვილი, 1999 B: 60).

სამაროვანზე კოჭობის გარდა მცირე ზომის სხვა ნაწარმიც გვხვდება, ძირითადად, სასმისები და ჯამები. №237-2013 სამარხში მცირე ზომის სხვადასხვა ჭურჭელი, მათ შორის კასრისებური სასმისი და ჩალარული სარტყლებით შემკული მელილელური სასმისის ანალოგი აღმოჩნდა (სიმაღლე – 7,5 სმ) (ტაბ. 164. 2, 4, 5). მსგავსი სასმისები ცნობილია შილდის სამლოცველოდან (მაისურაძე, ფანცხავა, 1984: ტაბ. XLXVIII, XLIX) და ფევრებიდან (აბდუშელიშვილი 1980: ტაბ. XII, 3).

გვიანი ბრინჯაოს ხანის II ეტაპის კერამიკა

გვიანი ბრინჯაოს მეორე ქრონოლოგიურ ჯგუფში გართიანებულია სხვადასხვა ტიპის კერამიკული ნაწარმი, რომელთაგანაც ზოგიერთს ზუსტი ანალოგი არ მოეპოვება სხვაგან. გამორჩეული ნიმუშებია: ტვიფრის მეთოდით დატანილი სვასტიკებით შემკული ჭურჭელი და ელიფსოიდის ფორმის ქოთანის №17-2012 სამარხიდან; პირმოყრილი ქოთნები №7-1979 და №22-2013 სამარხებიდან; ტვიფრული, ერთმანეთში ჩაწერილი წრეებით შემკული ჭურჭელი (№257-2013 სამარხი); ქდეული წრეებით და სვასტიკებით ორნამენტირებული ფართოპირიანი ჭურჭელი (№50-2013 სამარხი); ზოომორფულყურიანი დოქი (№42-2013 სამარხი) და ზოომორფული ყურის მქონე კათხები (№№17-2012, 22-2013 და 50-2013 სამარხები).

№7-1979 სამარხის პირმოყრილ ჭურჭელს (სურ. 14; ტაბ. 6. 3) (სიმაღლე – 19,5 სმ, პირის დიამეტრი – 8 სმ, მუცლის – 30,5 სმ, ძირის – 10 სმ.) მოშავო-მონაცრისფრო გლუვი ზედაპირი, გამოხედილი მუცელი და ოდნავ გამოყვანილი ქუსლი აქვს. პირზე სამი ირგვლივი ღარი შემოუყვება, პირთან ახლოს კი ტვიფრის მეთოდით დატანილი სოლების 5 ჯგუფია განთავსებული. მათ ქვემოთ ორი ღარია მოქცეული, რომელთა შორის მოთავსებულია წინვოვანი ორნამენტი. ჭურჭელს მუცლიდან ძირზე ვერტიკალური ნაპრიალები ზოლების რამდენიმე რიგი გასდევს, მუცელზე მიძერწილია უნაგირისებრი შვერილი. ორნამენტირების მხრივ აღნიშნული ჭურჭელი №61-1981 სამარხში გამოვლენილი ქოთნის ფრაგმენტის მსგავსია (ტაბ. 23. 3). ზოგადად, პირმოყრილი ქოთნები ფართოდაა გავრცელებული შიდა ქართლში (კასპი, მცხეთა, ღრმაღელე, ჩალიპირაგორები და სხვ.), ქვემო ქართლში (მადნისჭალა, ღრმახევისთავი, ბეშთაშენი და სხვ.) და თარიღდება ძვ.წ. XIV-XII საუკუნეებით (აბრამიშვილი, 1978: 131-132). როგორც კ. ფიცხელა-

ური აღნიშნავს, პირმოყრილი ჭურჭელი გვიანი ბრინჯაოს ადრეულ საფეხურზე ჩნდება და მოგვიანო ეტაპზე ფართოდ ვრცელდება (ფიცხელაური, 1973: 132).

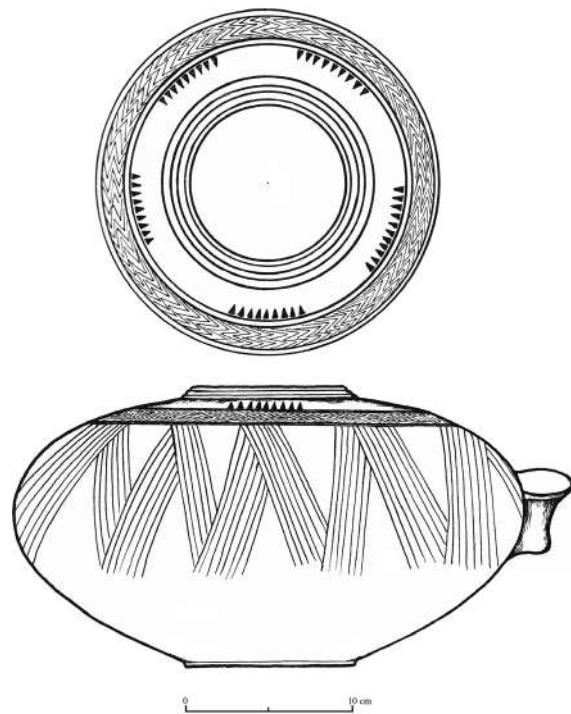
№17-2012 სამარხში გამოვლენილი მორუხო-მოშავოდ გამომწვარი, უხეშად ნაძერწი, ფართოპირიანი, ელიფსოიდის ფორმის ქოთანი (სიმაღლე – 40 სმ, დიამეტრი: პირის – 25 სმ, მუცლის – 23 სმ, ძირის – 8 სმ.) შემკულია ირგვლივი ღარით და ორი ტალღოვანი სარტყლით (ტაბ. 31. 2). ამავე სამარხში აღმოჩენილი მეორე ქოთანი (ტაბ. 30) უნიკალურია შემკულობის მხრივ (სიმაღლე – 24,5 სმ, დიამეტრი: პირის – 21, მუცლის – 56, ძირის – 9 სმ). პირის კიდე ოდნავ გასწორებული აქვს და პირთან სამი მაღალი რელიეფური ზოლი შემოუყვება, ხოლო მუცელზე თანაბრად დაცილებული ვერტიკალურად დაწყობილი სვასტიკების მწკრივი გასდევს. ამ ქოთნის მსგავსი მაღალი რელიეფური სარტყლები ჩანს ხოვლეს ნამოსახლარის ჭურჭლის ფრაგმენტებზე, განსაკუთრებით ხშირად VII

ფენაში; იშვიათად, თუმცა გვხვდება IV ფენამდეც (მუსხელიშვილი, 1978: ტაბ. V, VII); რაც შეეხება სვასტიკის ვერტიკალურად განლაგებულ მწკრივს, იგი დატანილია ტვიფრით.

№17-2012 სამარხში აღმოჩნდა შავად ნაპრიალები პირმოყრილი ჯამიც (ტაბ. 31. 1) – ოდნავ გამოყვანილი ქუსლით (სიმაღლე – 9 სმ, დიამეტრი: პირის – 30, ძირის – 8 სმ). აღნიშნული ჯამის მხოლოდ ერთი პარალელი მოიძებნა სამთავროს ძვ.წ. XIV ს-ით დათარიღებულ №153 სამარხ-კენოტაფში (კალანდაძე, 1980: 47, სურ. 89).

ამავე სამარხშია აღმოჩენილი ცილინდრული ფორმის, ზომორფული ყურითა და პირთან სამი ჩაღარული სარტყლით შემკული შავად გამომწვარი კათხა (სიმაღლე – 12; დიამეტრი: პირის – 11,5, ძირის – 10,9 სმ.) (ტაბ. 32). მისი ზუსტი ანალოგი ჩანს სამთავროს №45 სამარხში (კალანდაძე, 1980: სურ. 102). საერთოდ, ამ ტიპის კათხები ძირითადად გავრცელებულია შიდა ქართლის ძეგლებზე (თრელი, ნავთლული, ციხიაგორა, ცხინვალის ნაცარგორა).

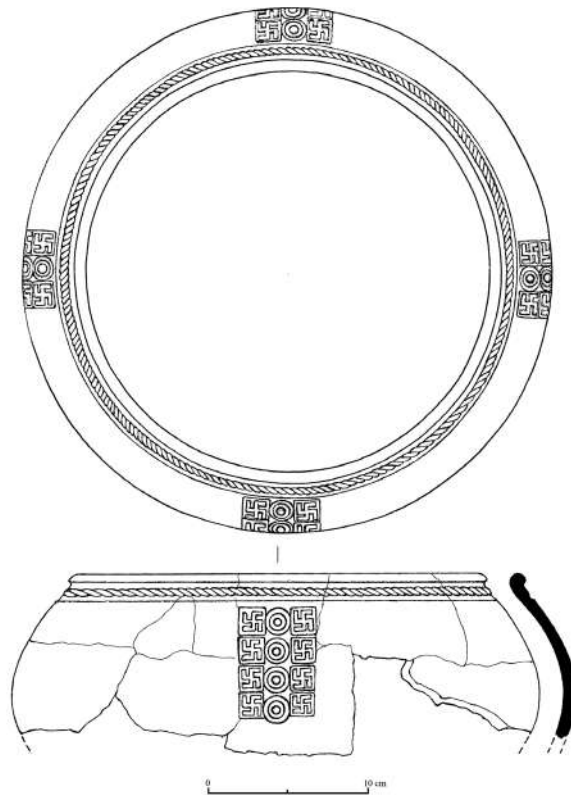
საინტერესო ნიმუშია პირმოყრილი ქოთანი №22-2013 სამარხიდან (ტაბ. 97. 6). მორუხო-მოშავოდ გამომწვარ თიხის ქოთანს ფართო, მოყრილი პირი, ორი მაღალი რელიეფური სარტყელი და წერტილებით შემკული სამკუთხა ფორმის შვერილი ამკობს (ზო-

სურ. 14. თიხის ჭურჭელი
№7-1979 სამარხიდან
Fig. 14. Clay vessel from the burial
№7-1979

მეზი: სიმაღლე – 18 სმ, დიამეტრი: პირის 23,5 სმ, მუცლის – 31,5 სმ, ძირის – 10,3 სმ). აღსანიშნავია ამავე სამარხში მიკვლეული მონაცრისფრო-მოყავისფროდ გამომწვარი ჯამი (ტაბ. 97. 5), რომელიც მკვეთრად მაღალი, ოდნავ მომრგვალებული გვერდით, ფართო პირით, ასევე მომრგვალებური კალთით და გამოყვანილი ქუსლით გამოირჩევა.

№22-2013 სამარხის შავად გამომწვარი, წელში ოდნავ გამოყვანილი, ზოომორფულ-ყურიანი, დახვეწილი ფორმის კათხის (ტაბ. 97. 7) ზუსტი ანალოგი ჩანს სამთავროს №153 სამარხ-კენოტაფში (კალანდაძე, 1980: 47, სურ. 90).

სურ. 15. თიხის ჭურჭელი №50-2013 სამარხიდან
Fig. 15. Clay vessel from the burial №50-2013

№50-2013 სამარხში აღმოჩენილ ფართოპირიან ჭურჭელზე ვერტიკალურად ტვიფრული წრეები და სვასტიკები განთავსებული (სურ. 15; ტაბ. 108. 4). სვასტიკის ტვიფრით დატანის ეს მეთოდი იმეორებს №17-2012 სამარხში დადასტურებული ქოთნის ორნამენტირების წესს. ამ სამარხის ზოომორფულყურიანი კათხაც (ტაბ. 108. 2) №17-2012 სამარხის კათხის იდენტურია. პალინოლოგიური კვლევებით №50-2013 სამარხის ქოთანში ხორბლის სახამებლის დიდი რაოდენობა და ხორბლის ყანების სარეველა მცენარეთა მტვერი დაფიქსირდა, ზოომორფულყურიან კათხაში – ხორბლის ფქვილისა და მტკნარი წყლის კვალი.

№№21-2013, 50-2013 და 257-2013 სამარხების ჭურჭელზე ერთიმეორეში ჩასმული მცირე წრეების ტვიფრის მეშვეობით დატანის ტრადიცია პირველად თრიალეთის შუა-ბრინჯაოს ხანის ყორღანებში ჩნდება (გოგაძე, 1972: ტაბ. 31). ტვიფრული წრეებით შემკული კერამიკა კავკასიის გვიანი ბრინჯაოს ხანის შემდეგი ძეგლებიდან არის ცნობილი: დედოფლის გორა (Gagoshidze, Rova, 2018: 535, fig. 13), ციხიაგორა (მახარაძე და სხვ. 2023: 92, 94), ყათლანისხევი (ხახუტაიშვილი, 1964: ტაბ. XXII), სამთავრო (კალანდაძე, 1980: სურ. 72, 89), ღრმალელე (ქორიძე, 1955: 85-93, სურ. 17, 18, 26), ჩალიპირაგორები (Абрамишвили и др., 1991: 47-49, таб. 120), მჭადიჯვარი (ფიცხელაური, 2005: ტაბ. VI), ფევრები (ფიცხელაური, 2005: ტაბ. LV), ცხინვალის ნაცარგორა (გობეჯიშვილი, 1951: ტაბ. 10), წეროვანი II (Садрაძე, 1991: таб. LXVII-LXIX), ურბნისი (მასალა გამოუქვეყნებელია, ინახება საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში), მენამორი (Khanzadian, 1995: 83, fig. 36), ლორი-ბერდი (Деведжян, 1981: 47-50, таб. XIV-XVI), ამხერის გორა (Гамбашидзе, Гамбашидзе, 1995: 54, таб. 73, 2), განჯაჩაის ხეობის ძეგლები (Гусейнова, 1989: таб. 5). დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე აღნიშნული ორნამენტული მოტივი დადასტურებულია ნოსირი I (ჯიბლაძე, 2007: 157, 180, ტაბ. LI), ვანის ნამოსახლარზე (ლორთქიფანიძე და სხვ., 1981: ტაბ. 18, 7) და ერგეტაში (Микеладзе и др., 1987: таб. XLVII). ავტორები ამ უკანასკნელს წინარეანტიკური პერიოდით ათარილებენ.

ამრიგად, გვიანი ბრინჯაოს ხანის მეორე ქრონოლოგიური ჯგუფის კერამიკულ ნაწარმში ძირითადი ორნამენტული მოტივებია: ტვიფრის მეთოდით შესრულებული მცირე წრეები და სვასტიკები, წინვოვანი ორნამენტი, და ზოომორფული ყური, რომელთა გავრცელების გეოგრაფიული არეალი ძირითადად ცენტრალურ ამიერკავკასიას მოიცავს.

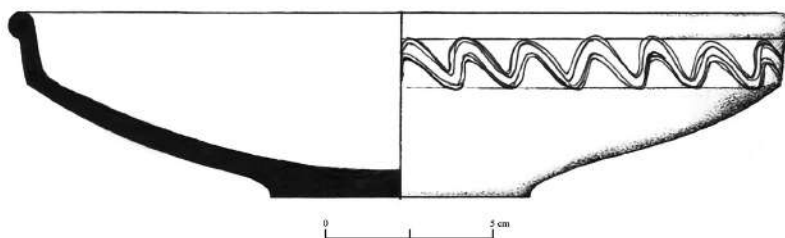
ადრეული რკინის ხანის I და II ეტაპების კერამიკა (ძვ.წ. XII-XI სს-ის მიჯნა IX-VIII სს.)

დოღლაურის სამაროვანზე ადრეული რკინის ხანის სამარხები შედარებით მცირე რაოდენობითაა გამოვლენილი. შესაბამისად, კერამიკული ნაწარმი ცოტაა. ჭურჭლის ფორმები და ორნამენტული სახეები რადიკალურად განსხვავდება გვიანი ბრინჯაოს ხანის კერამიკისგან.

ლანგარი. დოღლაურის სამაროვანზე ძვ.წ. XII-XI საუკუნეების მიჯნიდან ძვ.წ. IX-VIII საუკუნეებამდე ლანგარი თიხის ჭურჭლის ყველაზე გავრცელებული სახეობაა.

ფორმის მიხედვით გამოიყოფა 2 ტიპი – სწორგვერდიანი და ჩალარულგვერდიანი ლანგრები. ლანგრები ძირითადად გამომწვანია შავად ან მორუხოდ; ახასიათებთ: გლუვი და ნაპრიალები ზედაპირი; ბაკო – მომრგვალებული ან დაბრტყელებული; კალთა-დაქანებულია; ძირი ბრტყელი და ვიწრო, ან გამოყვანილი ქუსლით. ლანგრების ზომები მერყეობს: სიმაღლე – 4-8 სმ, დიამეტრი: პირის – 16-35 სმ, ძირის – 6,5-9,5 სმ. ლანგრის უმეტესობა სადაა; გვხვდება სხვადასხვა სახეებით შემკული ცალებიც. აღსანიშნავია ლა-

ნგრის კალთაზე ნაპრიალები ვერტიკალური ზოლები (სხივები), რომელსაც „მზის სხივთა კონის“ სქემატურ გამოსახულებას ამსგავსებენ (თუშიშვილი, 1972: 94). დოღლაურში ამ ორნამენტით რამოდენიმე ლანგარია შემკული (ტაბ. 53. 6; 71. 4, 5, 6). ნაპრიალები სხივებით ორნამენტირებული ლანგრები დამახასიათებელია ქვემო ქართლის: მადნისჭალის, კობალის, პანტიანის, სიონის, ღრმახევისთავის და სხვ. სამაროვნებისთვის (თუშიშვილი, 1972: 55, სურ. 11, 5, 31, 117, 34, 143; Тушишвили, 1985: таб. XXV, 4, 5; მენაბდე, კილურაძე, 1981: ნახ. 13, 4, 15, 6), აბრამიშვილი და სხვ., 1980: ნახ. 171, 191). ლანგრის შემკულობის ერთ-ერთი სახე – გვერდზე ტალღოვანი და ჩაღარული სარტყლებია (სურ. 16).

სურ. 16. ლანგარი №125-2012 სამარხიდან
Fig. 16. Tray from burial №125-2012

ცალკე უნდა გამოიყოს №37-2013 სამარხის ორიგინალური ფორმის (ოვალური) ლანგარი, რომლის ბაკოზეც ნაჭდვეი ღარებია (ტაბ. 103. 3). ერთადერთი ანალოგი ამ ლანგრისა ჩანს ღრმახევისთავის სამაროვნის ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეებით დათარიღებულ №100 სამარხში (აბრამიშვილი და სხვ., 1980: 174, ნახ. 170, 630).

სადღვებელი. სადღვებლები აღმოჩნდა – №232-2013 (ტაბ. 159. 2) და №23-2015 (ტაბ. 172. 4) სამარხებში. გვიანი ბრინჯაოს ხანის სადღვებლებისაგან განსხვავებით, რკინის ხანის ჭურჭლის ეს ტიპი დამზადებულია სქელი და არათანაბრად გამომწვარი თიხისაგან. აღნიშნული სადღვებლები პარალელებს სამთავროს (კალანდაძე, 1980: კატ. 131, 586), ფლავისმანის (მაკალათია, 1930: სურ. 14, 1), ქვასათალის (ჯაფარიძე, 1966: ტაბ. III) არქეოლოგიურ მასალაში პოულობს. ორნამენტის მხრივ კი პირდაპირი პარალელი ხოვლეს V კულტურულ ფენაში ეძებნება (მუსხელიშვილი, 1978: ტაბ. XXVIII).

დოქი. დოღლაურის ადრეული რკინის ხანის სამარხებში დოქი იშვიათობაა. მათ აქვთ ერთი საერთო ნიშანი – ყურები უშუალოდ ჭურჭლის პირზეა მიძერწილი (ტაბ. 9. 2; 20. 2; 25. 1). მსგავსი დოქები ძირითადად შიდა ქართლის ტერიტორიაზე, ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისით დათარიღებულ არქეოლოგიურ ძეგლებზეა დადასტურებული. მსგავსი დოქები ჩანს ნარეკვაგში (ნიკოლაიშვილი, გაგაშელი, 2007) და ნაცარგორას სამაროვანზე (რამიშვილი, 2001: 165, 166). შემკულობის მხრივ ანალოგიური კერამიკა დაფიქსირებულია ხოვლეს ნამოსახლარის V კულტურულ ფენაშიც (მუსხელიშვილი, 1978: ტაბ. XXVIII). შედარებითი ქრონოლოგიური დათარიღების მეთოდით, კერამიკის აღნიშნული ტიპი ძვ.წ. I ათასწლეულის I მეოთხედს განეკუთვნება.

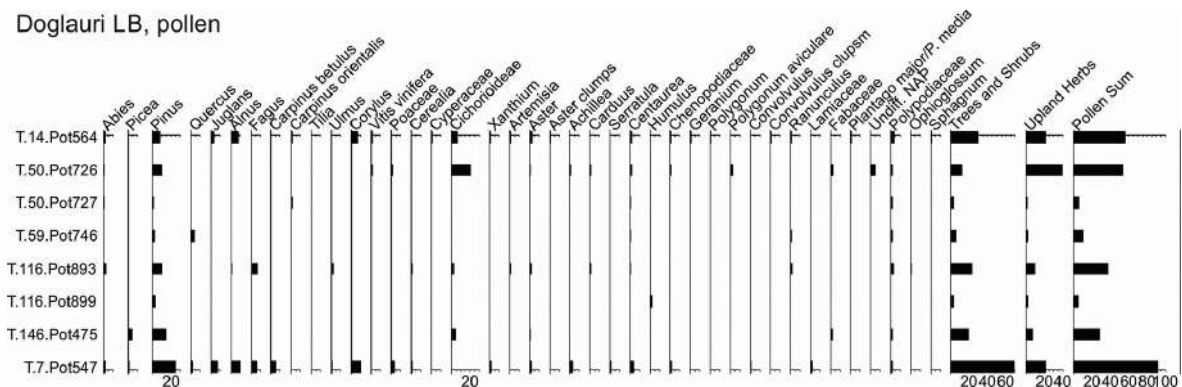
ქოთანი. ქოთნები ასევე მცირე რაოდენობით არის წარმოდგენილი. საინტერესო ეგზემპლარია №68-1981 სამარხში დაფიქსირებული მოზრდილი ჭურჭელი (ტაბ. 26), რომელიც იმეორებს №232-2013 და №23-2015 სამარხებში აღმოჩენილი სადღვებლების ფორმას. ირიბი ნაჭდევებით შედგენილი სარტყელიც სადღვებლების მსგავსად ჭურჭლის მხარს ამკობს.

№37-2013 სამარხის ქოთანი (ტაბ. 103. 5) დაფარულია ტალღოვანი რელიეფური სარტყლების რიგით. ჭურჭლის შემკობის აღნიშნული წესი დოღლაურის სამაროვანზე ძირითადად ლანგრებზე გვხვდება. ანალოგიური ქოთანი აღმოჩენილია ხოვლეს ნამოსახლარის VI კულტურულ ფენაშიც (მუსხელიშვილი, 1978: ტაბ. XV).

ამრიგად, ადრეული რკინის ხანის კერამიკა შედარებით მცირე რაოდენობითაა დოღლაურის სამაროვანზე და ისევე როგორც სამთავროში, იმ სამარხებში, სადაც ფოთლისებური სატევრები და შუბისპირებია დადასტურებული, მოგვიანო ეტაპზე კი რკინის იარაღიც. სამარხებში აღარ გვხვდება ნივთების ის ფორმები, თუ შემკულობა, რომელიც დამახასიათებელია დოღლაურის სამაროვნის გვიანი ბრინჯაოს ხანის კერამიკისთვის.

დოღლაურის სამაროვნის გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის სამარხებიდან მოპოვებული ჭურჭლის შიგთავსის პალინოლოგიური კვლევის შედეგები

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის პალინოლოგიურ ლაბორატორიაში გამოკვლეულ იქნა გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის 8 ჭურჭლის შიგთავსი. ლაბორატორიული დამუშავების შემდეგ მიღებული მასალა პალინოლოგიური კვლევისთვის ვარგისი გამოდგა, რადგან შიგთავსში დაფიქსირდა პალინომორფების საკმაოდ დიდი რაოდენობა, რაც კარგად ჩანს მოყვანილ პალინოლოგიურ დიაგრამებზე (სურ. 17, 18).

სურ. 17. თიხის ჭურჭლის შიგთავსის პალინოლოგიური დიაგრამა

Fig. 17. Palynological diagram of the contents of the Clay Vessels

სურ. 18. თიხის ჭურჭლის შიგთავსის არაპალნოლოგიური ნაშთების დიაგრამა
Fig. 18. Diagram of the non-palynological remains of the contents of the clay vessels

სამარხი №14-2013. სადღვეებელში (ტაბ. 90. 6) 8 ხემცენარისა და 13 ბალახოვნის მტვრის მარცვალი დაფიქსირდა. უამრავია არაპალინოლოგიური ხასიათის ნაშთები. სპექტრში დომინირებს თხილისა (*Corylus*) და კაკლის (*Juglans regia*) მტვერი). ბევრია მურყნის მტვრის მარცვლები. აღინიშნება სოჭის (*Abies nordmanniana*), ფიჭვის (*Pinus*), ჯაგრცხილას (*Carpinus orientalis*) და ვაზის (*Vitis vinifera*) მტვერი. ბალახოვნებში ჭარბობს ვარდკაჭაჭა (*Cichorioideae*) და ტყის გვიმრების სპორები (*Polypodiaceae*). მცირე რაოდენობითაა ისეთი სარეველების მტვერი, როგორიცაა ნაცარქათამა (*Chenopodiaceae*), ღიღილო (*Centaurea*), ხვართელა (*Convolvulus*), მათიტელა (*Polygonum*) და რომლებიც ნათესებსა და ვენახებში იზრდება. არის აგრეთვე ადამიანის საცხოვრებლის ეზოებისთვის და ბილიკებისთვის დამახასიათებელი რუდერალური სარეველები. ასეთებია მრავალძარღვა (*Plantago*), ავშანი (*Artemisia*), ღორის ბირკა (*Xanthium*), ფარსმანდუკი (*Achillea*), ასტრა (*Aster*).

არაპალინოლოგიური ნაშთების ჯგუფში დომინირებს სახამებელი და მცენარეთა ეპიდერმისი. მრავლადაა წარმოდგენილი სოკოს სპორები. განისაზღვრა სოკო გლომუსი (*Glomus*). უხვადაა თავად სოკოს სპორენგიუმების რაოდენობა. კარგადაა წარმოდგენილი სელის ქსოვილის ბოჭკო, ბამბის ბოჭკო კი გაცილებით ნაკლებია. სპექტრში მცირე რაოდენობითაა დაფიქსირებული ხის მერქნის პარენქიმული უჯრედები, ბალახოვნების ფიტოლიტები, მწერების ეპიდერმისი და სხვა სახის ნაშთები. მცირე რაოდენობით ჩანს მტკნარი წყლის წყალმცენარეებიც. ესენია დინოფლაგელატა (*Dinoflagellata*), სპიროგირა (*Spirogyra*) და სხვა სახის წყალმცენარე. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ განხილულ ნიმუშში აღმოჩნდა პარაზიტული ჭიის ენტერობიუსის (*Enterobius vermicularis*) კვერცხი. ეს არის მრგვალი ნემატოდა, ანუ ჭია, რომელიც სახლდება ადამინის ნაწლავებში, აზიანებს მათ და იწვევს მუცლისა და სხვა ორგანოების ტკივილს.

სამარხი №50-2013. ჭურჭლის (ტაბ. 108. 4) შიგთავსის პალინოლოგიურ სპექტრში მცენარეთა მტვრის მარცვლები არ არის ბევრი. ხემცენარეთაგან დაფიქსირდა მხოლოდ ფიჭვის (*Pinus*), სოჭისა (*Abies nordmannina*) და ვაზის (*Vitis vinifera*) მტვერი. ბალახოვნების ჯგუფი ძირითადად შედგება ხორბლეული ნათესების სარეველებისგან: ღიღილო (*Centaurea*), ჩვეულებრივი მათიტელა (*Polygonum aviculare*), ნაცარქათამა (*Chenopodium*), ნარშავი (*Carduus*), ვარდკაჭაჭასნაირები (*Cichorioideae*). რაც შეეხება არაპალინოლოგიურ ნამარხებს მათი სპექტრი შედგება ძირითადად სახამებლის უამრავი რაოდენობისაგან. განისაზღვრა ხორბლისა და სხვა სათესი მარცვლოვნების სახამებელი. არის მარცვლოვნების ფიტოლიტებიც. ბევრია სოკოს სპორები და მათ შორისაა სოკო გლომუსი (*Glomus*), რომელიც იზრდება ნათესებში და მისი მიკროსპორები ყოველთვის მისდევს ხორბლეულს. ნაპოვნია სოკოს სპორენგიუმიც, სადაც მნიშვნელოვანია ამა თუ იმ სოკოს სპორები. ზოოეპიდერმისი და მწერების სხვა მიკროსკოპიული ნაშთები მრავლადაა. მცირე რაოდენობით აღინიშნება ტკიპას ნამარხებიც. სპექტრში არის სელის და ბამბის ქსოვილის ბოჭკო. ჭარბობს სელი.

სამარხი №50-2013. ზოომორფულურობიან კატხაში (ტაბ. 108. 2) ძალზედ საინტერესო პალინოლოგიური სპექტრი დაფიქსირდა. მცენარეთა მტვრის მარცვლები თითქმის არ აღინიშნება. ნაპოვნია მხოლოდ ერთეული მტვრის მარცვლები. მაგრამ უხვადაა წარმოდგენილი მარცვლოვნების სახამებელი და მტკნარი წყლის წყალმცენარეთა (*Spirogyra*, *Dinoflagellata*) ნაშთები. როგორც ჩანს, კატხას ძირითადად ფქვილისა და წყლის ამოსაღებად იყენებდნენ. სპექტრში აღინიშნება ასევე იმ მწერების ნამარხები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ფქვილს და ანადგურებს მას. განხილული ნიმუშის სპექტრში ცოტაა ხის მერქნის დამწვარი უჯრედები, სელისა და ბამბის ქსოვილის ბოჭკო, სოკოს სპორები და მათ შორისაა სოკო გლომუსი.

სამარხი №59-2013. მოზრდილი ზომის ქოთნის შიგთავსის პალინოლოგიურ სპექტრში აღმოჩნდა მუხისა და ფიჭვის მტვერი. აგრეთვე ნაპოვნია ტყის გვიმრების სპორები (*Polypodiaceae*), ბაიასა (*Ranunculus*) და ღიღილოს (*Centaurea*) ერთეული მტვრის მარცვლები. არაპალინოლოგიური ნაშთების ჯგუფში სახამებელი და სოკოს სპორები სჭარბობს. კარგადაა წარმოდგენილი მცენარეთა ეპიდერმისი და მათი სხვა ნაშთები. დაფიქსირდა ფიჭვის მერქნის პარენქიმული უჯრედები, მარცვლოვნების ფიტოლიტები. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ბევრია სელის ქსოვილის ბოჭკო. ასევე წარმოდგენილია ბამბის ქსოვილის ნაშთიც.

სამარხი №116-2013. საშუალო ზომის ქოთნის (ტაბ. 119. 2) პალინოლოგიურ სპექტრში ჭარბობს ნიფლისა (*Fagus orientalis*) და ფიჭვის (*Pinus*) მტვრის რაოდენობა. ცოტაა სოჭის (*Abies nordmanniana*), მურყნისა (*Alnus*) და თელას (*Ulmus*) მტვერიც. ბალახოვნებში კარგადაა წარმოდგენილი ტყის გვიმრების სპორები (*Polypodiaceae*) და სხვა ტყის ბალახოვნები. ესენია გვიმრა გველის ენა (*Ophioglossum vulgatum*), კილამურა (*Polypodium vulgare*) და სხვები. არაპალინოლოგიურ ნაშთებს შორის აქაც ჭარბობს სახამებელი. ბევრია სოკოს სპორები და მათ შორისაა ობის სოკო (*Mucoraceae*). უხვადაა მწერებისა და

ტკიპების ბუსუსები, კლანჭები, ეპიდერმისი და სხვა სახის ზოოლოგიური ნაშთები. არის ხავსისა და მტკნარი წყლის ნამარხები (*Spirogyra*, *Dinoflagellata*). დიდი ოდენობითაა სელის ქსოვილის ბოჭკოც. ნაკლებია ბამბისა და კანაფის ბოჭკო. მცირე რაოდენობითაა ფიტოლიტები, ფუტკრის ბუსუსები და ნაკელის სოკო სორდარიას (*Sordaria*) სპორები.

სამარხი №116-2013. ჯამის (ტაბ. 119. 8). მისი პალინოლოგიური სპექტრი თავისებურია და სხვა ჭურჭლის შიგთავსებისგან ძლიერ განსხვავდება. მის შიგთავსში ნაპოვნია მხოლოდ ფიჭვისა (*Pinus*) და სვიას (*Humulus*) მტვრის მარცვლები. ამასთანავე არაპალინოლოგიურ ნაშთებს შორის ბევრია ხორბლისა და სხვა სათესი მარცვლოვნების სახამებელი. არის მათი ფიტოლიტებიც. ცოტაა სოკოს სპორები, სადაც გლომუსის სპორებიცაა აღმოჩენილი. დაფიქსირდა მტკნარი წყლის წყალმცენარეები (*Spirogyra*, *Dinoflagellata*) და ქსოვილის ბოჭკო. სელის ბოჭკოს რაოდენობა ბამბის ქსოვილის ბოჭკოს აღემატება.

სამარხი №146-2012. ხუფიანი ჭურჭლის (ტაბ. 78. 2) შიგთავსის პალინოლოგიურ სპექტრში მცენარეთა მტვრის მარცვლები არ არის ბევრი, მაგრამ კარგადაა წარმოდგენილი არაპალინოლოგიური ნაშთების ჯგუფი. ხემცენარეთა შორის ნაპოვნია მხოლოდ ნაძვისა (*Picea orientalis*) და ფიჭვის (*Abies nordmanniana*) მტვრის მარცვლები. ბალახოვნებში კი განისაზღვრა ვარდკაჭაჭასნაირების (*Cichorioideae*), პარკოსნებისა (*Lamiaceae*) და ასტრას (*Aster*) მტვრის მარცვლები. დაფიქსირდა ტყის გვიმრების სპორებიც. არაპალინოლოგიურ ნაშთებში დომინირებს სახამებელი. გვხვდება ხორბლის და სხვა სათესი მარცვლოვნების სახამებელი. ბევრია მარცვლოვნების ფიტოლიტები, მცენარეთა ეპიდერმისი და დაშლილი სელის ბოჭკო. სელის ბოჭკოს დაშლა მისი ღეროს ან თესლის დანაყვის თუ დაჭყლეტის დროს ხდება. აღსანიშნავია, რომ დაშლილი სელის ბოჭკო მიკვლეულია ვანის კლასიკური პერიოდის ლამპებსა და ჭრაქებში (Chichinadze, Kvavadze, 2013).

სამარხი №7-2013. ჭურჭლის (ტაბ. 84. 4) შიგთავსი ხასიათდება მდიდარი პალინოლოგიური სპექტრით. აქ დიდია მცენარეთა როგორც ტაქსონომიური შემადგენლობა, ასევე მათი მტვრის რაოდენობაც. განისაზღვრა 10 ხემცენარისა და 12 ბალახოვნის მტვერი. წინვოვნები წარმოდგენილია სოჭის (*Abies nordmanniana*), ნაძვისა (*Picea orientalis*) და ფიჭვის (*Pinus*) მტვერით. ფართოფოთლოვნებში ბევრია კაკლის (*Juglans regia*), თხილის (*Corylus*) და წიფლის (*Fagus orientalis*) მტვრის მარცვლები. აგრეთვე აღინიშნება რცხილას (*Carpinus betulus*), მუხასა (*Quercus*) და თელას (*Ulmus*) მტვერი. ბევრია თხილის მტვრის მარცვლები. ტყის ელემენტები ფიქსირდება აგრეთვე ბალახოვნების ჯგუფში. მცირე რაოდენობითაა ნათესების და ადამიანის საცხოვრებლის ირგვლივ არსებული სარეველათა მტვერი. ესენია: ღორის ბირკა (*Xanthium*), ფარსმანდუკი (*Achillea*), ხვართქლა (*Convolvulus*), ნაცარქათამა (*Chenopodium*), ღიღილო (*Centaurea*) და სხვა.

არაპალინოლოგიურ ნაშთებში ჭარბობს სახამებელი, მწერებისა და ტკიპების ნაშთების რაოდენობა. კარგადაა წარმოდგენილი სელის ქსოვილის ბოჭკო. ბამბის ქსოვილის ბოჭკო ცოტაა. მცირე რაოდენობითაა მარცვლოვნების ფიტოლიტები, სოკოს სპორები და მტკნარი წყლის წყალმცენარეები (*Spirogyra*, *Dinoflagellata*). ნაპოვნია ობის სოკოს სპორებიც.

შედეგების ანალიზი

პალინოლოგიური სპექტრების შემადგენლობის დეტალურმა განხილვამ და ანალიზმა საშუალება მოგვცა დაგვედგინა, რომ №59-2013 და №7-2013 სამარხებიდან მომდინარე ქოთნებში მიცვალებულს გაატანეს ტყეში მოგროვილი კაკალი და თხილი. ამას ადასტურებს შემდეგი მონაცემები – პალინოლოგიურ სპექტრებში უამრავი ტყის ელემენტები გვხვდება. ესენია მურყანი, რცხილა, მუხა, თელა, წიფელი. აღინიშნება ტყის ფიტოცენოზებისთვის დამახასიათებელი ბალახოვნებიც. ჭურჭელში აღმოჩენილი უამრავი მწერების ნაშთები კი იმაზე მეტყველებს, რომ იქ ნამდვილად უნდა ყოფილიყო კაკალი და თხილი, რომლებსაც ჭია უჩნდება. დროთა განმავლობაში სამარხში ჩრჩილისნაირი და სხვა სახის მწერები მრავლდებიან და იკვებებიან კაკლით, თხილით, მარცვლეულით და სხვა მცენარეული პროდუქტებით. თხილისა და კაკლის ნაჭუჭი 3500 წლის განმავლობაში დაიშალა და მუქი ფერის მიწად იქცა. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ტყე სადაც მოგროვდა კაკალი და თხილი, დასახლებული პუნქტიდან შორს არ უნდა ყოფილიყო. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ შიგთავსის პალინოლოგიურ სპექტრში დაფიქსირდა ვენახის და ხორბლეულის ნათესების მტვერი. სპექტრში არის იმ სარეველათა მტვრის მარცვლები, რომლებიც ხორბლის ყანებში, ადამიანის საცხოვრებლის ეზოებში, ბილიკებსა და გზის პირას იზრდება.

სამარხში მოთავსების შემდგომ, შესაძლოა, ქოთნებს ზემოდან ტილოსაც აფარებდნენ, რადგან სპექტრში სელისა და ბამბის ქსოვილის ბოჭკო საკმაოდ დიდი რაოდენობითაა წარმოდგენილი.

ტყის ნობათი, სავარაუდოდ, მუხის რკო მოთავსებული იყო №59-2013 სამარხის ქოთანში. ზოგადად, მუხის მტვრის მარცვლები ცუდად ინახება, მაგრამ შიგთავსში მუხის სახამებელთან ერთად მისი მტვრის მარცვლებიც შემორჩა. პალინოლოგიურ სპექტრში ნაპოვნია აგრეთვე ტყის გვიმრების სპორები.

№116-2013 სამარხის ქოთანში მიცვალებულს წიფლის ნაყოფი (წინიბო) ჩააყოლეს. მისი შიგთავსის პალინოლოგიურ სპექტრში, გარდა წიფლისა, არის ისეთი მცენარეების მტვერი და სპორა, რომლებიც მხოლოდ ტყეში იზრდება. აქ მრავალი მწერისა და ტკიპის ნაშთია აღმოჩენილი, რომლებმაც შეჭამეს წინიბო. შედეგად, ჭურჭელში მხოლოდ მისი ეპიდერმისი და სახამებელი დარჩა.

პალინოლოგიური კვლევის მიხედვით №50-2013 სამარხის ფართო პირის მქონე ჭურჭელში ხორბლის ფქვილი იყო მოთავსებული. ამაზე მეტყველებს ხორბლის სახამებლის დიდი რაოდენობა და ხორბლის ყანების სარეველა მცენარეთა მტვერი. მწერების ნაშთი, რომლებიც ფქვილს გაუჩნდა, განხილული ჭურჭლის სპექტრში მრავლადაა მიკვლეული. ამავე სამარხში აღმოჩენილ კათხას ფქვილისა და წყლის ამოსაღებად ხმარობდნენ. მტკნარი წყლის წყალმცენარეები, რომლებიც მის შიგთავსში დაფიქსირდა, სავარაუდოდ მიაწოდებდა, რომ დაკრძალვის დროს კათხაში სასმელი წყალი ჩაუსხავთ.

№116-2013 სამარხის ჭურჭელში აღმოჩენილია სვიის მტვრის მარცვლები, რომელსაც პურის გამოცხობის დროს საფუვრად იყენებენ. აქვე უამრავია ხორბლისა და სხვა მარცვლოვნების სახამებელი და ფიტოლიტები, რისგანაც შედგება ფქვილი. ამავე ქოთანში ნაპოვნია მტკნარი წყლის წყალმცენარის მიკროსკოპული ნაშთები. სავარაუდოდ, განხილულ თიხის ჭურჭელში მოთავსებული იყო საფუვრიანი ან წყალზე მოზედილი პურის ცომი.

№146-2012 სამარხის ხუფიანი კოჭბის შიგთავსის პალინოლოგიური სპექტრი ასევე გამორჩეული და უჩვეულოა. მის შიგთავსში ბევრია დაშლილი სელის ღერო და ეპიდერმისი. უხვადაა სახამებელი და ფიტოლიტებიც. სელის ყველა ბოჭკო უფერულია და დაშლილი. შესაძლოა, სელის ღერო პრესის ქვეშ ან დანაყული იყო. სელის ასეთი ბოჭკო ახასიათებს სელის ზეთს, რადგან თესლებში შერეულია სელის მიკროსკოპული ღეროებისა და ფოთლების ნაშთები.

პალინოლოგიურ მონაცემებზე დაყრდნობით, გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეულ რკინის ხანაში ბუნებრივი ლანდშაფტისა და კლიმატის შემდეგი სურათი ისახება. დოღლაურის სამაროვნისა და დედოფლის გორის მიმდებარე ტერიტორია ტყით იყო დაფარული, სადაც ნიფელი, მუხა, რცხილა, ჯაგრცხილა, თელა, ცაცხვი, კაკალი, თხილი, მურყანი და სხვა ხემცენარეები ხარობდა. შემალღებულ ქედებზე ფიჭვი, სოჭი და ნაძვიც იზრდებოდა. კლიმატური პირობები დღევანდელთან შედარებით უფრო თბილი და ნოტიო იყო.

გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის პალეოეკოლოგიურ პირობებს თუ შევადარებთ ადრერკინის ხანის პალინოლოგიურ მონაცემებს, ირკვევა, რომ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კლიმატი არ იყო ისეთი თბილი, როგორც მტკვარ-არაქსის კულტურის ეპოქაში. კერძოდ, დოღლაურის პალინოლოგიურ სპექტრში თითქმის აღარ გვხვდება ისეთი სითბომოყვარული ტაქსონები, როგორიცაა ნაბლი, ლაფანი, ძელქვა და რომლებიც კარგადაა წარმოდგენილი ქართლის ადრერკინის ხანის ნამოსახლარების მასალაში (Kvavadze et al., 2020). რაც შეეხება ადამიანის სამეურნეო მოღვაწეობას, იგი მისდევდა როგორც მიწათმოქმედებას, ასევე მეცხოველეობას. თესავდა უამრავ მარცვლოვნებს, მოყავდა სელი, აშენებდა ვენახებს და ბაღებს.

იარაღი, ინსიგნიები და ცხენის აღკაზმულობა

დოღლაურის სამაროვანზე იარაღი 23 სამარხში აღმოჩნდა: სატევრები – 10 სამარხში, შუბისპირები – 13 სამარხში, ისრისპირები – 2 სამარხში. გვხვდება ცხენის აღკაზმულობის ნაწილები (№1 ყორღანი) და რიტუალური დანიშნულების თუ სოციალური სტატუსის განმსაზღვრელი სხვადასხვა ნივთები: ცული (№17-2012), კვერთხისთავები (№№17-2012, 125-2012, 139-2012); კაუჭი (№17-2012); ორნამენტირებული ქვა (№48-2013).

ლაგამი. ცხენის აღკაზმულობის ბრინჯაოს დეტალები და ბრინჯაოსავე ორი ჭვირული, ბორბლისებურსაყბეურიათი ლაგამი დოღლაურის №1 ყორღანში (ტაბ. 3, 6, 7) დადასტურდა. ეს სამაროვანზე მათი აღმოჩენის ერთადერთი შემთხვევაა. მსგავსი ლაგამები ცნობილია შემდეგი ძეგლებიდან: სურამი, ქვემო სასირეთი, არტიკი, ალავერდი, ზაგალუ, ლჭაშენი. ირ. სულთანისშვილის კლასიფიკაციის მიხედვით, აღნიშნული ლაგამები ძვ.წ. XIV საუკუნის II ნახევრით თარიღდება (Sultanishvili, 2008: fig. 3, 8). დოღლაურის №1 ყორღანის არქეოლოგიური მასალა, მათ შორის კერამიკული ნაწარმი რადიკალურად განსხვავდება გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპის მასალისგან და ძვ.წ. XV საუკუნეზე გვიანდელი არ უნდა იყოს. ლაგამი და ცხენის აღკაზმულობის სხვა დეტალები დოღლაურის მოგვიანო, გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის მრავალრიცხოვან სამარხებში არ დაფიქსირებულა.

სატევრები. სატევარი დოღლაურის 10 სამარხში აღმოჩნდა – №№57-1981, 59-2012, 22-2013, 159-2013, 163-2013, 168-2013, 210-2013, 232-2013, 244-2013, 23-2015.

განსხვავებულია №22-2013 სამარხის (ტაბ. 98. 9) სატევარი, რომელიც მთლიანად სხმულია, ბოლოსკენ მომრგვალებული. სატევრის პირს დაუყვება ექვსი ღარი, ტარის ნახევარსფერული თავი დაფანჯრულია (ზომები: სიგრძე – 32,5 სმ., სიგანე – 5,6 სმ.). ორი მსგავსი სატევარი აღმოჩნდა ნაცარგორის (ხაშურის მუნიციპალიტეტი, ფლევის საკრებულო) ტერიტორიაზე: ერთი – აღ. რამიშვილის მიერ ძვ.წ. XV ს-ით დათარიღებულ ფლევის №510 სამარხში, მეორე – იქვე, დანგრეულ სამარხში (რამიშვილი, 1999B: 57). გარდა ამისა, ერთი ცალი ზემო სასირეთის განძიდან (ბედიანაშვილი, რობინსონი, 2022: 64) და ერთიც ბრილიდან (ხაშურის მუნიციპალიტეტი) არის ცნობილი

(რამიშვილი, 1999B: 64); ორი ცალი ამგვარი სატევარი ჩრდილოეთ კავკასიაში – ყობა-ნში ჩანს (Уварова, 1900: 26, таб. VIII, 5, IX, 3). ხუთი სატევარი ცხინვალის მუზეუმშია, რომელთაგან ორი ქვის ლახტისთავთან ერთად აღმოჩნდა. ამიტომ, ბ. ტეხოვი მათ ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებით ათარილებდა (Техов, 1977: 99, рис. 88, 3-5). ორი სატევარი მაჭარისწყლის (ბორჯომის რ-ნი) ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეებით დათარილებულ №1 სამარხში აღმოჩნდა (Гамбашидзе и др., 1984: 20, таб. XXIII, 1).

ალისებური სატევრები. გ. ლომთათიძემ სამთავროს სამაროვნის მასალების მიხედვით მესამე ქვეტიპში გააერთიანა ის სატევრები, რომლებიც პირის კონტურის თავისებურების გამო (პირის ოდნავი შეზნეულობა) ალისებრი სატევრების სახელწოდებით არის ცნობილი (ლომთათიძე, 1974: 60). ამასთანავე, ეს სატევრები ყობანური ტიპის სატევრებადაც ითვლება. დოღლაურის სამაროვანზე 5 ცალი ალისებრი სატევარი დადასტურდა [სამარხები №№22-2013 (ტაბ. 98. 6), 159-2013 (ტაბ. 132. 2), 168-2013 (ტაბ. 136. 2), 210-2013 (ტაბ. 152. 2), 244-2013]. ალისებრ სატევრებშიც გვხვდება ვიწროქედიანი და ფართოქედიანი ცალები. დოღლაურშიც ამ სატევრებიდან მხოლოდ ერთია ვიწროქედიანი (სამარხი №159-2013), დანარჩენი – ფართოქედიანია.

დოღლაურის ფართოქედიანი სატევრების სატარეს ორი სამანქვლე ნახვრეტი ახასიათებთ. მხოლოდ №22-2013 სატევრის სატარეა სამანქვლიანი. მსგავსი სატარეები ჩანს თლიას (Техов, 1977: таб. 83, 8) და ჭალის №№34, 68 სამარხების სატევრებზე (Тушишвили, Амиранашвили, 1980: 119, таб. LIII, 14; 1982: 50-51, таб. XXVIII, 38).

დოღლაურის სამაროვნის ალისებური სატევრები ისეთ სამარხეულ კომპლექსებში აღმოჩნდა, სადაც გვიანი ბრინჯაოს ხანისათვის დამახასიათებელი კერამიკული ნაწარმი ჩანს. დოღლაურის სამაროვნის ქრონოლოგიური შკალის მიხედვით ალისებრი სატევრისპირები, რომლებიც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში არსებობენ, ძვ.წ. XIV-XII საუკუნეებში შეიძლება მოთავსდეს.

ფოთლისებური ვიწროქედიანი სატევრები. ფოთლისებური სატევრები ფართოდ არის გავრცელებული კავკასიასა და ევროპაში. ფოთლისებურ სატევრებს რ. აბრამიშვილი ძვ.წ. XV ს-ის მეორე ნახევრითა და ძვ.წ. XIV ს-ით ათარილებს (აბრამიშვილი, 1997: ტაბ. III, 42, 71); კ. ფიცხელაური – ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეებით (ფიცხელაური, 1973: 160); გ. ლომთათიძე სამთავროს სამაროვანზე ამ სატევრების არსებობას ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლო საუკუნეებით განსაზღვრავდა (ლომთათიძე, 1974: 147).

დოღლაურის სამაროვანზე ფოთლისებური ვიწროქედიანი სატევარი სულ ოთხი ცალი აღმოჩნდა [სამარხი №№59-2012 (ტაბ. 53. 2), 232-2013 (ტაბ. 160. 2, 3), 23-2015 (ტაბ. 172. 6)]. ყველა ამ სატევრის პირი ბრტყელი, თხელი და სამკუთხა მოყვანილობასაა, დაუყვება მკვეთრად და ვიწროდ შემალლებული ქედი. ეს სატევრები პირით სამთავროს სამაროვნის ფოთლისებური სატევრების მსგავსია (კალანდაძე, 1980: სურ. 225, 438, 385, 905). განსხვავება და თავისებურება, რაც სამთავროს ცალებისგან გამოარჩევს არის სატარე ნაწილი. დოღლაურის თვით ამ სატევრებსაც ერთმანეთისგან განსხვავებული სატარე აქვთ. №№59-2012 (სურ. 19) და 232-2013 სამარხების სატევრების სატარე გამოყოფილია

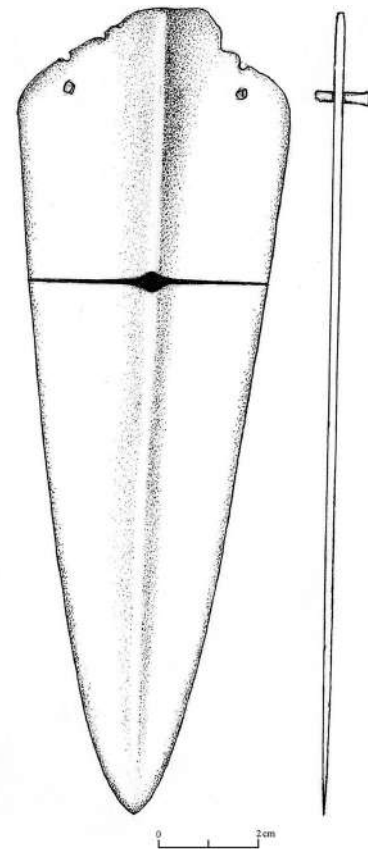
პირისაგან. მათი ოვალური ფორმის ზედა ნაწილი კუთხოვანი ნიბურებით გადადის პირის მხრებისკენ. №232-2013 სამარხის მეორე ფოთლისებური სატევრის დაბალი, ტრაპეციის ფორმის სატარე ორი სამანჭვლეთი სამთავროს №№54, 180 სამარხების (კალანდაძე, 1980: სურ. 311, 438) და თელათგორის (კასპის მუნიციპალიტეტი) №2 სამარხის (კვაჭაძე, 2002: 18, ტაბ. I, 8) სატევრების მსგავსია. სრულიად განსხვავებული სატარე ნაწილი აქვს №23-2015 სამარხის სამმანჭვლიან ფოთლისებურ სატევარს – პირისაგან გამოყოფილი სატევრის სამკუთხა ყუნწის შუაში ერთი სამანჭვლე ნახვრეტია. მსგავსი სატევრის ყუნწი ჩანს ბორნილელეს №52 სამარხის სატევარზე (Гамнашидзе, Гамнашидзе, 1986: 23, таб. LXIX, 2).

დოღლაურის სამარხების ვიწროქედიანი სატევრები პირით ტიპიურ ფოთლისებურ სატევრებს განეკუთვნებიან. დოღლაურის გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამარხებში ფოთლისებური სატევრები არ ჩანს. ქრონოლოგიური შკალის მიხედვით, ფოთლისებურსატევრიანი კომპლექსები ადრეული რკინის პერიოდს, ძვ.წ. XII-XI საუკუნეების მიჯნას უნდა მიეკუთვნოს.

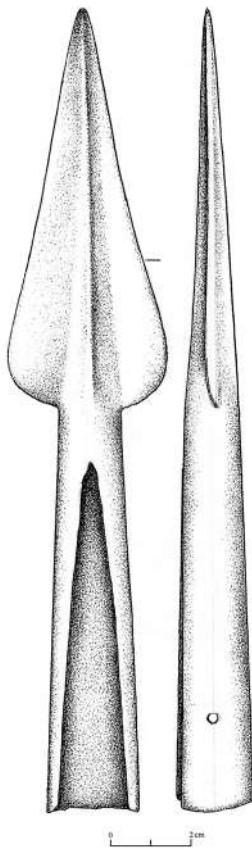
შუბისპირები. დოღლაურის სამაროვნის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის 13 სამარხში (№№7-1979, 20-1980, 24-1980, 55-1981, 66-1981, 59-2012, 125-2012, 22-2013, 152-2013, 184-2013, 203-2013, 232-2013, 233-2013) ბრინჯაოს 13 და რკინის 2 შუბისპირი აღმოჩნდა. შუბისპირების უმეტესობა კარგადაა დაცული.

გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული პერიოდის სამარხებში გვხვდება ერთი ტიპის შუბისპირი – მასრაგახსნილი, მკვეთრად გამოკვეთილი ქედით [№№152-2013 (ტაბ. 129. 5), 203-2013 (ტაბ. 150. 3), 233-2013 (ტაბ. 161. 2)]. ფორმით განსხვავებულია მხოლოდ №152-2013 სამარხში აღმოჩენილი შუბისპირი.

გვიანი ბრინჯაოს ხანის II ეტაპის №№22-2013 და 184-2013 სამარხებში აღმოჩენილია სხვადასხვა ზომის მასრაგახსნილი შუბისპირები (ტაბ. 98. 7, 8; ტაბ. 140. 2). I ქრონოლოგიური ჯგუფისგან განსხვავებით, შეინიშნება ახალი დეტალი – ქედის გასწვრივ ღარები. მსგავსი მასრაგახსნილი შუბისპირები დადასტურებულია სამთავროს სამაროვანზე (კალანდაძე, 1980: სურ. 215, 907); ასეთივე შუბისპირი ჩანს მეტეხშიც (ქორიძე, 1955: ტაბ. XXXVII, სურ. 1).

სურ. 19. სატევარი №59-2012
სამარხიდან
Fig. 19. Dagger from burial №59-2012

სურ. 20. შუბისპირი №125-2012
სამარხიდან
Fig. 20. Spearhead from burial
№125-2012

რ. აბრამიშვილისა და კ. ფიცხელაურის ქრონოლოგიური ტაბულების მიხედვით სამთავროს მასრაგახსნილი შუბისპირები ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეებით თარიღდება (აბრამიშვილი, 1957: ტაბ. I, 225, 226; ფიცხელაური, 1973: ტაბ. LXIX, 123, 135, 143). მასრაგახსნილი შუბისპირები გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ქვემო ქართლისა და მესხეთის სამაროვნებზეც ხშირად ჩანს – ჭალა, კობალი, კვირაცხოველი, ბორნილელე (Тушишвили, Амиранашვილი, 1980: LIII, 4; 1982: таб. XXIX, 8, 9, 10; Тушишвили, Амиранашვილი, 1985: 22-24. таб. XXV, 46, 47, 48; Гамбашидзе и др., 1985: 34, таб. XL, 22, 12). გვიანი ბრინჯაოს ხანის მეორე ქრონოლოგიური ჯგუფის სამარხებში ჩნდება ბრინჯაოს ხელშუბისპირებიც (№№7-1979, 66-1981).

ძვ.წ. XII-XI საუკუნეების მიჯნიდან დოღლაურის შუბისპირებში შეიმჩნევა ცვლილებები, თუმცა ადრეული ნიმუშების მსგავსად ყველა მათგანი მასრაგახსნილია (№№24-1980, 59-2012, 125-2012 (სურ. 20), 232-2013). ძვ.წ. I ათასწლეულის I მეოთხედით დათარიღებულ სამარხებში (№№20-1980, 55-1981) რკინის მასრაგახსნილი შუბისპირები ჩნდება.

ისრისპირები. გვიანი ბრინჯაოს ხანისთვის დამახასიათებელი ქუსლამოღარული ობსიდიანის 3 ისრისპირი №132-2013 სამარხში დადასტურდა

(ტაბ. 124. 2). ქუსლამოღარულია №154-2013 სამარხის ობსიდიანის ერთი და კაჟის 2 ისრისპირიც. ისრისპირები მხოლოდ ამ ორ სამარხშია აღმოჩენილი და დოღლაურის სამაროვნისთვის საბრძოლო იარაღის იშვიათ სახეობას წარმოადგენს.

ცული. დოღლაურის სამაროვანზე №17-2012 სამარხში ბრინჯაოს კოლხური ცული აღმოჩნდა – ერთადერთი მთელ სამაროვანზე (ტაბ. 29. 4). ამ ტიპის ბრინჯაოს ცული გავრცელებულია კოლხეთში, უმთავრესად განძებში. ამიტომ, როგორც თ. მიქელაძე მართებულად აღნიშნავდა, ამ იარაღის ქრონოლოგიური ჩარჩოები აღმოსავლეთ საქართველოში აღმოჩენილი კომპლექსების მიხედვით განისაზღვრება (მიქელაძე, 1985: 31). კოლხური ცულის ტიპოლოგიური კლასიფიკაცია მოცემული აქვს მრავალ მეცნიერს (რ. ვირხოვი, ვ. შანტრი, ფრ. ჰანჩარი, პ. უვაროვა, ოთ. ჯაფარიძე, ვ. კრუპნოვი, დ. ქორიძე, გ. გობეჯიშვილი, ლ. სახაროვა). კოლხური ცული ბორნილელეს სამაროვანზე (ბორჯომის მუნიციპალიტეტი), ფოთლისებურ სატევართან, მასრაგახსნილ შუბისპირთან,

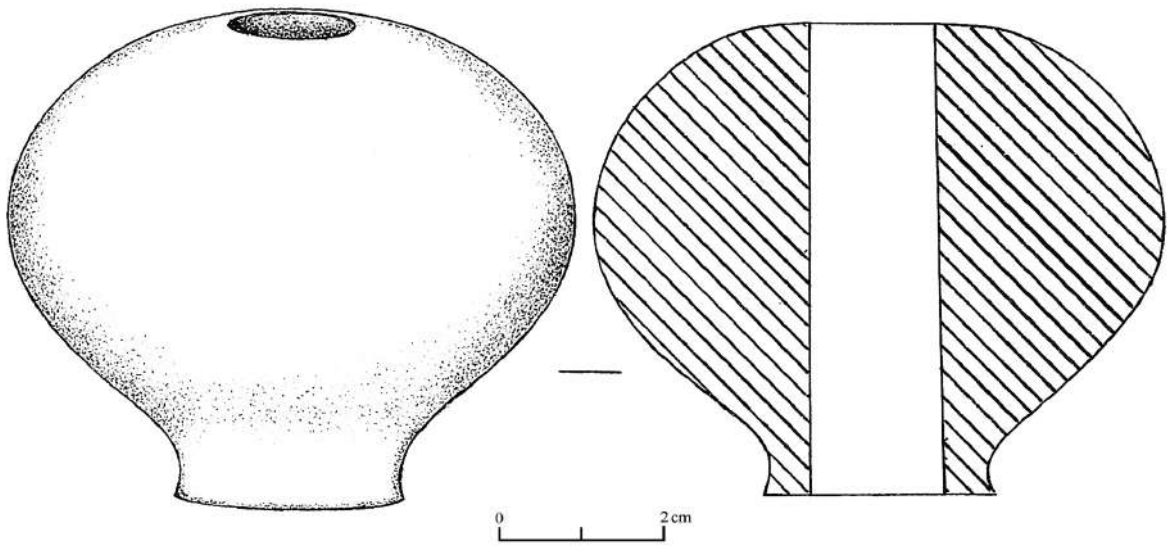
ბრინჯაოს ლახტისთავთან და თავხვია საკინძთან ერთად დადასტურდა (Гамбашидзе, Гамбашидзе, 1987: 30, таб. XXXI; Гамбашидзе и др., 1991: 29, рис. 52,9; Гамбашидзе, Гамбашидзе, 1995: 50, рис. 65). რ. აბრამიშვილის ქრონოლოგიური ცხრილის მიხედვით ქვემო სასირეთის კოლხური ცული ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეებში ექცევა (აბრამიშვილი, 1957: 116-139).

ლ. სახაროვას კლასიფიკაციით, კოლხური ცულის არსებობის ქრონოლოგიური დი-აპაზონი განისაზღვრება ძვ.წ. XV-VII საუკუნეებით (სახაროვა, 1998: 35). დოღლაურის ცულის ეს ვარიანტი I ტიპში ერთიანდება და ძვ.წ. XIII-XI საუკუნეების ფარგლებში ექცევა (სახაროვა, 1998: ტაბ. IV). რადიოკარბონული მონაცემების გათვალისწინებით, №17-2012 სამარხი, სადაც კოლხური ცული, კაუჭი და ქვის კვერთხისთავები აღმოჩნდა, ძვ.წ. XIII ს-ის მეორე ნახევარსა და ძვ.წ. XII ს-ის I ნახევარს – გვიანი ბრინჯაოს ხანის მეორე ეტაპს განეკუთვნება.

კაუჭი. დოღლაურის სამაროვანის №17-2012 სამარხში ბრინჯაოს ცულთან ერთად ბრინჯაოს კაუჭი ანუ კავი აღმოჩნდა (ტაბ. 29. 5). ეს ერთადერთი კავია მთელ სამაროვანზე. კავი (კაუჭი) შრომის იარაღებს განეკუთვნებოდა. თუმცა მას საკულტო დატვირთვაც ჰქონდა. ტრადიციულ ყოფაში შემორჩენილია მსგავსი რიტუალური ნივთი, რომელსაც დღესასწაულების დროს ხორცის ამოსაღებად ხმარობდნენ (ჯაფარიძე, 1959: 95). დოღლაურის კავი წარმოადგენს ე.წ. ანკესისებურ (დ. ქორიძე) მასრაგახსნილეროიან, წანვეტებულ და ბოლოსკენ მორკალურ კაუჭს. საქართველოს ტერიტორიაზე მსგავსი კაუჭი ჩანს ზეელის (ასპინძის მუნიციპალიტეტი) ე.წ. საყდრის ყანების სამფენიანი ყორღანის მეორე ფენაში, რომელიც შუაბრინჯაოს ხანით დათარიღდა (Гамбашидзе, Квижиадзе, 1979: 63, таб. XI, 10) და ზემო ეშერის II დოღმენში. ამგვარი კავეები ცნობილია ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის დოღმენებიდანაც (სტანიცა ნოვოსვობოდნიას დოღმენში, მდ. იზინკას აუზის №75 დოღმენში და სხვ.) (Марковин, 1978: 263, рис. 130, 13-15). ასეთივე კავი ჩანს სომხეთში ლორი-ბერდის სამაროვნის ძვ.წ. XVI-XV საუკუნეების №6 სამარხში (Деведжян, 1981: 17, таб. XV). ანალოგიური კავეები ბრინჯაოს ხანაში გავრცელებული იყო ხმელთაშუაზღვისპირეთში (Марковин, 1978: 254).

კავეები გვხვდება აგრეთვე შილდას ძვ.წ. XIV-XII საუკუნეების სამლოცველოსა და ნავთლულის (თბილისი) ძვ.წ. XII-XI საუკუნეებით დათარიღებულ სამაროვნის №1 სამარხში. მაგრამ დოღლაურის კავი მკვეთრად მოკაუჭებულია (ნამგლისებურად – დ. ქორიძე) და განსხვავდება შილდასა და ნავთლულის კავეებისგან. ანკესისებური კავი ჩანს ბორნილელს (ბორჯომის მუნიციპალიტეტი) №1 სამარხში (Гамбашидзе, Гамбашидзе, 1986: 23, таб. XLIX, 14), მაგრამ ესეც განსხვავებულია – კავი მასრის გარეშეა. №17 სამარხი, როგორც ზემოთ ითქვა თარიღდება ძვ.წ. XIII საუკუნის მეორე ნახევარი – ძვ.წ. XII ს-ის I ნახევარით.

კვერთხისთავები. დოღლაურის სამაროვანზე სამი კვერთხისთავი აღმოჩნდა, ორი ცალი №17-2012 და ერთი №139-2012 სამარხში. №17-2012 სამარხის ქვის ერთი ლახტისთავი ბირთვისებურია (სურ. 21; ტაბ. 29. 2), ნახვრეტში ჩარჩენილია ხის ტარის

სურ. 21. კვერთხისთავი №17-2012 სამარხიდან
Fig. 21. Mace-head from burial №17-2012

ნაშთი; მეორე კი მსხლისებური (ტაბ. 29. 3). სფერულია №139-2012 სამარხის კვერთხისთავი (ტაბ. 77. 3).

კვერთხი, რამდენიმე სახელით არის ცნობილი: ლახტი, ბუნიკი, გურზი. ლახტი და-სარტყმელ – საცემ იარაღს წარმოადგენს „უმკუთელო საცემი საომარი“ (ორბელიანი, 1949: 327), რომელიც ხის ან ლითონის ტარზე იყო წამოცმული და, ამასთანავე, ძალა-უფლების სიმბოლოს (ინსიგნია) წარმოადგენდა. არსებობს ქვის (ჰემატიტის) და ბრინ-ჯაოს ლახტისთავები.

ქვის ლახტისთავები ადრეული იარაღია და წინა აზიაში (სიალკი, ალაშირი) გვიან ნე-ოლითიდან ჩანს. საქართველოს ტერიტორიაზე ყველაზე ადრეული ქვის ლახტისთავი ტყვიავის ადრებრინჯაოს ხანის ყორღანში დადასტურდა (მაკალათია, 1943: 30, სურ. 28). მსხლისებური ფორმის ჰემატიტის ლახტისთავი თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის XI ყორღანში და ნულის გვიანბრინჯაოს ადრეული ხანის კოლექტიურ სამარხში აღმო-ჩნდა (Куфтин, 1941: таб. СХV; Куфтин, 1949: 33-34, таб. XIX); ქვის ორი ლახტისთავი თლიდან არის ცნობილი, რომელიც ფორმით ამიერკავკასიის (შენგავითი, სტეპანაკე-რტი, მინგეჩაური, თრიალეთი და სხვ.) ძვ.წ. III-II ათასწლეულების ლახტისთავების მსგა-ვსია (Техов, 1977: 27-29, рис. 35, 1, 4). ქვის ერთი ლახტისთავი ნაპოვნია ნაცარგორის (ხაშურის მუნიციპალიტეტი) სამაროვნის ძვ.წ. IX საუკუნით დათარიღებულ №223 ე.წ. წარჩინებული მეომრის სამარხში (რამიშვილი, 2003: 91, ტაბ. II, 537). ეს ლახტისთავი ყუნწიანია და განსხვავებულია ქვის სხვა კვერთხისთავებისაგან.

ამრიგად, ქვის ლახტისთავები გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ძეგლებზე იშვიათად ჩანს. გარდა ნულისა და თლიას ნიმუშებისა, მსგავსი სფერული ლახტისთავები კობალის

(ალგეთის ხეობა) №2 სამარხში (Тушишвили, Амиранашвили, 1980: 125, таб. LVI, 6), მეწამორის №101 სამარხში (Khanzadian, 1995: pl. 22) და ცხინვალის ნაცარგორას III ფენაში გვხვდება (გობეჯიშვილი, 1951: 266, ტაბ. IX, 4). გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში ძირითადად ბრინჯაოს ლახტისთავეებია გავრცელებული. დოღლაურის სამაროვნის ქვის კვერთხისთავეების შემცველი სამარხებიდან ერთი (№139-2012) გვიანი ბრინჯაოს I ეტაპს, მეორე (№17-2012) კი გვიანი ბრინჯაოს II ეტაპს განეკუთვნება.

რიტუალური ქვა. დოღლაურის სამაროვნის დაზიანებულ №48-2013 სამარხში, რომელიც კერამიკის მიხედვით, გვიანი ბრინჯაოს ხანის I ეტაპს მიეკუთვნება, ოვალური ფორმის ვულკანური ტუფისგან გამოთლილი ნივთი აღმოჩნდა (სიმაგრე მოოსის შკალით 4-დან 5-მდე). ქვაზე ამოკვეთილია სხვადასხვა ორნამენტული სახეები – სამკუთხედები, რომბები, მოკლე ირიბი და ვერტიკალური ხაზები (ტაბ. 107. 2). პარალელები ამ არტეფაქტს არ ეძებნება.

სამკაული

დიადემა. ბრინჯაოს ფირფიტოვანი, ლენტისებური, ბოლოებმომრგვალებული დიადემა გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული პერიოდის №15-2015 სამარხში მიცვალებულის თავის ქალასთან აღმოჩნდა (ტაბ. 169. 3). საქართველოს ტერიტორიაზე ამგვარი თავსამკაულის უძველესი ნიმუში დადასტურებულია ადრეობრინჯაოს ხანაში, მტკვარ-არაქსის კულტურის ძეგლზე – ქვაცხელებზე, რომელიც დამზადებულია სპილენძის ფირფიტისაგან და ზედ პუნსონის ტექნიკით დატანილია ასტრალური ნიშნების, წყლის ფრინველებისა და ირმების გამოსახულებები (ჯავახიშვილი, ლლონტი, 1962: ტაბ. XXXVI).

ფირფიტოვანი თავსამკაული პუნსონის ტექნიკით შესრულებული სოლარული და გეომეტრიული ორნამენტით ფართოდაა გავრცელებული ცენტრალური ამიერკავკასიის გვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლებზე. თლიას სამაროვანზე ისინი ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებით დათარიღებულ სამარხებშია აღმოჩენილი და მათ პროტოტიპებად ბ. ტეხოვი ქვაცხელების დიადემას განიხილავდა (Техов, 1963: 51-55). დოღლაურის ადრეობრინჯაოს ხანის დაზიანებულ, არეულ სამარხებშიც ბრინჯაოს დაღენილ ფირფიტებს ხშირად ვხვდებით.

პუნსონით დატანილი თხის და სვასტიკის გამოსახულებით შემკული დიადემა არტიკის №279 სამარხშია დადასტურებული, რომელიც ტ. ხაჩატრიანის კლასიფიკაციის II ქრონოლოგიურ ჯგუფში ანუ ძვ.წ. XII-XI საუკუნეების ფარგლებში თავსდება (Хачатрян, 1979: 227). მსგავსი დიადემა აღმოჩენილია აზერბაიჯანის ძეგლებზე – ხაჩულაქის, ყიზილვანქის, ჩოვდარის, მინგეჩაურის და დოღანლარის მასალებში (Садыхзаде, 1971: таб. IV).

საკისრე რკალი. სამკაულის ეს სახეობა დოღლაურის სამაროვნის გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული პერიოდის №№123-2013 (ტაბ. 121. 1, 2), 172-2013 (ტაბ. 138. 5), 188-2013 (ტაბ. 141. 7), 252-2013 (ტაბ. 165. 4, 8) სამარხებში დადასტურდა. რკალები მრგვალგანიკვეთიანი ან გრეხილფეროიანია, დაბრტყელებული, ჩახვეული ბოლოებით. ორივე ტიპი ერთ კომპლექსში დაფიქსირდა (№123-2013) და, შესაბამისად, თანადროული უნდა იყოს. ასევე, ორივე ტიპის საკისრე რკალი დადასტურებულია წეროვანი II სამაროვნის №27 სამარხში (Садрадзе, 1991: таб. XIX, 2, 5, 6). ორი გრეხილფეროვანი

საკისრე რკალი აღმოჩენილია ნასადგომარის სამაროვნის ძვ.წ. XIII საუკუნით დათარიღებულ №1 სამარხში (ფიცხელაური, მენაბდე, 1982: 143, ტაბ. VIII, c). არტიკის სამაროვნის კისრის რკალების შემცველი სამარხები, ტ. ხაჩატრიანის კლასიფიკაციით, ძვ.წ. XII-XI საუკუნეებით განისაზღვრება (Хачатрян, 1979: 15). სადა და გრეხილდეროიანი საკისრე რკალები გვხვდება აზერბაიჯანის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ძეგლებზეც: მინგეჩაური, ჩოვდარი, ყიზილვანქი და დოლანლარი (Садыкзаде, 1971: таб. VII).

ბრინჯაოს საკისრე რკალის ორივე ტიპი არსებობას გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის მოგვიანო ეტაპზეც აგრძელებს (მენაბდე, კილურაძე, 1981: 100).

საყურე. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ძეგლებზე გვხვდება ბრინჯაოს მავთულისაგან დამზადებული სხვადასხვაგვარი ხეიბი. დოღლაურის სამაროვნის მასალებში საურადღებოა ოვალური მოხაზულობის ხეიბი – საყურე რგოლები, ერთმანეთზე გადასული ბოლოებით. ამგვარი საყურეები დოღლაურის №№17-2013, 172-2013, 188-2013, და 234-2013 სამარხებში აღმოჩნდა.

№17-2013 სამარხში საყურესთან ერთად ოქროს ფირფიტოვანი ნივთის ფრაგმენტები გამოვლინდა. აქვე სარდიონის ელიფსოიდური ექვსნახნაგა მძივი, სარდიონის და ტალკის დაბალცილინდრული და გვერდმომრგვალებული მძივებიც დადასტურდა (ტაბ. 92. 2-4, 6, 7).

№172-2013 სამარხის სამკაულის ასორტიმენტიც მრავალფეროვანია. აქ, ამ ტიპის წყვილ საყურესთან ერთად გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული პერიოდის მოდის შესაბამისი სამკაულის თითქმის სრული კომპლექტი აღმოჩნდა (ტაბ. 138). წყვილი საყურე გამოვლენილია №234-2013 სამარხშიც ბრინჯაოს ზურგშესქელებულ, ბოლოჩამოჭრილ, გრავირებული გეომეტრიული ორნამენტით შემკულ, მასიურ სამაჯურებთან ერთად (ტაბ. 162. 5).

საყურის ეს ტიპი დადასტურებულია კვირაცხოვლის სამაროვნის მასალებში. მათი შემცველი კომპლექსები დათარიღებულია ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეების მიჯნით (Гамбашидзе и др., 1985: 34; таб. XXXV, 33, 36, 27; XXXVII, 21).

საკიდები. დოღლაურის სამარხეულ კომპლექსებში ბრინჯაოს სხვადასხვაგვარი საკიდები გვხვდება. აღსანიშნავია №123-2013 სამარხის საკიდი (ტაბ. 121. 3), რომელიც მიცვალებულის კისერს და მკერდს ამკობდა. კისერზე გადადებული იყო ძეწკვი, რომლის ორივე ბოლოზე შეკიდული იყო თითო, ოთხქიმიანი ვარსკვლავის ფორმის დაფანჯრული ფირფიტა, ქვედა ნაწილში მიმაგრებული ჭვირული ბურთულებით. ასეთი სრული სახით იგი მხოლოდ ამ სამარხშია წარმოდგენილი და ზუსტი ანალოგი არ ეძებნება, თუმცა დოღლაურშიც და ამიერკავკასიის სხვა ძეგლებზეც გვხვდება სამკუთხა ფორმის ყუნწიანი, დაფანჯრული ფირფიტები, რომლებსაც შეკიდული აქვთ ჭვირული ბურთულები ან ფრინველთა მინიატურული ქანდაკებები. როგორც წესი, მათ ახლავს ძეწკვის ფრაგმენტები, რაც ზემოაღწერილ საკიდთან კონსტრუქციულ მსგავსებაზე უნდა მიანიშნებდეს. მხოლოდ ჭვირული ბურთულა გაძარცვულ №212-2013 სამარხშიც დადასტურდა (ტაბ. 153. 3).

დოღლაურის №252-2013 სამარხში, დაფანჯრული სამკუთხა ფორმის ყუნწიანი საკიდის ფრაგმენტები აღმოჩნდა (ტაბ. 165. 3). დაფანჯრული საკიდები აღმოჩენილია მიგეჩაურის მასალებში (Садыхзаде, 1971: таб. XI, 6, 7). არტიკის სამაროვანზე გვხვდება ბრინჯაოს დაფანჯრული სამკუთხა საკიდები, რომლებზეც ცალკეულ შემთხვევებში ჭვირული ფრინველები (№№108, 248 სამარხები) და ბურთულებია (№93 სამარხი) შეკიდული. ჩამოთვლილი კომპლექსებიდან მხოლოდ ერთი (№108 სამარხი) ტ. ხაჩატრიანის მიერ პირველი ქრონოლოგიური ჯგუფისათვისაა მიკუთვნებული (ძვ.წ. XIV-XIII სს.). ყველა დანარჩენი კომპლექსი კი მეორე ქრონოლოგიურ ჯგუფშია მოთავსებული (ძვ.წ. XII-XI სს.) (Хачатрян, 1979:14-15).

დოღლაურის №172-2013 სამარხში ამგვარი სამკაულის კიდევ ერთი ნაირსახეობა აღმოჩნდა (ტაბ. 138. 8). წნული ორნამენტით შემკულ სამკუთხედის ფორმის საკიდს სამი ყუნწი აქვს. ამ ნივთის უახლოესი ანალოგი დადასტურებულია არტიკის სამაროვნის №34 სამარხში, რომელსაც ქვედა ყუნწებზე ძეწკვებზე შეკიდული ფრინველების ჭვირული გამოსახულებები ამკობს (Хачатрян, 1979: 127).

ფრინველის ჭვირული მინიატურული ქანდაკება გამოვლენილია დოღლაურის №252-2013 სამარხში. წვრილთავიან ფრინველს განიერი, დაფანჯრული კალთები, ბრტყელი ძირი და კისრის ქვედა ნაწილში ყუნწი აქვს (ტაბ. 165. 1). ამ საკიდის ანალოგები მრავლად იძებნება ბორჯომის, დილიჟანის (Есаян, Оганесян, 1969: 152, таб. XXXVIII, 3, 4), განსაკუთრებით კი, არტიკის სამარხებში. არტიკის სამაროვანზე ისინი ჯაჭვებთან ერთად, ან ჭვირულ ფირფიტებზე წყვილადაა შეკიდული (Хачатрян, 1979: 156). ორი ასეთი საკიდი კვირაცხოვლის სამაროვნის ძვ.წ. XIV-XII საუკუნეებით დათარიღებულ №89 სამარხში აღმოჩნდა (Гамбашидзе и др., 1985: 35, таб. XXXVII, 5, 18). ამგვარივე საკიდები დადასტურებულია „რედკინ ლაგერის“ მასალებში, რომელთა თარიღს ა. მარტიროსიანი ძვ.წ. X-IX საუკუნეებით განსაზღვრავს (Мартиросян, 1964: 201). პარალელები იძებნება აზერბაიჯანის მასალებშიც (ხაჩბულაგი, ჩოვდარი) (Садыхзаде, 1971: таб. XII, 6, 7).

ფრინველის ბოლოგაყოფილი მინიატურული ქანდაკება დოღლაურის გვიანი ბრინჯაოს II ეტაპის №257-2013 სამარხში დადასტურდა (ტაბ. 167. 9). ქანდაკებას კალთა და ძირი დაფანჯრული, ბოლო ორად გაყოფილი, წვეტიანი ნისკარტი, პატარა, მრგვალი თავი და კეფაზე მოთავსებული ყუნწი აქვს. ამგვარი საკიდები აღმოჩნდა გადრეკილის ნასადგომარის სამაროვნის №9 და №26 სამარხებში (ფიცხელაური, მენაბდე, 1982: ტაბ. XI, 98; ტაბ. XV, 204, 205, 206). წეროვანი II სამაროვანზე მსგავსი ორი ნივთი №4 სამარხში აღმოჩნდა (Садрадзе, 1991: 37, 82; таб. LXXX). ამ საკიდების ანალოგები შილდის სამლოცველოს მასალებშიც იძებნება (მაისურაძე, ფანცხავა, 1984: ტაბ. XXVI, 2, 10, 11).

ამ კატეგორიის ნივთებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს **ცენტრალურამიერკავკასიური ცულის ფორმის საკიდები**. ანთიმონისგან დამზადებული მცირე ზომის ცულები (3 ცალი) №257-2013 სამარხში აღმოჩნდა (ტაბ. 167. 10). ანთიმონისავე ცულის ფორმის საკიდები, ასევე 3 ცალი, დადასტურებულია მადნისჭალის სამაროვნის №39

ორმოსამარხში (თუშიშვილი, 1972: 35; სურ. 14). ანთიმონის ორი ცულისებური საკიდი ჩალიპირაგორების ყელსაბამის შემადგენლობაში შედის (ლორთქიფანიძე, 2015: 124, კატ. №130).

მცირე ზომის დაფანჯრული ბრინჯაოს ცულის ფორმის საკიდი ცნობილია: წეროვანი II №4 სამარხიდან (Садрაძე, 1991: 2, таб. VII, 11); კვირაცხოველის ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებით დათარიღებული სამარხებიდან (Гамбашидзе и др., 1985: 34; таб. XXXVII, 3) და ნასადგომარის №1 სამარხიდან (ფიცხელაური, მენაბდე, 1982: 130; ტაბ. VIII, h).

ახალი მთვარის ფორმის ბრინჯაოს გულსაკიდების (ლუნულა) ფრაგმენტები დოღლაურის სამაროვანზე №105-2013 (ტაბ. 118. 4) და №165-2013 (ტაბ. 135. 3) სამარხებში აღმოჩნდა. ძველ აღმოსავლეთში ეს მოტივი ფართოდ იყო გავრცელებული და ვრცელი ქრონოლოგიური დიაპაზონით გამოირჩევა.

ახალი მთვარის ფორმის საკიდებისგან შედგენილი ოქროს უძველესი ყელსაბამი გამოვლინდა ბერიკლდეების №4 ყორღანში, რომელიც დოღლაურის სამაროვნიდან სულ რამდენიმე ასეული მეტრითაა დაშორებული (Koridse, 1995: 259, cat. 158). საინტერესოა, რომ ამ მოტივის არსებობის ხანგრძლივობის დასტურად ისევ დოღლაურთან მდებარე დედოფლის გორა გვევლინება, რომლის I საუკუნის სამეფო სასახლის ნანგრევებში რამდენიმე, ოქროსა და ვერცხლისაგან, რომაული მოდის მიხედვით დამზადებული ლუნულა აღმოჩნდა (გოგიბერიძე, ჯავახიშვილი, 2010: 35, ტაბ. I, 2-6). ამგვარივე საკიდი აღმოჩენილია ირგანჩაის №5 ყორღანში, რომლის თარიღი განსაზღვრულია ძვ.წ. XVI-XV საუკუნეებით (Кахиани и др., 1991: 58, таб. 139). ბრინჯაოს ლუნულა გამოვლენილია ჩოვდარშიც (Садыхзаде, 1971: таб. XXI, 1). დოღლაურის ის სამარხები, სადაც საკიდის ეს სახეობა დადასტურდა, გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეულ ეტაპს განეკუთვნება.

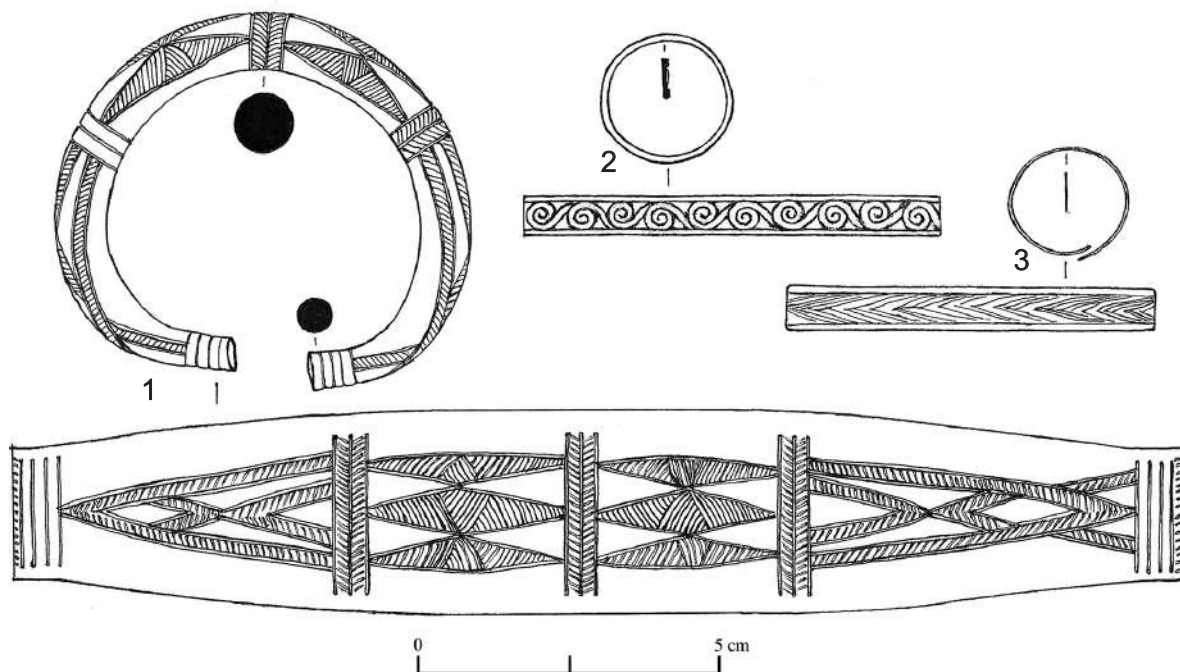
ვოლუტებიანი ფორმის საკიდები დოღლაურის №142-2013 (ტაბ. 126. 3) და №172-2013 სამარხებში აღმოჩნდა (ტაბ. 138. 4). ოქროს ოთხი ასეთი ნივთი ანანაურის №2 ყორღანის ყელსაბამის კომპლექტში შედის (ძვ.წ. III ათასწ. შუა ხანები) (ლორთქიფანიძე, 2015: 62, კატ. №48). მცირე ზომის ვოლუტებიანი საკიდები დადასტურებულია წეროვანი II (Садрაძე, 1991: таб. LXXX, 16) და კვირაცხოველის სამაროვნებზე (Гамбашидзе и др., 1985: таб. XXXVII, 15). ამგვარი ნივთები მრავლადაა აღმოჩენილი თლიას და სტირფაზის სამაროვნებზეც (Техов, 1977: рис. 27, 2), იშვიათია არტიკის სამაროვანზე (Хачатрян, 1979: 259).

სამაჯურები. სამაჯური კიდურების მოსართავი სამკაულია, რომელსაც ფართო ქრონოლოგიური დიაპაზონი გააჩნია და დოღლაურის შემდეგ სამარხებში აღმოჩნდა: №№70-2013, 123-2013, 142-2013, 165-2013, 172-2013, 178-2013, 188-2013, 194-2013, 222-2013, 227-2013, 234-2013, 252-2013, 252-2013, 257-2013. გვხვდება ბრინჯაოს მასიური, მრგვალგანივკვეთიანი მავთულისაგან დამზადებული, მრგვალი ან ოვალური მოყვანილობის, გახსნილი სამაჯურები, თანაბარი ან განვრილებული ღეროთი – სადა, იშვიათად, დაკეჭნილი ბოლოებით. მათ შორის ბრტყელღეროიანი და ზურგშესქელებული, გრავირებული ორნამენტით შემკული ცალეპიც ჩანს.

დოღლაურის სამაჯურებში გამორჩეულია ბრინჯაოს გახსნილი მასიური, ზურგშემსხვილებული სამაჯურები – ჩამოჭრილი, მკვეთრად გამოყოფილი ბოლოებით, რომელთაც ზურგზე მოთავსებული აქვთ გრავირებული გეომეტრიული ორნამენტი (სურ. 22. 1) (№№165-2013, 194-2013, 234-2013, 252-2013 სამარხები). ეს სამაჯურები მეტად სპეციფიკურია, ფორმით იდენტური და, სავარაუდოდ, ერთ სახელოსნოში დამზადებული, თუმცა გრავირებული ორნამენტის მიხედვით განსხვავებული. საფიქრებელია, რომ ორნამენტი თითოეულ სამაჯურზე ინდივიდუალურად კეთდებოდა.

მსგავსი სამაჯურები აღმოჩენილია წეროვანი II სამაროვნის №5 სამარხში, (Садрадзе 1991:35, 22; ტაბ. VIII, 2-3); კვირაცხოვლის №88 სამარხში (Гамбашидзе и др., 1985: 34, таб. XXXVIII, 6, 10), სოფ. ოძისში (წითლანაძე, გოჩიაშვილი, 1976-77: 72, ტაბ. II, 2, 2a) და ცხინვალში (Техов, 1963: 93, рис. 40, 9).

ბეჭდები. ბეჭდები აღმოჩნდა დოღლაურის №№172-2013, 194-2013, 202-2013, 229-2013 სამარხებში. დამზადებულია ბრინჯაოს ბრტყელი, დაახლოებით 1 სმ სიგანის ფირფიტისაგან – გახსნილი და ბოლოჩამოჭრილი. გვხვდება სპირალური, წიწვოვანი ან წერტილოვანი ორნამენტით შემკული ცალები. №194-2013 სამარხში ერთი რელიეფური მეანდრით (სურ. 22. 2; ტაბ. 145. 7), ხოლო მეორე წიწვოვანი მოტივით ორნამენტირებული ბეჭედი აღმოჩნდა (სურ. 22. 3; ტაბ. 145. 8).

სურ. 22. სამკაული №194-2013 სამარხიდან

Fig. 22. Jewelry from burial №194-2013

ლილაკები. დოღლაურის სამაროვანზე აღმოჩენილი სხვადასხვა ფორმის ლილაკებიდან გამორჩეულია №66-2013 სამარხის ეგზემპლარი (ტაბ. 111. 2). ლილაკი გუმბათისებურია და ჭვირული. ბრინჯაოს კონუსური ფორმის სამი ლილაკი აღმოჩნდა №257-2013 სამარხში (ტაბ. 167. 6). დოღლაურში ეს მათი აღმოჩენის ერთადერთი შემთხვევაა, თუმცა ამიერკავკასიის ძეგლებზე ხშირად ჩანს. მათ წვერზე ბურთულა, კონცენტრულად დაღარული კალთები და ტიხრისებური, წვრილნახვრეტიანი ყუნწი ახასიათებთ. ქვედა წრეზე ირგვლივი ბურცოები შემოუყვებათ. ამავე კომპლექსში ანთიმონისავე კონუსური ფორმის სადა ზედაპირიანი ლილაკიც აღმოჩნდა (ტაბ. 167. 8).

კილიტები. ბრინჯაოს სხვადასხვა ზომის ნახევარსფერული კილიტი დიდი რაოდენობით გამოვლინდა დოღლაურის შემდეგ სამარხებში: №№22-2013 (230 ც.), 123-2013 (38 ც.), 257-2013 (47 ც.). დოღლაურის სამაროვანზე, კავკასიის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამაროვნების მსგავსად, კილიტები ფართოდ გავრცელებული არტეფაქტია და გვხვდება როგორც მამაკაცების, ასევე ქალთა სამარხებში.

საკინძები. დოღლაურის სამაროვანზე საკინძი სამკაულის მცირერიცხოვან, თუმცა ძალზედ საინტერესო ჯუფს ქმნის. გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპის №235-2013 სამარხში გვხვდება მრგვალღეროიანი, **ცენტრალურამიერკავკასიური ცულის** მოდელით შემკული საკინძი (ტაბ. 163. 2). ამგვარი საკინძი ხშირია თლიასა და ყობანში (Техов, 1977: 39-40. рис. 43), ასევე გვხვდება არტიკის სამაროვანზეც (Хачатрян, 1979: 208, 403).

დოღლაურის №43-1981 სამარხში მრგვალგანიკვეთიანი საკინძი აღმოჩნდა, რომელსაც ფრინველის გამოსახულება და შვერილები ამკობს (ტაბ. 17. 3). მსგავსი შვერილებითაა შემკული №105-2013 სამარხის საკინძიც (ტაბ. 118. 7).

თავხვია საკინძი ერთ-ერთი გავრცელებული სახეობაა კავკასიაში და დიდი ქრონოლოგიური დიაპაზონით ხასიათდება. დოღლაურის სამაროვანზე გვხვდება როგორც მრგვალგანიკვეთიანი (ტაბ. 108. 6), ისე ოთხკუთხაგანიკვეთიანი (ტაბ. 6. 1; 7. 2, 3, 4; 53. 4) თავხვია საკინძები. სამთავროს სამაროვანზე თავხვია საკინძები აღმოჩნდა როგორც ქალის, ისე მამაკაცის სამარხებში და, სავარაუდოდ, ტანისამოსთანაა დაკავშირებული. ნ. ოქროპირიძე ამ საკინძებს გვიანი ბრინჯაოს ხანით განსაზღვრავდა და ბრინჯაოდან რკინაზე გარდამავალ ხანაზე უფრო ადრეულად მიაჩნდა (ოქროპირიძე, 1951: 151-152). თლიას სამაროვნის მასალებში ამგვარი საკინძები ბ. ტეხოვის მიერ გამოყოფილია VIII ტიპში (Техов, 1977: 45, рис. 40). სტირფაზის თავხვია საკინძებს იგი ძვ.წ. XIV საუკუნის ბოლოსა და ძვ.წ. XIII საუკუნის ფარგლებში აქცევდა (Техов, 1974: 48, рис. 29, 1, 2, 3). ყობანური კულტურის არეალიდან მომდინარე თავხვია საკინძები ვ. კოზენკოვას დათარიღებული აქვს ძვ.წ. I ათასწლეულის I ნახევრით (Козенкова, 1998: 66, таб. XXI). დოღლაურის სამარხები, რომლებშიც თავხვია საკინძებია დადასტურებული, გვიანი ბრინჯაოს ხანის II ქრონოლოგიურ ჯგუფში – ძვ.წ. XIII საუკუნის II ნახევარსა და ძვ.წ. XII საუკუნის I ნახევარს შორის თავსდება.

მძივები. დოღლაურის სამაროვნის სამკაულის მრავალრიცხოვან ჯგუფს სხვადასხვა მასალისაგან დამზადებული მძივები მიეკუთვნება. ფორმათა მრავალფეროვნებით სარდიონის მძივები გამოირჩევა. ხშირად ჩანს პასტის, ტალკის, ნიჟარის და ლითონის (ბრინჯაო) მძივებიც. №32-2013 სამარხში დადასტურდა ოქროს ერთი მძივი და მძივების ოქროს გარსაკრავები (ტაბ. 102. 2). ოქროსავე გარსაკრავები №43-1981 სამარხშია გამოვლენილი (ტაბ. 17. 2). ანთიმონის მძივები კი მხოლოდ ერთ სამარხში (№257-2013) დადასტურდა.

სარდიონის მძივები ძირითადად სფერული, ოვალური, ცილინდრული, დაბალცილინდრული ფორმისაა. ხშირად გვხვდება ნახეთქი მძივებიც, რომლებსაც ვიწრო ქრონოლოგიური ჩარჩო აქვთ და, ძირითადად, გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპით განისაზღვრება. ამავე პერიოდის დამატარილებელია სარდიონის ექვსნახნაგა მძივი, რომელიც №17-2013 სამარხში (ტაბ. 92. 3), ოქროს ფირფიტებთან ერთად აღმოჩნდა (ტაბ. 92. 2). №32-2013 სამარხში სამკუთხედის ფორმის სარდიონის მძივ-საკიდიც დადასტურდა (ტაბ. 102. 4).

საინტერესოა ტალკის ბიკონუსური, დაღარული მძივები, რომლებიც გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული ეტაპის სამარხეულ კომპლექსებშია მიკვლეული.

ლითონის მძივებში ჭარბობს ბრინჯაოს კასრისებური და მრგვალ-ბრტყელი ფორმის მძივები, იშვიათად მილაკისებური და ბიკონუსური ცალებიც ჩანს. ბრინჯაოს მძივები განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით გვიანი ბრინჯაოს I ეტაპის სამარხებშია წარმოდენილი. მაგალითად, №46-2013 სამარხში დადასტურდა ბრინჯაოს 29 მძივი (ტაბ. 105. 4), ხოლო №123-2013 სამარხში – 23 ცალი (ტაბ. 121. 8).

ბრინჯაოს ფირფიტოვანი წრიული მძივები მილაკისებური ნახვრეტით №№165-2013 და 252-2013 სამარხებში გვხვდება (ტაბ. 135. 2; 165. 6). ანალოგიური ფორმის ოქროს მძივი დედოფლის გორის გვიანი ბრინჯაოს ხანის კულტურულ ფენაში დადასტურდა (Gagoshidze, Rova, 2018: fig. 14).

ანთიმონის მძივები გამოვლენილია №257-2013 სამარხში (ტაბ. 167. 4). აქვეა ორი ოთხკუთხა ბადისებური ორნამენტით დაფარული მძივშემკრები სამი ნახვრეტით (ტაბ. 167. 7). მისი პარალელი სამთავროს სამაროვნის №158 სამარხში ჩანს (კალანდაძე 1980: 98, სურ. 373-374). რაც შეეხება დაფანჯრულ ცალებს, მათი ანალოგები ჩალიპირაგორების მდიდრულ სამარხში აღმოჩენილი ოქროს ყელსაბამის შემადგენლობაში დადასტურდა, რომელიც დათარიღებულია ძვ.წ. II ათასწლეულის II ნახევრით (ლორთქიფანიძე, 2015: 124, კატ. №130). ანთიმონის ორჭრილიანი მძივები არტიკის №238 სამარხშიც აღმოჩნდა (Хачатрян, 1979: 54, 207).

დოღლაურის №192-2013 სამარხში ბრინჯაოს ორ პარალელურ მილაკს შორის მოქცეული ჯვარედინი გრეხილი ღეროებისაგან შედგენილი ნივთი გამოვლინდა, სავარაუდოდ, მძივშემკრები (ტაბ. 142. 2). მისი ანალოგები შილდის სამლოცველოზე ჩანს (მაისურაძე, ფანცხავა, 1984: ტაბ. XLIV, 3, LXIV, 5). მსგავსი ფუნქციის მქონე შემკრები

დადასტურებულია №252-2013 სამარხში და შედგენილია სამი მილაკისგან, რომელთა ბოლოები ერთმანეთთან ორი პარალელური ღერაკითაა შეერთებული (ტაბ. 165. 10).

როგორც დავინახეთ, დოღლაურის სამაროვნის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხებში სამკაული საკმაოდ ფართო ასორტიმენტით არის წარმოდგენილი. იგი არც ისე მრავალრიცხოვანია, მაგრამ მრავალფეროვანია და ამ პერიოდის სამკაულის თითქმის ყველა სახეობას მოიცავს – დიადემა, თავსამკაული, საკინძი, საყურე, საკისრე რკალი, საკიდი, სამაჯური, ბეჭედი, მძივები, ღილაკები, კილიტები. ლითონის სამკაული ძირითადად დამზადებულია ბრინჯაოსგან. აღმოჩნდა ანთიმონის რამდენიმე ნაკეთობა და ოქროს გატეხილი და დეფორმირებული ნივთებიც.

დოღლაურის სამაროვანი გვიანი ბრინჯაო – ადრეული რკინის ხანის კავკასიის არქეოლოგიურ კულტურათა კონტაქტში

დოღლაურის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხებიდან მრავალრიცხოვანი კერამიკული ნაწარმი, ბრინჯაოსა თუ სხვა მასალისაგან დამზადებული ინვენტარი მომდინარეობს. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან სამაროვანი დედოფლის გორისა და მიმდებარე სამოსახლო ბორცვების საერთო კომპლექსის – ერთი მასშტაბური არქეოლოგიური ძეგლის, დედოფლის მინდვრის შემადგენელი ნაწილია. დედოფლის გორის სამოსახლო გვიანელინისტურ-ადრერკინულ ხანაში აქ გამავალ სავაჭრო გზებსა თუ მიმდებარე ტერიტორიას აკონტროლებდა. დღეისათვის, დედოფლის გორისა და სხვა სამოსახლოების გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ფენები მხოლოდ ფრაგმენტული სახით არის შესწავლილი, თუმცა გამოირიცხული არ არის, რომ მსგავსი ფუნქცია მას გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანაშიც ეკისრებოდა. ამ სავაჭრო თუ კულტურული კავშირების გამომხატველია დოღლაურისა და დედოფლის გორის არქეოლოგიური მასალა, რომელთა პარალელები საკმაოდ ვრცელი რეგიონის ფარგლებში დასტურდება. ამ კუთხით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა კერამიკულ ნაწარმს ენიჭება, რომელიც არქეოლოგიური კულტურის ერთ-ერთ კონსერვატიულ ელემენტს წარმოადგენს.

დოღლაურის სამაროვანზე აღმოჩენილი თიხის ჭურჭელი შიდა ქართლის ისტორიული რეგიონის ფარგლებში არსებული ერთობის მანიშნებელია. კერამიკის ცალკეული ტიპები პარალელებს უფრო ფართო არეალშიც ჰპოვებს, რომელიც სამხრეთით ქ. ერევნამდე ვრცელდება, ხოლო აღმოსავლეთით, თანამედროვე აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე, განჯის მიდამოებს მოიცავს. დოღლაურის სამაროვნის კერამიკული ნაწარმი გარკვეულ კავშირს სამცხე-ჯავახეთის რეგიონთანაც ავლენს (ბორნილელე, კვირაცხოველი, ზველი). დასავლეთ საქართველოს შესწავლილ ძეგლებთან ურთიერთმიმართება კი შედარებით ფრაგმენტულად არის გამოხატული. მსგავსება მხოლოდ ცალკეულ ორნამენტულ სახეებში შეინიშნება, კერძოდ, ზოომორფულ მოტივებსა და თიხის ჭურჭლის ტვიფრული წრეებით შემკობაში, რომელიც ნოსირი I სამოსახლო ბორცვზე დასტურდება (ჯიბლაძე, 2007: ტაბ. LI). ტვიფრული წრეებით ორნამენტირება დედოფლის მი-

ნდერის არქეოლოგიურ კომპლექსში დედოფლის გორის გვიანი ბრინჯაოს ხანის ფენებთან ერთად, დოღლაურის სამაროვნის სამ სამარხში აღმოჩენილ (№№21-2013, 50-2013, 257-2013) კერამიკულ ნაწარმზე გვხვდება. აღნიშნული მოტივი ცენტრალური ამიერკავკასიის გვიანი ბრინჯაოს ხანისთვისაა დამახასიათებელი, თუმცა შემდეგ ეტაპზეც განაგრძობს არსებობას. ამ ორნამენტის პროტოტიპს, შესაძლოა, თრიალეთის შუა ბრინჯაოს ხანის ყორღანებში გამოვლენილ კერამიკაზე სწორედ ტვიფრის მეთოდით დატანილი წრეები წარმოადგენდეს (გოგაძე, 1972: ტაბ. XXXI). თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დადასტურებული ორნამენტირების მსგავსი ტექნიკა, დიდი ალბათობით, სწორედ ცენტრალური ამიერკავკასიიდან, კერძოდ კი შიდა ქართლიდან გავრცელდა. ზოგადად, ტვიფრული წრეებისაგან შედგენილი ორნამენტი კავკასიის გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის ბრინჯაოს ნაწარმზეც ხშირად გვხვდება.

დოღლაურის სამაროვანზე გვიანი ბრინჯაოს და ადრეული რკინის ხანის სხვადასხვა ეტაპებისთვის დამახასიათებელი ნიშანია თიხის ჭურჭლის ზომოროფული ყურებით შემკობა. აღნიშნული მოტივი აქ გვიანი ბრინჯაოს საწყის ეტაპზევე, ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეთა მიჯნაზე ჩნდება. ზომოროფულყურიანი კერამიკა ფართოდ ვრცელდება როგორც ცენტრალურ, ისე დასავლეთ ამიერკავკასიაში. ძვ.წ. II ათასწლეულის მიწურულიდან ის კოლხური და ე.წ. შიდაქართლური არქეოლოგიური კულტურების დამახასიათებელი ელემენტი ხდება და არსებობას ანტიკურ ხანამდე აგრძელებს.

დოღლაურის კერამიკისათვის შემკულობის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ელემენტი თიხის ჭურჭლის გოფირება. ორნამენტირების ეს მეთოდიც დოღლაურის სამაროვანზე გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეულ ეტაპზე გვხვდება. გოფირებული კერამიკის შემცველი უძველესი კომპლექსები, რადიოკარბონული დათარიღების მეთოდზე დაყრდნობით, ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეების მიჯნასა და ძვ.წ. XIII საუკუნეს შორის თავსდება. გოფირებული კერამიკა რკინის ხანაში ფართოდ ვრცელდება აღმოსავლეთ ანატოლიაში (Erdem, 2012: 113-130). დასაშვებია, რომ კერამიკული ნაწარმის გაფორმების ეს ტექნიკა აღმოსავლეთ ანატოლიაში ცენტრალური ამიერკავკასიიდან გავრცელდა.

გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეულ ეტაპზე შტამპური სოლისებური ორნამენტი დოღლაურის სამაროვნისთვის დამახასიათებელი ელემენტი და უმეტესად ქოთნებზე, ცალკეულ შემთხვევებში კი მცირე ზომის ჭურჭელზე და დერგებზეცაა დატანილი. კ. ფიცხელაურმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ სოლური ორნამენტის გეოგრაფიული გავრცელება შუაბრინჯაოს ხანის თრიალეთური კულტურის არეალს ემთხვევა (ფიცხელაური, 1973: 151-156). ჩვენ ხელთ არსებული მონაცემები თრიალეთის კულტურასთან რაიმე კავშირს არ ადასტურებს, თუმცა, გეოგრაფიული თვალსაზრისით, სოლური ორნამენტით შემკული კერამიკა მართლაც აღნიშნულ საზღვრებში ექცევა. იმ ძეგლების ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარი, რომელზეც სოლისებურორნამენტიანი ჭურჭელია დაფიქსირებული, არ სცდება ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეების მიჯნას.

სოლური ორნამენტის წარმოშობა დღემდე სადისკუსიო საკითხს წარმოადგენს. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ შიდა ქართლის ტერიტორია, განსაკუთრებით კი

სწორედ დოღლაურის სამაროვანი გამოირჩევა ამ ორნამენტის სიმრავლით, ტვიფრული სოლების დატანის წესმა სწორედ აქ ჰპოვა ფართო გავრცელება. უნდა აღინიშნოს, რომ სოლებით შედგენილი ორნამენტი, თუმცა ერთობ განსხვავებული, მახლობელი აღმოსავლეთისა და წინა აზიის არქეოლოგიურ ძეგლებზეც გვხვდება. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ორი არქეოლოგიური ძეგლი – ალაღახი და ტროა. ალაღახის შავად გამომწვარი კერამიკა, რომელზეც სოლებისგან შედგენილი ორნამენტია დატანილი, ლ. ვულის მიერ მიკუთვნებულია V დონისათვის და აღნიშნულია მისი განსხვავება IV და VI ფენათა მასალისაგან (Woolley, 1955: 343, pl. C). ასევე შავად გამომწვარ კერამიკაზეა დაფიქსირებული სოლური მოტივი ტროას VI ფენის კერამიკულ ნაწარმზე (Chabot Aslan, 2011: 415, fig. 25). ორივე შემთხვევაში რაიმე სახის კავშირზე საუბარი რთულია, რადგან კერამიკული ნაწარმის ფორმები რადიკალურად განსხვავდება ამიერკავკასიის გვიანი ბრინჯაოს ხანის მასალისაგან. დოღლაურის სამაროვნიდან მომდინარე რადიოკარბონული მეთოდით დათარიღებული სამარხების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, სოლური ორნამენტის გავრცელება დოღლაურის სამაროვანზე ფართო ქრონოლოგიურ ჩარჩოს მოიცავს – ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეთა მიჯნიდან ძვ.წ. XIII საუკუნის მიწურულამდე.

გვიანი ბრინჯაოს ხანის II ეტაპზე დოღლაურის სამაროვნიდან და დედოფლის გორიდან მომდინარე მასალა გამორჩეულია ფორმითა და ორნამენტული სახეებით, რომელთა პარალელები ამიერკავკასიაში საკმაოდ იშვიათია, ზოგიერთი კი, დღესდღეობით, მხოლოდ ამ ძეგლზე არის დადასტურებული. ასეთია, ტვიფრული სვასტიკებით შემკული ჭურჭელი №17-2012 და №50-2013 სამარხებიდან.

ტვიფრის მეთოდის პარალელურად, სავარცხლისებური იარაღით დატანილი სვასტიკები დოღლაურის სამაროვანს კავკასიის გვიანი ბრინჯაოს ხანის სხვა ძეგლებისგან გამოარჩევს. სვასტიკა – სოლარული ანუ მზის კულტთან დაკავშირებული სიმბოლო, უძველესია და პირველად მესოპოტამიაში, მოხატულ თიხის ჭურჭელზე ძვ.წ. V ათასწლეულში გვხვდება (ნიორაძე, 1944: 202). წერტილებით შევსებული სვასტიკის და სხვა გამოსახულებების კერამიკულ ნაწარმზე დატანის ტრადიცია თრიალეთის ყორღანებში დასტურდება, ხოლო გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში ამ მოტივს ძირითადად ჭურჭელზე, თიხის საბეჭდავებსა და მცირე პლასტიკის ნიმუშებზეც ვხვდებით (გომელაური, 2005: ტაბ. XXIX, XXXII). დასავლეთ საქართველოში სვასტიკის მოტივებით შემკული სამკაული განვითარებული რკინის ხანის კოლექტიურ სამარხ-ორმოებშიც არის მიკვლეული (პაპუაშვილი და სხვ., 2015: 114, ტაბ. 74, 5). აღსანიშნავია, რომ დოღლაურის სამაროვანზე სვასტიკის გამოსახულება თიხის შვიდ ჭურჭელზე დაფიქსირდა. სვასტიკით შემკული ამ რაოდენობის ჭურჭელი კავკასიის მოსაზღვრე რეგიონების არცერთ სინქრონულ – გვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლზე არ აღმოჩენილა.

დედოფლის გორის გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის კერამიკული მასალა, პირდაპირ კავშირშია დოღლაურის სამაროვანზე გამოვლენილ ნიმუშებთან, რაც მიაჩნიათ მიცვალებულისათვის ჩატანებული თიხის ჭურჭლის პრაქტიკულ დანიშნულებასა და მათ ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოყენებაზე. პალინოლოგიური

კვლევის შედეგებმა ცხადჰყო, რომ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში დედოფლის მინდვრის კომპლექსის მიმდებარე ტერიტორიაზე მოსახლეობა აქტიურ სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობას ეწეოდა, როგორც მესაქონლეობას, ასევე მიწათმოქმედებას. თუმცა, სამეურნეო შრომის იარაღი დოღლაურის სამაროვნის გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის სამარხებში მიკვლეული არ არის.

კერამიკული ნაწარმის პარალელურად, ლითონის საბრძოლო იარაღი და მრავალფეროვანი სამკაული პარალელებს უმეტესად ამიერკავკასიის ცენტრალურ ნაწილში ჰპოვეს. თუმცა, კოლხური ცული №17-2012 და მდიდრულად ორნამენტირებული სატევარი №22-2013 სამარხიდან მიუთითებს დედოფლის გორის მაცხოვრებელთა კონტაქტებზე, როგორც კოლხური კულტურის, ასევე ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიაზე გავრცელებული ყოზანური კულტურის მატარებელ ტომებთან. ლითონის საბრძოლო თუ საკულტო იარაღი უმეტეს შემთხვევებში სწორედ სოციალურად დაწინაურებული ინდივიდების სამარხებში დასტურდება.

დოღლაურის სამაროვანზე სოციალური სტატუსის განსაზღვრა, ძეგლის ძლიერი დაზიანების გამო, ხშირ შემთხვევაში შეუძლებელია. თუმცა, თუ გავითვალისწინებთ გაუძარცვავ სამარხებს, ფაქტია, არსებობდა გარკვეული სოციალური დიფერენციაცია. სოციალური სტატუსის მანიშნებელი, პირველ რიგში, ძალაუფლების გამომხატველი ატრიბუტიკა და იარაღი მიგვაჩნია, რომელიც გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეული პერიოდის სამარხებში იშვიათად გვხვდება. მდედრობითი სქესის წარმომადგენელთა კუთვნილ ცალკეულ სამარხებში ვხვდებით სხვადასხვა მასალისაგან დამზადებულ მძივებსა და მრავალფეროვან ბრინჯაოს სამკაულს (№№194-2013, 232-2013). განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ოქროს ნივთების შემცველი სამარხები (№№43-1981, 17-2013, 32-2013). კავკასიის რეგიონის სინქრონულ ძეგლებზე ოქროს ნაკეთობები იშვიათობას წარმოადგენს. არ არის გამორიცხული, მძარცველები სწორედ ოქროს ნივთებს ეძებდნენ, რადგან გაძარცვულ და არეულ სამარხებში სხვა მასალისგან დამზადებული მძივები და იარაღ-სამკაული უმეტეს შემთხვევებში ხელუხლებელია. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხებში ლითონის ნაწარმის სიმწირის გათვალისწინებით, შესაძლოა, ბრინჯაოს გამორჩეული ნივთები დედოფლის მინდვრის არქეოლოგიურ კომპლექსის სხვადასხვა ძეგლზე სწორედ იმ სავაჭრო გზების მეშვეობით მოხვდა, რომელსაც ამ კომპლექსში შემავალი დედოფლის გორის გამაგრებული სამოსახლო გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეულ ეტაპზევე აკონტროლებდა.

დღესდღეობით, კავკასიის ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიაში რეგიონის მასშტაბით არსებული ეკონომიკური და კულტურული კავშირების პარალელურად, პრობლემურ საკითხთა შორის, სამხრეთ კავკასიის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის გამაგრებული სამოსახლოთა შორის ურთიერთდმოკიდებულების საკითხი ერთ-ერთი აქტუალურია. ცხადია, რომ გამაგრებული გორა-ნამოსახლარის არსებობა გარკვეული სამუშაო ძალის და ორგანიზებული ვერტიკალის არსებობას მოითხოვს. თუ შევხედავთ კავკასიის რეგიონში შესწავლილ და სამეცნიერო ლიტერატურაში მიმოხილულ სინქრონულ ნამოსა-

ხლარებს – ცხინვალის ნაცარგორა, ყათლანისხევი, საციხურის გორა, გელაროთი, ცა-
ლკაპოვითი, ხოვლეგორა, გრაკლიანი გორა, მელი-ღელე I, შილდა, მჭადიჯვარი და სხვა,
– ცხადია, საერთო ელემენტების სიმრავლე. ეს საერთო მახასიათებლები ვლინდება არა
მხოლოდ კულტურული ფენებიდან მომდინარე არქეოლოგიური მასალის ტიპოლოგი-
აში (კერამიკა, ლითონის ნაწარმი), არამედ გარკვეულ რწმენა-წარმოდგენებსა თუ არქი-
ტექტურაში. სამხრეთ კავკასიის ნამოსახლარებზე საერთო ელემენტების არსებობა კი,
შესაძლოა, საკმაოდ ვრცელი რეგიონის შიგნით არსებული კოორდინირებული, ნაწილო-
ბრივ ცენტრალიზებული ძალის არსებობაზეც მიანიშნებდეს.

დოღლაურის სამაროვნის შუა ბრინჯაოდან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი
პერიოდის, გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის მრავალრიცხოვანი სამარხე-
ბიდან მომდინარე არტეფაქტები კავკასიის მასშტაბით არსებული ვრცელი კულტუ-
რული და ეკონომიკური კონტაქტების ამსახველია. დედოფლის მინდვრის არქეოლოგი-
ური კომპლექსის შემადგენელი ძეგლები, სწორედ მათი სტრატეგიული მდებარეობიდან
გამომდინარე, სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში ამიერკავკასიის, კერძოდ, მისი ცენტრა-
ლური ნაწილის პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრუ-
ლებდნენ. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში სამხრეთ კავკასიის ერთ-ერთ უმნიშვნე-
ლოვანეს ცენტრს სწორედ ამ კომპლექსის ცენტრალური ნაწილი – დედოფლის გორის
გამაგრებული სამოსახლო გორა და აქ მაცხოვრებელი ხალხის კუთვნილი დოღლაურის
სამაროვანი წარმოადგენდა.

DOGHLAURI CEMETERY IN THE LATE BRONZE – EARLY IRON AGE

Introduction

Doghlauri burial ground – one of the largest archaeological sites discovered in the South Caucasus, both in terms of area and the number of tombs, is located in Georgia, in the northwest of the village of Doghlauri (Kareli municipality), on the left bank of the Prone (Ptsa) river, on the second terrace of the river Kura (20 meters above the river level and approx. 660 meters above the sea level). The terrace is composed of river conglomerates (3-4 m thick) covered with a clay loam (1.5 m thick) and a humus layer (30-40 cm thick).

Information about the Doghlauri burial ground appeared in the scientific literature in the 70s of the 20th century (Ghambashidze, 1974: 150-168). In 1979-1982, the archaeological expedition (directed by Iulon Gagoshidze) of the S. Janashia State Museum of Georgia (currently Georgian National Museum) excavated a kurgan of the transitional period from the Middle Bronze to the Late Bronze Age, in which a two-horse drawn chariot was found. At the same time, 56 burials of the Early Bronze, Late Bronze and Early Iron Ages were identified (Gagoshidze et al., 1986: 56). The archaeological site was significantly damaged as a result of construction on the Ruisi-Agara section of the Tbilisi-Senaki-Leselidze highway. Salvage excavations in 2012, 2013, and 2015 revealed 443 tombs, many of which belong to the early stages of the Late Bronze Age. In 2013-2015, the Georgian-Italian archaeological expedition (directed by I. Gagoshidze and E. Rova) excavated stratigraphic trenches on the eastern and western slopes of Dedoplis Gora (fig. 1), which revealed that the construction of the retaining wall on the hill began in the Late Bronze Age (Gagoshidze, Rova, 2018: 534), above the Kura-Araxes cultural layer of the Early Bronze Age. Based on the burial inventory, mainly pottery, it can be inferred that Doghlauri burial ground is directly connected to Dedoplis Gora, as well as to some surrounding minor settlement hills. Archaeological surveys carried out on these smaller mounds in the 1970s and 80s revealed dense occupation in the Late Bronze – Early Iron Ages. Unfortunately, the material recovered in these surveys (mostly pottery, but also other objects) have not yet been published.

Chronology

Human bone samples from the burials of the Late Bronze-Early Iron Age were selected for the ¹⁴C dating. Based on the radiocarbon dating and comparative-chronological methods, only a few burials and kurgan №1 are attributed to the transitional stage from the Middle to the Late Bronze Age. The most numerous group, with more than three hundred complexes, can be dated to the early phase of the Late Bronze Age (**Late Bronze Age I**, turn of the 15th-14th – mid. 13th cc BCE). 14 burials are attributed to the II phase (**Late Bronze Age II**, second half of the 13th – first half of the 12th cc BCE). The next stage, with 15 complexes, falls between the turn of the 12th-11th – 10th cc BCE (**Early Iron age I**), while the second phase of the Early Iron Age (**Early Iron Age II**) between the 9th-8th cc BCE (pl. 1). The typological difference of the pottery and other objects intended for the deceased (weaponry and jewelry) between these chronological groups is obvious. These significant differences between the chronological groups may be related to waves of migration, the establishment of new cultural traditions, or the political and economic changes in the region.

Burial rites

Doghlauri cemetery in terms of arrangement of tombs as well as burial rites finds similarities with other monuments of the transitional period from the Middle to the Late Bronze Age, Late Bronze Age and Early Iron Age of Caucasus. At the same time, the presence of local elements characteristic only of this site distinguishes it from other synchronous archaeological monuments of the region.

In 1980, the kurgan №1 and two pit-graves of the transitional period from the Middle to the Late Bronze Age were excavated near the village Doghlauri. The kurgan with oval embankment was directed from east to west (length – 12 m, width – 10 m, height – 0.5 m). Burial chamber was supposedly covered with a wooden roof and had an elongated shape narrowing at the western part, repeating the shape of a handcart. The burial chamber was completely filled with cobblestones probably due to the collapse of the ceiling. As a result the inventory and skeleton were terribly damaged. Only the lower limbs of the deceased were preserved. Two horse skeletons were found in the western and central parts of the chamber. The burial inventory was represented by 8 black-burnished clay vessels (pl. 2), two bronze wheel-shaped bits, five bronze items intended for harnessing a horse and a bronze barrel-shaped bead (pl. 3) (Gagoshidze et al., 1986: 65).

The burial inventory of two synchronous pit-graves (№3-1979 and №42-1980) contained only clay vessels, mainly medium-sized pots (pl. 4; 16).

Majority of the Late Bronze – Early Iron Age burials were severely damaged and robbed. The remains of the stone debris and the cobblestones unearthed above or inside the grave pits suggest the presence of a medium or large embankment, which may be a continuation of the tradition of arranging kurgans of the previous era. Burials do not cross each other, except of two cases – the burials of the Late Bronze Age (№№115-2012, 156-2013) were damaged by the Early Iron Age burials (№№115a-2012, 177-2013) (fig. 2).

Inhumation graves are mostly characterized by rectangular, elongated pits, and in the case of cenotaphs, there are pits of various sizes – rectangular, oval and circular. The stone embankment was arranged on top of both inhumation tombs and cenotaphs. The burial pits of the Late Bronze Age were arranged at an average depth of 1.2-1.5 m from the ground surface. The length of the rectangular tombs reached 2 meters, and the width varied between 1.2-1.5 meters.

According to the intact tombs, certain regularities can be observed in terms of the posture and orientation of the deceased. The dead were placed in a crouched position, males on the right side, and females – on the left. The deceased were placed with the head mostly to the north, in some cases with a slight deviation to the east or west. Most of the inhumation graves were individual; only five graves with two skeletons inside were recorded.

No traces of mats were observed on the bottom of the graves suggesting, that the deceased were placed directly on the soil. Tomb №18-2015 (pl. 171. 1) is an exception: the deceased was buried on the left side, in a crouched position on the threshing-board. The tradition of burying the individual on the threshing-board is quite rare in the Caucasus region of the Late Bronze Age. 9 graves with threshing-boards were discovered in Trialeti, at Eli-Baba burial ground (Murvanidze, 2010: 410). Similar burials were traced in Tsaghvli (Ramishvili, 1999a: 29-35), Dzveli Kanda (Bokhochadze et al., 1986: 45) and Bornighele (Ghambashidze, 1987: 36-43) cemeteries.

Animal bones are often found in Late Bronze Age burials. From the graves studied in 2012, 2013 and 2015, animal bones were found in 52 inhumation burials and only one cenotaph (№145-2013). In the southern part of the grave №101-2012, a whole skeleton of cattle was found near the lower limbs of the deceased (pl. 65. 1). Cattle skulls were found in burials №№60-2012, 183-2013, and 228-2013. Animal bones were also discovered inside clay vessels.

Palynological data revealed that different food was placed in the vessels intended for the deceased. However, the analysis of the contents and the supposed functional purpose of the vessel sometimes do not coincide. For example, walnuts and hazelnuts collected in the forest were placed in the churn from burial №14-2013 (pl. 90. 9).

Among the graves of the Late Bronze Age I, there are 30 cenotaphs – burials in which the bones of the deceased have not been recorded. Such graves are scarcely discovered on the archaeological sites of the South Caucasus, and Doghlauri cemetery stands out by

their abundance. The chronological framework of such burials is quite wide and covers the period from the 15th-14th up to the middle of the 13th centuries BCE. Like the inhumation burials, most of the cenotaphs discovered on the Doghlauri burial ground were damaged, but not looted or disturbed. Cenotaphs usually contained only pottery. Cenotaph №164-2013 (pl. **134**) is of interest with 30 clay vessels arranged in rows. Cenotaph №46-2012 (pl. **105**. 1) had a rectangular pit in which 29 vessels of different types were placed.

The burial inventory in the Late Bronze-Early Iron Age graves of Doghlauri is diverse. Identified archaeological material is represented by clay vessels, weapons, jewelry and other items determining social status of the deceased.

Pottery is the main archaeological material found in the graves of the Late Bronze-Early Iron Age. There was no specific rule for their placement in inhumation graves. Clay pots of different types and dimensions are found near the skull, as well as in the area of the upper and lower limbs of the deceased. There are also frequent cases of placing vessels alongside the grave walls.

Weaponry is rare in the Late Bronze-Early Iron Age burials of Doghlauri. They were found only in 23 burials. Different types of jewelry were discovered at the Doghlauri cemetery both in female and male graves.

Most of the burials of the Early Iron Age are disturbed and looted as in the previous period. Osteological material was present only in several graves. Animal bones were also attested in the graves of the Early Iron Age. In burial №125-2012 (fig. **3**. pl. **71**) the bronze spearhead and deer antler base were found. The animal bones were placed on trays in the south-eastern part of the burial. Skeleton was absent. Supposedly this burial of a warrior represents a cenotaph, so widespread in the Late Bronze Age.

Pottery

Pottery from the different complexes of Doghlauri burial ground can be directly attributed to the stratigraphical sequences of the Dedoplist Gora Mound. This underlines the practical purpose of the burial inventory. At the same time, it is possible to consider these burial complexes in relation to the cultural layers and determine their chronological framework through radiocarbon data or comparative-typological analysis. The statistical analysis of grave goods indicate that pottery is dominant among the inventory assemblages. Unlike the previous periods, at the transitional stage from the Middle to the Late Bronze Age an important innovation emerged in ceramic production – potter's wheels were used to produce clay vessels. A significant portion of the pottery is well fired, and the clay is fine grained. Based on the stylistic analysis of the pottery, ornamentation is quite diverse and repeats traditions spread across the vast territory of the South Caucasus region. In the early stages

of the Late Bronze Age, dotted and wedge-shaped imprints are dominant, forming a triangle under the neck and upper body of the vessel; solar symbols (swastika, meanders), black polished triangles and net-shaped or wavy lines are also widespread. The pottery of the later period is black or gray polished, although it is characterized by other ornamentation, forming wavy relief and coniferous motifs.

Pottery of the transitional period from the Middle to the Late Bronze Age. From the middle of the 2nd millennium BCE a significant change takes place in the pottery repertoire. The second half of the 15th century BCE represents a transitional stage, when the elements of pottery typical of the Late Bronze Age appear. Kurgan №1 and burials №№3-1979 and 42-1981 are attributed to this period with the vessels that resemble the material from the Berikldeebi barrows (Gagoshidze et al., 1986: 65).

Late Bronze Age I. The Late Bronze Age I pottery is most numerous deriving from more than 300 burial complexes. Several types of vessels could be distinguished in this group: pitchers, pots, churns, drinking vessels, and bowls.

Pitchers. Pitchers are characterized by narrow neck and relatively high, wide body and narrow bottom. They vary in size, as large and medium pitchers can be distinguished. Several decorative techniques could be observed: chevrons, swastikas and meanders drawn with dots using a comb-shaped tool; triangles composed with wedge-shaped imprints; one or more rows of horizontal lines in relief. In some cases, ornaments are drawn precisely between these rows of raised bands, interchanging wedge-shaped imprints and swastikas consisting of dots under the neck. In addition, polished lines are also common, creating a wavy or net-shaped décor. The large pitcher from burial №156-2013 is characterized by fine-grained clay and black polished surface (pl. 131. 1). The inner surface is pinkish, and two relief lines are placed on the shoulder with a meander motif created by the dots between them. Similar décor is observed in 15 burials of the Late Bronze Age, mostly on the pitchers. These vessels find parallels near Tbilisi in the Namgalamitsa barrow №2 and Namgalamitsa settlement layer II (Bedianashvili, 2005: 173, fig. 214). An interesting sherd of a large vessel placed in burial №127-2012 depicted the meander and solar motifs together (pl. 72. 3). A similar shaped large pitcher from burial №164-2013 is ornamented with interchanging wedge-shaped imprints and polished lines on the shoulder (pl. 134. 2). Several horizontal relief strips are placed under them. The height of the vessel reaches 51 cm, and it has a grayish surface, both exterior and interior.

The tradition of ornamenting the vessels with swastikas is traced back to the Middle Bronze Age kurgans of Trialeti, mostly on large storage vessels (Gogadze, 1972: pls. 24, 29). Parallels of Doghlauri style swastikas of the earliest stages of the Late Bronze Age are found neither in the studied region, nor in the neighboring area, although the ornamentation technique and the shapes of the vessels are otherwise quite common. The medium sized pitcher with swastikas is observed in burial №197- 2013 (pl. 146. 3).

Pots. Pots are the most widely varied of the pottery assemblages of the Doghlauri burial ground, with different shapes, dimensions and techniques of ornamentation. Several main sub-types could be distinguished. Each is characterized by uniformity of shape, produced on a potter's wheel without exception, and black or grayish polished surface.

1. The first sub-type is the most widespread, with a well-defined, in some cases narrow, neck; broad body, and narrow bottom. The techniques of ornamentation of these pots are quite diverse: wedge-shaped imprints, chevrons created with dots, swastikas, relief or incised horizontal lines, black polished triangles, nets, or wavy motifs. The pots adorned with swastikas, combined with other motifs are found in burials №10-2013 and №79-2013. The pot from burial №79-2013 has a combination of dotted triangles and swastikas, as well as wedge-shaped imprints between the relief strips on the upper part of the belly (pl. **113**). The depiction of an animal is placed on the pot from burial №10-2013, alongside with dotted chevrons (fig. **7**; pl. **87**. 2). The wedge-shaped imprints alongside with the polished vertical lines are creating interesting motif on the black glazed pot with two ledges from the grave №71-2012 (fig. **8**; pl. **57**).
2. Pots with low necks are simple in ornamentation, dominated by incised horizontal lines that follow the vessel below the neck and around the shoulder and one or more rows of twisted, rope-like relief lines. This sub-type of pots originates mostly from the cenotaphs of Doghlauri. The pots from burials №6-2013 (pl. **82**. 5) and №7-2013 (pl. **84**. 2) have reddish surface, probably caused by fire. They belong to the so-called Baiburt style vessels, named after an archaeological site near the village Baiburt in southern Georgia, excavated by B. Kuftin (Kuftin, 1947, pl. LVII). They are also common for the northern part of Armenia, especially in the Artik burial ground (Khachatryan, 1979: 133, 140, 142, 145). Two pots from burials №10-2013 (fig. **9**; pl. **87**. 5) and №26-2015, have wedge-shaped imprints forming triangles under the rim. Presumably, they represent cauldrons with a close analogue in the Artik burial ground (Khachatryan, 1979: 115).
3. Pots with two small handles, presumably for hanging with ropes are found in the early complexes of the Late Bronze Age and, like the previous sub-type, are not so widespread. Two pots were well-preserved from burials №7-2013 (pl. **84**. 4) and №12-2013 (pl. **88**. 2) and find close parallels in burials №355 and №110 of the Artik (Khachatryan, 1979: 110, 265) and grave №57 of the Gadrekily burial grounds (Pitskhelauri, 1979: pl. XIX).

Churns. Churns are also widely represented in the repertoire of the burial complexes and is one of the characteristic elements of the Late Bronze I pottery of Doghlauri. They were discovered in burials of both male and female individuals. This type of vessel does not differ from the first sub-type of pots in shape or size. All are decorated with incised lines below the

neck and have a fluid-draining hole placed among these lines or below them. In one case, the churn from the burial №19-2013 was decorated with wavy lines below the neck (pl. 34. 4).

Vessels with zoomorphic handles. Interesting specimens of pottery were discovered at Doghlauri, in the form of vessels with two handles arranged parallel to each other. Most of them are adorned with zoomorphic motifs that symbolize animal ears. This element of decoration is characteristic of the pottery at the early stages of the Late Bronze Age. Both large and medium-sized vessels decorated with zoomorphic handles are defined by their wider body, narrow neck, and bottom. A distinctive specimen was found in grave №6-2013, a cenotaph. The vessel, which was only partly restored, brings together various decorative motifs: wedge-shaped imprints, incised lines creating vertical and circular ornaments, and oblique lines that form triangles on the upper part of the body (fig. 10; pl. 83. 2). Another vessel with zoomorphic handles found in burial №197-2013 (fig. 11; pl. 146. 5) is decorated using related methods. Relatively small vessel (pot) with zoomorphic handles from burial №156-2013 is adorned with triangles created by oblique lines. Intercrossing lines between the rim and handles also form unique motif (fig. 12. pl. 130. 2). This type of Doghlauri pottery finds parallels with the vessels from the grave №4 excavated in Tbilisi, at the Ghrmaghele burial ground (Koridze, 1955: 93), Natsargora of Tskhinvali (Gobejishvili, 1951: pls. X, 6, XI, 1, XVI, 1), Natakhtari (Sadradze et al., 2018: 58, fig. 255), Plevi (Ramishvili, 1999b: 56).

Large or medium sized zoomorphic vessels are in fact distinguishable from mass-spread types of ceramic products of the early stages of the Late Bronze Age pottery at Doghlauri. We suggest a single manufacturing centre, where such richly ornamented vessels were produced and distributed throughout the various areas of South Caucasus. The burial complexes where this type of pottery is discovered contain other mass spread types, both in terms of shape and ornamentation, and it is difficult to define a narrow chronological framework. In our opinion, similar pottery may be attributed to the period between the 14th and 13th centuries BCE.

Drinking Vessels with a high neck. They are represented in a relatively small quantity. Most have high narrow neck, wide rim and body, with an undefined bottom. An interesting specimen is a clay jar found near the skull of the deceased in burial №194-2013. The jar has an open mouth and elongated neck. It is made of fine-grained clay with small inclusions, and black polished surface. The base of the neck is adorned with wavy ornament and horizontal incised line (fig. 13. pl. 144. 2). Similar line is incised in the middle of the belly. This kind of vessel is known in the scientific literature as Melighele vessel according to the Melighele archaeological site in the Kakheti region of Georgia (Pitskhelauri, 1973: 112-113, pls. XXV-XXVI). It is characteristic of the Central Transcaucasian Late Bronze Age.

Bowls. Bowls are represented in large quantity at Doghlauri. Three main sub-types could be distinguished. The shapes are mostly identical and are characterized by a wide rim, wide belly, and narrow bottom. There are several specimens with elongated, funnel-shaped

base, as in the case of the bowl from burial №116-2013, with incised fingernail décor on the body (pl. **119**. 8). Bowls from burials №№130-2012, 47-2013, and 99-2013 (pl. **73**. 4; **106**. 3; **115**. 5) have sides bent inwards, probably as a result of pressing with fingers before the firing process. The tradition of induced bowls is attested at various archaeological sites in the South Caucasus. Burial №99-2013, a cenotaph, also contained a bowl with a profound bottom (pl. **115**. 3) and a bowl with a small handle and the holes on the bottom (pl. **116**. 1). The bowl has reddish surface, probably connected to the amount of oxygen in the kiln during the firing process. Reddish pottery is quite rare at Doghlauri, represented only by a small number of bowls and pottery. The holes on the bottom of the bowls presumably indicate that these are strainers. Only two specimens in total were found in the burials.

Pottery of the Late Bronze Age II. Pottery of the Late Bronze Age II group is comprised of 14 burial complexes and contains relatively different material from the LBA I burials (№№6-1979, 7-1979, 8-1979, 27-1980, 61-1981, 16-2012, 17-2012, 21-2013, 22-2013, 42-2013, 50-2013, 103-2013, 199-2013, 257-2013). Various types of pottery are represented bearing same manufacturing features and is characterized both by rough and fine-grained clay with black polished surface.

The technique of ornamentation is particularly important, namely, vertically arranged stamped circles, swastikas and rhomboids, as well as coniferous ornament and grooved surface.

Close parallels of the stamped circles on the vessels from burials №№21-2013, 50-2013 and 257-2013 (pl. **94**. 4; **108**. 4; **166**. 5) are mostly discovered in the archaeological sites of Late Bronze Age Transcaucasia, though these patterns of vessel decoration are not widespread. The earliest examples of stamped circles are attested on the pottery of the Middle Bronze Age kurgans of Trialeti (Gogadze, 1972: pl. XXXI). There are several notable archaeological sites from the Late Bronze Age where pottery decorated with stamped circles have been discovered: Dedoplis Gora (Gagoshidze, Rova, 2018: 535, fig. 13), Katlaniskhevi (Kakhutaishvili, 1964: pl. XXII), Tsikhiagora (Makharadze et al., 2023: 92, 94), Samtavro (Kalandadze, 1980: figs. 72, 89), Ghmaghele (Koridze, 1956: 85-93, figs. 17, 18, 26), Chalpiragorebi (Abramishvili et al., 1991: 47-49, pl. 120), Mchadijvari (Pitskhelauri, 2005: pl. VI), Pevrebi (Pitskhelauri, 2005: pl. LV), Natsargora of Tskhinvali (Gobejishvili, 1951: pl. 10), Tserovani II (Sadradze, 1991: pls. LXVII-LXIX), Urbnisi (the material is unpublished, stored in the Georgian National Museum), Lori-Berd (Devedjian, 1981: 47-50, pls. XIV-XVI), Metsamor (Khanzadian, 1995: 83, fig. 36), Amkheris Gora (Ghambashidze, Ghambashidze, 1995: 54, pl. 73), Ganjachay Valley (Guseynova, 1989: pl. 5) and etc.

The stamped swastikas on the vessels from the graves №17-2012 (pl. **30**) and №50-2013 (pl. **108**. 4) are noteworthy; analogues are found only in the Late Bronze Age layers of Dedoplis Gora, and it has not been recorded at other archaeological sites.

Mugs with zoomorphic handles were found in three burial complexes (№№17-2012, 22-2013, 50-2013), with direct parallels from the Samtavro burial ground (Kalandadze, 1980: figs. 72, 89).

The origins of the pottery of this group and their cultural attribution are rather difficult to establish. Its small number of burial complexes and different grave good elements may indicate both the social status of the individuals buried in these burials and certain migration waves. For example, graves №17-2012 and №22-2013 contain richly ornamented bronze jewelry and weaponry, as well as the items reflecting social status (bronze axe and hook, stone mace-heads). Antimony beads and pendants were also discovered in grave №257-2013.

Pottery of the Early Iron Age. A small number of the Early Iron Age burials have been identified at Doghlauri, and cover the period around the edge of the 12th-11th cc BCE till the first quarter of the 1st millennium BCE. The shape of pottery, ornamentation techniques, alongside with the features of the metal objects, radically differ from the preceding archaeological material. Iron objects, primarily weaponry, begin to appear in the burial complexes of the beginning of the 1st millennium BCE. In contrast to the early stages of the Late Bronze Age, weaponry is widely represented in burials belonging to male individuals, which indicates radical changes in the beginning of the Early Iron Age.

Relatively small number of graves of this period were excavated at Doghlauri, most of them damaged or looted. Small numbers of ceramic vessels from this period are represented: churns, jugs, pots, trays etc.

Trays. Trays represent the most widespread type of vessel in the Doghlauri burial ground in the Early Iron Age. Supposedly, the funerary repast was placed on the trays, as was the case in the SE part of burial №125-2012 (pl. 71).

Churns. Churns were discovered only in two burials of the Early Iron Age: №232-2013 (pl. 159. 2) and №23-2015 (pl. 172. 4). They have a similar size and shape, but different décor. Unlike the churns of the earlier stages of the Late Bronze Age, these vessels are made with thick and unevenly fired clay. They find close parallels in synchronous archaeological material from Samtavro (Kalandadze, 1980: cat. 131, 586), Plavismani (Makalatia, 1930: fig. 14, 1), Khovlegora (Muskhelishvili, 1978: pl. L) and Kvasatali (Japaridze, 1966: pl. III).

Pots. Only one pot from burial №37-2013 was restored to its original shape (pl. 103. 5). The surface was covered with several lines of wavy ornament – a widespread motif in the Shida Kartli region. A similar vessel was unearthed in the VI layer of the Khovlegora settlement (Muskhelishvili, 1978: pl. XV).

Jugs. Only few jugs are found in the burials of the Early Iron Age at Doghlauri. They have a similar feature – handles attached directly to the rim (pl. 9. 2; 20. 2; 25. 1). Similar jugs are widespread in the archaeological sites of the first quarter of the 1st millennium BCE in the Shida Kartli region, mainly Tsaghvili in Khashuri Municipality (Ramishvili, 2001: 165, 166).

Results of Palynological analysis. The data obtained from palynological analysis can aid the research of natural landscapes and the climate of the Late Bronze – Early Iron Age Doghlauri and possibly the entire Shida Kartli region. After laboratory processing, among the material suitable for palynological research, a large number of palynomorphs were observed in the contents (fig. 17; 18).

It seems that the forest was well developed around the burial ground, where beech, oak, hornbeam, brushwood, elm, lime, walnut, hazel, alder, and other trees grew. On the high ridges, pine trees were spread, with a mixture of fir-tree, and spruce.

Climatic conditions were warmer and more humid than today. But if we compare the paleoecological conditions of the Late Bronze Age of Shida Kartli region with the Early Bronze Age, taking into account the Doghlauri burials and the Dedoplist Gora layers, it becomes clear that the climate of the Late Bronze Age was not as warm as during the era of the Early Bronze Age. Heat-loving taxons, such as chestnut, phloem and zelkova, which are well represented in the material of the Early Bronze age settlements in the Shida Kartli region, are almost absent in the examined material from Late Bronze age vessels (Kvavadze et al., 2020). The results of palynological analysis suggest cattle-breeding and different agricultural activities, such as: harvesting of different cereals, flax, cultivation of vineyards and gardens.

Weaponry, insignia and horse harness

Weaponry of the Doghlauri burial ground is represented by: daggers – in 10 graves, spearheads – in 13 graves, arrowheads – in 2 graves. There are parts of horse harness (kurgan №1) and various items of ritual purpose or determining social status: axe (№17-2012), mace-heads (№№17-2012, 125-2012, 139-2012); hook (№17-2012); ritual stone (№48-2013).

Horse bit. The details of a horse harness and two bronze, open-work wheel-shaped bits have been confirmed at kurgan №1 (pl. 3. 6, 7). Similar bits are known from the following sites: Surami, Artik, Alaverdi, Zagalu, Lchashen (Shultanishvili, 2008: Figs. 3, 8). The archaeological material of kurgan №1, including pottery, is radically different from the material of the early stage of the Late Bronze Age. Bits and other details of the horse harness were not recorded in the numerous burials of the Late Bronze – Early Iron Age Doghlauri.

Daggers. Daggers were found in 10 graves – №№57-1981, 59-2012, 22-2013, 159-2013, 163-2013, 168-2013, 210-2013, 232-2013, 244-2013, 23-2015.

The daggers with the slight curvature of the mouth are spread in burials of the Late

Bronze Age I and II graves. Five of them were discovered in the burials of the Doghlauri cemetery (graves №№22-2013, 159-2013, 168-2013, 210-2013, 244-2013) and can be dated to the 14th-12th cc. BCE.

A dagger from №22-2013 grave of the Late Bronze Age II is of particular importance (pl. **98**. 9). The dagger is completely cast, rounded at the top (dimensions: length – 32.5, width – 5.6 cm.). Similar daggers were found at the following sites: Plevi (Ramishvili, 1999b: 57); Zemo Sasireti hoard (Bedianashvili, Robinson, 2022: 64); Brili (Khashuri municipality) (Ramishvili, 1999b: 64); Koban in the North Caucasus (Uvarova, 1900: 26, pl. VIII, 5, IX, 3), Tskhinvali (Tekhov, 1977: 99, fig. 88, 3-5) and Macharistskali (Borjomi municipality) (Ghambashidze et al., 1984: 20, pl. XXIII, 1).

In total four units of leaf-shaped daggers were found at Doghlauri cemetery (graves №№59-2012 (pl. **53**. 2), 232-2013 (2 units) (pl. **160**. 2, 3), 23-2015 (pl. **172**. 6). The blade of these daggers is flat, thin and triangular in shape, with a sharp and narrow ridge. Leaf-shaped daggers are absent in the Late Bronze Age burials of Doghlauri and appear in the Early Iron Age I at the turn of the 12th-11th cc. BCE.

Spearheads. Spearheads were unearthed from the following graves of Doghlauri (№№7-1979, 20-1980, 24-1980, 55-1981, 66-1981, 59-2012, 125-2012, 22-2013, 152-2013, 184-2013, 203 -2013, 232-2013, 233-2013), among them 13 – bronze and 2 – iron.

Spearheads with sharply defined ridge could be found in the burials of the early stage of the Late Bronze Age (№№152-2013, 203-2013, 233-2013). Only the spearhead found in grave №152-2013 (pl. **129**. 5) is different in shape.

Spearheads of different sizes were found in burials №№22-2013 (pl. **98**. 7, 8) and 184-2013 (pl. **140**. 2) belonging to the II stage of the Late Bronze Age. In contrast to LBA I, a new detail – grooves can be observed along the ridge. Bronze short spearheads also appear in the burials of the LBA II (№№7-1979, 66-1981).

From the turn of the 12th-11th cc. BCE, changes can be observed in the spearheads of Doghlauri, although, like in the Late Bronze Age all of them have open sockets (№№24-1980, 59-2012, 125-2012, 232-2013). Iron spearheads with open sockets appear in the graves dated to the first quarter of the 1st millennium BCE (№№20-1980, 55-1981).

Arrowheads. 3 obsidian unfluted arrowheads characteristic of the Late Bronze Age were confirmed in burial №132-2013 (pl. **124**. 2). One obsidian and 2 flint arrowheads from grave №154-2013 are also unfluted. Arrowheads were found only in these two burials and are a rare type of weapon for the Doghlauri burial ground.

Axe. Colchian bronze axe was found in grave №17-2012 of Doghlauri (pl. **29**. 4). This type of bronze axe is common in western Transcaucasia and is discovered mainly in hoards. Therefore, as T. Mikeladze rightly pointed out the chronological framework of these weapons is determined according to the complexes found in Eastern Georgia (Mikeladze,

1985: 31). The typological classification of the Colchian axe has been elaborated by many scientists (R. Virkhov, V. Chantre, Fr. Hanchar, P. Uvarova, O. Japaridze, V. Krupnov, D. Koridze, G. Gobejishvili, L. Sakharova).

According to L. Sakharova's classification, the chronological range of the existence of the Colchian axe is determined between 15th-7th cc. BCE. Doghlauri axe belongs to the type I spread in the 13th-11th cc. BCE (Sakharova, 1998: pl. IV). Based on radiocarbon dating, burial №17-2012 containing another interesting material such as bronze hook and stone mace-heads could be placed between the second half of the 13th c. and first half of the 12th c. BCE.

Hook. The Bronze hook from grave №17-2012 of Doghlauri is an interesting specimen supposedly belonging to the tools (pl. 29. 5). However, we assume that it could also have a ritual purpose. Bronze hooks on the territory of Georgia are known from Zveli (Aspindza municipality), from the second layer of the three-layered kurgan of the Middle Bronze Age (Ghambashidze, Kvizhinadze, 1979: 63, pl. XI, 10) and in the dolmen II of upper Eshera. Hooks are also discovered in the dolmens of the north-west Caucasus (Stanitsa Novosvobodnaya dolmen, dolmen №75 of the Izinka Basin.) (Markovin, 1978: 263, fig. 130, 13-15). Hooks from Lori-berd in Armenia are dated to the 16th-15th cc. BCE. (Devedjian, 1981: 17, pl. XV).

Bronze hooks dated to the second half of the 2nd millennium BCE are known from Shilda shrine (Kakheti region), Navtlughi (Tbilisi), and Bornighele (Borjomi municipality) (Ghambashidze, Ghambashidze 1986: 23, pl. XLIX, 14). In contrast to the above-mentioned ones Doghlauri hook is sharply bent and has sickle-shaped top.

Mace-heads. Three mace-heads were found on the Doghlauri cemetery, two of them in the №17-2012 and one in grave №139-2012 (fig. 21; pl. 29. 2, 3; 77. 3). They were mounted on a wooden handle and represented a symbol (insignia) of power. Stone mace-heads are less characteristic of the Late Bronze Age. Spherical mace-heads similar to Doghlauri were found in burial №2 of Kobali (Algeti Valley) (Tushishvili, Amiranashvili, 1980: 125, pl. LVI, 6), grave №101 of Metsamor (Khanzadian, 1995: pl. 22) and in the III layer of Tskhinvali Natsargora (Gobejishvili, 1951: 266, pl. IX, 4).

In the Late Bronze-Early Iron Age mace-heads are mostly made of bronze. From the graves containing mace-heads on the Doghlauri cemetery №139-2012 belong to the Late Bronze I, and №17-2012 to the Late Bronze II.

Ritual stone. In the damaged grave №48-2013 of Doghlauri which according to the pottery types belongs to the Late Bronze Age I, an oval-shaped item curved from volcanic tuff was found (strength on the Mohs scale 4 to 5) (pl. 107. 2). Different ornamental motifs including triangles, rhomboids, short oblique and vertical lines are curved on the stone. No similar objects are known to date.

Jewelry

Jewelry is represented in a rather wide range in burials of the Late Bronze-Early Iron Age Doghlauri. Jewelry is diverse and includes almost all types diffused in this period – diadem, collars, earrings, pendants, bracelets, ring, beads, buttons and pins. Metal jewelry is mostly made of bronze. Several samples of antimony and gold were also found.

Diadem. Ribbon-shaped bronze diadem with rounded ends was found next to the human skull in burial №15-2015 of the Late Bronze Age I (pl. 169. 3). On the territory of Georgia, the oldest sample of this type of headdress decoration is confirmed in the Early Bronze Age, at Kvatskhelbi, which is made of a copper plate and images of astral signs, water birds and deer are engraved on its surface (Javakhishvili, Ghlonti, 1962: pl. XXXVI).

Headdresses with solar and geometric ornaments made in the repoussé technique are attested on the Late Bronze Age monuments of Central Transcaucasia. They were discovered in burials of Tlia cemetery dated to the 14th-13th cc. BCE (Tekhov, 1963: 51-55).

A diadem decorated with repoussé technique with the image of a goat and a swastika has been attested in grave №279 in Artik, which according to the T. Khachatryan's classification belongs to the II chronological group dated to the 12th-11th cc. BCE (Khachatryan, 1979: 227). A similar diadem was found on the monuments of Azerbaijan – in the materials of Khachbulag, Kyzylvank, Chovdar, Mingechaur, and Dolanlar (Sadykhzade, 1971: pl. IV).

Neck-ring. This type of jewelry was confirmed in the Late Bronze Age graves №№123-2013, 172-2013, 188-2013, 252-2013 of Doghlauri. The stems are round or twisted, with flattened, twisted ends. Both types were recorded in the same complex (№123-2013) and are contemporaneous. Both types of neck-rings are also attested in burial №27 of Tserovani II cemetery (Sadradze, 1991: pl. XIX, 2, 5, 6). Two neck-rings with twisted stems were found in grave №1 of Nasadgomari dated to the 13th c. BCE (Pitskhelauri, Menabde, 1982: 143, pl. VIII, c). Plain and twisted neck-rings can be found on monuments of the Late Bronze – Early Iron Age Azerbaijan: Mingechaur, Chovdar, Kyzylvank, and Dolanlar (Sadykhzade, 1971: pl.VII).

Earrings. Oval-shaped earrings with overlapping ends are found in the following burial complexes of Doghlauri – №№17-2013, 172-2013, 188-2013, and 234-2013.

An earring together with the fragments of a gold plate was found in burial №17-2013. An ellipsoid hexagonal, short cylinder-shaped and rounded carnelian and talc beads were also attested in the grave (pl. 92. 2-4, 6, 7).

Almost complete set of jewelry corresponding to the fashion of the Late Bronze Age I was found in grave №172-2013 among them a pair of earrings of this type (pl. 138). A pair of earrings was also identified in burial №234-2013 along with massive bracelets with cut ends and engraved geometric ornaments.

This type of earrings is confirmed in the materials of the Kviratskhoveli cemetery in the graves dated to the 15th-14th cc. BCE (Ghambashidze et al., 1985: 34; pls. XXXV, 33, 36, 27; XXXVII, 21).

Pendants. Different types of bronze pendants were attested in the burial complexes of Doghlauri. A chain with four-pointed star-shaped plates and openwork balls hung on them from the grave №123-2013 was placed around the neck and chest of the deceased (pl. **121**. 3). Only the openwork ball was confirmed in the robbed burial №212-2013 of Doghlauri (pl. **153**. 3).

Fragments of triangular pendant with hoops were discovered in grave №252-2013 of Doghlauri (pl. **165**. 3). Similar pendants are known from Mingechaur materials (Sadykhzade, 1971: pl. XI, 6,7). On Artik cemetery there are triangular bronze pendants with the representations of birds (graves №№108, 248) and balls (grave №93) suspended.

Another variety of this kind of jewelry was found in Doghlauri burial №172-2013 (pl. **138**. 8). The triangular pendant decorated with twisted ornament has three hoops. The closest analogue of this item is confirmed in grave №34 of Artik burial ground, with openwork birds suspended on the lower hoops (Khachatrian, 1979: 127).

Two miniature pendants of birds were discovered in burial №252-2013 of Doghlauri (pl. **165**. 1). The larger openwork bird has a flat base and a hoop on the neck. Analogues of this pendant are often found in graves of Borjomi, Dilijan (Esayan, Oganessian, 1969: 152, tab. XXXVIII, 3, 4), and especially in burials of Artik necropolis. On the Arctik cemetery, they are hung with chains on the openwork plates (Khachatrian, 1979: 156). Two such pendants were found in grave №89 of Kviratskhoveli dated to the 14th-12th cc. BCE (Ghambashidze et al., 1985: 35, pl. XXXVII, 5, 18). Similar pendants were attested in the „Redkin lager“ materials, dated by A. Martirosian to the 10th-9th cc. BCE (Martirosian, 1964: 201) and in the materials of Azerbaijan (Khachbulag, Chovlar) (Sadykdzade, 1971: pl. XII, 6, 7).

Miniature figurine of a bird with divided ends has been confirmed in Doghlauri Late Bronze Age II grave №257-2013 (pl. **167**. 9). Such pendants were found in graves №9 and №26 of Nasadgomari cemetery (Pitskhelauri, Menabde, 1982: pls. XI, 98; XV, 204, 205, 206). Two similar items are attested in burial №4 of Tserovani II (Sadradze, 1991: 37, 82; pl. LXXX). Analogues of these pendants are also found in the materials of the Shilda Shrine (Maisuradze, Pantskhava, 1984: pl. XXVI, 2, 10, 11).

Pendants in the shape of central Transcaucasian axe attract special attention from this category of items. Small axes made of antimony (3 units) were found in grave №257-2013 (pl. **167**. 10). Three antimony axe-shaped pendants were confirmed in pit grave №39 of the Madnischala cemetery (Tushishvili, 1972: 35; fig. 14). Two antimony axe-shaped pendants are parts of the necklace from Chalipiragorebi (Lordkipanidze, 2015: 124, cat. №130).

Fragments of moon-shaped bronze pendants (lunula) were found in burials №105-2013 (pl. **118**. 4) and №165-2013 of Doghlauri (pl. **135**. 3). This motif was widespread in the ancient Near East and has a wide chronological range.

A gold necklace composed of moon-shaped pendants was discovered in Berikleebe №4 kurgan, which is only a few hundred meters away from the Doghlauri burial ground (Miron, Orthmann, 1995: 259, cat. 158). The same kind of pendant was found in Irganchai №5 Kurgan of the 16th-15th cc. BCE (Kakhiani et al., 1991: 58, pl. 139). A bronze lunula has also been identified in Chovdar (Sadykhzade, 1971: pl. XXI, 1). The graves of Doghlauri with moon-shaped pendants belong to the early stages of the Late Bronze Age.

Double volute pendants were discovered in burials №142-2013 (pl. 126. 3) and №172-2013 of Doghlauri (pl. 138. 4). Pendants with small volutes have been attested in the graves of Tserovani II (Sadradze, 1991: pl. LXXX, 16) and Kviratskhoveli (Ghambashidze et al., 1985: pl. XXXVII, 15) of the Late Bronze Age. Such items are found in abundance on Tlia and Stifaz cemeteries (Tekhov, 1977: fig. 27, 2) while they are quite rare in the Artik burial ground (Khachatryan, 1979: 259).

Bracelets. Bracelets were found in the following burials of Doghlauri: №№70-2013, 123-2013, 142-2013, 165-2013, 172-2013, 178-2013, 188-2013, 194-2013, 222-2013, 227-2013, 234-2013, 252-2013, 257-2013.

Engraved geometric ornaments are attested on the massive bracelets with thickened central part and cut ends (graves №№165-2013, 194-2013, 234-2013, 252-2013) (fig. 22. 1). These bracelets are highly specific, identical in form and probably made in the same workshop, although differ in ornamentation. Similar bracelets were found in grave №5 of Tserovani II burial ground (Sadradze, 1991: 35, 22; pl. VIII, 2-3); in the №88 grave of Kviratskhoveli (Ghambashidze et al., 1985: 34, pl. XXXVIII, 6, 10), in the village Odzisi (Tsitlanadze, Gochiashvili, 1976-77: 72, pl. II, 2, 2a) and Tskhinvali (Tekhov, 1963: 93, fig. 40, 9).

Finger rings. Finger rings were found in the graves №№172-2013, 194-2013, 202-2013, 229-2013 of Doghlauri. They are made of a flat bronze stem, about 1 cm wide – open with cut ends. There are pieces decorated with spiral, coniferous or dotted ornaments. Two finger rings one with relief meander (fig. 22. 2; pl. 145. 7), and the other with coniferous ornaments (fig. 22. 3; pl. 145. 8) were found in grave №194-2013.

Buttons. Buttons from Doghlauri are of various shapes. Semi-spherical openwork button was discovered in burial №66-2013 (pl. 111. 2). Three distinguished bronze and one antimony conical buttons were found in grave №257-2013 (pl. 167. 6). This is the only case of their discovery on Doghlauri cemetery, although they are often attested in the Late Bronze Age archaeological sites of Transcaucasia.

Small semi-spherical bronze buttons were found both in male and female burials. A large number of buttons were discovered in the following graves of Doghlauri: №№22-2013 (230 units.); 123-2013 (38 units.), 257-2013 (47 units.). Such buttons are a widespread variety of jewelry in the Late Bronze – Early Iron Age Caucasus.

Pins. Pins are small in quantity but very interesting type of jewelry on the Doghlauri burial ground. A pin decorated with a model of a Central-Transcaucasian axe was discovered in

burial №235-2013 of the early stage of the Late Bronze Age (pl. **163**. 2). This type of pin is common in Tlia and Koban (Tekhov, 1977: 39-40. fig. 43), also attested on Artik cemetery (Khachatrian, 1979: 208, 403).

A pin from the grave №43-1981 has a bird and swellings on the head (pl. **17**. 3), while the pin from the grave №105-2013 (pl. **118**. 7) is decorated only with bulges.

Pins with spiral heads from Doghlauri are common type of jewelry in the Caucasus and is characterized by a large chronological range. They have round (№50-2013) and quadrangular (№№7-1979, 8-1979, 59-2012) stems. Burials containing pins with spiral heads belong to the II chronological group of the Late Bronze Age – second half of the 13th c. – first half of the 12th c. BCE.

Beads. Beads made of various materials belong to the numerous groups of jewelry of Doghlauri cemetery. Carnelian beads are distinguished by their variety of shapes. Paste, talc, shell and metal (bronze) beads are also in abundance.

Carnelian beads are generally spherical, oval, cylindrical and short-cylindrical. Short cylindrical beads are most numerous among carnelian beads and have a narrow chronological framework – early phase of the Late Bronze Age. Hexagonal carnelian bead, which was found in grave №17-2013 (pl. **92**. 3), along with gold plates, belongs to the same period. Triangular carnelian bead was also attested in burial №32-2013 (pl. **102**. 4).

Of interest are biconical, hollow talc beads found in burial complexes of the early phase of the Late Bronze Age.

Among the metal beads, bronze barrel-shaped and rounded flattened beads predominate, rarely tubular and biconical pieces also occur. Bronze beads are especially abundant in the Late Bronze Age I burials. For example, 29 bronze beads were discovered in burial №46-2013, and 23 units in grave №123-2013.

Bronze disc-shaped beads with a tubular hole are found in burials №№165-2013 and 252-2013. A gold bead of a similar shape was found in the Late Bronze Age cultural layer of Dedoplis Gora (Gagoshidze, Rova, 2018: fig. 14).

Antimony beads were identified in one grave №257-2013 (pl. **167**. 4). Here are two square beads covered with net-shaped ornament with three holes (pl. **167**. 7). Their parallel can be seen in burial №158 of the Samtavro cemetery (Kalandadze, 1980: 98, fig. 373-374).

As for the other antimony beads, their analogues have been attested in the composition of the necklace from Chalipiragorebi, dated to the second half of the 2nd millennium BCE (Lordkipanidze, 2015: 124, cat. №130). Antimony beads were also found in Artik burial №238 (Khachatrian, 1979: 54, 207).

Burials containing gold items are especially important (№№43-1981, 17-2013, 32-2013). Gold items are quite rare on the synchronous monuments of the Caucasus region. Presumably robbers were seeking gold objects, as beads and other metal objects are intact in robbed graves.

Conclusion

Doghlauri cemetery alongside the Dedoplis Gora and surrounding settlement hills is the part of one large-scale archaeological monument – Dedoplis Mindori. Ruins of major palace excavated on Dedoplis gora confirmed that the latter controlled the surrounding area and passing trade routes in the Late Hellenistic-Early Roman period. Late Bronze-Early Iron Age layers of Dedoplis Gora have been studied only fragmentarily, and it is possible that it had a similar function in the Late Bronze-Early Iron Age, as well. The archaeological material of Doghlauri and Dedoplis Gora, the parallels of which are confirmed within a rather extensive region, are indicative of these trade and cultural connections that are evident on numerous archaeological material unearthed from the Late Bronze – Early Iron Age burials of the Doghlauri cemetery. In this regard, of special importance is pottery, which is one of the conservative elements of archaeological culture in general.

Clay vessels found in Doghlauri burial ground are an indication of the existing unity within the historical region of Shida Kartli. Certain types of pottery find parallels even in a wider area, namely Yerevan to the south and Ganja in modern Azerbaijan to the east. Connections with western Georgia is relatively scarce based on the studied material. The similarity can be observed only in certain ornamental motifs, namely, zoomorphic style and in decoration of clay vessels with stamped circles, which is confirmed on the Nosiri I settlement hill (Jibladze, 2006: pl. LI). Ornamentation with stamped circles can be found in the cultural layers of the Late Bronze Age of Dedoplis Gora (Gagoshidze, Rova, 2018: 535, fig. 13) and on clay vessels from graves of Doghlauri (№№21-2013, 50-2013, 257-2013). The mentioned motif is characteristic of the Central Transcaucasia of the Late Bronze Age, although it continues to exist in the next stages as well. A similar technique of ornamentation evidenced on the territory of modern western Georgia, most likely, spread from Central Transcaucasia, from Shida Kartli in particular. In general, the ornament made of stamped circles is also attested on the metal items of the Late Bronze-Early Iron Age found throughout the Caucasus.

The decoration of clay vessels with zoomorphic handles is a characteristic feature of different stages of the Late Bronze-Early Iron Age Doghlauri. The mentioned motif here appears at the turn of the 15th-14th cc. BCE. Pottery with zoomorphic handles is widespread both in central and western Transcaucasia. From the 2nd millennium BCE it became the characteristic element of Colchian and e.g. Shida Kartli archaeological cultures and continued its existence until the antiquity.

Grooving the surface of clay vessels is one of the characteristic elements of decoration for Doghlauri pottery. This method of ornamentation appears at the early stage of the Late Bronze Age. The earliest complexes containing grooved pottery are dated to the turn of the 15th-14th until the middle of the 13th cc. BCE based on the radiocarbon dating. Pottery with grooved surface was widespread in Eastern Anatolia during the Iron Age (Erdem,

2012: 113-130). It is conceivable that this technique of decoration was spread from Central Transcaucasia to Eastern Anatolia.

Wedge-shaped ornaments with various compositions are quite widespread among the pots and pitchers from Doghlauri. According to the opinion of K. Pitskhelauri, the geographic dispersion of the wedge-shaped ornament coincides with the distribution area of the Trialeti culture of the Middle Bronze Age (Pitskhelauri, 1973: 151-156). At present, the available data do not allow us to confirm any connection of this ornament to the Trialeti culture. However, from a geographical point of view, pottery decorated with wedges does fall within those boundaries.

A massive distribution of wedge-shaped imprints is mostly observed on the territory of Central Transcaucasia. The lower chronological range of the sites where vessels decorated with this ornament have been recorded does not precede the turn of the 15th-14th cc BCE. Different ornaments composed of wedges are attested in the archaeological sites of the Near East and Asia Minor, especially at Alalakh (Woolley, 1955: 343, pl. C) and Troy (Chabot Aslan, 2011: 415; fig. 25).

At the II stage of the Late Bronze Age, pottery from Doghlauri and Dedoplis Gora is distinguished by its shape and ornamental motifs, the parallels of which are quite rare in Transcaucasia, and some of them, namely vessels decorated with stamped swastikas from tombs №17-2012 and №50-2013 have no analogues.

Along with the stamping method, the swastikas composed of dots distinguish the Doghlauri cemetery from other monuments of the Late Bronze Age Caucasus with their abundance. In total 7 clay vessels adorned with swastikas were attested on the Doghlauri cemetery. The swastika – a solar symbol is an ancient type of ornamental motif which occurs not only on pottery, but on clay seals and metal objects of the Late Bronze – Early Iron Age (Gomelauri, 2005: pls. XXIX, XXXII). In western Georgia, jewelry decorated with swastikas appears in collective burials of the Iron Age (Papuashvili et al., 2015: 114, pl. 74, 5).

The pottery of the Late Bronze-Early Iron Age from Dedoplis Gora is directly related to the samples found at Doghlauri cemetery, which indicates the practical purpose of these vessels and their usage in everyday life. The results of the palynological research of clay vessels revealed that the population in the vicinity of the Dedoplis Mindori complex was engaged in agricultural activities, both cattle breeding and farming in the Late Bronze – Early Iron Age, however, surprisingly agricultural tools have not been traced on the cemetery.

Along with pottery, weaponry and various types of jewelry find parallels mostly in the central part of Transcaucasia. However, the Colchian axe from the grave №17-2012 and the richly ornamented dagger from the grave №22-2013 indicate the contacts of Dedoplis Gora inhabitants with the tribes of Colchian culture in the western Transcaucasia and Koban in the North Caucasus.

Determining the social status of the deceased on the Doghlauri cemetery is impossible in many cases due to severe damage of the monument. However, certain social differentiation could be observed based on relatively better preserved tombs, where items such as mace-heads and different types of weaponry expressing social status are attested.

As we have seen, artifacts from the transitional period from the Middle to the Late Bronze and the Late Bronze – Early Iron Ages of Doghlauri cemetery reflect the extensive cultural and economic contacts across the Caucasus region. Due to the strategic location, the monuments of the Dedoplist Mindori archeological complex played an important role in the political and cultural life of Transcaucasia in different historical periods. The fortified hill of this complex – Dedoplist Gora and the cemetery of its inhabitants – Doghlauri were one of the most important centres of the South Caucasus in the Late Bronze and Early Iron Ages.

ბიბლიოგრაფია

- აბდუშელიშვილი მ. 1980.** ფევრების სამაროვნის რამდენიმე ორმოსამარხის დათარიღებისათვის. *კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები, IV: 50-72.*
- აბრამიშვილი რ. 1957.** სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი გვიანი ბრინჯაოს ხანისა და რკინის ფართო ათვისების ხანის ძეგლების დათარიღებისათვის. *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XIX და XXI: 116-139.*
- აბრამიშვილი რ. 1997.** ამიერკავკასიის არქეოლოგიური ძეგლების ქრონოლოგიური ჯგუფები. *თბილისის არქეოლოგიური მუზეუმის ბიულეტენი, №1. თბილისი.*
- აბრამიშვილი რ., გიგუაშვილი ნ., კახიანი კ. 1980.** ღრმახევისთავის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.
- აბრამიშვილი რ., გიგუაშვილი ნ., კახიანი კ., ოქროპირიძე ნ., სულთანიშვილი ი. 1978.** თრელის სამაროვნის ძვ.წ. XIII-XII საუკუნის სამარხები. თბილისი I, არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.
- ბარამიძე მ. 1965.** კასპის სამაროვანი. *მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, IV: 31-66.*
- ბედიანაშვილი გ., რობინსონი ე. 2022.** ლითონი, რიტუალი და განადგურება. თბილისი.
- გაგოშიძე ი., ქორიძე ე., გოგიჩაიშვილი ა. 1986.** შიდა ქართლის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1979-81 წლების საველე მუშაობის ანგარიში. *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური ექსპედიციები, VIII: 56-67.*
- გაგოშიძე ი., ნონელია მ. 1991.** არამეულნარნერიანი ფირფიტები დედოფლის გორიდან. *ამიერკავკასიის ისტორიის პრობლემები: 47-78.*
- გობეჯიშვილი გ. 1951.** სტალინირის ნაცარგორა. *მიმოხილველი, II: 239-277.*
- გოგაძე ე. 1972.** თრიალეთის ყორღანული კულტურის პერიოდიზაცია და გენეზისი. თბილისი.
- გოგბერიძე ნ., ჯავახიშვილი ქ. 2010.** ლითონის სამკაული დედოფლის გორიდან. *იბერი-აკოლხეთი, №6: 25-38.*
- გომელაური ნ. 2005.** გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის აღმოსავლეთ საქართველოს ბრინჯაოს მცირე პლასტიკა. საკანდიდატო დისერტაცია, ხელნაწერი.

- თუშიშვილი ნ. 1972.** მადნისჭალის სამაროვანი. თბილისი.
- კალანდაძე ა. 1981.** მცხეთა, არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები, IV. თბილისი.
- კვაჭაძე მ. 1999.** შუაბრინჯაოდან გვიანი ბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი პერიოდის სამარხები სოფ. კავთისხევიდან. *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში, №4: 23-27.*
- კობაიძე ლ. 1984.** ჩალიანხევის სამაროვანი „A“. *კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები, VI: 108-132.*
- ლომთათიძე გ. 1974.** ბრინჯაოს სატევრები და მახვილები სამთავროს უძველეს სამარხებში. თბილისი.
- ლორთქიფანიძე ნ. 2015.** ძველი ქართული სამკაული. თბილისი.
- ლორთქიფანიძე ო., გიგოლაშვილი ე., კაჭარავა დ., ლიჩელი ვ., ფირცხალავა მ., ჭყონია ა. 1981.** ძვ.წ. VI-IV საუკუნეების კოლხური კერამიკა ვანიდან. *ვანი, V.*
- მაკალათია ს. 1930.** ფლავისმანის უძველესი ნეკროპოლი. *საქართველოს მუზეუმის მოამბე, №5: 224-240.*
- მაკალათია ს. 1943.** ტყვიავის ყორღანული სამარხების არქეოლოგიური გათხრები. თბილისი.
- მახარაძე ზ., კალანდაძე ნ., სახვაძე ა. 2023.** ციხიაგორა. თბილისი.
- მენაბდე მ., კილურაძე თ. 1981.** სიონის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.
- მიქელაძე თ. 1985.** კოლხეთის ადრერკინის ხანის სამაროვნები. თბილისი.
- მურვანიძე, ბ. 2010.** კევრიანი სამარხები ელი-ბაბას სამაროვნიდან. *ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი სამხრეთ კავკასიის მილსადენი და არქეოლოგია საქართველოში: 410-416.*
- მუსხელიშვილი დ. 1978.** ხოვლეს ნამოსახლარის არქეოლოგიური მასალა. თბილისი.
- ნარიშკინიშვილი გ. 2010.** თრიალეთი ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეებში. *ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი სამხრეთ კავკასიის მილსადენი და არქეოლოგია საქართველოში: 275-367.*
- ნიკოლაიშვილი ვ., გავაშელი ედ. 2007.** ნარეკვავის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.
- ნიორაძე გ. 1944.** არქეოლოგიური დაზვერვები მტკვრის ხეობაში. *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XII: 173-226.*
- ორბელიანი ს. ს. 1949.** სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი. რედ. ს. იორდანიშვილი. თბილისი.
- ოქროპირიძე ნ. 1951.** ბრინჯაოს თავხვია საკინძები სამთავროს სამარხებიდან. *მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ტ. 29: 141-152.*
- პაპუაშვილი რ., ესებუა თ., ჯიქია ლ., პაპუაშვილი ი. 2015.** ცაიშის სამაროვანი. თბილისი-ზუგდიდი.
- რამიშვილი ალ. 1999A.** შუაბრინჯაოს ხანის კევრი საქართველოდან. *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში, №3: 29-35.*
- რამიშვილი ალ. 1999B.** მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური აღმოჩენები ფლევის ნავთობსატუმში სადგურის მშენებლობისას. *მილსადენის არქეოლოგია, ტ. 1: 55-70.*
- რამიშვილი ალ. 2001.** კოლხური და შიდა ქართლური კულტურების ურთიერთობის საკითხები ნაცარგორას სამაროვნის მიხედვით. *ძიებანი, დამატებანი, VI: 156-159.*

- რამიშვილი ალ. 2003.** „წარჩინებული მეომრის“ სამარხი ხაშურის რაიონის სოფ. ნაცარგორიდან. *კავკასიის ბრინჯაო-რკინის ხანის არქეოლოგიის პრობლემები: 91-98.*
- სადრაძე ვ., ხოხობაშვილი თ., ლლიღვაშვილი ე., ძნელაძე მ. 2018.** ნატახტრის შუა და გვიანბრინჯაოს ხანის სამაროვნები. თბილისი.
- სახაროვა ლ. 1998.** კიდევ ერთხელ კოლხური ცულების ტიპოლოგიის შესახებ. *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში, №1: 34-41.*
- ფიცხელაური კ. 1973.** აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები (ძვ.წ. XV-VII სს.). თბილისი.
- ფიცხელაური კ., მენაბდე ც. 1982.** გადრეკილის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.
- ფიცხელაური კ. 2005.** ცენტრალურ-ამიერკავკასიური არქეოლოგიური კულტურა ძვ.წ. XIV-XIII სს. თბილისი.
- ქორიძე დ. 1955.** თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.
- ღამბაშიძე ოთ. 1974.** გვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლები სოფ. დოღლაურიდან. *მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, VI: 150-167.*
- ღამბაშიძე ოთ., ღამბაშიძე ირ. 1987.** ახალი არქეოლოგიური მასალები სამცხე-ჯავახეთიდან. *ძეგლის მეგობარი, №4: 36-43.*
- ღლონტი ლ., ნემსაძე გ., ჯავახიშვილი ა. 1986.** ქარელის რაიონში, ბერიკლდეებზე, 1979-1981 წლებში ჩატარებული მუშაობის ანგარიში. *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური ექსპედიციები, VIII: 36-44.*
- შანშაშვილი ნ. 2013.** მტკვარ-არაქსის კულტურის მოხატული კერამიკა სამხრეთ კავკასიიდან. *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში, №21: 110-128.*
- ჩუბინიშვილი ტ. 1957.** მცხეთის უძველესი არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.
- ნითლანაძე ლ., გოჩიაშვილი მ. 1976-77.** ახლად აღმოჩენილი მასალები სოფ. ოძისიდან. *ძეგლის მეგობარი, 43-44: 69-73.*
- ხახუტაიშვილი დ. 1964.** უფლისციხე. თბილისი.
- ჯავახიშვილი ალ., ღლონტი ლ. 1962.** ქვაცხელების (ტელეფია ქოსოს) ნამოსახლარზე 1954-1961 წწ. ჩატარებული გათხრები. *ურბნისი I. თბილისი.*
- ჯაფარიძე ოთ. 1959.** ადრეული ბრინჯაოს ხანა. საქართველოს არქეოლოგია. თბილისი.
- ჯაფარიძე ოთ. 1966.** მასალები გვიანბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიისათვის შიდა ქართლიდან. *მასალები საქართველოს მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, I: 12-27.*
- ჯაფარიძე ოთ. 1969.** არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში. თბილისი.
- ჯიბლაძე ლ. 2007.** კოლხეთის დაბლობის ძველი წელთაღრიცხვის III-II ათასწლეულების ნამოსახლარები. თბილისი.
- Абрамишвили Р., Абрамишвили М., Вашакидзе Т., Гигуашвили Н., Даташвили М., Султанишвили Н., Чиковани Г. 1991.** Археологические раскопки в Тбилиси. *Полевые Археологические исследования в 1986: 45-51.*

- Бохочадзе А., Мирианашвили Н. 1986.** Настакисская археологическая экспедиция. *Полевые археологические исследования в 1983 году: 42-47.*
- Гамбашидзе О., Гамбашидзе И. 1986.** Работы Месхет-Джавахетской археологической экспедиции. *Полевые археологические исследования в 1983 году: 21-27.*
- Гамбашидзе О., Гамбашидзе И. 1987.** Месхет-Джавахетская экспедиция в 1984 г. *Полевые археологические исследования в 1984-85 годах: 29-32.*
- Гамбашидзе О., Гамбашидзе И. 1995.** Работы Месхет-Джавахетской экспедиции. *Полевые археологические исследования в 1987 году: 48-54.*
- Гамбашидзе О., Квижинадзе К. 1979.** Предварительный отчет работы Месхет-Джавахетской археологической экспедиции. *Полевые археологические исследования в 1975 году: 61-65.*
- Гамбашидзе О., Квижинадзе К., Абрамишвили М. 1985.** Отчет о работе Месхет-Джавахетской экспедиции. *Полевые археологические исследования в 1982 году: 31-37.*
- Гамбашидзе О., Квижинадзе К., Гамбашидзе И. 1991.** Основные работы Месхет-Джавахетской экспедиции в 1985-1986 гг. *Полевые археологические исследования в 1986 году: 27-34.*
- Гамбашидзе О., Квижинадзе К., Ткешелашвили О., Личели В. 1984.** Месхет-Джавахетская экспедиция. *Полевые археологические исследования в 1981 году: 18-21.*
- Гусейнова М. 1989.** Керамика Восточного Закавказья эпохи поздней бронзы и раннего железа (XIV-IX вв. до н.э.). Баку.
- Деведжян С. 1981.** Лори-Берд. Ереван.
- Есаян С. 1969.** Ереван. Ереван.
- Есаян С., Оганесян Г. 1969.** Каталог археологических предметов Дилижанского краеведческого музея. Ереван.
- Кахиани К., Глигвашвили Э., Дзнеладзе М., Каландадзе Г., Цквитинидзе З. 1991.** Археологическое исследование Машаверского ущелья в 1984-86 гг. *Полевые археологические исследования в 1986 году: 51-59.*
- Козенкова В. 1998.** Материальная основа быта Кобанских племен. Западный вариант. *Свод Археологических источников России, вып. В2-5.* Москва.
- Куфтин Б. 1941.** Археологические раскопки в Триалети. Тбилиси.
- Куфтин Б. 1949.** Археологическая маршрутная экспедиция 1945 года в Юго-Осетию и Имеретию. Тбилиси.
- Марковин В. 1978.** Дольмены Западного Кавказа. Москва.
- Мартиросян А. 1964.** Армения в эпоху поздней бронзы и раннего железа. Ереван.
- Микеладзе Т., Мигдисова Н., Папуашвили Р., Чубинишили Н. 1987.** О работах Колхидской археологической экспедиции. *Полевые археологические исследования в 1984-85 годах: 39-42.*

- Пицхелаури К. 1979.** Восточная Грузия в конце бронзового века. Тбилиси.
- Садрадзе В. 1991.** Мцхета в XV-XIII вв. до нашей эры. Тбилиси.
- Садыхзаде Ш. 1971.** Древние украшения Азербайджана. Баку.
- Техов Б. 1963.** К истории изучения памятников эпохи энеолита и бронзы в нижнем течении реки Большой Лиахви. Тбилиси.
- Техов Б. 1974.** Стырфазский могильник. Цхинвали.
- Техов Б. 1977.** Центральный Кавказ в XVI-X вв. до н.э. Москва.
- Тушишвили Н., Амиранашвили Дж. 1979.** Итоги работ археологической экспедиции Алгетского ущелья. *Полевые археологические исследования в 1976 году: 91-97.*
- Тушишвили, Н., Амиранашвили Дж. 1980.** Результаты работ Алгетской археологической экспедиции. *Полевые археологические исследования в 1977 году: 118-126.*
- Тушишвили Н., Амиранашвили Дж. 1982.** Результаты полевых работ археологической экспедиции Алгетского ущелья. *Полевые археологические исследования в 1979 году: 47-57.*
- Тушишвили Н., Амиранашвили Дж. 1985.** Результаты полевых исследований археологической экспедиции Алгетского ущелья. *Полевые археологические исследования в 1982 году: 21-24.*
- Уварова П. 1900.** Могильники Северного Кавказа. *Материалы по археологии Кавказа, вып. VIII.* Москва.
- Хачатрян Т. 1979.** Арктический некрополь. Ереван.
- Badalyan R., Smith A., Lindsey I., Khatchadourian I., Avetisyan P. 2008.** Village, Fortress, and Town in Bronze and Iron Age Southern Caucasia: A preliminary Report on the 2003-2006 Investigations of Project ArAGATS on the Tsaghkahovit Plain, Republic of Armenia. *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan, 40: 45-105.*
- Bedianashvili, G. 2005.** The Namgalamitsa Barrows and their Cultural Environment. *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan, 37: 172-174*
- Chabot Aslan C. 2011.** A Place of Burning: Hero or Ancestor Cult at Troy. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, vol. 80. No. 3: 381-429.*
- Chichinadze M., Kvavadze E. 2013.** Pollen and non-pollen Palynomorphs in Organic Residue from the Hoard of Ancient Vani (Western Georgia). *Journal of Archaeological Science, 40: 2237-2253.*
- Erdem A. 2012.** Regional Variations in Iron Age Grooved Pottery in Eastern Anatolia. *Anatolian Iron Ages 7. The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne, 19-24 April 2010. Ancient Near Eastern Studies. Supplement 39: 113-130.*
- Gagoshidze I. 2001.** A Royal Palace in First Century Iberia. According to the Archaeological Material from Dedoplist Gora, Georgia. The Royal Palace Institution in the First Millennium BCE. Regional Development and Cultural Interchange between East and West. *Monograph of the Danish Institute at Athens. Vol, 4: 259-284.*

- Gagoshidze I., Rova E. 2018.** New Investigation at Aradetis Orgora (Georgia). A Multy-period Centre in Shida Kartli Region in Georgia. *Context and Connection, Studies on the Archaeology of the Ancient Near East, In Honour of Antonio Sagona: 521-546.*
- Khanzadian E. 1995.** Metsamor 2, La nécropole, v. I. Les tombes du bronze moyen et recent. Recherches et publications Neuchâtel. Paris.
- Koridse E. 1995.** Der Kurgan 4 von Berikldeebi. Herausgegeben von Miron A., Orthmann W. Unter wegs zum goldenen Vlies. Saarbrücken.
- Koridze I., Palumbi G. 2008.** Kura-Araxes Tombs at Aradetis Orgora, Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives from Georgia. *Ancient Near Eastern Studies, Supplement 19: 125-152.*
- Kvavadze E., Martkoplshvili I., Chichinadze M. 2020.** Ancient Human Activities and Environment: Palynological Data from Early Bronze Age of Georgia, Caucasus. Tbilisi.
- Sultanishvili I. 2008.** Transcaucasian Horse Bits in the Late Bronze Age and Early Iron Age. Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives from Georgia. *Ancient Near Eastern Studies, supplement 19: 379-396.*
- Woolley L. 1955.** Alalakh. An account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949. Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London. London. XVIII.

BIBLIOGRAPHY

- Abdushelishvili M. 1980.** For Dating the Several Pit Graves from Pevrebi Cemetery// *pevrebis samarovnis ramdenime ormosamarkhis datarighebisatvis. k'akhetis arkeologiuri eksp'editsiis shromebi, IV: 50-72.* (in Georgian).
- Abramishvili R. 1957.** For Dating the Monuments of the Late Bronze Age and Wide Use of Iron Discovered on the Samtavro Cemetery// *samtavros samarovanze aghmochenili gviani brinjaos khanisa da rk'inis parto atvisebis khanis dzeglebis datarighebisatvis. sakartvelos sakhelmts'ipo muzeumis moambe, XIX da XXI: 116-139.* (in Georgian).
- Abramishvili R. 1997.** Chronological Groups of Archaeological Monuments of Transcaucasia// *amierk'avk'asiis arkeologiuri dzeglebis kronologiuri jgupebi. tbilisis arkeologiuri muzeumis biulet'eni, №1.* (in Georgian).
- Abramishvili R., Abramishvili M., Vashakidze T., Giguashvili N., Datashvili M., Sultanishvili N., Chikovani G. 1991.** Archaeological Excavations in Tbilisi// *Arheologicheskie raskopki v Tbilisi. Polevie Arkheologicheskie Issledovaniya v 1986: 45-51* (in Russian).
- Abramishvili R., Giguashvili N., Kakhiani K. 1980.** Archaeological Monuments of Ghrmakhevistavi// *ghrmakhevistavis arkeologiuri dzeglebi. Tbilisi.* (in Georgian).
- Abramishvili R., Giguashvili N., Kakhiani K., Okropiridze N., Sultanishvili I. 1978.** Burials of the 13th-12th cc. BCE from Trelis Cemetery// *trelis samarovnis dzv.ts'. XIII-XII sauk'unis samarkhebi. Tbilisi I, arkeologiuri dzeglebi. Tbilisi.* (in Georgian).
- Badalyan R., Smith A., Lindsey I., Khatchadourian I., Avetisyan P. 2008.** Village, Fortress, and Town in Bronze and Iron Age Southern Caucasia: A preliminary Report on the 2003-2006 Investigations of Project ArAGATS on the Tsaghkahovit Plain, Republic of Armenia. *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan, 40: 45-105.*
- Baramidze M. 1965.** Kaspi Cemetery// *k'asp'is samarovani. masalebi sakartvelosa da k'avk'asiis arkeologiisatvis, IV: 31-66.* (in Georgian).
- Bedianashvili, G. 2005.** The Namgalamitsa Barrows and their Cultural Environment. *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan, 37: 172-174*

- Bedianashvili G., Robinson E. 2022.** Metal, Ritual and Destruction// litoni, rit'uali da ganad-gureba. Tbilisi. (in Georgian).
- Bokhochadze A., Mirianashvili N. 1986.** Nastakisi Archeological Expedition// Nastakisska-ja arheologicheskaja jekspedicija. Polevye arheologicheskie issledovanija v 1983 godu: 42-47. (in Russian).
- Chabot Aslan C. 2011.** A Place of Burning: Hero or Ancestor Cult at Troy. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, vol. 80. No. 3: 381-429.
- Chichinadze M., Kvavadze E. 2013.** Pollen and non-pollen Palynomorphs in Organic Residue from the Hoard of Ancient Vani (Western Georgia). *Journal of Archaeological Science*, 40: 2237-2253.
- Chubinishvili T. 1957.** Ancient archaeological monuments of Mtskheta// mtskhetis udzvelesi arkeologiuri dzeglebi. Tbilisi. (in Georgian).
- Devedjian S. 1981.** Lori-Berd. Yerevan. (in Russian).
- Erdem A. 2012.** Regional Variations in Iron Age Grooved Pottery in Eastern Anatolia. *Anatolian Iron Ages 7. The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne, 19-24 April 2010. Ancient Near Eastern Studies. Supplement 39: 113-130.*
- Gagoshidze I. 2001.** A Royal Palace in First Century Iberia. According to the Archaeological Material from Dedoplis Gora, Georgia. The Royal Palace Institution in the First Millennium BCE. Regional Development and Cultural Interchange between East and West. *Monograph of the Danish Institute at Athens. Vol, 4: 259-284.*
- Gagoshidze I., Koridze E., Gogichaishvili A. 1986.** Report of Field Work of Shida Kartli Archaeological Expedition in 1979-81// shida kartlis arkeologiuri eksp'editsiis 1979-81 ts'lebis savele mushaobis angarishi. *sakartvelos sakhelmts'ipo muzeumis arkeologiuri eksp'editsiebi, VIII: 56-67.* (in Georgian).
- Gagoshidze I., Rova E. 2018.** New Investigation at Aradetis Orgora (Georgia). A Multy-period Centre in Shida Kartli Region in Georgia. *Context and Connection, Studies on the Archaeology of the Ancient Near East, In Honour of Antonio Sagona: 521-546.*
- Gagoshidze I., Tsotselia M. 1991.** Tablets with Aramaic Inscriptions from Dedoplis Gora// arameults'arts'eriani pirpit'ebi dedoplis goridan. *amierk'avk'asiis ist'oriis p'roblemebi: 47-78.* (in Georgian).
- Ghambashidze O. 1974.** Late Bronze Age Monuments from the Village Doghlauri// gviani brinjaos khanis dzeglebi sop. doghlauridan. *masalebi sakartvelosa da k'avk'asiis arkeologiisatvis, VI: 150-167.* (in Georgian).
- Ghambashidze O., Ghambashidze I. 1986.** Works of Meskhet-Javakheti Archeological Expedition// Raboty Meshet-Dzhavahetskoy arheologicheskoy jekspedicii. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1983 godu: 21-27.* (in Russian).

- Ghambashidze O., Ghambashidze I. 1987.** New archaeological materials from Samtskhe-Javakheti// akhali arkeologiuri masalebi samtskhe-javakhetidan. *Dzeglis Megobari*, №4: 36-43. (in Georgian).
- Ghambashidze O., Ghambashidze I. 1987.** Meskhet-Javakheti Expedition in 1984// Meshet-Dzhavahetskaja jekspedicija v 1984 g. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1984-85 godah*: 29-32. (in Russian).
- Ghambashidze O., Ghambashidze I. 1995.** Works of Meskhet-Javakheti Archeological Expedition// Raboty Meshet-Dzhavahetskoj jekspedicii. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1987 godu*: 48-54. (in Russian).
- Ghambashidze O., Kvizhinadze K. 1979.** Report of the Meskhet-Javakheti Archaeological Expedition// Predvaritel'nyj otchet raboty Meshet-Dzhavahetskoj arheologicheskoy jekspedicii. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1975 godu*: 61-65. (in Russian).
- Ghambashidze O., Kvizhinadze K., Abramishvili M. 1985.** Works of Meskhet-Javakheti Archaeological Expedition// Otchet o rabote Meshet-Dzhavahetskoj jekspedicii. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1982 godu*: 31-37. (in Russian).
- Ghambashidze O., Kvizhinadze K., Ghambashidze I. 1991.** Works of Meskhet-Javakheti Archaeological Expedition in 1985-1986// Osnovnye raboty Meshet-Dzhavahetskoj jekspedicii v 1985-1986 gg. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1986 godu*: 27-34. (in Russian).
- Ghambashidze O., Kvizhinadze K., Tkeshelashvili O., Licheli V. 1984.** Works of Meskhet-Javakheti Archaeological Expedition// Meshet-Dzhavahetskaja jekspedicija. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1981 godu*: 18-21. (in Russian).
- Ghlonti L., Nemsadze G., Javakhishvili A. 1986.** Report of the work carried out on Berikldeebi of Kareli Municipality in 1979-1981// karelis raionshi, berik'ldeebze, 1979-1981 ts'lebshi chat'arebuli mushaobis angarishi. *sakartvelos sakhelmts'ipo muzeumis arkeologiuri ekp'editsiebi*, VIII: 36-44. (in Georgian).
- Gobejishvili G. 1951.** Natsargora of Staliniri// st'aliniris natsargora. *mimomkhilveli*, II: 239-277. (in Georgian).
- Gogadze E. 1972.** Periodization and Genesis of the Kurgan Culture of Trialeti// trialetis qorghani k'ult'uris p'eriodizatsia da genezisi. Tbilisi. (in Georgian).
- Gogiberidze N., Javakhishvili K. 2010.** Metal Jewelry from Dedoplist Gora// litonis samk'auli dedoplist goridan. *iberia-k'olkheti*, №6: 25-38. (in Georgian).
- Gomelauri N. 2005.** Bronze Sculptures of Eastern Georgia of the Late Bronze – Early Iron Age// gvianbrinjao-adrerk'inis khanis aghmosavlet sakartvelos brinjaos mtsire p'last'ik'a. sak'andidat'o disert'atsia, khelnats'eri. (in Georgian).
- Guseynova M. 1989.** Pottery of the Eastern Transcaucasia of the Late Bronze and Early Iron Age (14th-9th cc. BCE)// Keramika Vostochnogo Zakavkaz'ja jepohi pozdnej bronzy i rannego zheleza (XIV-IX vv. do n.je.). Baku. (in Russian).

- Japaridze O. 1959.** The Early Bronze Age// adreuli brinjaos khana. sakartvelos arkeologia. Tbilisi. (in Georgian).
- Japaridze O. 1966.** Materials for the Late Bronze Age Archeology from Shida Kartli// masalebi gvanbrinjaos khanis arkeologiisatvis shida kartlidan. *masalebi sakartvelos materialuri k'ult'uris istoriisatvis, I: 12-27.* (in Georgian).
- Japaridze O. 1969.** Archaeological excavations in Trialeti// arkeologiuri gatkhrebi trialetshi. Tbilisi. (in Georgian).
- Javakhishvili A., Ghlonti L. 1962.** Excavations of the settlement of Kvatskhelebi (Telepia Koso) in 1954-1961// kvatskhelebis (t'elepia kosos) namosakhlarze 1954-1961 ts'ts'. chat'arebuli gatkhrebi. *urnisi I.* Tbilisi. (in Georgian).
- Jibladze L. 2007.** Settlements of the Kolkheti Plain of the 3rd-2nd millennium AD// k'olkhetis dablobis dzveli ts'eltaghritskhvis III-II atasts'leulebis namosakhlarebi. Tbilisi. (in Georgian).
- Kakhiani K., Gligvashvili E., Dzeladze M., Kalandadze G., Tskvitinidze Z. 1991.** Archaeological Research of the Mashavera Gorge in 1984-86// Arheologicheskoe issledovanie Mashaverskogo ushel'ja v 1984-86 gg. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1986 godu: 51-59.* (in Russian).
- Kalandadze A. 1981.** Mtskheta, Results of the Archaeological Research// mtskheta, arkeologiuri k'vleva-dziebis shedegebi, IV. Tbilisi. (in Georgian).
- Khachatryan T. 1979.** Artik Necropolis// Artikskij nekropol'. Yerevan. (in Russian).
- Khakhutaishvili D. 1964.** Uplistsikhe// uplistsikhe. Tbilisi. (in Georgian).
- Khanzadian E. 1995.** Metsamor 2, La nécropole, v. I. Les tombes du bronze moyen et recent. Recherches et publications Neuchâtel. Paris.
- Kobaidze L. 1984.** Burial Ground „A“ of Chaliankhevi// chaliankhevis samarovani „A“. k'akhetis arkeologiuri eksp'editsiis shromebi, VI: 108-132. (in Georgian).
- Koridse E. 1995.** Der Kurgan 4 von Berikldeebi. Herausgegeben von Miron A., Orthmann W. Unter wegs zum goldenen Vlies. Saarbrücken.
- Koridze D. 1955.** Archaeological monuments of Tbilisi// tbilisis arkeologiuri dzeglebi. Tbilisi. (in Georgian).
- Koridze I., Palumbi G. 2008.** Kura-Araxes Tombs at Aradetis Orgora, Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives from Georgia. *Ancient Near Eastern Studies, Supplement 19: 125-152.*
- Kozenkova V. 1998.** Material Basis of Life of Koban Tribes// Material'naja osnova byta Kobanskikh plemen. Zapadnyj variant. *Svod Arheologicheskikh istochnikov Rossii, vyp. V2-5.* Moscow. (in Russian).
- Kuftin B. 1941.** Archaeological Excavations in Trialeti// Arheologicheskie raskopki v Trialeti. Tbilisi. (in Russian).

- Kuftin B. 1949.** Archaeological Field Expedition in 1945 in the South Ossetia and Imereti// Arheologicheskaja marshrutnaja jekspedicija 1945 goda v Jugo-Osetiju i Imeretiju. Tbilisi. (in Russian).
- Kvachadze M. 1999.** Tombs of the Transitional Period from the Middle Bronze to the Late Bronze Age from the vil. Kavtiskhevi// shuabrinjaodan gviani brinjaos khanaze gardamavali p'eriodis samarkhebi sop. k'avtiskhevidan. *Dziebani sakartvelos arkeologiashi*, №4: 23-27. (in Georgian).
- Kvavadze E., Martkoplshvili I., Chichinadze M. 2020.** Ancient Human Activities and Environment: Palynological Data from Early Bronze Age of Georgia, Caucasus. Tbilisi.
- Lomtadze G. 1974.** Bronze Daggers and Swords from the Ancient Tombs of Samtavro Cemetery// brinjaos sat'evrebi da makhvilebi samtavros udzveles samarkhebshi. Tbilisi. (in Georgian).
- Lordkipanidze N. 2015.** Old Georgian jewelry// dzveli kartuli samk'auli. Tbilisi. (in Georgian).
- Lordkipanidze O., Gigolashvili E., Kacharava D., Licheli V., Pirskhalava M., Chkonia A. 1981.** Colchian Pottery of the 6th-4th Centuries BCE from Vani// dzv.ts'. VI-IV sauk'uneebis k'olkhuri k'eramik'a vanidan. *Vani*, V. (in Georgian).
- Makalatia S. 1930.** Ancient Necropolis of Plavismani// plavismanis udzvelesi nek'rop'oli. *sakartvelos muzeumis moambe*, №5: 224-240. (in Georgian).
- Makalatia S. 1943.** Archaeological Excavations of the Kurgans of Tkviavi// t'qviavis qorghanuli samarkhebis arkeologiuri gatkhrebi. Tbilisi (in Georgian).
- Makharadze Z., Kalandadze N., Sakhvadze A. 2023.** Tsikhiagora// tsikhiagora. Tbilisi. (in Georgian).
- Markovin V. 1978.** Dolmens of the Western Caucasus// Dol'meny Zapadnogo Kavkaza. Moscow. (in Russian).
- Martirosyan A. 1964.** Armenia in the Late Bronze and Early Iron Age// Armenija v jepohu pozdnej bronzy i rannego zheleza. Yerevan. (in Russian).
- Menabde M., Kiguradze T. 1981.** Archaeological Monuments of Sioni// sionis arkeologiuri dzeglebi. Tbilisi. (in Georgian).
- Mikeladze T. 1985.** Cemeteries of Colchis of the Early Iron Age// k'olkhetis adrerk'inis khanis samarovnebi. Tbilisi. (in Georgian).
- Mikeladze T., Migdisova N., Papuashvili R., Chubinishili N. 1987.** About the Researches of Kolkheti Archaeological Expedition// O rabotah Kolhidskoj arheologicheskoy jekspedicii. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1984-85 godah*: 39-42. (in Russian).
- Murvanidze, B. 2010.** Burials with Threshing-boards from the Eli-Baba Cemetery// k'evriani samarkhebi eli-babas samarovnidan. *Baku-Tbilisi-Ceyhan South Caucasian Pipeline and Archaeology in Georgia*: 410-416. (in Georgian).
- Muskhelishvili D. 1978.** Archaeological Material of Khovle Settlement// khovles namosakhlaris arkeologiuri masala. Tbilisi. (in Georgian).

- Narimanishvili G. 2010.** Trialeti in the 15th-14th Centuries BCE// trialeti dzv.ts'. XV-XIV sauk'uneebshi. *Baku-Tbilisi-Ceyhan South Caucasian Pipeline and Archaeology in Georgia: 275-367*. (in Georgian).
- Nikolaishvili V., Gavasheli E. 2007.** Archaeological Monuments of Narekvavi// narek'avavis arkeologiuri dzeglebi. Tbilisi. (in Georgian).
- Nioradze G. 1944.** Archaeological surveys in the Kura Valley// arkeologiuri dazvervebi mt'k'vris kheobashi. *sakartvelos sakhelmts'ipo muzeumis moambe, XII: 173-226*. (in Georgian).
- Orbeliani. S. S. 1949.** Sitkvis Kona// sit'qvis k'ona. S. Iordanishvili (ed.). Tbilisi. (in Georgian).
- Okropiridze N. 1951.** Bronze Pins with Spiral heads from the Samtavro Cemetery// brinjaos tavkhvia sak'indzebi samtavros samarkhebidan. *masalebi sakartvelosa da k'avk'asiis ist'oriisatvis. 29: 141-152*. (in Georgian).
- Papuashvili R., Esebua T., Jikia L., Papuashvili I. 2015.** Tsaishi Cemetery// tsaishis samarovani. Tbilisi-Zugdidi. (in Georgian).
- Pitskhelauri K. 1973.** The Main Problems of the History of the Tribes of Eastern Georgia (15th-7th Centuries BCE)// aghmosavlet sakartvelos t'omta ist'oriis dziritadi p'roblemebi (dzv.ts'. XV-VII ss.). Tbilisi. (in Georgian).
- Pitskhelauri K. 1979.** Eastern Georgia by the end of the Bronze Age// Vostochnaja Gruzija v konce bronzovogo veka. Tbilisi. (in Russian).
- Pitskhelauri K. 2005.** Central-Transcaucasian Archaeological Culture of the 14th-13th cc. BCE// tsent'ralur-amierk'avk'asiuri arkeologiuri k'ult'ura dzv.ts'. XIV-XIII ss. Tbilisi. (in Georgian).
- Pitskhelauri K., Menabde T., 1982.** Archaeological Monuments of Gadrekili// gadrek'ilis arkeologiuri dzeglebi. Tbilisi. (in Georgian).
- Ramishvili A. 1999a.** Middle Bronze Age Threshing-board from Georgia// shuabrinjaos khanis k'evri sakartvelodan. *Dziebani sakartvelos arkeologiashi, №3: 29-35*. (in Georgian).
- Ramishvili A. 1999b.** Important Archaeological Discoveries During the Construction of the Plevi Oil Pumping Station// *Pipeline Archaeology, Vol. 1: 55-70*. (in Georgian).
- Ramishvili A. 2001.** Issues of relation between Colchian and Shida Kartli Cultures According to Natsargora Cemetery// k'olkhuri da shida kartluri k'ult'urebis urtiertobis sak'itkhebi natsargoras samarovnis mikhedvit. *Dziebani, supplement, VI: 156-159*. (in Georgian).
- Ramishvili A. 2003.** Tomb of the „Noble Warrior“ in the Village Natsargora of Khashuri District// „ts'archinebuli meomris“ samarkhi khashuris raionis sop. natsargoridan. *k'avk'asiis brinjao-rk'inis khanis arkeologiis p'roblemebi: 91-98*. (in Georgian).
- Sadradze V. 1991.** Mtskheta in the 15th-13th cc. BCE// Mcheta v XV-XIII vv. do nashej jery. Tbilisi. (in Russian).

- Sadradze V., Khokhobashvili T., Ghlighvashvili E., Dzeladze M. 2018.** Middle and Late Bronze Age Cemeteries of Natakhtari// nat'akht'ris shua da gvianbrinjaos khanis samarovnebi. Tbilisi. (in Georgian).
- Sadykhzade Sh. 1971.** Ancient Decorations of Azerbaijan// Drevnie ukrasheniya Azerbajdzhana. Baku. (in Russian).
- Sakharova L. 1998.** Once Again on the Typology of Colchian axes// k'idev ertkhel k'olkhuri tsulebis t'ip'ologiis shesakheb. *Dziebani sakartvelos arkeologiashi*, №1: 34-41. (in Georgian).
- Shanshashvili N. 2013.** Painted Pottery of the Kura-Araxes Culture from the South Caucasus// mt'k'var-araksis k'ult'uris mokhat'uli k'eramik'a samkhret k'avk'asiidan. *Dziebani sakartvelos arkeologiashi*, №21: 110-128. (in Georgian).
- Sultanishvili I. 2008.** Transcaucasian Horse Bits in the Late Bronze Age and Early Iron Age. Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives from Georgia. *Ancient Near Eastern Studies, supplement 19*: 379-396.
- Tekhov B. 1963.** On the History of Studying Monuments of the Chalcolithic period and the Bronze Age in the Lower Didi Liakhvi river// K istorii izuchenija pamjatnikov jepohi jeneolita i bronzy v nizhnem techenii reki Bol'shoj Liahvi. Tbilisi. (in Russian).
- Tekhov B. 1974.** Sturfaz Cemetery// Sturfazskij mogil'nik. Tskhinvali. (in Russian).
- Tekhov B. 1977.** Central Transcaucasia in the 16th-10th cc. BCE// Central'nyj Kavkaz v XVI-X vv. do n.je. Moscow. (in Russian).
- Tsitlanadze L., Gochiashvili M. 1976-77.** Newly Discovered Materials from the Village Odzisi// akhladaghmochenili masalebi sop. odzisidan. *dzeqlis megobari*, 43-44: 69-73. (in Georgian).
- Tushishvili N. 1972.** Madnischala Cemetery// madnisch'alis samarovani. Tbilisi. (in Georgian).
- Tushishvili N., Amiranashvili D. 1979.** Results of the Archaeological Expedition of the Algeti Gorge// Itogi rabot arheologicheskoy jekspedicii Algetsogo ushel'ja. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1976 godu*: 91-97. (in Russian).
- Tushishvili, N., Amiranashvili D. 1980.** Results of the Archaeological Expedition of the Algeti Gorge// Rezul'taty rabot Algetsokj arheologicheskoy jekspedicii. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1977 godu*: 118-126. (in Russian).
- Tushishvili N., Amiranashvili D. 1982.** Results of the Archaeological Expedition of the Algeti Gorge// Rezul'taty polevyh rabot arheologicheskoy jekspedicii Algetsogo ushel'ja. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1979 godu*: 47-57. (in Russian).
- Tushishvili N., Amiranashvili D. 1985.** Results of the Archaeological Expedition of the Algeti Gorge// Rezul'taty polevyh issledovanij arheologicheskoy jekspedicii Algetsogo ushel'ja. *Polevye arheologicheskie issledovanija v 1982 godu*: 21-24. (in Russian).

- Uvarova P. 1900.** Cemeteries of the North Caucasus// Mogil'niki Severnogo Kavkaza. *Materialy po arheologii Kavkaza, vyp. VIII.* Moscow. (in Russian).
- Woolley L. 1955.** Alalakh. An account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949. Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London. London. XVIII.
- Yesayan S. 1969.** Erevan. Yerevan. (in Russian).
- Yesayan S., Oganessian G. 1969.** Catalogue of Archeological Material of the Dilijan Regional Museum// Katalog arheologicheskikh predmetov Dilizhanskogo kraevedcheskogo muzeja. Yerevan. (in Russian).

თაბულების აღწერილობა

1. დოღლაურის სამაროვნის ქრონოლოგიური შკალა.
2. ყორღანი №1. 1. დერგი – ინვ.№19-980:683; 2. ქოთანი – ინვ.№19-980:677; 3. დერგი – ინვ.№19-980:678; 4. ქოთანი – ინვ.№19-980:679; 5. ქოთანი – ინვ.№19-980:680; 6. ქოთანი – ინვ.№19-980:681; 7. დერგი – ინვ.№19-980:684; 8. ქოთანი – ინვ.№19-980:683.
3. ყორღანი №1. 1. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №19-980:686; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:687; 3. ლილაკი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:690; 4. ბრინჯაოს ნივთი – ინვ.№19-980:693; 5. ბრინჯაოს ნივთი – ინვ.№19-980:692; 6. ლაგამი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:688; 7. ლაგამი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:689; 8. ბრინჯაოს ნივთი – ინვ.№19-980:694; 9. კილიტი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:691; 10. ბრინჯაოს ნივთი – ინვ.№19-980:695.
4. სამარხი №3-1979. 1. ქოთანი – ინვ.№19-980:5; 2. ქოთანი – ინვ.№19-980:6; 3. კოჭობი – ინვ.№19-980:7.
5. სამარხი №6-1979. 1. სასმისი – ინვ.№19-980:11; 2. ლანგარი – ინვ.№19-980:9; 3. ლანგარი – ინვ.№19-980:10.
6. სამარხი №7-1979. 1. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:16; 2. შუბისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:15; 3. ქოთანი – ინვ.№19-980:14.
7. სამარხი №8-1979. 1. სასმისი – ინვ.№19-980:17; 2. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:21; 3. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:20; 4. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:22; 5. საყურეები (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:23; 4. ქოთანი – ინვ.№19-980:19.
8. სამარხი №13-1979. 1. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:36; 2. მძივი (პასტა, სარდიონი) – ინვ.№19-980:37; 3. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:35; 4. ღანა, ძვალა – ინვ.№19-980:24; 5. დოქი – ინვ.№19-980:38.
9. სამარხი №20-1980. 1. რკინის ნივთის ფრაგმენტი – ინვ.№19-980:733; 2. დოქი – ინვ.№19-980:734; 3. შუბისპირი, რკინა – ინვ.№19-980:732.
10. სამარხი №21-1980. 1. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:737; 2. ჯამი- ინვ.№19-980:735; 3. სასმისი – ინვ.№19-980:736; 4. ქოთანი- ინვ.№19-980:739; 5. სადღვე-

- ბელი – ინვ.№19-980:740; 6. ქოთანი – ინვ.№19-980:738; 7. ქოთანი – ინვ.№19-980:741.
11. სამარხი №22-1980. 1. ჯამი – ინვ.№19-980:743; 2. ქოთანი – ინვ.№19-980:744.
 12. სამარხი №24-1980. 1. შუბისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:752; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:750; 3. სასმისი – ინვ.№19-980:751; 4. ჯამი – ინვ.№19-980:748; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:749.
 13. სამარხი №25-1980. 1. ზოომორფულყურიანი ჭურჭლის ფრაგმენტი – ინვ.№19-980:753; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:756; 3. ხუფი – ინვ.№19-980:755; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:757; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:754.
 14. სამარხი №26-1980. 1. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:770; 2. თიხის ჭურჭელი (ყური) – ინვ.№19-980:771; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:772; 4. თიხის ჭურჭელი (ლანგარი) – ინვ.№19-980:768; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:769; 6. თიხის ჭურჭელი (ჯამი) – ინვ.№19-980:767.
 15. სამარხი №27-1980. 1. კათხა – ინვ.№19-980:773; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:775; 3. ჯამი – ინვ.№19-980:774.
 16. სამარხი №42-1981. 1. ქოთანი – ინვ.№19-980:845; 2. ქოთანი – ინვ.№19-980:843; 3. დერგი – ინვ.№19-980:844.
 17. სამარხი №43-1981. 1. მძივი (სარდიონი, პასტა, მინა) – ინვ.№19-980:852; 2. მძივი, ოქრო – ინვ.№19-980:852; 3. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:851; 4. ჯამი – ინვ.№19-980:849; 5. ქოთანი – ინვ.№19-980:847; 6. ქოთანი – ინვ.№19-980:848.
 18. სამარხი №47-1981. 1. მძივი (სარდიონი, ბრინჯაო, ქალცედონი, პასტა) – ინვ.№19-980:860; 2. ქოთანი – ინვ.№19-980:859.
 19. სამარხი №49-1981. 1. თიხის ჭურჭელი (ლანგარი) – ინვ.№19-980:863; 2. სასმისი – ინვ.№19-980:862.
 20. სამარხი №51-1981. 1. მძივი – ინვ.№19-980:869; 2. დოქი – ინვ.№19-980:868.
 21. სამარხი №55-1981. 1. შუბისპირი, რკინა – ინვ.№19-980:884; 2. თიხის ჭურჭელი (ჯამი) – ინვ.№19-980:882; 3. ლანგარი – ინვ.№19-980:881.
 22. სამარხი №57-1981. 1. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:892; 2. სატევრისპირი, რკინა – ინვ.№19-980:893; 3. რკინის ნივთის ფრაგმენტი – ინვ.№19-980:894; 4. რკინის ნივთის ფრაგმენტი – ინვ.№19-980:895; 5. მშვილდსაკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:899; 6. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:896; 7. სამაჯურები (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:897; 8. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:898; 9. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№19-980:900; 10. მძივი (სარდიონი, ტალკი, მინა, ფაიანსი) – ინვ.№19-980:901.
 23. სამარხი №61-1981. 1. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:913; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:911; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:912; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:914.
 24. სამარხი №63-1981. 1. თიხის ჭურჭელი (დოქი) – ინვ.№19-980:918; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:920; 3. თიხის ჭურჭელი (ლანგარი) – ინვ.№19-980:921; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№19-980:919.

25. სამარხი №65-1981. 1. დოქი – ინვ.№19-980:924; 2. სასმისი- ინვ.№19-980:923.
26. სამარხი №68-1981. დერგი – ინვ.№19-980:924.
27. სამარხი №3-2012. 1. მძივი (ნიჟარა; ტალკი) – ინვ.№ 27-2012:7; 2. კილიტი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:6; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:2; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:3; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:4; 7. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:5.
28. სამარხი №16-2012. 1. მძივი (სარდონი) – ინვ.№27-2012:42; 2. თიხის ჭურჭელი (სადღვებელი) – ინვ.№27-2012:43; 3-5. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:41.
29. სამარხი №17-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. კვერთხისთავი, ქვა – ინვ.№27-2012:50; 3. კვერთხისთავი, ქვა – ინვ.№27-2012:51; 4. ცული (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:48; 5. კავი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:49.
30. სამარხი №17-2012. ქოთანი – ინვ.№27-2012:44.
31. სამარხი №17-2012. 1. ჯამი – ინვ.№27-2012:46; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:45.
32. სამარხი №17-2012. ზოომორფულყოფიანი კათხა – ინვ.№27-2012:47.
33. სამარხი №19-2012. სამარხის ფოტო (კენოტაფი).
34. სამარხი №19-2012. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:497; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:498; 3. დერგი – ინვ.№27-2012:499; სადღვებელი – ინვ.№27-2012:500.
35. სამარხი №19-2012. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:501; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:503; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:504; სადღვებელი – ინვ.№27-2012:502.
36. სამარხი №19-2012. ქოთანი – ინვ.№27-2012:505.
37. სამარხი №19-2012. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:506; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:510; 3. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:508. 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:507;
38. სამარხი №19-2012. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:511; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:509; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:512.
39. სამარხი №23-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:72; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:76; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:79; 5. დერგი – ინვ.№27-2012:74.
40. სამარხი №35-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. შუბისპირი – ინვ.№27-2012:110; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:109.
41. სამარხი №46-2012. სამარხის ფოტო (კენოტაფი).
42. სამარხი №46-2012. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:132; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:134; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:136; 4. კოჭობი – ინვ.№27-2012:135.
43. სამარხი №46-2012. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:137; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:139; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:138. 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:140.
44. სამარხი №46-2012. 1. ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:141; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:144; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:145. 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:146; 5. დერგი – ინვ.№27-2012:147. 6. ქოთანი – ინვ.№27-2012:148.

45. სამარხი №46-2012. 1. ჯამი – ინვ.№27-2012:150; 2. ჯამი – ინვ.№27-2012:156; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:154. 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:151; 5. ქოთანი – ინვ.№27-2012:152. 6. ქოთანი – ინვ.№27-2012:153; 7. დერგი – ინვ.№27-2012:158.
46. სამარხი №48-2012. ქოთანი – ინვ.№27-2012:161.
47. სამარხი №48-2012. 1. მძივი, სარდიონი – ინვ.№27-2012:171; 2. კაჟი – ინვ.№27-2012:172; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:166. 4. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:167; 5. ქვაბქოთანი – ინვ.№27-2012:169. 6. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:170; 7. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:168.
48. სამარხი №49-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:173; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:174; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:175.
49. სამარხი №53-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:201; 3. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:200.
50. სამარხი №53-2012. ქოთანი – ინვ.№27-2012:199.
51. სამარხი №56-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. კოჭობი – ინვ.№27-2012:216; 3. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – ინვ.№27-2012:215.
52. სამარხი №57-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:217.
53. სამარხი №59-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. სატევრისპირი – ინვ.№27-2012:222; 3. შუბისპირი – ინვ.№27-2012:223; 4. საკინძი – ინვ.№27-2012:224; 5. ხუფი – ინვ.№27-2012:219; 6. ლანგარი – ინვ.№27-2012:220; 7. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:221.
54. სამარხი №68-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. ჯამი – ინვ.№27-2012:246; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:244; 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:245; 5. ქვაბქოთანი – ინვ.№27-2012:243.
55. სამარხი №68-2012. 1. კოჭობი – ინვ.№27-2012:247; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:248; 3. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:249.
56. სამარხი №71-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. საკინძი – ინვ.№27-2012:257; 3. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:655.
57. სამარხი №71-2012. ქოთანი – ინვ.№27-2012:654.
58. სამარხი №73-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. ჯამი – ინვ.№27-2012:265; 3. კოჭობი – ინვ.№27-2012:266; 4. სასმისი – ინვ.№27-2012:268.
59. სამარხი №73-2012. დერგი – ინვ.№27-2012:260.
60. სამარხი №73-2012. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:261; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:262.
61. სამარხი №73-2012. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:264; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:263.
62. სამარხი №78-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:285; 3. ობსიდიანი – ინვ.№27-2012:288; 3. კოჭობი – ინვ.№27-2012:283; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:287.
63. სამარხი №81-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. კოჭობი – ინვ.№27-2012:296; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:297; 4. ჯამი – ინვ.№27-2012:295.

64. სამარხი №89-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. კოჭობი – ინვ.№27-2012:309; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:311; 4. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:312.
65. სამარხი №101-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:333; 3. მძივი, სარდიონი – ინვ.№27-2012:334.
66. სამარხი №112-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:355; 3. სასმისი – ინვ.№27-2012:353; 4. სასმისი – ინვ.№27-2012:356; 5. ჯამი – ინვ.№27-2012:352; 6. სასმისი – ინვ.№27-2012:358; 7. სასმისი – ინვ.№27-2012:362.
67. სამარხი №115-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:369; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:370; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:373; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:371.
68. სამარხი №115A-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. მძივი, სარდიონი – ინვ.№27-2012:377; 3. მძივი, სარდიონი – ინვ.№27-2012:378; 4. სადგისი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:376; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:374; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:375.
69. სამარხი №117-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. ზოომორფულყურიანი ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:386; 3. კოჭობი – ინვ.№27-2012:385.
70. სამარხი №123-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:399.
71. სამარხი №125-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. შუბისპირი – ინვ.№27-2012:415; 3. შუბისპირი – ინვ.№27-2012:414; 4. ლანგარი – ინვ.№27-2012:412; 5. ლანგარი – ინვ.№27-2012:410; 6. ლანგარი – ინვ.№27-2012:411; 7. ირმის რქა – ინვ.№27-2012:1653.
72. სამარხი №127-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:419; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:418.
73. სამარხი №130-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:424; 3. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:422; 4. ჯამი – ინვ.№27-2012:431.
74. სამარხი №131-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:435; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:437.
75. სამარხი №137-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. ბრინჯაოს ნივთები (დუგმა, საკინძი) – ინვ.№27-2012:457; 3. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:456.
76. სამარხი №138-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:458.
77. სამარხი №139-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:464; 3. კვერთხისთავი, ქვა – ინვ.№27-2012:463; 4. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები (ქოთანი, სადღვებელი) – ინვ.№27-2012:461.
78. სამარხი №146-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი ხუფით – ინვ.№27-2012:475.
79. სამარხი №151-2012. 1. სამარხის ფოტო; 2. კოჭობი – ინვ.№27-2012:484; 3. საკინძი – ინვ.№27-2012:485; 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:482; 5. ქოთანი – ინვ.№27-2012:483.

80. სამარხი №2-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის საწურის ფრაგმენტი – ინვ.№27-2012:522; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:519; 4. თიხის ჭურჭელი- ინვ.№27-2012:528; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:525; 6. ჯამი – ინვ.№27-2012:524.
81. სამარხი №3-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1498; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:530; 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:529.
82. სამარხი №6-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:542; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:541; 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:538; 5. ქოთანი – ინვ.№27-2012:537; 6. ქოთანი – ინვ.№27-2012:536.
83. სამარხი №6-2013. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:539; 2. ზოომორფულუურიანი ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:535.
84. სამარხი №7-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:544; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:545; 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:547.
85. სამარხი №9-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:548; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:1501; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:551.
86. სამარხი №9-2013. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:549; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:550.
87. სამარხი №10-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:1522; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:558; 4. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:553; 5. ქვაბქოთანი – ინვ.№27-2012:554.
88. სამარხი №12-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:561.
89. სამარხი №13-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:562.
90. სამარხი №14-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. კოჭობი – ინვ.№27-2012:567; 3. ქვაბქოთანი – ინვ.№27-2012:563; 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:566; 5. ქოთანი – ინვ.№27-2012:565; 6. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:564.
91. სამარხი №16-2013. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:573; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:572.
92. სამარხი №17-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ოქროს ნივთის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:578; 3. მძივი, სარდიონი – ინვ.№27-2012:583; 4. საყურე – ინვ.№27-2012:579; №5. სასმისი – ინვ.№27-2012:577; 6. მძივი (სარდიონი, პასტა, ტალკი) – ინვ.№27-2012:581; 7. მძივი (სარდიონი, პასტა, ტალკი) – ინვ.№27-2012:582.
93. სამარხი №17-2013. 1. ქოთანი – ინვ.№27-2012:576; 2. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:574; 3. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:575.
94. სამარხი №21-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. კოჭობი – ინვ.№27-2012:587; 3. სამფეხა ჯამი – ინვ.№27-2012:588; 4. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:591; 5. დერგი – ინვ.№27-2012:586.
95. სამარხი №21-2013. 1. კოჭობი – ინვ.№27-2012:590; 2. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:589; 3. ქოთანი – ინვ.№27-2012:593; 4. ჯამი – ინვ.№27-2012:587.
96. სამარხი №22-2013. სამარხის ფოტო.
97. სამარხი №22-2013. 1. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1506; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:1507; 3. კოჭობი – ინვ.№27-2012:598; №4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:596; 5.

- ჯამი – ინვ.№27-2012:600; 6. ქვაბქოთანი – ინვ.№27-2012:595; 7. კათხა – ინვ.№27-2012:1503.
98. სამარხი №22-2013. 1. მძივი, სარდიონი – ინვ.№27-2012:610; 2. მანჭვლები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:609; 3. კილიტები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:608; №4. საკიდი, ქვა – ინვ.№27-2012:611; 5. ეშვი – ინვ.№27-2012:612; 6. სატევარი – ინვ.№27-2012:605; 7. შუბისპირი – ინვ.№27-2012:607; 8. შუბისპირი – ინვ.№27-2012:606; 9. სატევარი – ინვ.№27-2012:604.
99. სამარხი №23-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:617; 3. თიხის ჭურჭლის ფაგმენტი – ინვ.№27-2012:631; 4. ჯამი – ინვ.№27-2012:625; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:632; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:630.
100. სამარხი №27-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:635; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:636; 4. ჯამი – ინვ.№27-2012:625 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1510; 6. ქოთანი – ინვ.№27-2012:639; 7. ქოთანი – ინვ.№27-2012:638.
101. სამარხი №28-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:648; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1288; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:645; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1513; 6. სამფეხა ჯამი – ინვ.№27-2012:644.
102. სამარხი №32-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. მძივი, ოქრო – ინვ.№27-2012:668; 3. საკიდი – ინვ.№27-2012:667; 4. მძივი (სარდიონი, ბრინჯაო, კაური) – ინვ.№27-2012:668; 5. მძივი (სარდიონი, ტალკი) – ინვ.№27-2012:669; 6. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:670; 7. თიხის ჭურჭელი (ჯამი) – ინვ.№27-2012:1201; 8. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1278; 9. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1361; 10. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:961.
103. სამარხი №37-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:677; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:672; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:676; 5. ქოთანი – ინვ.№27-2012:678.
104. სამარხი №42-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ზოომორფულუურიანი დოქი – ინვ.№27-2012:692; 3. სასმისი – ინვ.№27-2012:674; 4. კვირისტავი, ძვალი – ინვ.№27-2012:695; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:689; 6. მძივი, სარდიონი – ინვ.№27-2012:697; 7. მძივი (სარდიონი, ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:698; 8. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:696.
105. სამარხი №46-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:705; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:702; 4. მძივი (სარდიონი, ბრინჯაო, პასტა) – ინვ.№27-2012:708; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:700; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:703.
106. სამარხი №47-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:711; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:712.

107. სამარხი №48-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ორნამენტირებული ქვა – ინვ.№27-2012:717; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:716; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:715.
108. სამარხი №50-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. კათხა – ინვ.№27-2012:727; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:729; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:726; 5. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:722; 6. საკინძი – ინვ.№27-2012:731.
109. სამარხი №56-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. მძივი (სარდიონი, პასტა) – ინვ.№27-2012:748; 3. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:749; 4. სასმისი – ინვ.№27-2012:739.
110. სამარხი №65-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:766; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:765.
111. სამარხი №66-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. კილიტი – ინვ.№27-2012:771; 3. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:769; 4. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:772; 5. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:770; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:773.
112. სამარხი №79-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ობსიდიანის ანამტვრევი – ინვ.№27-2012:804; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:803; 4. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:812.
113. სამარხი №79-2013. ქოთანის – ინვ.№27-2012:800.
114. სამარხი №93-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:827; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:826.
115. სამარხი №99-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:830; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:832; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:840; 5. ჯამი – ინვ.№27-2012:852.
116. სამარხი №99-2013. 1. საწური – ინვ.№27-2012:851; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:1519.
117. სამარხი №103-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. კათხა – ინვ.№27-2012:847; 3. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:850; 4. კოჭობი – ინვ.№27-2012:848.
118. სამარხი №105-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. მძივი (ნიჟარა, პასტა) – ინვ.№27-2012:862; 3. მძივი (ნიჟარა, ტალკი) – ინვ.№27-2012:877; 4. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:863; 5. მძივი (სარდიონი, გიშერი, პასტა, მინა) – ინვ.№27-2012:860; 6. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:861; 7. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:876; 8. ქოთანი – ინვ.№27-2012:1520; 9. დერგი – ინვ.№27-2012:1521.
119. სამარხი №116-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ქოთანი – ინვ.№27-2012:893; 3. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:897; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012: 896; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:895; 6. ჯამი თიხის – ინვ.№27-2012:901; 7. ჯამი თიხის – ინვ.№27-2012:900; 8. ჯამი თიხის – ინვ.№27-2012:900.
120. სამარხი №123-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:1523; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:927; 4. ქოთანი – ინვ.№27-2012:1524; 5. თიხის ჭურჭელი –

- ინვ.№27-2012:926; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:928; 7. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:930.
121. სამარხი №123-2013. 1. ყელსაბამი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:932; 2. ყელსაბამი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:932; 3. ყელსაბამი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:933; 4. ფირფიტა (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:936; 5. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:934; 6. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:935; 7. კილიტები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:938; 8. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:939; 9. მძივი (სარდიონი, ტალკი) – ინვ.№27-2012:940; 10. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:937.
122. სამარხი №124-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:942; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:941; 4. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:943; 5. ქოთანის – ინვ.№27-2012:673.
123. სამარხი №126-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:947; 3. ჯამი თიხის – ინვ.№27-2012:952; 4. ჯამი თიხის – ინვ.№27-2012:916; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:950; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:946; 7. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:949.
124. სამარხი №132-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ისრისპირები (ობსიდიანი) – ინვ.№27-2012:808; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:972; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:973.
125. სამარხი №135-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:986; 3. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:984; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:985.
126. სამარხი №142-2013. 1. ბრინჯაოს სამაჯური – ინვ.№27-2012:1000; 2. ბრინჯაოს სამაჯური – ინვ.№27-2012:999; 3. ბრინჯაოს დუგმა (მამალი) – ინვ.№27-2012:957; 4. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1001; 5. მძივი (სარდიონი, პასტა) – ინვ.№27-2012:1002.
127. სამარხი №147-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1027; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1023; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1025; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1024; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1026.
128. სამარხი №147-2013. 1. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1029; 2. მძივი (ბრინჯაო, ტალკი, ნიჟარა) – ინვ.№27-2012:1030; 3. ბრინჯაოს ნივთის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:1028; 4. სარდიონის მძივი – ინვ.№27-2012:1031; 5. სასმისი – ინვ.№27-2012:1526; 6. ჯამი – ინვ.№27-2012:1527.
129. სამარხი №152-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1039; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1038; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1040; 5. შუბისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1041.
130. სამარხი №156-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ზოომორფულუყურიანი ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1065; 3. ქოთანის – ინვ.№27-2012:1053.

131. სამარხი №156-2013. 1. დერგი – ინვ. №27-2012:1059; 2. ჯამი – ინვ. №27-2012:1081; 3. ჯამი – ინვ. №27-2012:1060; 4. ჯამი – ინვ. №27-2012:1061.
132. სამარხი №159-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სატევარი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1071.
133. სამარხი №163-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. კვირისტავი, თიხა – ინვ. №27-2012:1096; 3. კოჭობი – ინვ. №27-2012:1095; 4. ჯამი – ინვ. №27-2012:1534; 5. სატევარი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1096; 6. სადღვებლის ფრაგმენტი – ინვ. №27-2012:1091; 7. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №27-2012:1092; 8. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №27-2012:1113.
134. სამარხი №164-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. დერგი – ინვ. №27-2012:1322.
135. სამარხი №165-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1134; 3. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1133; 4. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1132; 5. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1131; 6. კოჭობი – ინვ. №27-2012:1127; 7. მძივი, სარდიონი – ინვ. №27-2012:1135; 8. ქოთანის – ინვ. №27-2012:1529; 9. ქოთანის – ინვ. №27-2012:1097.
136. სამარხი №168-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სატევარი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1145; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №27-2012:1143; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №27-2012:1140; 5. კოჭობი – ინვ. №27-2012:1141.
137. სამარხი №172-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №27-2012:1173; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №27-2012:1172; 4. ქოთანის – ინვ. №27-2012:1535; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №27-2012:1170; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №27-2012:1168.
138. სამარხი №172-2013. 1. რგოლი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1183; 2. ბრინჯაოს ხეივები – ინვ. №27-2012:1177; 3. ბეჭედი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1179; 4. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1180; 5. საკისრე (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1446; 6. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1181; 7. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1182; 8. სამკაული (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1176; 9. ძეწკვი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:790; 10. მძივი (პასტა, სარდიონი, მინა, ნიჟარა) – ინვ. №27-2012:1184.
139. სამარხი №177-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ლანგარი – ინვ. №27-2012:1469; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ. №27-2012:1468; 4. თიხის ჯამის ფრაგმენტი – ინვ. №27-2012:1470; 6. ნემსი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1471.
140. სამარხი №184-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. შუბისპირი (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1209.
141. სამარხი №188-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ბრინჯაოს კილიტები – ინვ. №27-2012:1216; 3. ფირფიტები (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1217; 4. მძივი (სარდიონი, ტალკი (ბრინჯაო)) – ინვ. №27-2012:1215; 5. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1214; 6. საყურე (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1213; 7. საკისრე (ბრინჯაო) – ინვ. №27-2012:1212.

142. სამარხი №192-2013. №1. სამარხის ფოტო; 2. ბრინჯაოს მძივშემკრები და მძივი – ინვ.№27-2012:1224; 3. მძივი (ბრინჯაო, სარდიონი) – ინვ.№27-2012:1226; 4. ბრინჯაოს საკერებელი (ქსოვილით) – ინვ.№27-2012:1225.
143. სამარხი №193-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1227; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:1537.
144. სამარხი №194-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:1538; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1228; 4. ქოთანის – ინვ.№27-2012:1230; 5. ქოთანის – ინვ.№27-2012:1229.
145. სამარხი №194-2013. 1. მძივი (სარდიონი) – ინვ.№27-2012:1243; 2. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1242; 3. საკიდი და ბრინჯაოს მძივები – ინვ.№27-2012:1240; 4. მახათი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1241; 5. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1231; 6. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1232; 7. ბეჭედი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1235; 8. ბეჭედი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1234; 9. რგოლები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1238; 10. მძივი (სარდიონი) – ინვ.№27-2012:1233.
146. სამარხი №197-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1248; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1256; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1253; ზოომორფულყურდანი თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1252.
147. სამარხი №199-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:1262.
148. სამარხი №201-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1345; 3. მძივი (ბრინჯაო, სარდიონი) – ინვ.№27-2012:1266; 4. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები – ინვ.№27-2012:1265; 5. საკერებლები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1266.
149. სამარხი №202-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ბეჭედი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1270; 3. ხვია (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1271; 3. ქოთანის – ინვ.№27-2012:1266.
150. სამარხი №203-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. რგოლი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1275; 3. შუბისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1274; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1272; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1273.
151. სამარხი №208-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ჯამი – ინვ.№27-2012:1541.
152. სამარხი №210-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სატევრისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1298; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1294; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1295.
153. სამარხი №212-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. მძივი, სარდიონი – ინვ.№27-2012:1307; 3. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1306; 4. რგოლი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1305.
154. სამარხი №213-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ხვია (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1313; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1312; 4. ჯამი – ინვ.№27-2012:1542; 5. ჯამი – ინვ.№27-2012:1313.

155. სამარხი №217-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1327; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1328.
156. სამარხი №223-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1348; 3. სამაჯურები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1346; 4. სამაჯურები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1347; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1340; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1342; 7. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1339.
157. სამარხი №223-2013. 1. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1344; 2. ხვია (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1350; 3. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1349; 4. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1345; 5. კილიტები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1352; 6. მძივი (სარდიონი, ტალკი) – ინვ.№27-2012:1353.
158. სამარხი №224-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ბრინჯაოს ნივთი – ინვ.№27-2012:1355; 3. მახათი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1357; 4. კილიტები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1358; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1359; 6. ჯამი – ინვ.№27-2012:1360.
159. სამარხი №232-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სადღვებელი – ინვ.№27-2012:1400.
160. სამარხი №232-2013. 1. მძივი (ძვალი, სარდიონი) – ინვ.№27-2012:1459; 2. სატევრისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1383; 3. სატევრისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1382; 4. შუბისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1384; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1381; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1380.
161. სამარხი №233-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. შუბისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1354.
162. სამარხი №234-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1387; 3. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1386; 4. მძივი, სარდიონი – ინვ.№27-2012:1392; 5. საყურეები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1388; 6. სპირალები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1390.
163. სამარხი №235-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. საკინძი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1394; 3. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1393.
164. სამარხი №237-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. სასმისი – ინვ.№27-2012:1397; 3. თიხის ჭურჭელი (სადღვებელი) – ინვ.№27-2012:1396; 4. სასმისი – ინვ.№27-2012:1543; 5. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1398.
165. სამარხი №252-2013. 1. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1451; 2. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1452; 3. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1453; 4. ყელსაბამი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1444; 5. კილიტები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1457; 6. მძივი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1455; 7. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1448; 8. ყელსაბამი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1445; 9. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1449; 10. ბალთა (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1454; 11. სასმისი – ინვ.№27-2012:1442; 12. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1441; 13. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1443.

166. სამარხი №257-2013. 1. სამარხის ფოტო; 2. ჯამი – ინვ.№27-2012:1485; 3. ჯამი – ინვ.№27-2012:1484; 4. ჯამი – ინვ.№27-2012:1544; 5. ქოთანის – ინვ.№27-2012:1482; 6. სამარილე – ინვ.№27-2012:1545; 7. ჯამი – ინვ.№27-2012:1483.
167. სამარხი №257-2013. 1. კილიტები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1493; 2. სამაჯურები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1489; 3. სამაჯურები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1490; 4. მძივი (სარდიონი, პასტა, ანთიმონი (ბრინჯაო)) – ინვ.№27-2012:1496; 5. საკერებელი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1495; 6. კილიტები (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1491; 7. მძივის შემკრები, ანთიმონი – ინვ.№27-2012:1494; 8. კილიტები, ანთიმონი – ინვ.№27-2012:1492; 9. საკიდი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1488; 10. საკიდები, ანთიმონი – ინვ.№27-2012:1454.
168. სამარხი №12-2015. 1. სამარხის ფოტო; 2. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1577; 3. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1574; 4. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1579; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1578; 6. სასმისი – ინვ.№27-2012:1612.
169. სამარხი №15-2015. 1. სამარხის ფოტო; 2. საკიდი, ქვა – ინვ.№27-2012:1591; 3. დიადემა (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1586; 4. ჯამი – ინვ.№27-2012:1585; 5. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1609; 6. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1608.
170. სამარხი №16-2015. 1. სამარხის ფოტო; 2. ამულეტი, ქვა – ინვ.№27-2012:1595; 3. ბრინჯაოს სპირალი და პასტის მძივი – ინვ.№27-2012:1595; 4. მახათი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1593; 5. მახათი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1594; 6. მძივი (ბრინჯაო, სარდიონი, ტალკი, პასტა) – ინვ.№27-2012:1596; 7. სამაჯური (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1590; 8. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1588; 9. კოჭობი – ინვ.№27-2012:1589.
171. სამარხი №18-2015. 1. სამარხის ფოტო; 2. საკიდი, ქვა – ინვ.№27-2012:1591; 3. საკიდი, ქვა – ინვ.№27-2012:1591; 4. მახათი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1603; 5. კეერის ქვები – ინვ.№27-2012:1600; 6. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1601.
172. სამარხი №23-2015. 1. სამარხის ფოტო; 2. ლანგარი – ინვ.№27-2012:1617; 3. ლანგარი – ინვ.№27-2012:1618; 4. სადღევებელი – ინვ.№27-2012:1615; 5. თიხის ჭურჭელი – ინვ.№27-2012:1616; 6. სატევრისპირი (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1619; 7. ხვია (ბრინჯაო) – ინვ.№27-2012:1621; 8. ბრინჯაოს ნივთი – ინვ.№27-2012:1620.

DESCRIPTION OF PLATES

1. Chronological scheme of Doghlauri cemetery
2. Kurgan №1. 1. Pitcher – Inv.№19-980:683; 2. Pot – Inv.№19-980:677; 3. Pitcher – Inv.№19-980:678; 4. Pot – Inv.№19-980:679; 5. Pot – Inv.№19-980:680; 6. Pot – Inv.№19-980:681; 7. Pitcher – Inv.№19-980:684; 8. Pot – Inv.№19-980:683.
3. Kurgan №1. 1. Clay vessel – Inv.№19-980:686; 2. Clay vessel – Inv.№19-980:687; 3. Button (bronze) – Inv.№19-980:690; 4. Bronze object – Inv.№19-980:693; 5. Bronze object – Inv.№19-980:692; 6. Bit (bronze) – Inv.№19-980:688; 7. Bit (bronze) – Inv.№19-980:689; 8. Bronze object – Inv.№19-980:694; 9. Button (bronze) – Inv.№19-980:691; 10. Bronze object – Inv.№19-980:695.
4. Burial №3-1979. 1. Pot – Inv.№19-980:5; 2. Pot – Inv.№19-980:6; 3. Small pot – Inv.№19-980:7.
5. Burial №6-1979. 1. Drinking vessel – Inv.№19-980:11; 2. Tray – Inv.№19-980:9; 3. Tray – Inv.№19-980:10.
6. Burial №7-1979. 1. Pin (bronze) – Inv.№19-980:16; 2. Spearhead (bronze) – Inv.№19-980:15; 3. Pot – Inv.№19-980:14.
7. Burial №8-1979. 1. Drinking vessel – Inv.№19-980:17; 2. Pin (bronze) – Inv.№19-980:21; 3. Pin (bronze) – Inv.№19-980:20; 4. Pin (bronze) – Inv.№19-980:22; 5. Earrings (bronze) – Inv.№19-980:23; 4. Pot – Inv.№19-980:19.
8. Burial №13-1979. 1. Bracelet (bronze) – Inv.№19-980:36; 2. Beads (paste, carnelian) – Inv.№19-980:37; 3. Pin (bronze) – Inv.№19-980:35; 4. Knife (bone) – Inv.№19-980:24; 5. Jug – Inv.№19-980:38.
9. Burial №20-1980. 1. Fragment of an iron item – Inv.№19-980:733; 2. Jug – Inv.№19-980:734; 3. Spearhead (iron) – Inv.№19-980:732.
10. Burial №21-1980. 1. Clay vessel – Inv.№19-980:737; 2. Bowl – Inv.№19-980:735; 3. Drinking vessel – Inv.№19-980:736; 4. Pot – Inv.№19-980:739; 5. Churn – Inv.№19-980:740; 6. Pot – Inv.№19-980:738; 7. Pot – Inv.№19-980:741.
11. Burial №22-1980. 1. Bowl – Inv.№19-980:743; 2. Pot – Inv.№19-980:744.

12. Burial №24-1980. 1. Spearhead (bronze) – Inv.№19-980:752; 2. Clay vessel – Inv.№19-980:750; 3. Drinking vessel – Inv.№19-980:751; 4. Bowl – Inv.№19-980:748; 5. Clay vessel – Inv.№19-980:749.
13. Burial №25-1980. 1. Vessel with zoomorphic handles – Inv.№19-980:753; 2. Clay vessel – Inv.№19-980:756; 3. Lid – Inv.№19-980:755; 4. Clay vessel – Inv.№19-980:757; 5. Clay vessel – Inv.№19-980:754.
14. Burial №26-1980. 1. Clay vessel – Inv.№19-980:770; 2. Clay vessel (handle) – Inv.№19-980:771; 3. Clay vessel – Inv.№19-980:772; 4. Clay vessel (Tray) – Inv.№19-980:768; 5. Clay vessel – Inv.№19-980:769; 6. Clay vessel (Bowl) – Inv.№19-980:767.
15. Burial №27-1980. 1. Mug – Inv.№19-980:773; 2. Clay vessel – Inv.№19-980:775; 3. Bowl – Inv.№19-980:774.
16. Burial №42-1981. 1. Pot – Inv.№19-980:845; 2. Pot – Inv.№19-980:843; 3. Pitcher – Inv.№19-980:844.
17. Burial №43-1981. 1. Beads (carnelian, pasta, glass) – Inv.№19-980:852; 2. Beads, gold – Inv.№19-980:852; 3. Pin (bronze) – Inv.№19-980:851; 4. Bowl – Inv.№19-980:849; 5. Pot – Inv.№19-980:847; 6. Pot – Inv.№19-980:848.
18. Burial №47-1981. 1. Beads (carnelian, bronze, chalcedony, pasta) – Inv.№19-980:860; 2. Pot – Inv.№19-980:859.
19. Burial №49-1981. 1. Clay vessel (Tray) – Inv.№19-980:863; 2. Drinking vessel – Inv.№19-980:862.
20. Burial №51-1981. 1. Beads – Inv.№19-980:869; 2. Jug – Inv.№19-980:868.
21. Burial №55-1981. 1. Spearhead (iron) – Inv.№19-980:884; 2. Clay vessel (Bowl) – Inv.№19-980:882; 3. Tray – Inv.№19-980:881.
22. Burial №57-1981. 1. Clay vessel – Inv.№19-980:892; 2. Dagger (iron) – Inv.№19-980:893; 3. Fragment of an iron item – Inv.№19-980:894; 4. Fragment of an iron item – Inv.№19-980:895; 5. Fibula (bronze) – Inv.№19-980:899; 6. Bracelet (bronze) – Inv.№19-980:896; 7. Bracelets (bronze) – Inv.№19-980:897; 8. Bracelet (bronze) – Inv.№19-980:898; 9. Pin (bronze) – Inv.№19-980:900; 10. Beads (carnelian, talc, glass, faience) – Inv.№19-980:901.
23. Burial №61-1981. 1. Clay vessel – Inv.№19-980:913; 2. Clay vessel – Inv.№19-980:911; 3. Clay vessel – Inv.№19-980:912; 4. Clay vessel – Inv.№19-980:914.
24. Burial №63-1981. 1. Clay vessel (Jug) – Inv.№19-980:918; 2. Clay vessel – Inv.№19-980:920; 3. Clay vessel (Tray) – Inv.№19-980:921; 4. Clay vessel – Inv.№19-980:919.
25. Burial №65-1981. 1. Jug – Inv.№19-980:924; 2. Drinking vessel – Inv.№19-980:923.
26. Burial №68-1981. Pitcher – Inv.№19-980:924.
27. Burial №3-2012. 1. Beads (shell, talc) – Inv.№27-2012:7; 2. Button (bronze) – Inv.№27-2012:6; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:2; 5. Clay

- vessel – Inv.№27-2012:3; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:4; 7. Clay vessel – Inv.№27-2012:5.
28. Burial №16-2012. 1. Bead (carnelian) – Inv.№27-2012:42; 2. Churn – Inv.№27-2012:43; 3-5. Clay vessels – Inv.№27-2012:41.
 29. Burial №17-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Mace-head, stone – Inv.№27-2012:50; 3. Mace-head, stone – Inv.№27-2012:51; 4. Axe (bronze) – Inv.№27-2012:48; 5. Hook (bronze) – Inv.№27-2012:49.
 30. Burial №17-2012. Pot – Inv.№27-2012:44.
 31. Burial №17-2012. 1. Bowl – Inv.№27-2012:46; 2. Pot – Inv.№27-2012:45.
 32. Burial №17-2012. Mug with zoomorphic handle – Inv.№27-2012:47.
 33. Burial №19-2012. Photo of the Burial (Cenotaph).
 34. Burial №19-2012. 1. Pot – Inv.№27-2012:497; 2. Pot – Inv.№27-2012:498; 3. Pitcher – Inv.№27-2012:499; Churn – Inv.№27-2012:500.
 35. Burial №19-2012. 1. Pot – Inv.№27-2012:501; 2. Pot – Inv.№27-2012:503; 3. Pot – Inv.№27-2012:504; Churn – Inv.№27-2012:502.
 36. Burial №19-2012. Pot – Inv.№27-2012:505.
 37. Burial №19-2012. 1. Pot – Inv.№27-2012:506; 2. Pot – Inv.№27-2012:510; 3. Churn – Inv.№27-2012:508. 4. Pot – Inv.№27-2012:507;
 38. Burial №19-2012. 1. Pot – Inv.№27-2012:511; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:509; 3. Pot – Inv.№27-2012:512.
 39. Burial №23-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:72; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:76; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:79; 5. Pitcher – Inv.№27-2012:74.
 40. Burial №35-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Spearhead – Inv.№27-2012:110; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:109.
 41. Burial №46-2012. Photo of the Burial (Cenotaph).
 42. Burial №46-2012. 1. Pot – Inv.№27-2012:132; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:134; 3. Pot – Inv.№27-2012:136; 4. Small pot – Inv.№27-2012:135.
 43. Burial №46-2012. 1. Pot – Inv.№27-2012:137; 2. Pot – Inv.№27-2012:139; 3. Pot – Inv.№27-2012:138. 4. Pot – Inv.№27-2012:140.
 44. Burial №46-2012. 1. Vessel – Inv.№27-2012:141; 2. Pot – Inv.№27-2012:144; 3. Pot – Inv.№27-2012:145. 4. Pot – Inv.№27-2012:146; 5. Pitcher – Inv.№27-2012:147. 6. Pot – Inv.№27-2012:148.
 45. Burial №46-2012. 1. Bowl – Inv.№27-2012:150; 2. Bowl – Inv.№27-2012:156; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:154. 4. Pot – Inv.№27-2012:151; 5. Pot – Inv.№27-2012:152. 6. Pot – Inv.№27-2012:153; 7. Pitcher – Inv.№27-2012:158.
 46. Burial №48-2012. Pot – Inv.№27-2012:161.

47. Burial №48-2012. 1. Beads, carnelian – Inv.№27-2012:171; 2. Flint – Inv.№27-2012:172; 3. Bowl – Inv.№27-2012:166. 4. Churn – Inv.№27-2012:167; 5. Pot – Inv.№27-2012:169 6. Churn – Inv.№27-2012:170; 7. Churn – Inv.№27-2012:168.
48. Burial №49-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:173; 3. Bowl – Inv.№27-2012:174; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:175.
49. Burial №53-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:201; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:200.
50. Burial №53-2012. Pot – Inv.№27-2012:199.
51. Burial №56-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Small pot – Inv.№27-2012:216; 3. Fragments of a clay vessel – Inv.№27-2012:215.
52. Burial №57-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:217.
53. Burial №59-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Dagger – Inv.№27-2012:222; 3. Spearhead – Inv.№27-2012:223; 4. Pin – Inv.№27-2012:224; 5. Lid – Inv.№27-2012:219; 6. Tray – Inv.№27-2012:220; 7. Clay vessel – Inv.№27-2012:221.
54. Burial №68-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Bowl – Inv.№27-2012:246; 3. Pot – Inv.№27-2012:244; 4. Pot – Inv.№27-2012:245; 5. Pot – Inv.№27-2012:243.
55. Burial №68-2012. 1. Small pot – Inv.№27-2012:247; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:248; 3. Churn – Inv.№27-2012:249.
56. Burial №71-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Pin – Inv.№27-2012:257; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:655.
57. Burial №71-2012. Pot – Inv.№27-2012:654.
58. Burial №73-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Bowl – Inv.№27-2012:265; 3. Small pot – Inv.№27-2012:266; 4. Drinking vessel – Inv.№27-2012:268.
59. Burial №73-2012. Pitcher – Inv.№27-2012:260.
60. Burial №73-2012. 1. Pot – Inv.№27-2012:261; 2. Pot – Inv.№27-2012:262.
61. Burial №73-2012. 1. Pot – Inv.№27-2012:264; 2. Pot – Inv.№27-2012:263.
62. Burial №78-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:285; 3. Obsidian – Inv.№27-2012:288; 3. Small pot – Inv.№27-2012:283; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:287.
63. Burial №81-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Small pot – Inv.№27-2012:296; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:297; 4. Bowl – Inv.№27-2012:295.
64. Burial №89-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Small pot – Inv.№27-2012:309; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:311; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:312.
65. Burial №101-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:333; 3. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:334.
66. Burial №112-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:355; 3. Drinking vessel – Inv.№27-2012:353; 4. Drinking vessel – Inv.№27-2012:356; 5. Bowl

- Inv.№27-2012:352; 6. Drinking vessel – Inv.№27-2012:358; 7. Drinking vessel – Inv.№27-2012:362.
67. Burial №115-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:369; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:370; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:373; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:371.
68. Burial №115A-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:377; 3. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:378; 4. Awl (bronze) – Inv.№27-2012:376; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:374; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:375.
69. Burial №117-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Vessel with zoomorphic handle – Inv.№27-2012:386; 3. Small pot – Inv.№27-2012:385.
70. Burial №123-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:399.
71. Burial №125-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Spearhead – Inv.№27-2012:415; 3. Spearhead – Inv.№27-2012:414; 4. Tray – Inv.№27-2012:412; 5. Tray – Inv.№27-2012:410; 6. Tray – Inv.№27-2012:411; 7. Antler – Inv.№27-2012:1653
72. Burial №127-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:419; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:418.
73. Burial №130-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:424; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:422; 4. Bowl – Inv.№27-2012:431.
74. Burial №131-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:435; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:437.
75. Burial №137-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Bronze objects (eyes, Pin) – Inv.№27-2012:457; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:456.
76. Burial №138-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:458.
77. Burial №139-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:464; 3. Mace-head, stone – Inv.№27-2012:463; 4. Clay vessel (Pot, Churn) – Inv.№27-2012:461.
78. Burial №146-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel with a lid – Inv.№27-2012:475.
79. Burial №151-2012. 1. Photo of the Burial; 2. Small pot – Inv.№27-2012:484; 3. Pin – Inv.№27-2012:485; 4. Pot – Inv.№27-2012:482; 5. Pot – Inv.№27-2012:483.
80. Burial №2-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Fragment of a clay strainer – Inv.№27-2012:522; 3. Pot – Inv.№27-2012:519; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:528; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:525; 6. Bowl – Inv.№27-2012:524.
81. Burial №3-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:1498; 3. Bowl – Inv.№27-2012:530; 4. Pot – Inv.№27-2012:529.
82. Burial №6-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pot – Inv.№27-2012:542; 3. Pot – Inv.№27-2012:541; 4. Pot – Inv.№27-2012:538; 5. Pot – Inv.№27-2012:537; 6. Pot – Inv.№27-2012:536.

83. Burial №6-2013. 1. Pot – Inv.№27-2012:539; 2. Vessel with zoomorphic handles – Inv.№27-2012:535.
84. Burial №7-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pot – Inv.№27-2012:544; 3. Pot – Inv.№27-2012:545; 4. Pot – Inv.№27-2012:547.
85. Burial №9-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pot – Inv.№27-2012:548; 3. Bowl – Inv.№27-2012:1501; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:551.
86. Burial №9-2013. 1. Pot – Inv.№27-2012:549; 2. Pot – Inv.№27-2012:550.
87. Burial №10-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pot – Inv.№27-2012:1522; 3. Bowl – Inv.№27-2012:558; 4. Churn – Inv.№27-2012:553; 5. Pot – Inv.№27-2012:554.
88. Burial №12-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pot – Inv.№27-2012:561.
89. Burial №13-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pot – Inv.№27-2012:562.
90. Burial №14-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Small pot – Inv.№27-2012:567; 3. Pot – Inv.№27-2012:563; 4. Pot – Inv.№27-2012:566; 5. Pot – Inv.№27-2012:565; 6. Churn – Inv.№27-2012:564.
91. Burial №16-2013. 1. Pot – Inv.№27-2012:573; 2. Pot – Inv.№27-2012:572.
92. Burial №17-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Fragments of a gold item – Inv.№27-2012:578; 3. Bead (carnelian) – Inv.№27-2012:583; 4. Earring – Inv.№27-2012:579; №5. Drinking vessel – Inv.№27-2012:577; 6. Beads (carnelian, pasta, talc) – Inv.№27-2012:581; 7. Beads (carnelian, pasta, talc) – Inv.№27-2012:582.
93. Burial №17-2013. 1. Pot – Inv.№27-2012:576; 2. Churn – Inv.№27-2012:574; 3. Churn – Inv.№27-2012:575.
94. Burial №21-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Small pot – Inv.№27-2012:587; 3. Tripod bowl – Inv.№27-2012:588; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:591; 5. Pitcher – Inv.№27-2012:586.
95. Burial №21-2013. 1. Small pot – Inv.№27-2012:590; 2. Churn – Inv.№27-2012:589; 3. Pot – Inv.№27-2012:593; 4. Bowl – Inv.№27-2012:587.
96. Burial №22-2013. Photo of the Burial.
97. Burial №22-2013. 1. Small pot – Inv.№27-2012:1506; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:1507; 3. Small pot – Inv.№27-2012:598; №4. Pot – Inv.№27-2012:596; 5. Bowl – Inv.№27-2012:600; 6. Pot – Inv.№27-2012:595; 7. Mug – Inv.№27-2012:1503.
98. Burial №22-2013. 1. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:610; 2. ღივები (bronze) – Inv.№27-2012:609; 3. Buttons (bronze) – Inv.№27-2012:608; №4. Pendant, stone – Inv.№27-2012:611; 5. Fang – Inv.№27-2012:612; 6. Dagger – Inv.№27-2012:605; 7. Spearhead – Inv.№27-2012:607; 8. Spearhead – Inv.№27-2012:606; 9. Dagger – Inv.№27-2012:604.
99. Burial №23-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pot – Inv.№27-2012:617; 3. Fragment of a clay vessel – Inv.№27-2012:631; 4. Bowl – Inv.№27-2012:625; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:632; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:630.

100. Burial №27-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:635; 3. Bowl – Inv.№27-2012:636; 4. Bowl – Inv.№27-2012:625 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1510; 6. Pot – Inv.№27-2012:639; 7. Pot – Inv.№27-2012:638.
101. Burial №28-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:648; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1288; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:645; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1513; 6. Tripod bowl – Inv.№27-2012:644.
102. Burial №32-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Beads, gold – Inv.№27-2012:668; 3. Pendant – Inv.№27-2012:667; 4. Beads (carnelian, bronze, cowrie shell) – Inv.№27-2012:668; 5. Beads (carnelian, talc) – Inv.№27-2012:669; 6. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:670; 7. Clay vessel (Bowl) – Inv.№27-2012:1201; 8. Clay vessel – Inv.№27-2012:1278; 9. Clay vessel – Inv.№27-2012:1361; 10. Clay vessel – Inv.№27-2012:961.
103. Burial №37-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:677; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:672; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:676; 5. Pot – Inv.№27-2012:678.
104. Burial №42-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Jug with zoomorphic handle – Inv.№27-2012:692; 3. Drinking vessel – Inv.№27-2012:674; 4. Spindle-whorl, bone – Inv.№27-2012:695; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:689; 6. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:697; 7. Beads (carnelian, bronze) – Inv.№27-2012:698; 8. Pin (bronze) – Inv.№27-2012:696.
105. Burial №46-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:705; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:702; 4. Beads (carnelian, bronze, pasta) – Inv.№27-2012:708; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:700; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:703.
106. Burial №47-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:711; 3. Bowl – Inv.№27-2012:712.
107. Burial №48-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Ritual stone – Inv.№27-2012:717; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:716; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:715.
108. Burial №50-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Mug – Inv.№27-2012:727; 3. Bowl – Inv.№27-2012:729; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:726; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:722; 6. Pin – Inv.№27-2012:731.
109. Burial №56-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Beads (carnelian, pasta) – Inv.№27-2012:748; 3. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:749; 4. Drinking vessel – Inv.№27-2012:739.
110. Burial №65-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:766; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:765.
111. Burial №66-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Button – Inv.№27-2012:771; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:769; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:772; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:770; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:773.

112. Burial №79-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Flake, obsidian – Inv.№27-2012:804; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:803; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:812.
113. Burial №79-2013. Pot – Inv.№27-2012:800.
114. Burial №93-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:827; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:826.
115. Burial №99-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:830; 3. Bowl – Inv.№27-2012:832; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:840; 5. Bowl – Inv.№27-2012:852.
116. Burial №99-2013. 1. Strainer – Inv.№27-2012:851; 2. Pot – Inv.№27-2012:1519.
117. Burial №103-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Mug – Inv.№27-2012:847; 3. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:850; 4. Small pot – Inv.№27-2012:848.
118. Burial №105-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Beads (shell, pasta) – Inv.№27-2012:862; 3. Beads (shell, talc) – Inv.№27-2012:877; 4. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:863; 5. Beads (carnelian, jet, pasta, glass) – Inv.№27-2012:860; 6. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:861; 7. Pin (bronze) – Inv.№27-2012:876; 8. Pot – Inv.№27-2012:1520; 9. Pitcher – Inv.№27-2012:1521.
119. Burial №116-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pot – Inv.№27-2012:893; 3. Churn – Inv.№27-2012:897; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012: 896; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:895; 6. Bowl – Inv.№27-2012:901; 7. Bowl – Inv.№27-2012:900; 8. Bowl – Inv.№27-2012:900.
120. Burial №123-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:1523; 3. Bowl – Inv.№27-2012:927; 4. Pot – Inv.№27-2012:1524; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:926; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:928; 7. Clay vessel – Inv.№27-2012:930.
121. Burial №123-2013. 1. Torque (bronze) – Inv.№27-2012:932; 2. Torque (bronze) – Inv.№27-2012:932; 3. Torque (bronze) – Inv.№27-2012:933; 4. Plate (bronze) – Inv.№27-2012:936; 5. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:934; 6. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:935; 7. Buttons (bronze) – Inv.№27-2012:938; 8. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:939; 9. Beads (carnelian, talc) – Inv.№27-2012:940; 10. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:937.
122. Burial №124-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:942; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:941; 4. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:943; 5. Pot – Inv.№27-2012:673.
123. Burial №126-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:947; 3. Bowl – Inv.№27-2012:952; 4. Bowl – Inv.№27-2012:916; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:950; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:946; 7. Clay vessel – Inv.№27-2012:949.
124. Burial №132-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Arrowheads (obsidian) – Inv.№27-2012:808; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:972; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:973.
125. Burial №135-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:986; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:984; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:985.

126. Burial №142-2013. 1. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1000; 2. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:999; 3. Eyes (bronze) – Inv.№27-2012:957; 4. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:1001; 5. Beads (carnelian, pasta) – Inv.№27-2012:1002.
127. Burial №147-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:1027; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1023; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:1025; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1024; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:1026.
128. Burial №147-2013. 1. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1029; 2. Beads (bronze, talc, shell) – Inv.№27-2012:1030; 3. Fragments of a bronze object – Inv.№27-2012:1028; 4. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:1031; 5. Drinking vessel – Inv.№27-2012:1526; 6. Bowl – Inv.№27-2012:1527.
129. Burial №152-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:1039; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1038; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:1040; 5. Spearhead (bronze) – Inv.№27-2012:1041.
130. Burial №156-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Vessel with zoomorphic handles – Inv.№27-2012:1065; 3. Pot – Inv.№27-2012:1053.
131. Burial №156-2013. 1. Pitcher – Inv.№27-2012:1059; 2. Bowl – Inv.№27-2012:1081; 3. Bowl – Inv.№27-2012:1060; 4. Bowl – Inv.№27-2012:1061.
132. Burial №159-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Dagger (bronze) – Inv.№27-2012:1071.
133. Burial №163-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Spindle-whorl (clay) – Inv.№27-2012:1096; 3. Small pot – Inv.№27-2012:1095; 4. Bowl – Inv.№27-2012:1534; 5. Dagger (bronze) – Inv.№27-2012:1096; 6. Churn – Inv.№27-2012:1091; 7. Clay vessel – Inv.№27-2012:1092; 8. Clay vessel – Inv.№27-2012:1113.
134. Burial №164-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pitcher – Inv.№27-2012:1322.
135. Burial №165-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:1134; 3. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1133; 4. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1132; 5. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1131; 6. Small pot – Inv.№27-2012:1127; 7. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:1135; 8. Pot – Inv.№27-2012:1529; 9. Pot – Inv.№27-2012:1097.
136. Burial №168-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Dagger (bronze) – Inv.№27-2012:1145; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1143; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:1140; 5. Small pot – Inv.№27-2012:1141.
137. Burial №172-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:1173; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1172; 4. Pot – Inv.№27-2012:1535; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1170; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:1168.
138. Burial №172-2013. 1. Ring (bronze) – Inv.№27-2012:1183; 2. Spirals (bronze) – Inv.№27-2012:1177; 3. Finger ring (bronze) – Inv.№27-2012:1179; 4. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1180; 5. Torque (bronze) – Inv.№27-2012:1446; 6. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1181; 7. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1182; 8. Pendant

- (bronze) – Inv.№27-2012:1176; 9. Chain (bronze) – Inv.№27-2012:790; 10. Beads (pasta, carnelian, glass, shell) – Inv.№27-2012:1184.
139. Burial №177-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Tray – Inv.№27-2012:1469; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1468; 4. Bowl – Inv.№27-2012:1470; 6. Needle (bronze) – Inv.№27-2012:1471.
140. Burial №184-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Spearhead (bronze) – Inv.№27-2012:1209.
141. Burial №188-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Buttons (bronze) – Inv.№27-2012:1216; 3. Plates (bronze) – Inv.№27-2012:1217; 4. Beads (carnelian, talc, bronze) – Inv.№27-2012:1215; 5. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1214; 6. Earring (bronze) – Inv.№27-2012:1213; 7. Torque (bronze) – Inv.№27-2012:1212.
142. Burial №192-2013. №1. Photo of the Burial; 2. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:1224; 3. Beads (bronze, carnelian) – Inv.№27-2012:1226; 4. Patches (bronze) – Inv.№27-2012:1225.
143. Burial №193-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Small pot – Inv.№27-2012:1227; 3. Bowl – Inv.№27-2012:1537.
144. Burial №194-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:1538; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1228; 4. Pot – Inv.№27-2012:1230; 5. Pot – Inv.№27-2012:1229.
145. Burial №194-2013. 1. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:1243; 2. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:1242; 3. Pendant and bronze beads – Inv.№27-2012:1240; 4. Needle (bronze) – Inv.№27-2012:1241; 5. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1231; 6. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1232; 7. Finger ring (bronze) – Inv.№27-2012:1235; 8. Finger ring (bronze) – Inv.№27-2012:1234; 9. Rings (bronze) – Inv.№27-2012:1238; 10. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:1233.
146. Burial №197-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:1248; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1256; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:1253; Vessel with zoomorphic handles – Inv.№27-2012:1252.
147. Burial №199-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:1262.
148. Burial №201-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1345; 3. Beads (bronze, carnelian) – Inv.№27-2012:1266; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:1265; 5. Patches (bronze) – Inv.№27-2012:1266.
149. Burial №202-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Finger ring (bronze) – Inv.№27-2012:1270; 3. Spiral (bronze) – Inv.№27-2012:1271; 3. Pot – Inv.№27-2012:1266.
150. Burial №203-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Ring (bronze) – Inv.№27-2012:1275; 3. Spearhead (bronze) – Inv.№27-2012:1274; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:1272; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1273.
151. Burial №208-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Bowl – Inv.№27-2012:1541.

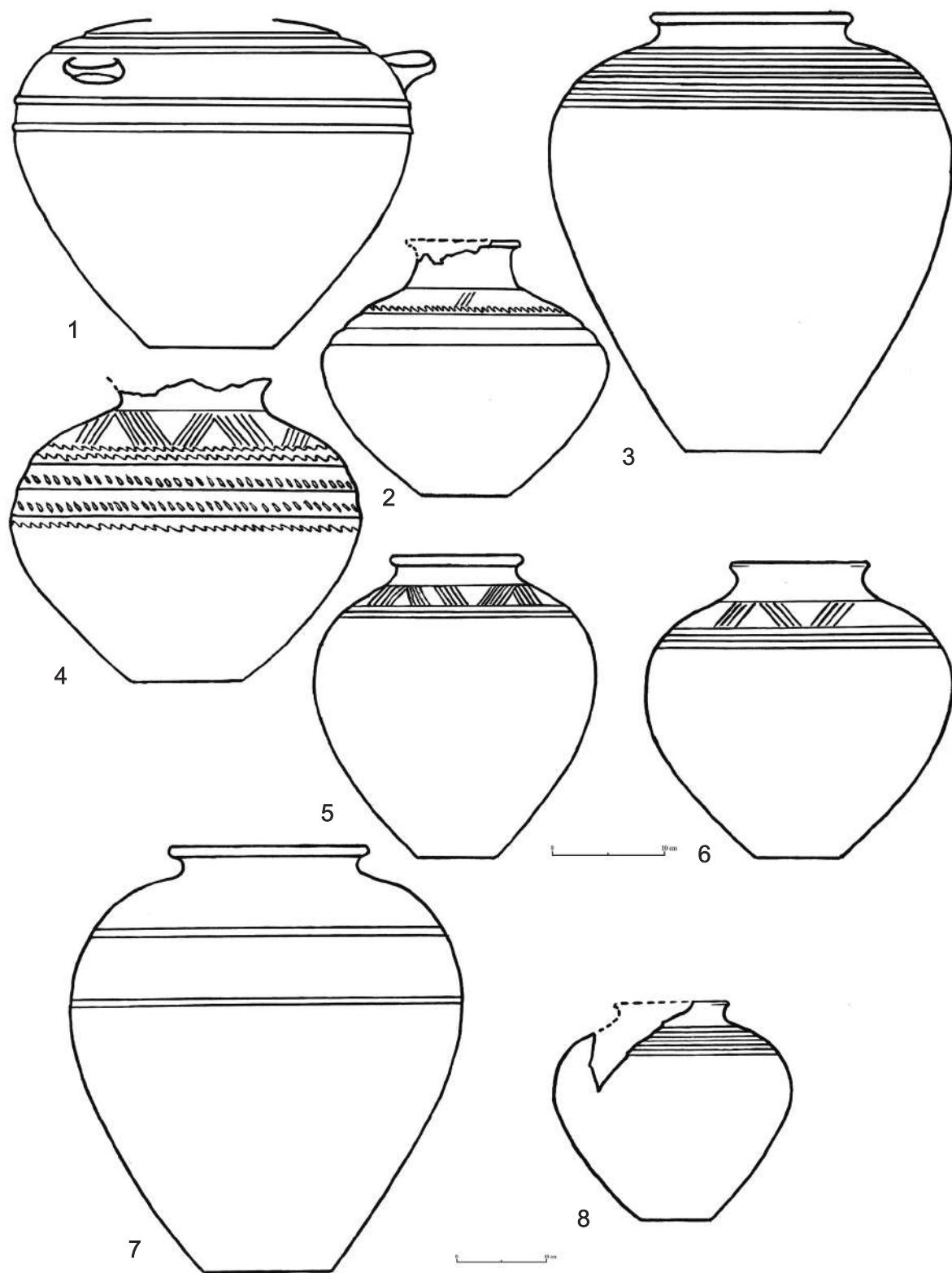
152. Burial №210-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Dagger (bronze) – Inv.№27-2012:1298; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1294; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:1295.
153. Burial №212-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:1307; 3. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1306; 4. Ring (bronze) – Inv.№27-2012:1305.
154. Burial №213-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Spiral (bronze) – Inv.№27-2012:1313; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1312; 4. Bowl – Inv.№27-2012:1542; 5. Bowl – Inv.№27-2012:1313.
155. Burial №217-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Clay vessel – Inv.№27-2012:1327; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1328.
156. Burial №223-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1348; 3. Bracelets (bronze) – Inv.№27-2012:1346; 4. Bracelets (bronze) – Inv.№27-2012:1347; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1340; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:1342; 7. Clay vessel – Inv.№27-2012:1339.
157. Burial №223-2013. 1. Pin (bronze) – Inv.№27-2012:1344; 2. Spiral (bronze) – Inv.№27-2012:1350; 3. Beads (bronze) – Inv.№27-2012:1349; 4. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1345; 5. Buttons (bronze) – Inv.№27-2012:1352; 6. Beads (carnelian, talc) – Inv.№27-2012:1353.
158. Burial №224-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Bronze object – Inv.№27-2012:1355; 3. Needle (bronze) – Inv.№27-2012:1357; 4. Buttons (bronze) – Inv.№27-2012:1358; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1359; 6. Bowl – Inv.№27-2012:1360.
159. Burial №232-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Churn – Inv.№27-2012:1400.
160. Burial №232-2013. 1. Beads (bone, carnelian) – Inv.№27-2012:1459; 2. Dagger (bronze) – Inv.№27-2012:1383; 3. Dagger (bronze) – Inv.№27-2012:1382; 4. Spearhead (bronze) – Inv.№27-2012:1384; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1381; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:1380.
161. Burial №233-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Spearhead (bronze) – Inv.№27-2012:1354.
162. Burial №234-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1387; 3. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1386; 4. Beads (carnelian) – Inv.№27-2012:1392; 5. Earrings (bronze) – Inv.№27-2012:1388; 6. Spirals (bronze) – Inv.№27-2012:1390.
163. Burial №235-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Pin (bronze) – Inv.№27-2012:1394; 3. Clay vessel – Inv.№27-2012:1393.
164. Burial №237-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Drinking vessel – Inv.№27-2012:1397; 3. Churn – Inv.№27-2012:1396; 4. Drinking vessel – Inv.№27-2012:1543; 5. Small pot – Inv.№27-2012:1398.
165. Burial №252-2013. 1. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1451; 2. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1452; 3. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1453; 4. Torque (bronze) – Inv.№27-2012:1444; 5. Buttons (bronze) – Inv.№27-2012:1457; 6. Beads (bronze) –

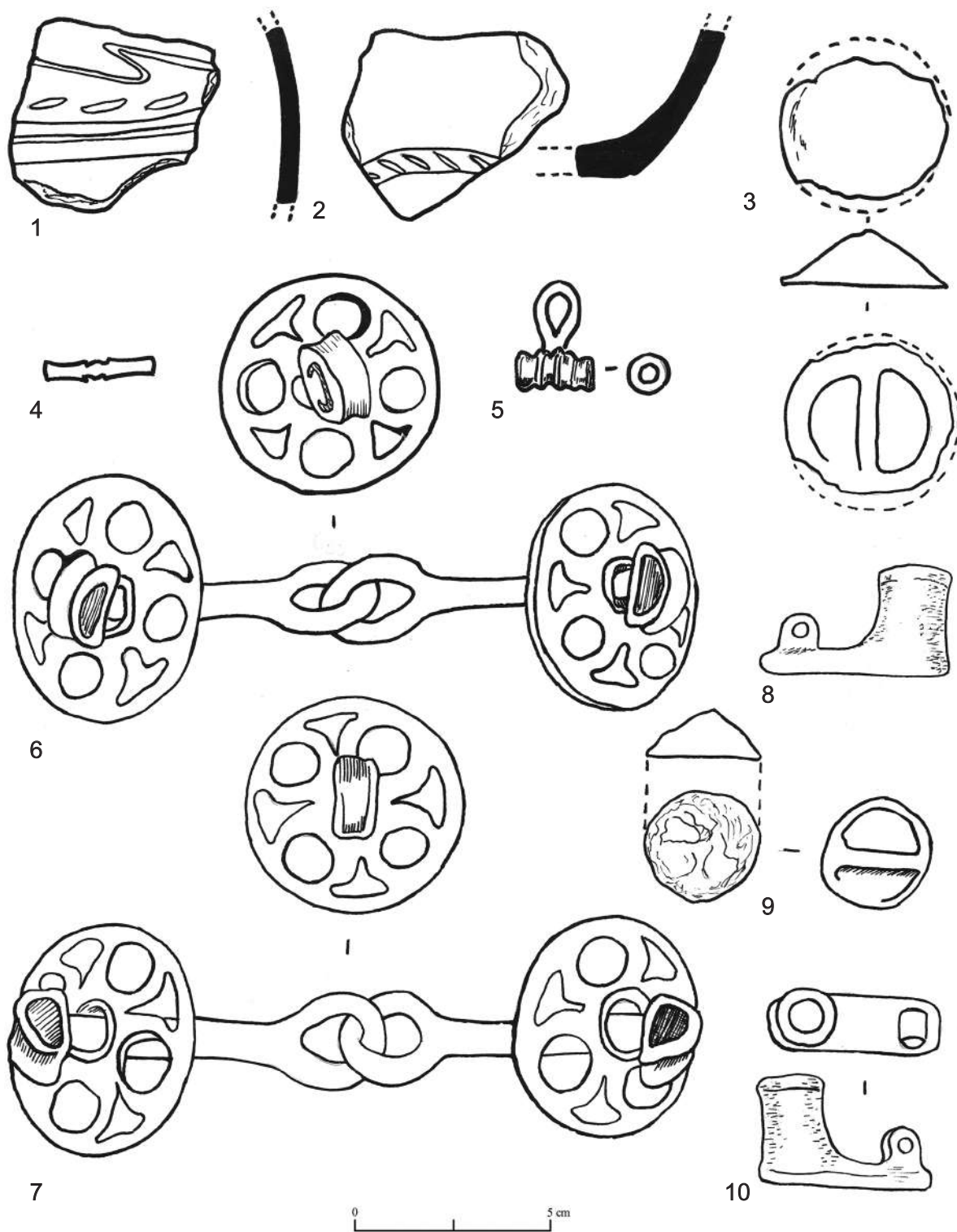
- Inv.№27-2012:1455; 7. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1448; 8. Torque (bronze) – Inv.№27-2012:1445; 9. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1449; 10. Buckle (bronze) – Inv.№27-2012:1454; 11. Drinking vessel – Inv.№27-2012:1442; 12. Clay vessel – Inv.№27-2012:1441; 13. Small pot – Inv.№27-2012:1443.
166. Burial №257-2013. 1. Photo of the Burial; 2. Bowl – Inv.№27-2012:1485; 3. Bowl – Inv.№27-2012:1484; 4. Bowl – Inv.№27-2012:1544; 5. Pot – Inv.№27-2012:1482; 6. Salt cellar – Inv.№27-2012:1545; 7. Bowl – Inv.№27-2012:1483.
167. Burial №257-2013. 1. Buttons (bronze) – Inv.№27-2012:1493; 2. Bracelets (bronze) – Inv.№27-2012:1489; 3. Bracelets (bronze) – Inv.№27-2012:1490; 4. Beads (carnelian, pasta, antimony, bronze) – Inv.№27-2012:1496; 5. Patches (bronze) – Inv.№27-2012:1495; 6. Buttons (bronze) – Inv.№27-2012:1491; 7. Spacer-beads (antimony) – Inv.№27-2012:1494; 8. Buttons (antimony) – Inv.№27-2012:1492; 9. Pendant (bronze) – Inv.№27-2012:1488; 10. Pendants (antimony) – Inv.№27-2012:1454.
168. Burial №12-2015. 1. Photo of the Burial; 2. Small pot – Inv.№27-2012:1577; 3. Small pot – Inv.№27-2012:1574; 4. Clay vessel – Inv.№27-2012:1579; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1578; 6. Drinking vessel – Inv.№27-2012:1612.
169. Burial №15-2015. 1. Photo of the Burial; 2. Pendant (stone) – Inv.№27-2012:1591; 3. Diadem (bronze) – Inv.№27-2012:1586; 4. Bowl – Inv.№27-2012:1585; 5. Small pot – Inv.№27-2012:1609; 6. Small pot – Inv.№27-2012:1608.
170. Burial №16-2015. 1. Photo of the Burial; 2. Amulet (stone) – Inv.№27-2012:1595; 3. Spiral and beads (bronze, pasta) – Inv.№27-2012:1595; 4. Needle (bronze) – Inv.№27-2012:1593; 5. Needle (bronze) – Inv.№27-2012:1594; 6. Beads (bronze, carnelian, talc, pasta) – Inv.№27-2012:1596; 7. Bracelet (bronze) – Inv.№27-2012:1590; 8. Small pot – Inv.№27-2012:1588; 9. Small pot – Inv.№27-2012:1589.
171. Burial №18-2015. 1. Photo of the Burial; 2. Pendant (stone) – Inv.№27-2012:1591; 3. Pendant (stone) – Inv.№27-2012:1591; 4. Needle (bronze) – Inv.№27-2012:1603; 5. Threshing-board stones – Inv.№27-2012:1600; 6. Clay vessel – Inv.№27-2012:1601.
172. Burial №23-2015. 1. Photo of the Burial; 2. Tray – Inv.№27-2012:1617; 3. Tray – Inv.№27-2012:1618; 4. Churn – Inv.№27-2012:1615; 5. Clay vessel – Inv.№27-2012:1616; 6. Dagger (bronze) – Inv.№27-2012:1619; 7. Spiral (bronze) – Inv.№27-2012:1621; 8. Bronze object – Inv.№27-2012:1620.

თაბულები

PLATES

ეპოქა Period		სამარხის № Burial №
შუადან გვიანბრინჯაოზე გარდამავალი პერიოდი Transitional period from Middle to Late Bronze Age ძვ.წ. XV ს-ის შუა ხანები Middle of 15th cc BCE		1979 - 1981 ყორლანი/Kurgan №1 №№ 3, 42
გვიანბრინჯაო – ადრერკინის ხანა Late Bronze – Early Iron Age	გვიანი ბრინჯაო I Late Bronze I ძვ.წ. XV-XIV საუკუნეთა მიჯნა – ძვ.წ. XIII ს-ის შუა ხანები Turn of the 15-14th – middle of the 13th cc. BCE	1979 - 1981 №№ 21, 22, 43, 47 2012 №№ 3, 19, 23, 46, 48, 49, 53, 56, 57, 68, 71, 73, 78, 81, 89, 101, 115, 117, 123, 127-2012, 130, 131, 137, 138, 139, 151 2013 №№ 2, 3, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 23, 27, 28, 29, 32, 46, 47, 48, 56, 65, 66, 79, 93, 99, 105 116, 123, 124, 125, 132, 135, 142, 147, 152, 159, 163, 164, 165, 168, 172, 184, 188, 192, 193, 194, 201, 202, 203, 208, 210, 212, 213, 217, 224, 225, 233, 234, 235, 237, 252 2015 №№ 1, 6, 12, 15, 16, 18
	გვიანი ბრინჯაო II Late Bronze II ძვ.წ. XIII ს-ის II ნახ. – ძვ.წ. XII ს-ის I ნახ. II half of the 13th – I half of the 12th cc. BCE	1979 - 1981 №№ 6, 7, 8, 27, 61 2012 №№ 16, 17 2013 №№ 21, 22, 42, 50, 103, 199, 257
	ადრეული რკინის ხანა I Early Iron I ძვ.წ. XII-XI სს-ის მიჯნა – ძვ.წ. X სს. Turn of the 12th-11th – 10th cc. BCE	1979 - 1981 №№ 25, 26, 63, 68 2012 №№ 35, 59, 112, 63, 115a, 125, 146 2013 №№ 37, 177, 232 2015 №23
	ადრეული რკინის ხანა II Early Iron II ძვ.წ. IX-VIII სს. 9th-8th c. BCE	1979 - 1981 №№ 20, 49, 51, 55, 57, 65

1

2

3

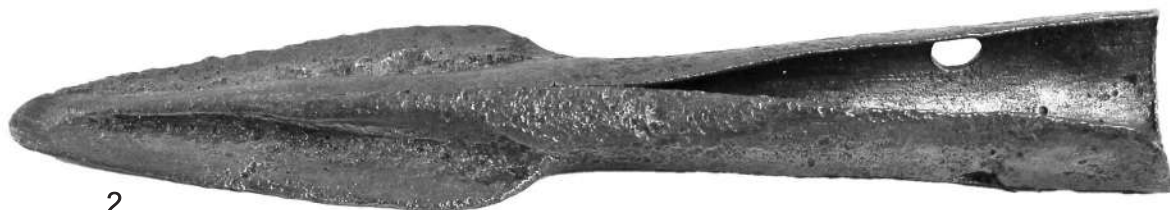

1

0 2 cm

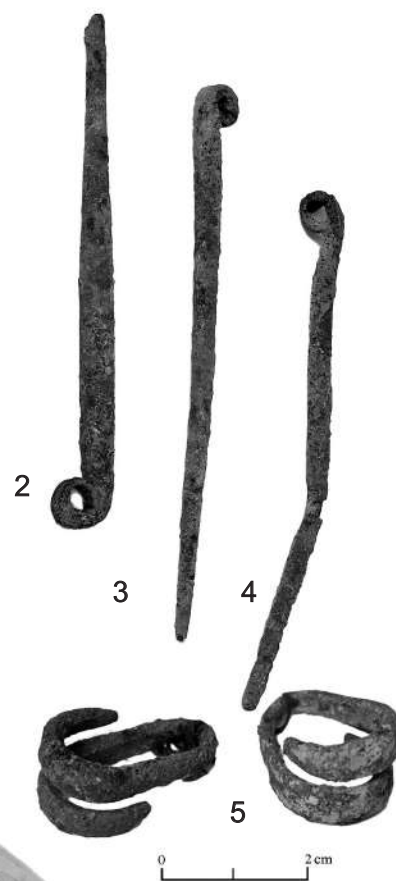
2

0 2 cm

3

0 10 cm

1

2

3

0 2 cm

4

0 2 cm

5

0 10 cm

1

2

3

0 5 cm

0 10 cm

1

2

3

4

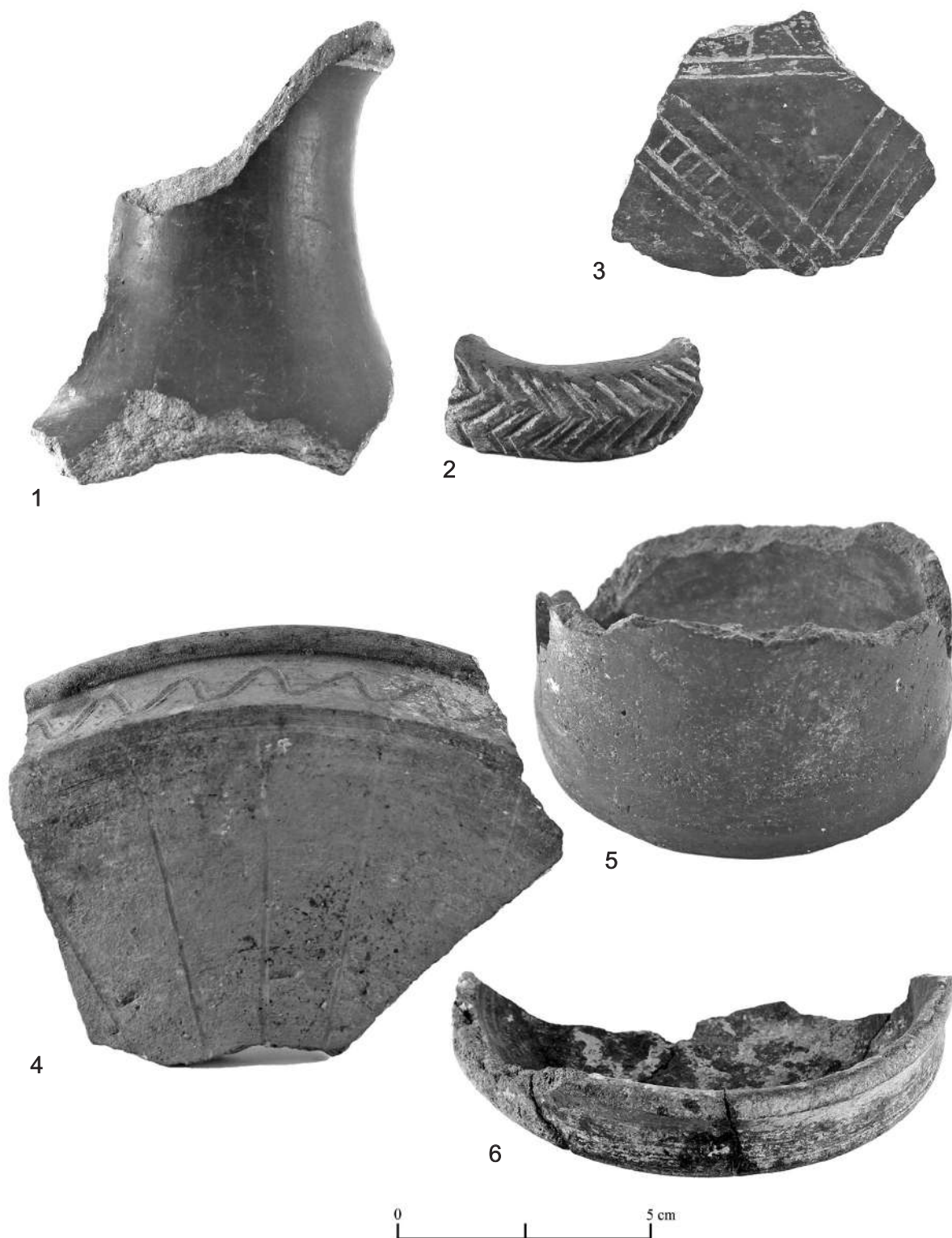

5

0 10 cm

0 10 cm

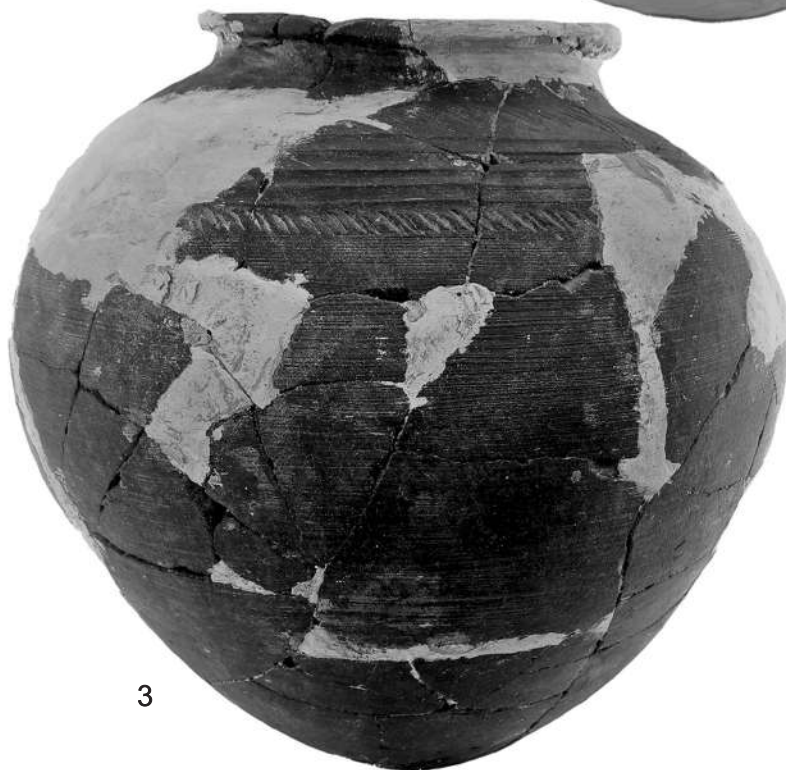

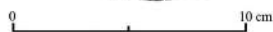
1

2

3

1

0 10 cm

2

0 5 cm

1

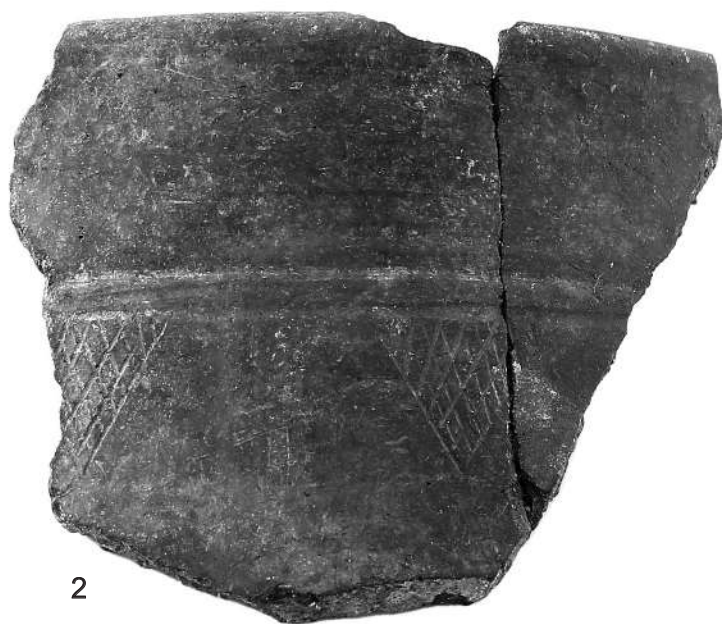
2

3

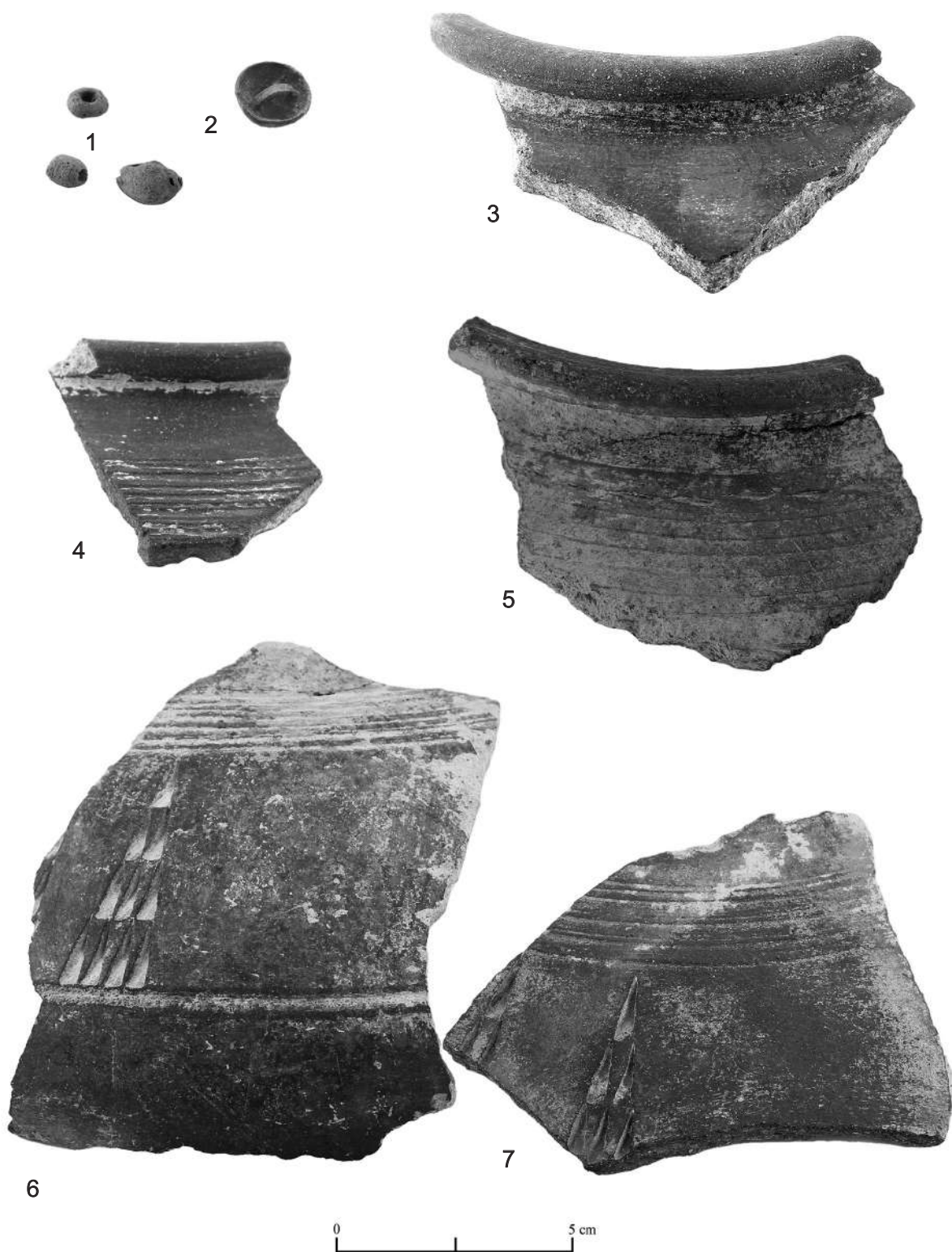
1

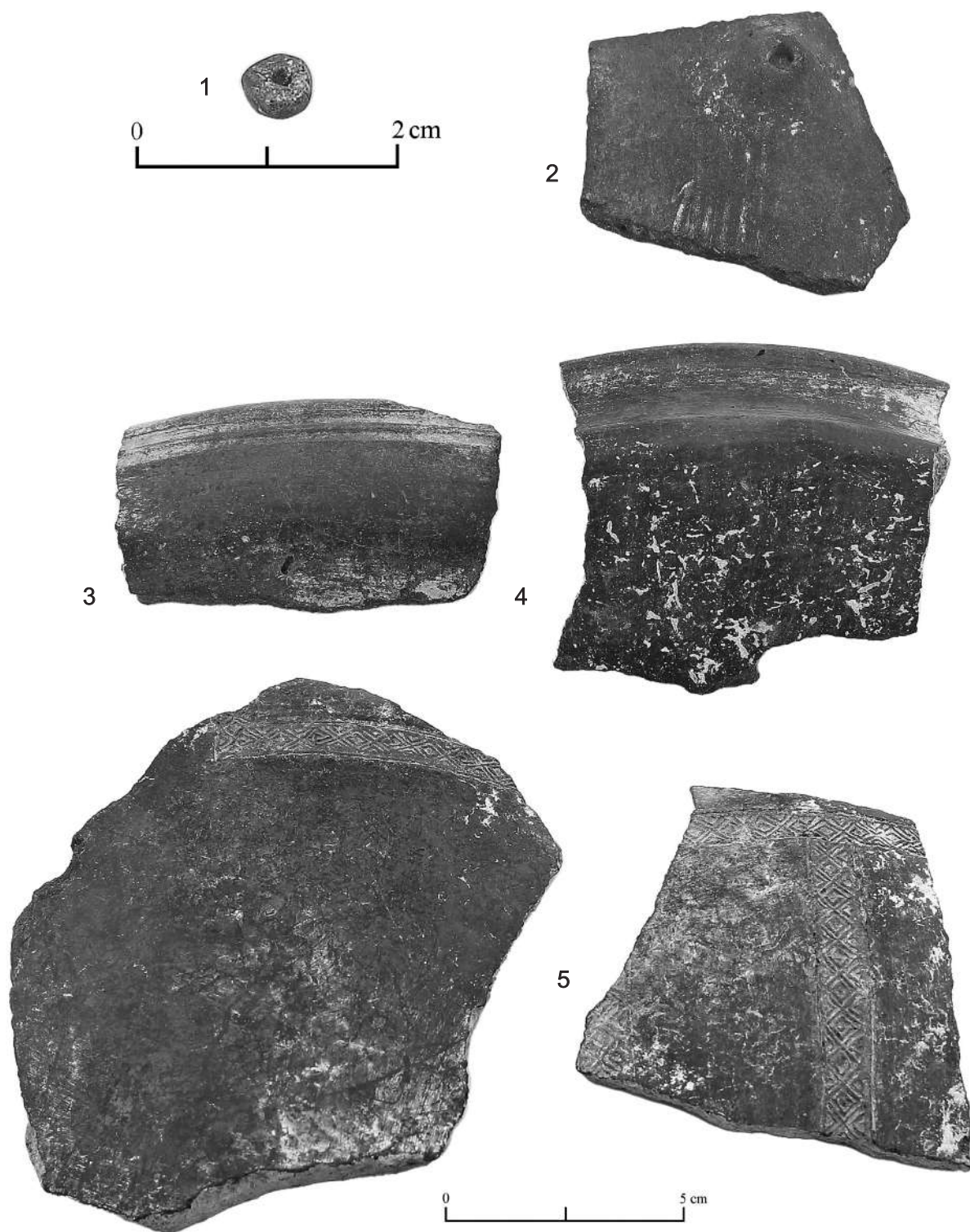

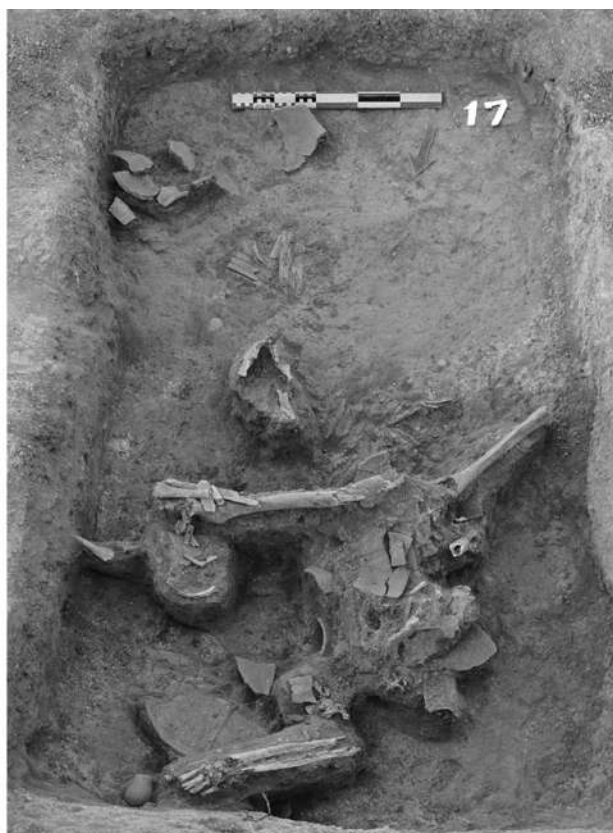
2

1

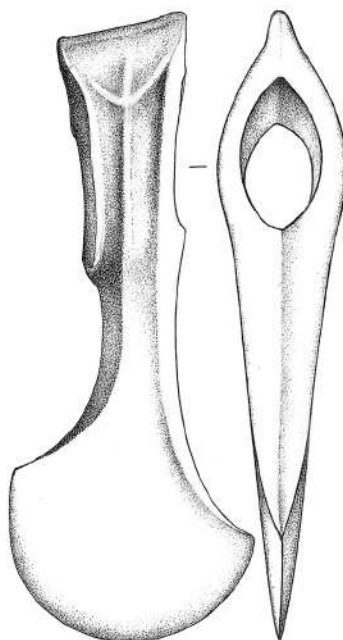
2

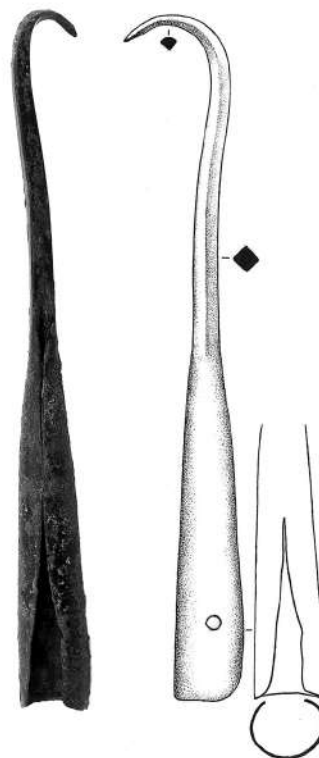
3

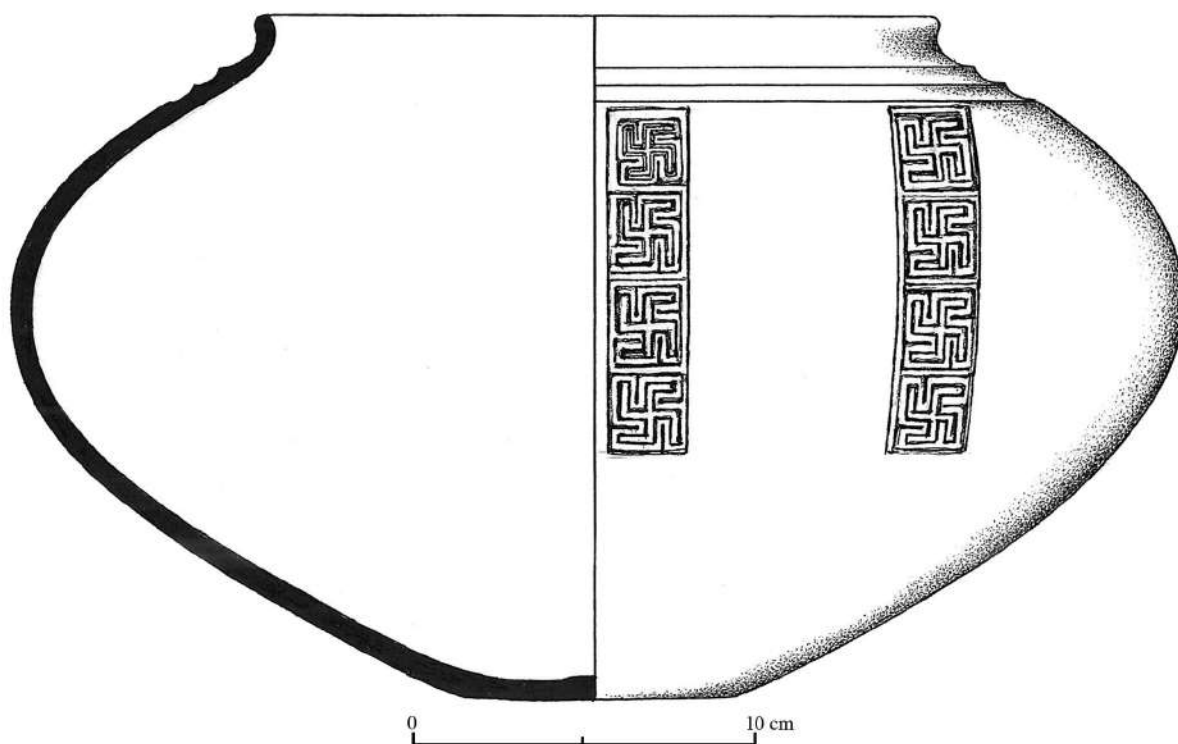

4

5

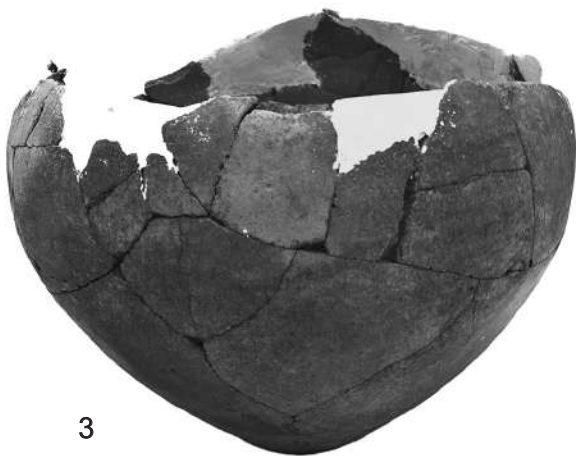

0 5 cm

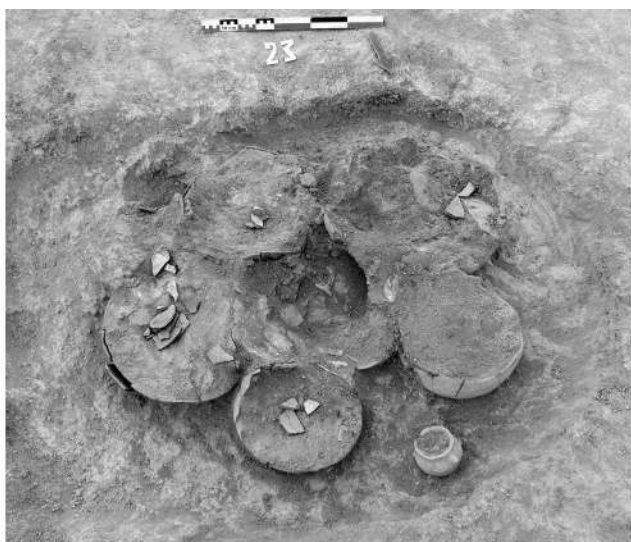

0 10 cm

1

2

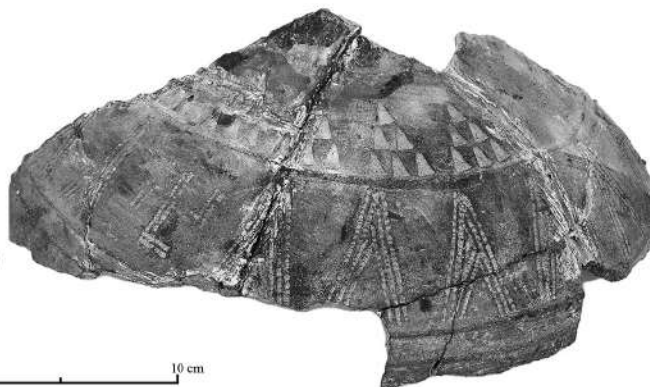
3

4

5

1

2

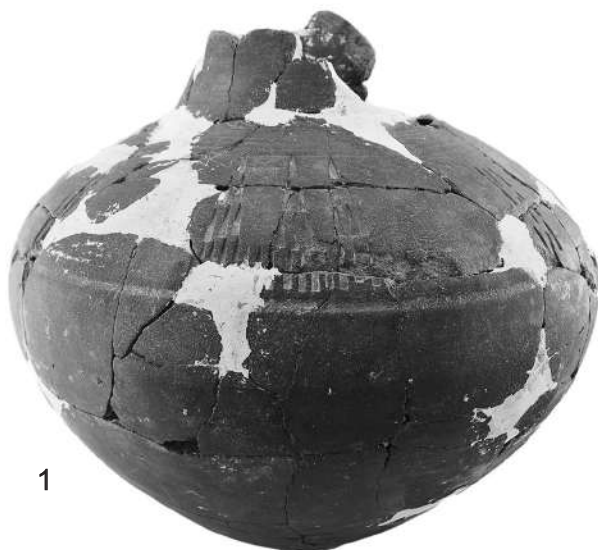

3

1

2

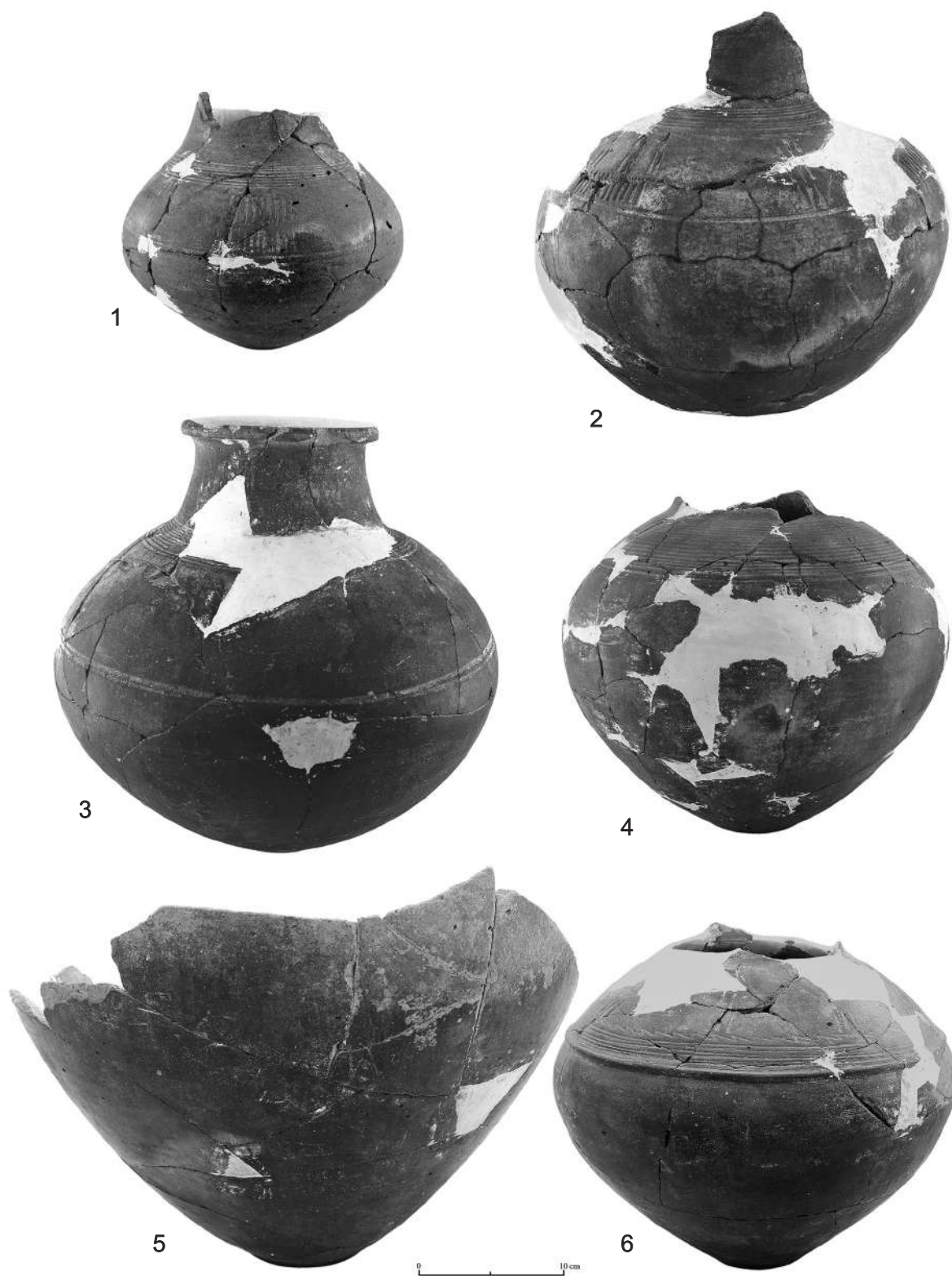

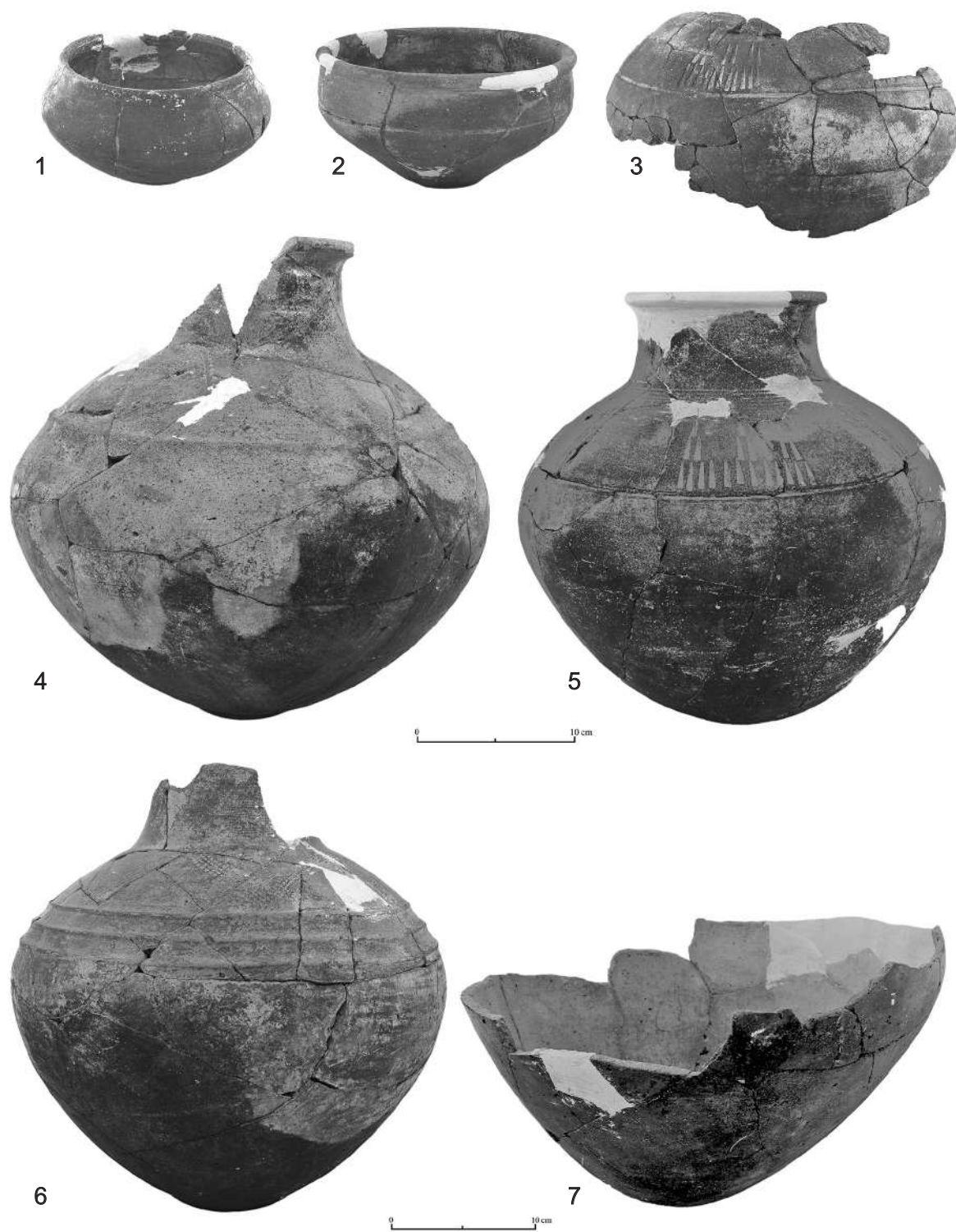
3

4

0 10 cm

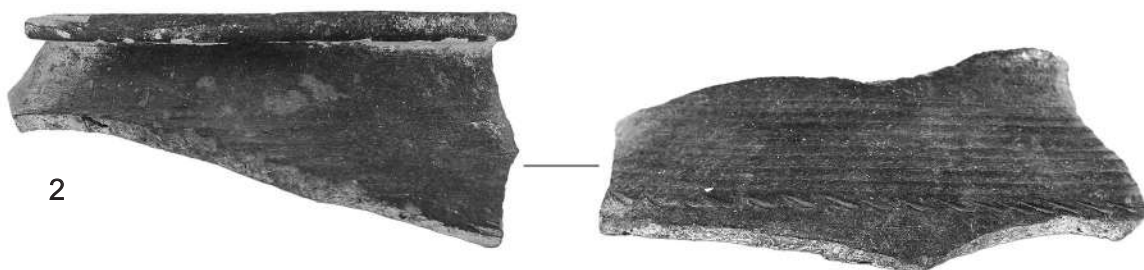

0 10 cm

1

2

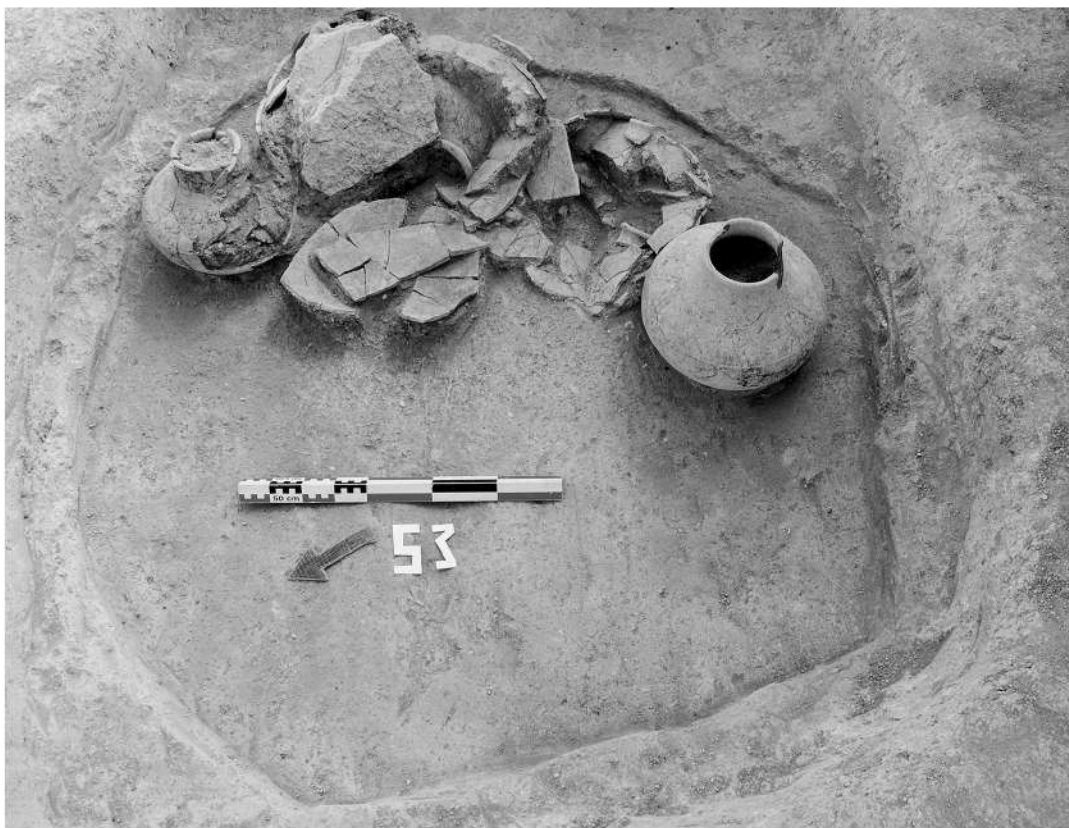

3

4

1

2

3

0 5 cm

0 10 cm

1

2

3

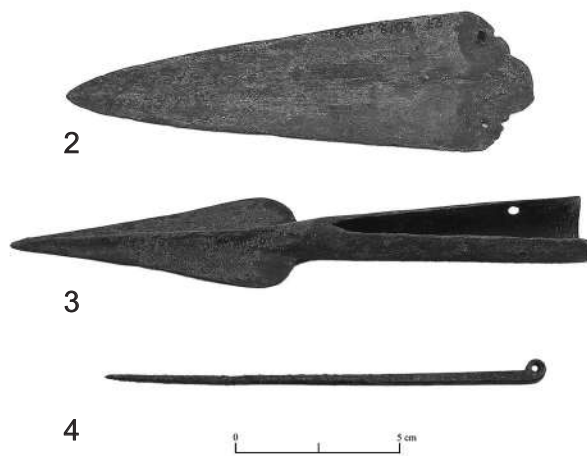
1

2

1

2

3

4

5

6

7

1

2

3

4

5 5

0 10 cm

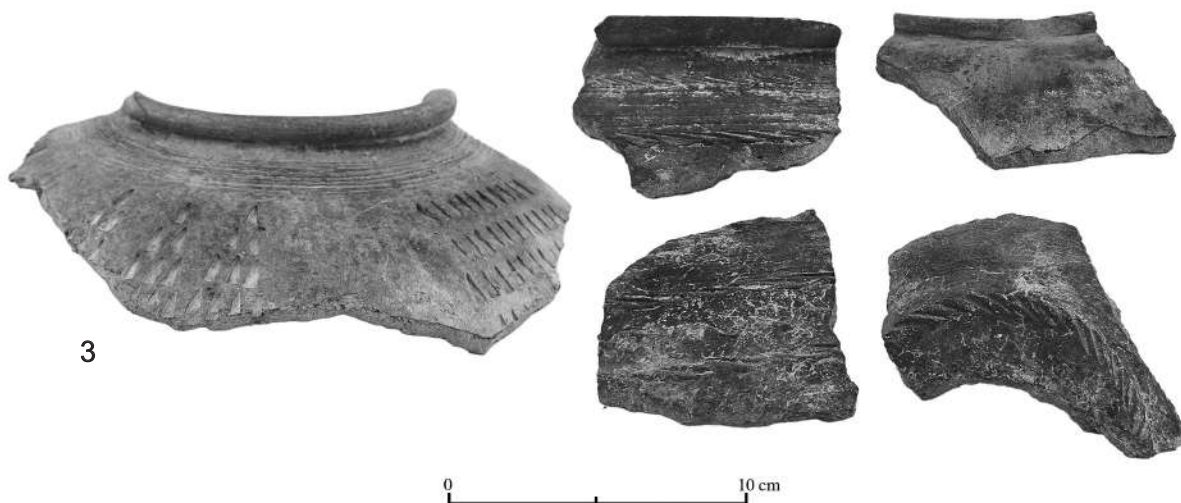

1

2

3

0 10 cm

1

2

3

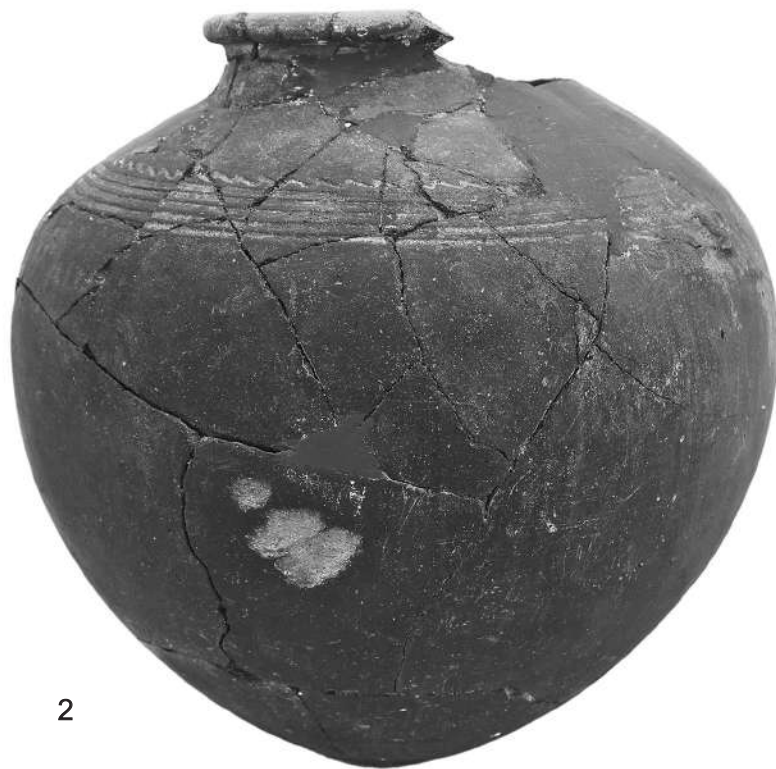

4

0 10 cm

0 10 cm

0 10 cm

1

2

3

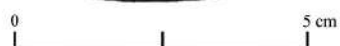

4

5

1

2

3

0 2cm

1

2

3

4

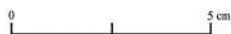
5

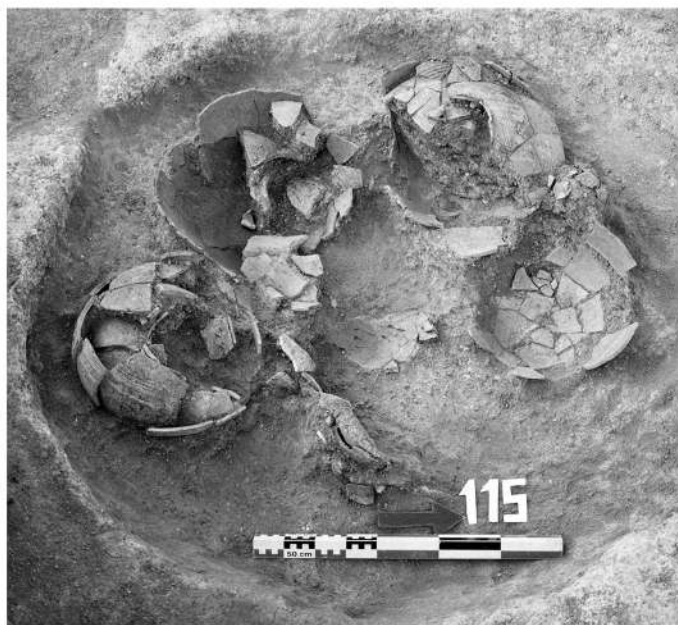

6

7

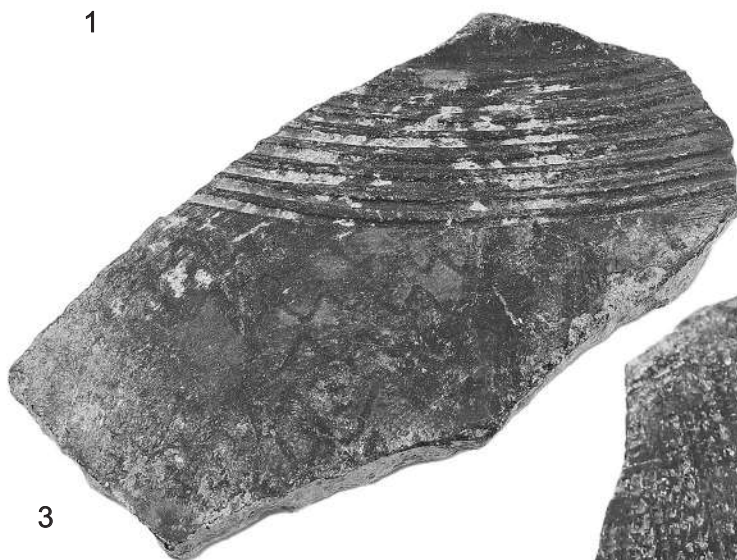

1

2

3

4

5

1

2

3

4

5

6

1

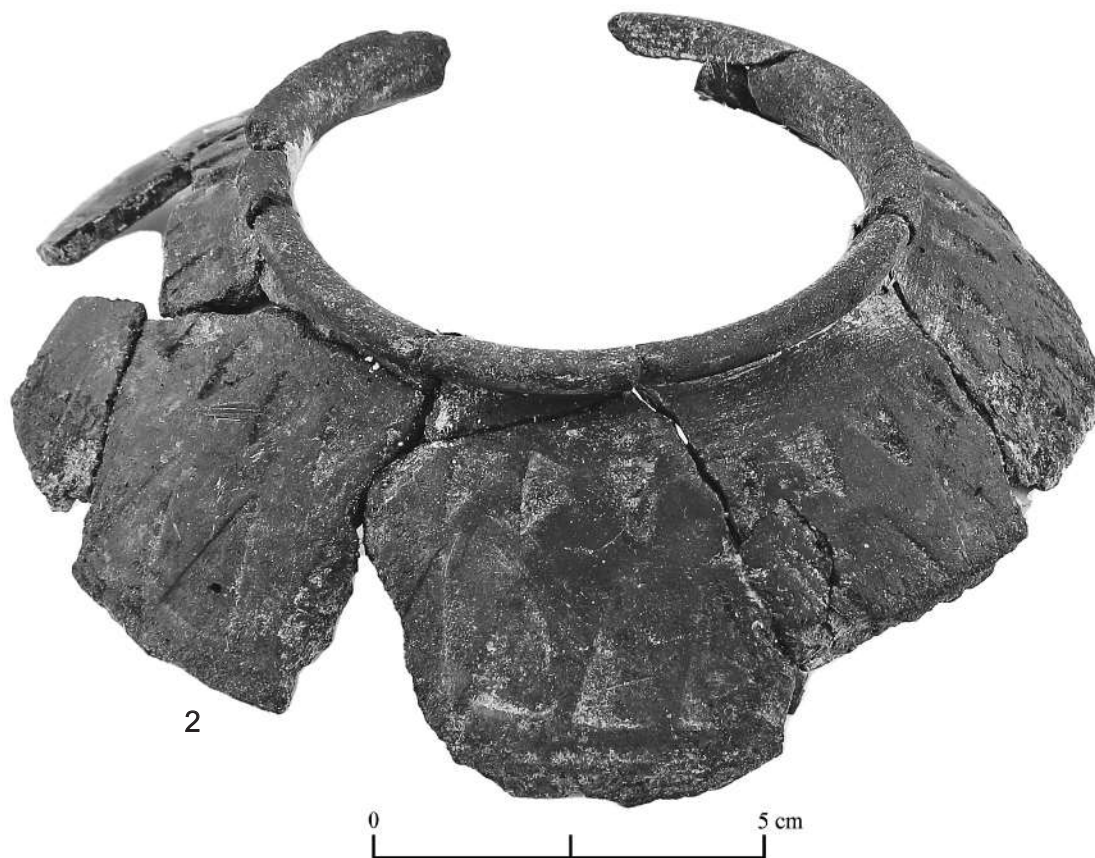
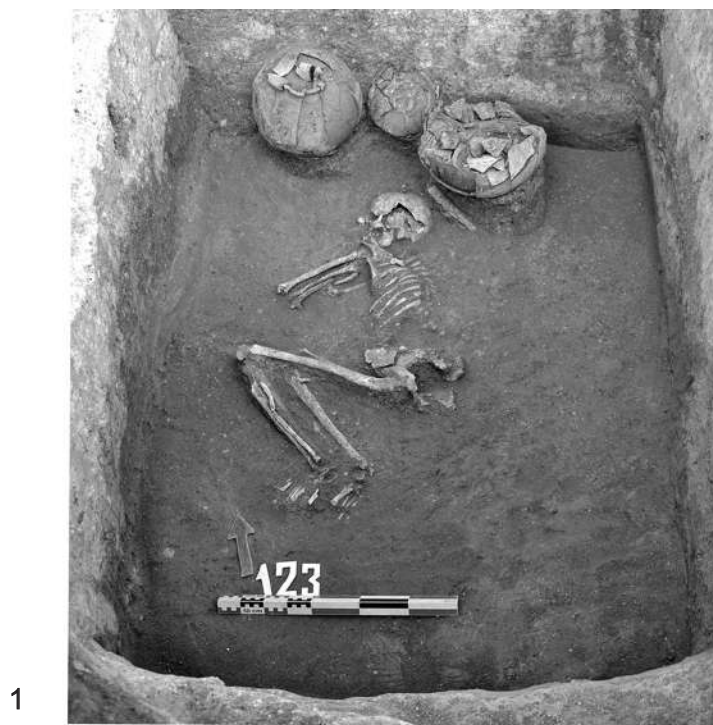

2

0 10 cm

3

1

2

3

4

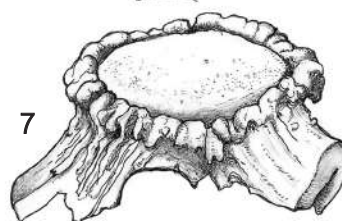

5

6

0 10 cm

7

1

2

3

1

2

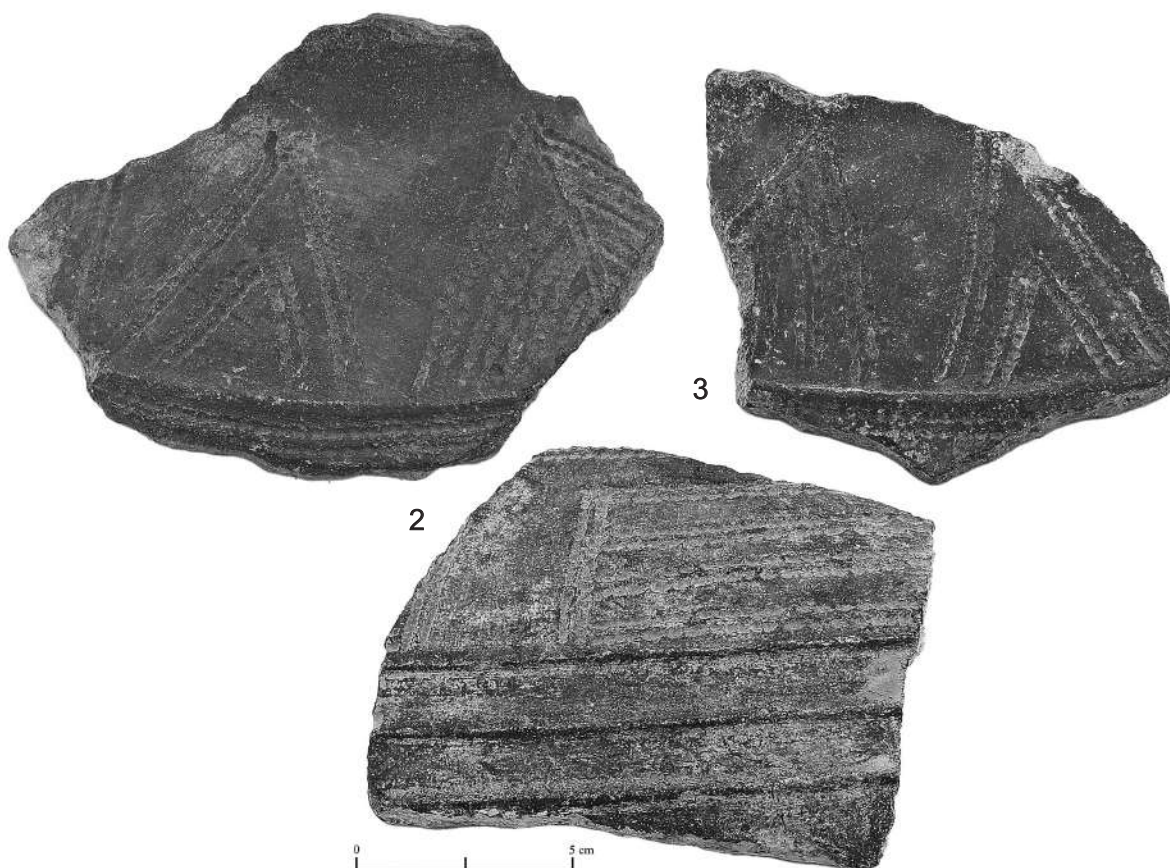

3

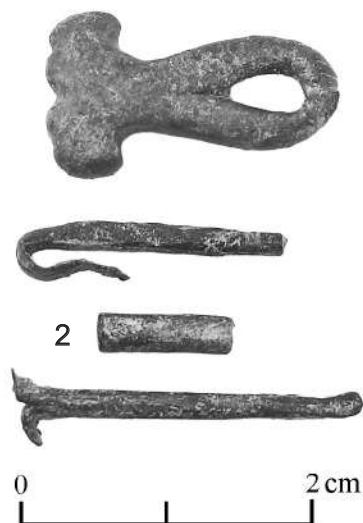
4

1

2

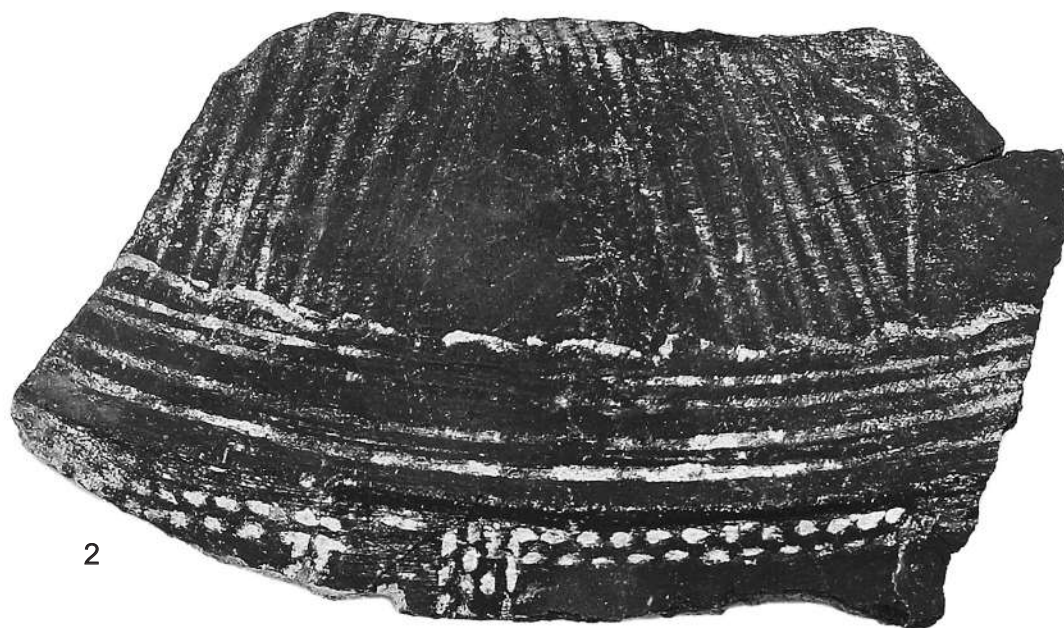

3

1

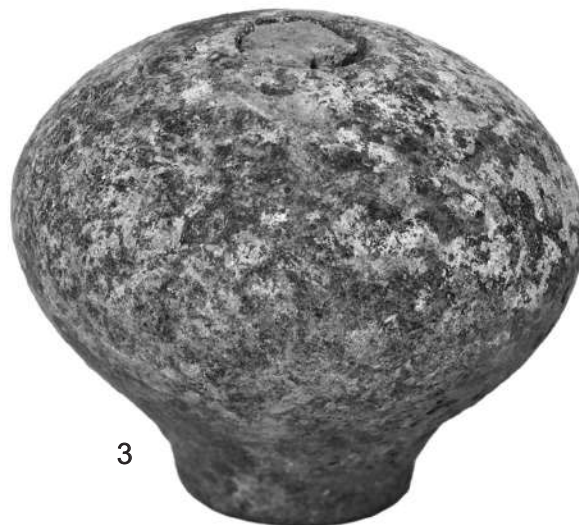
2

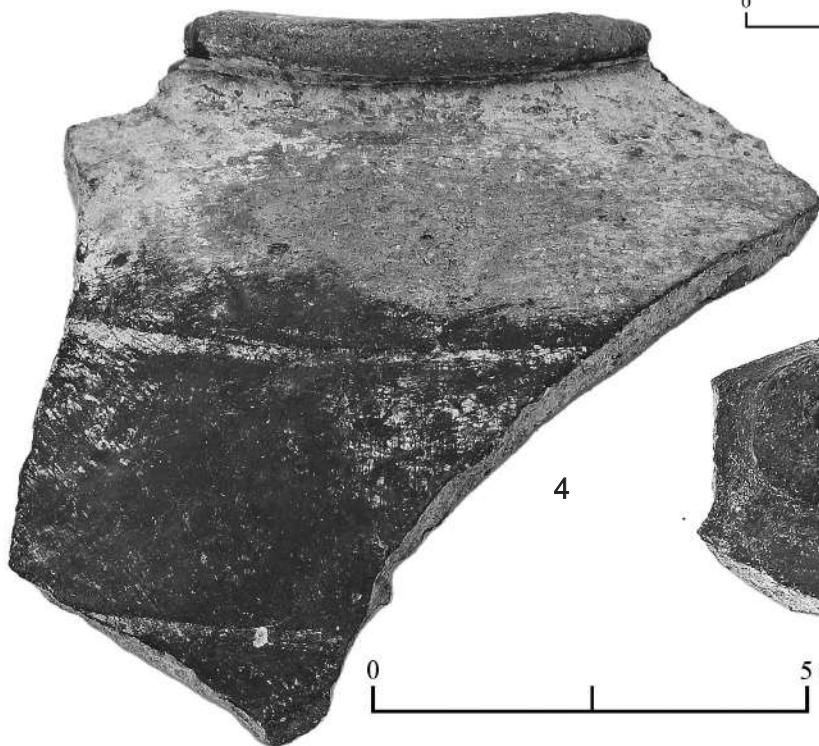

1

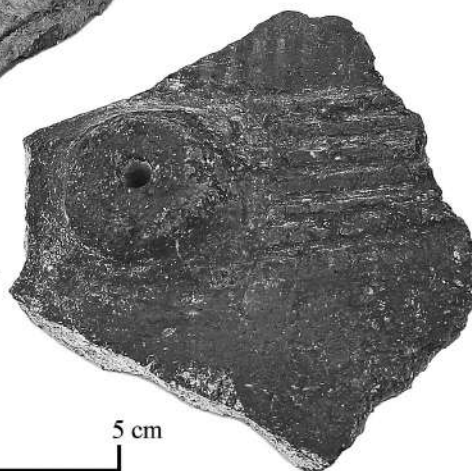
2

3

4

1

2

1

2

0 10 cm

3

0 2 cm

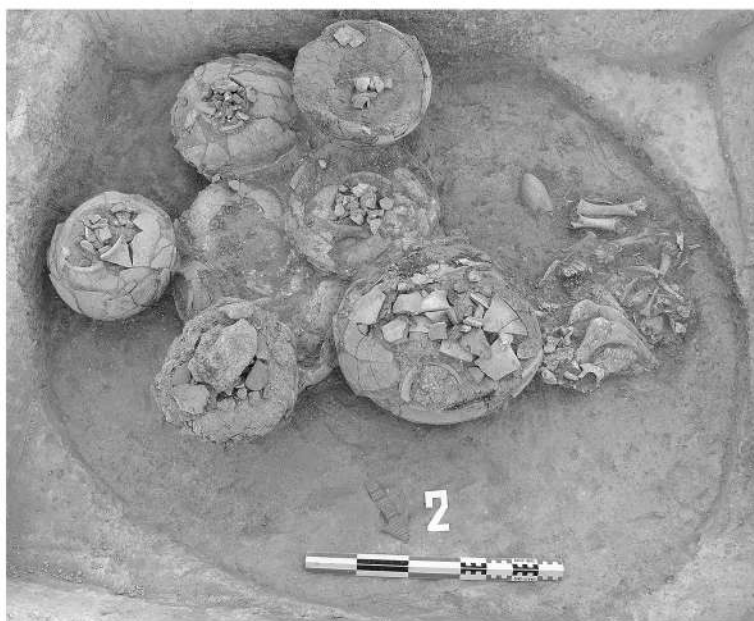

4

5

0 10 cm

1

2

0 5 cm

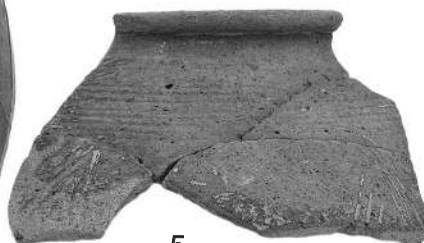

3

0 10 cm

4

5

6

0 5 cm

1

2

3

4

5

6

0 10 cm

1

2

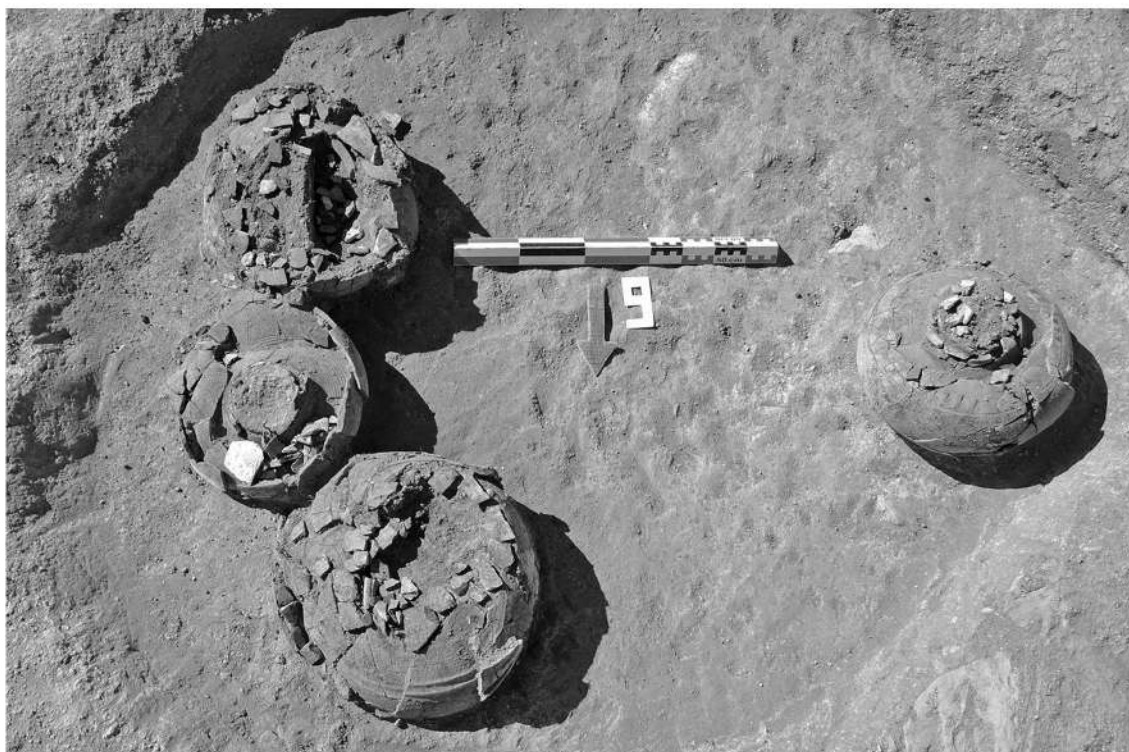

3

4

0 10 cm

1

2

0 10 cm

3

4

0 5 cm

1

2

3

4

5

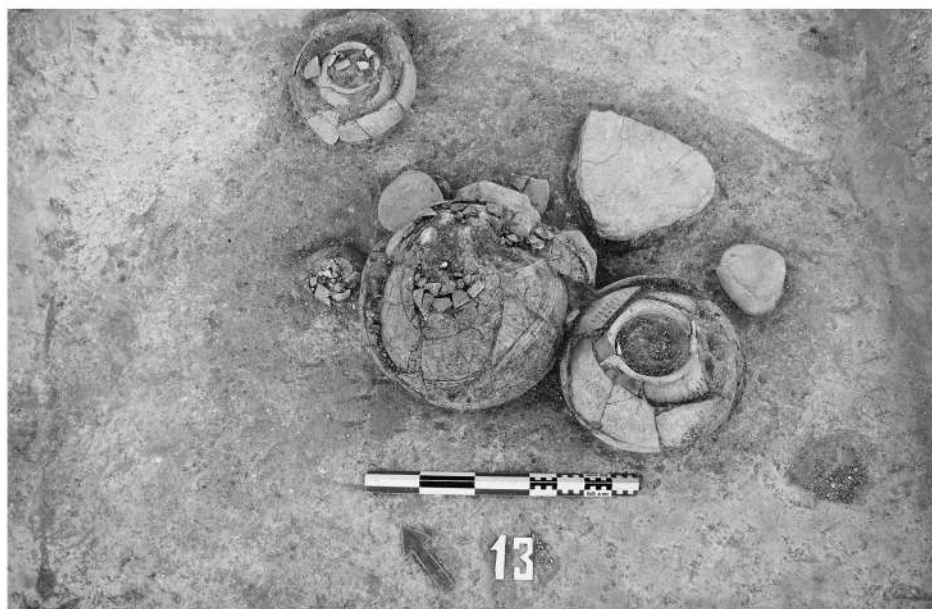
0 10 cm

1

2

1

0 5 cm

1

2

3

4

6

5

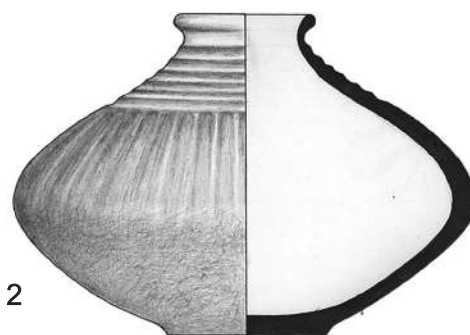
7

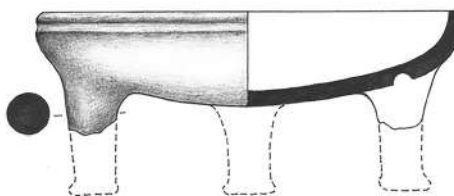

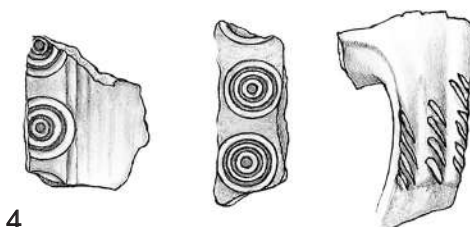
1

2

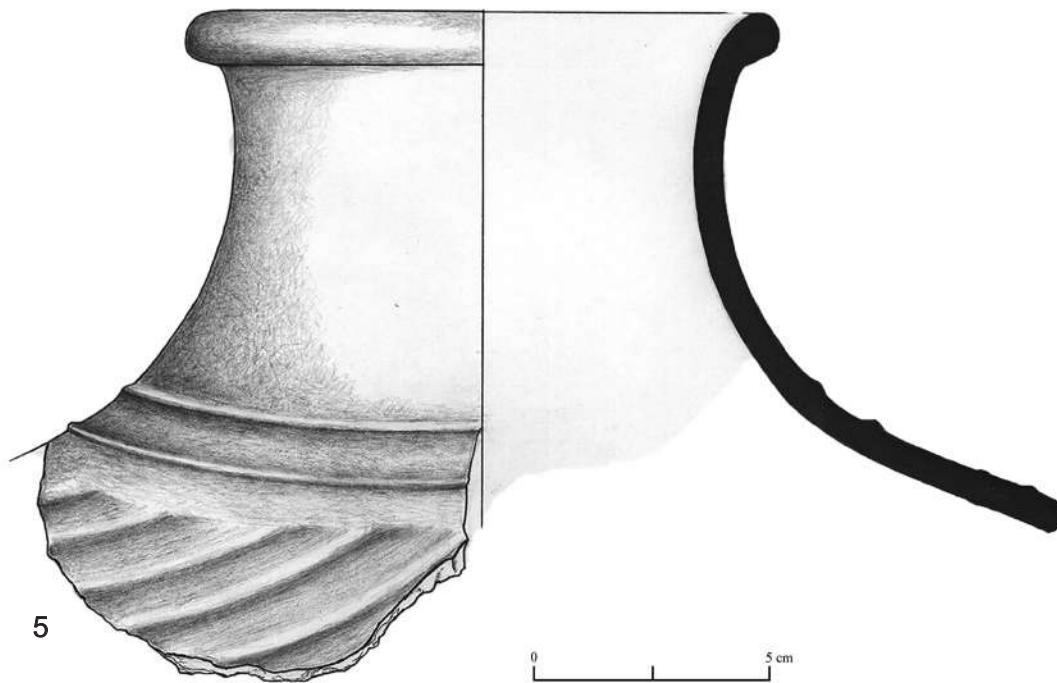

3

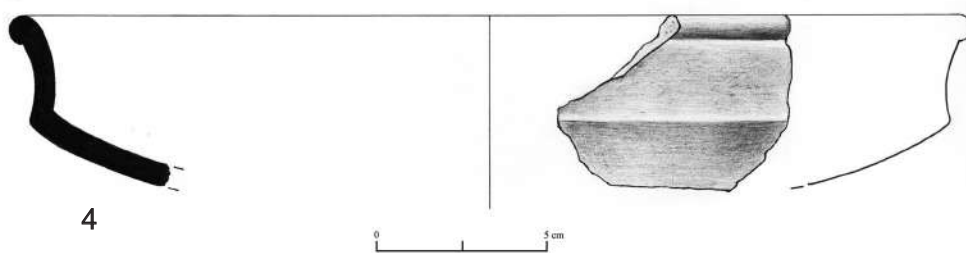
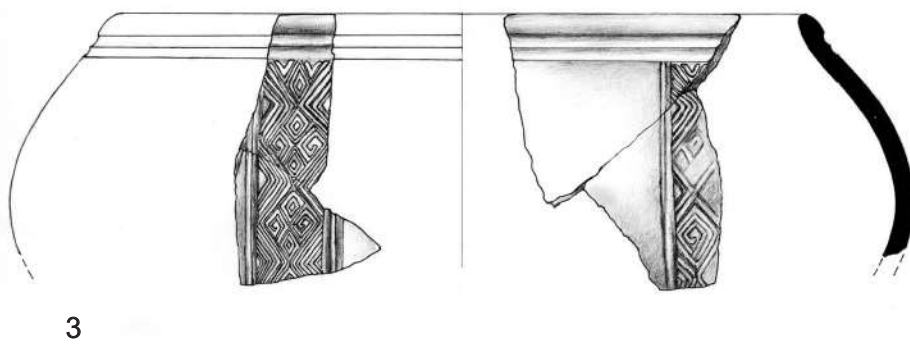
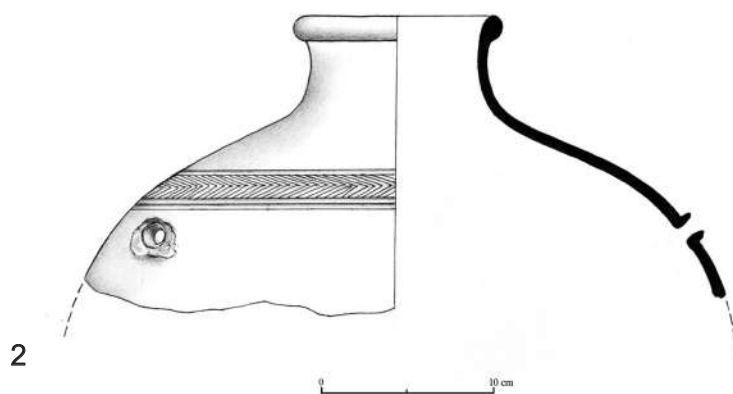
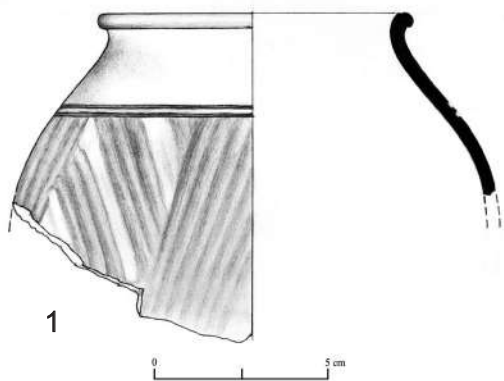
4

0 5 cm

5

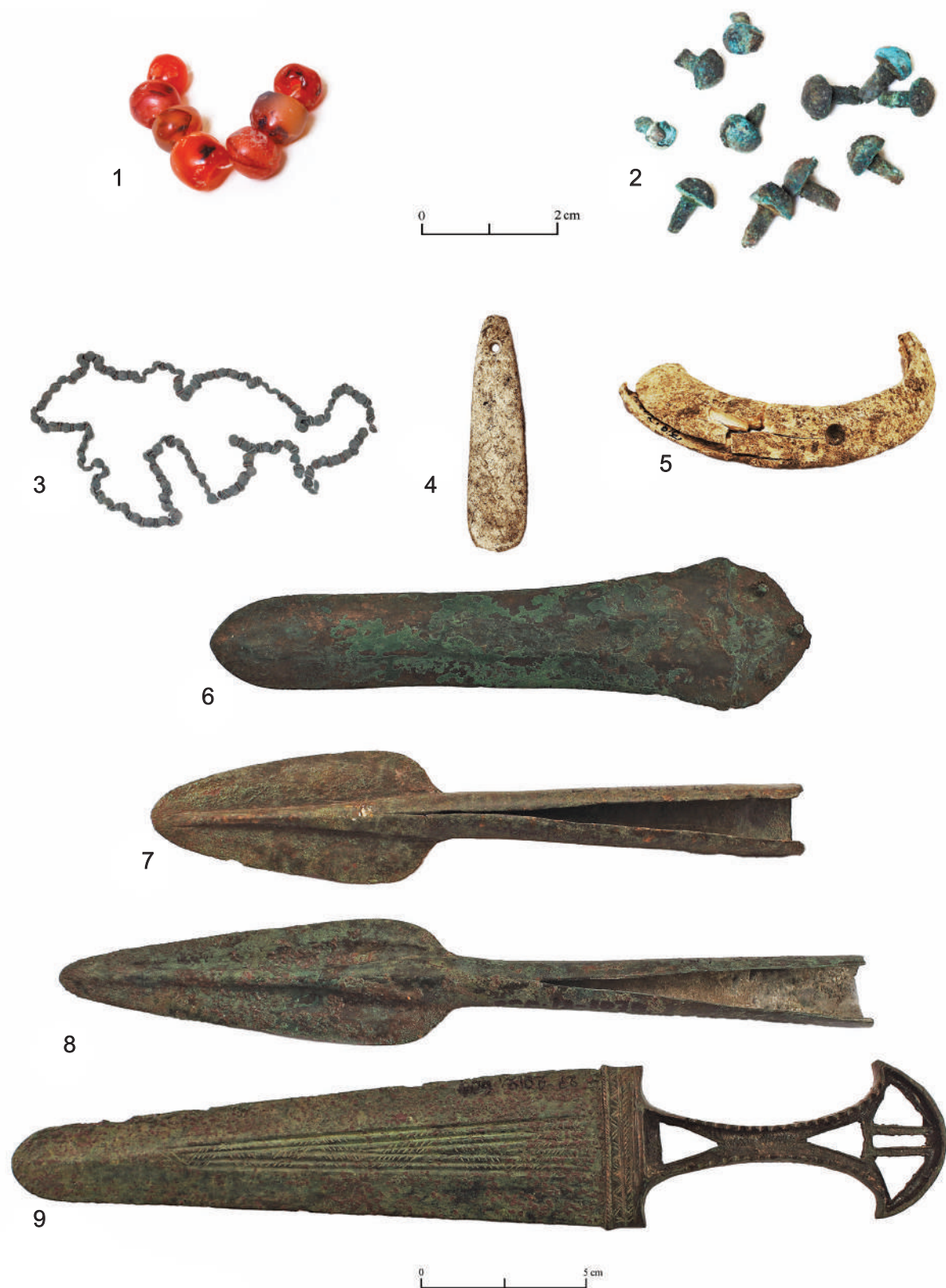
0 5 cm

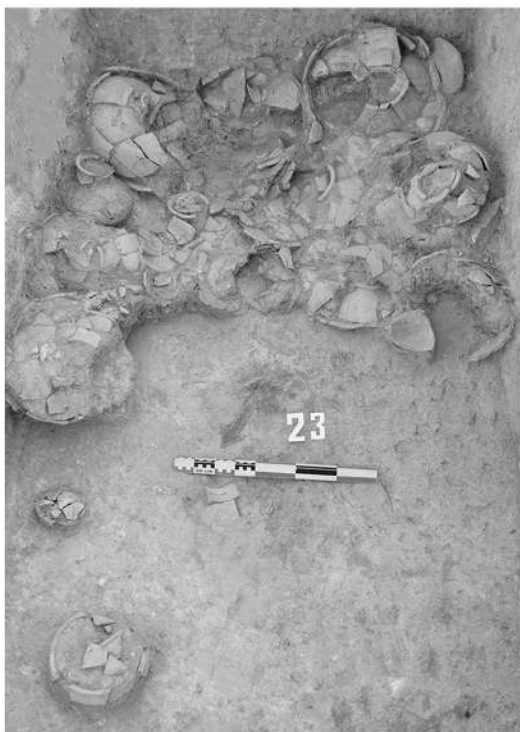

0 10 cm

1

0 10 cm

1

3

4

5

6

0 10 cm

1

2

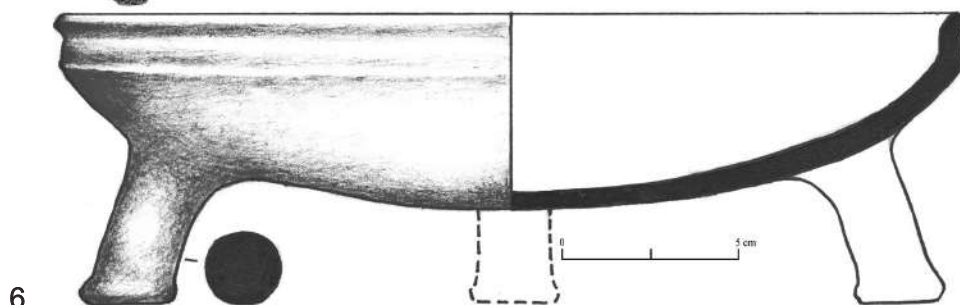
3

4

5

6

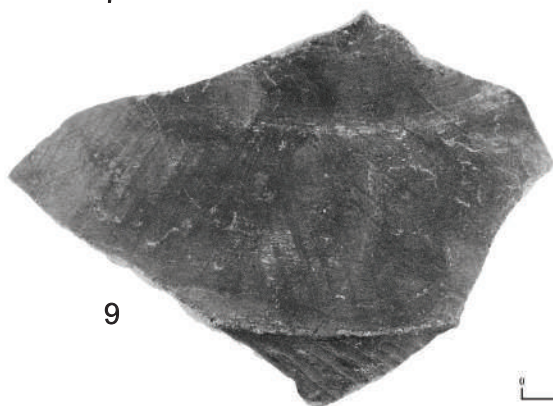
1

7

8

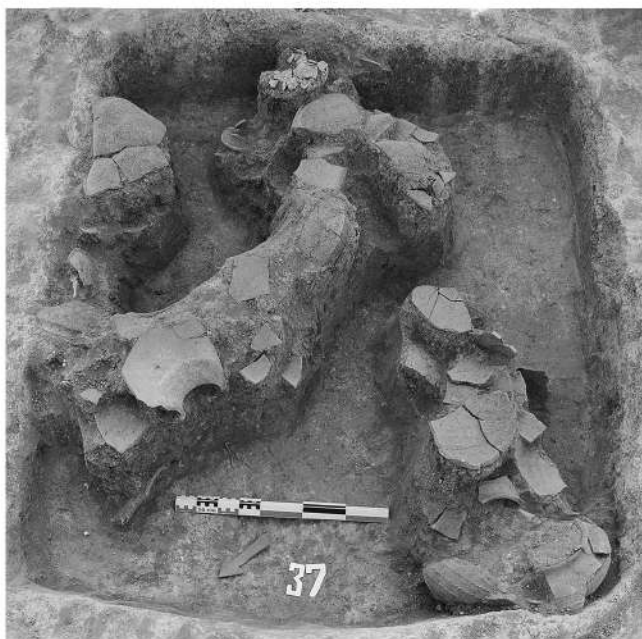

9

10

1

2

3

4

5

1

2

0 10 cm

3

6

5

4

0 5 cm

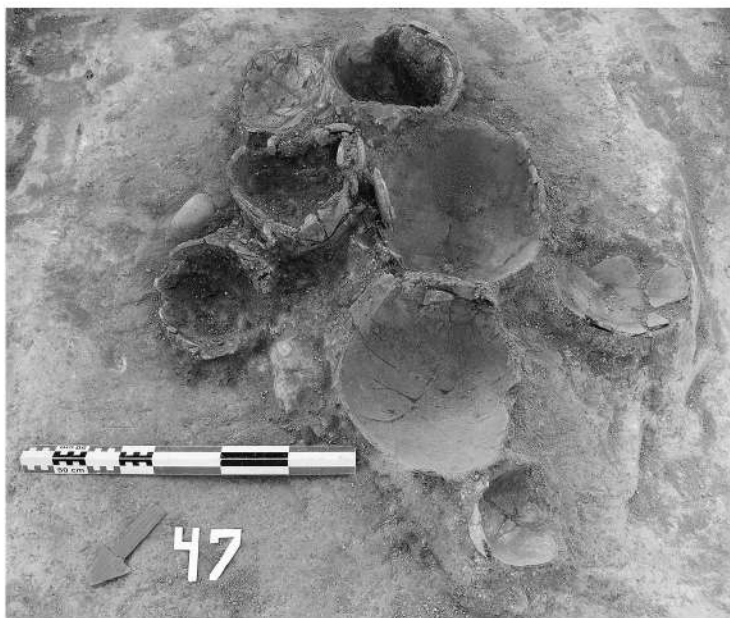
7

0 2 cm

8

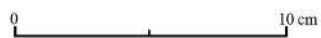
1

2

3

1

2

3

4

0 5 cm

0 2 cm

1

2

3

4

5

0 10 cm

6

0 5 cm

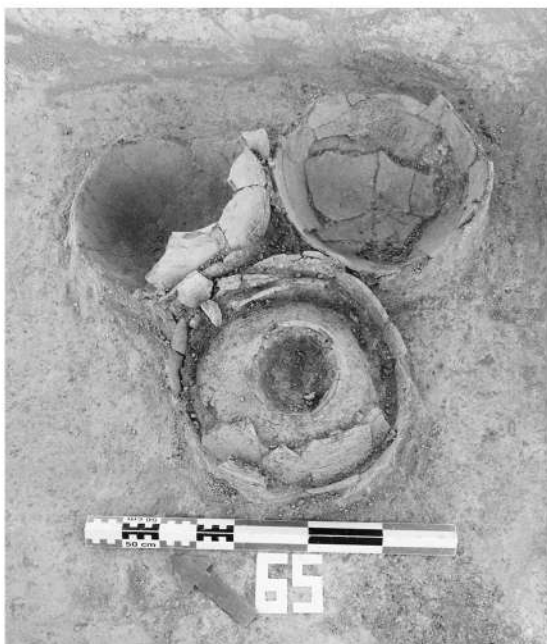
1

0 2cm

0 5cm

1

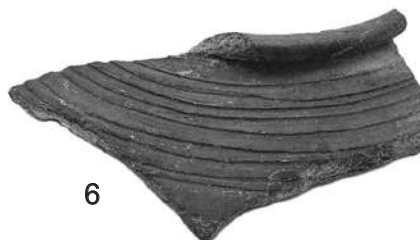
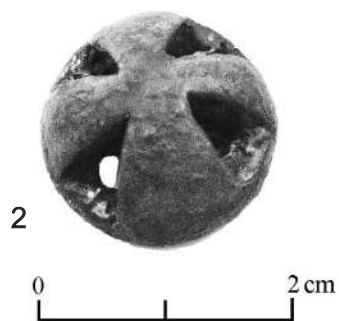

2

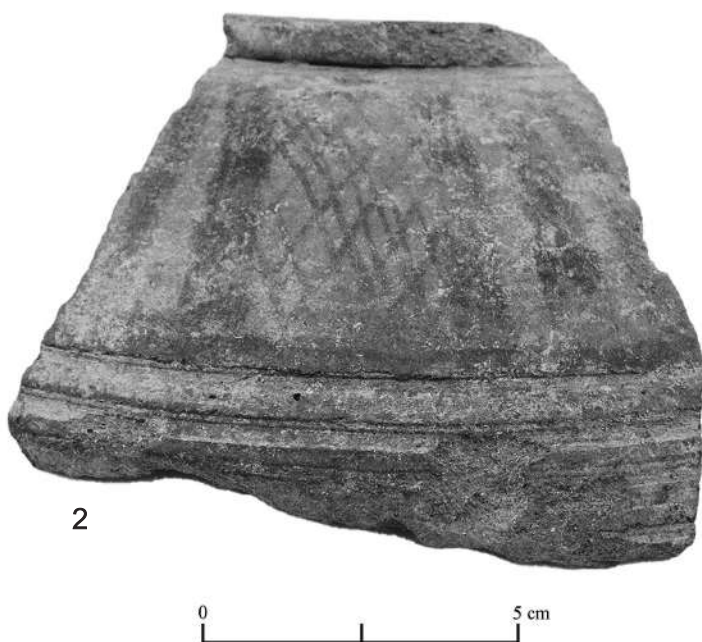
3

1

2

3

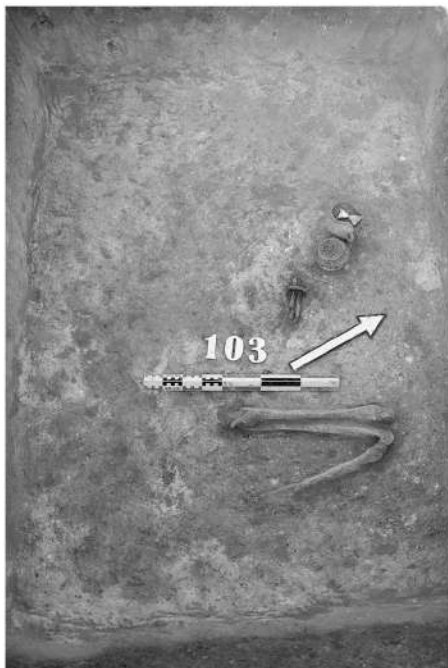
4

5

1

2

3

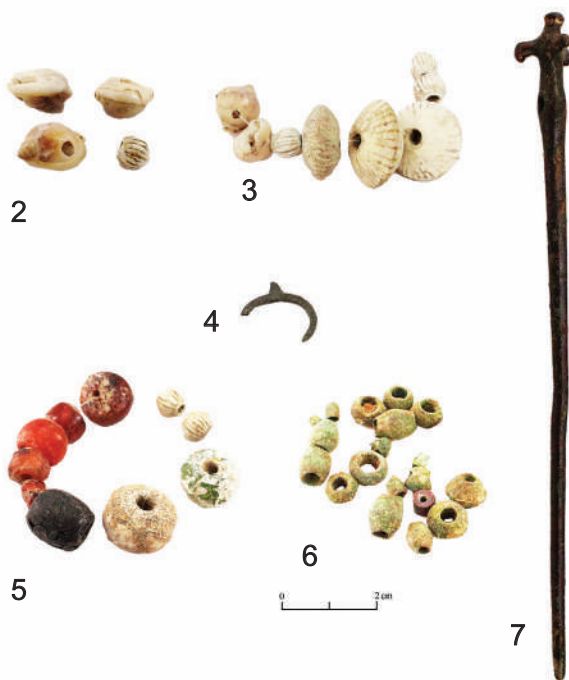

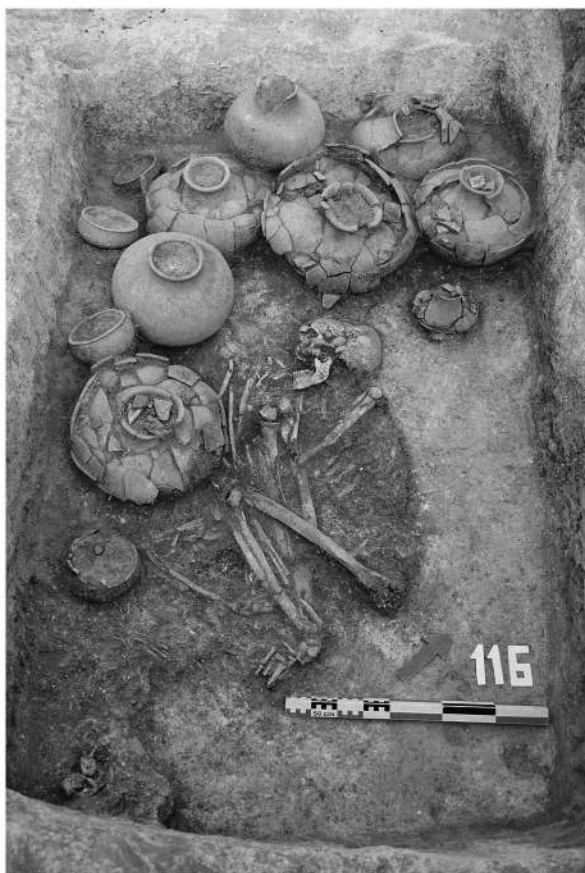
4

1

1

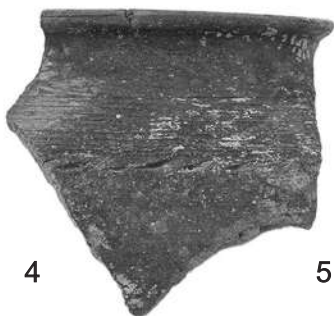

2

3

0 10 cm

4

5

6

7

0 10 cm

8

1

2

3

4

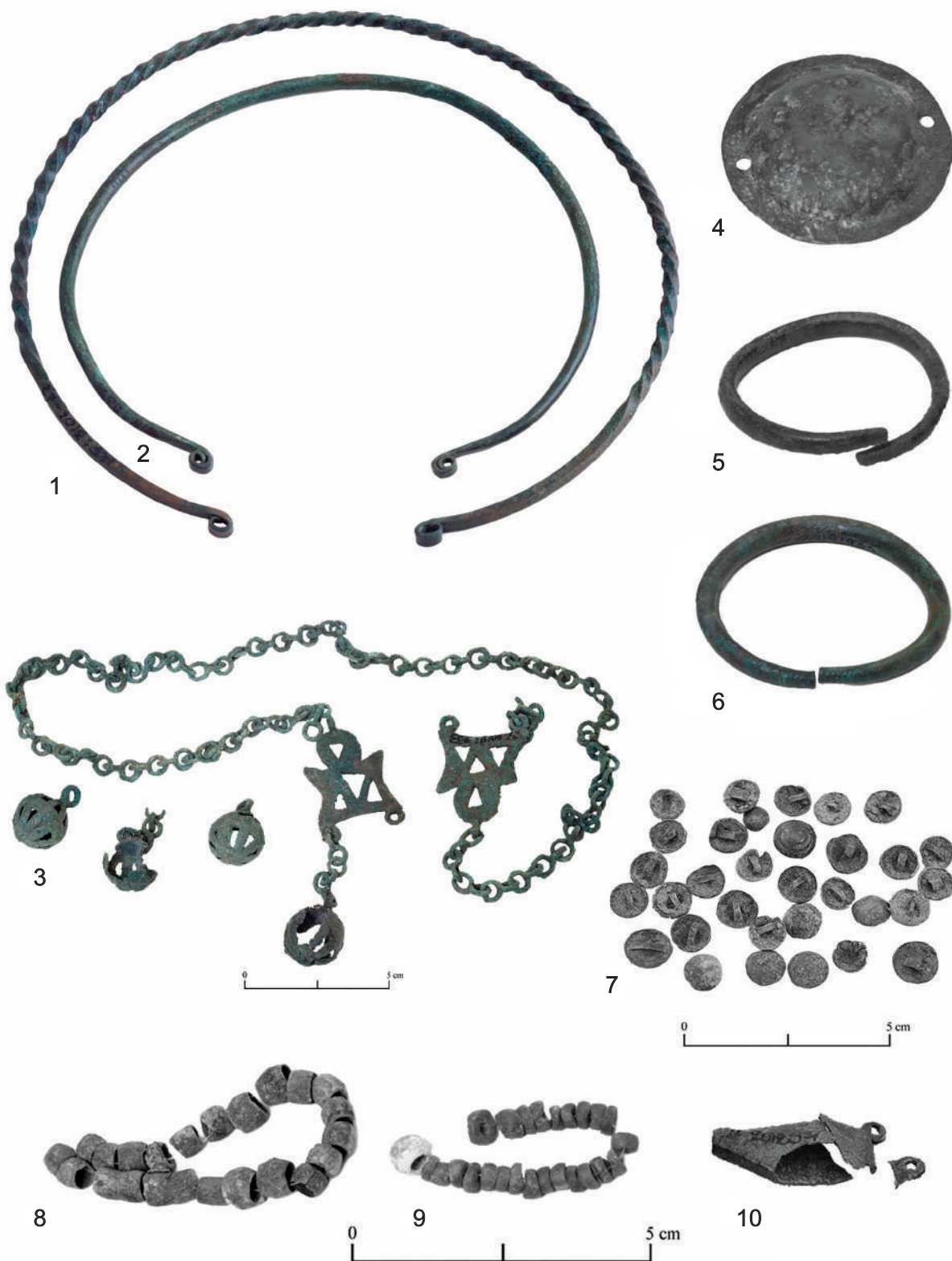

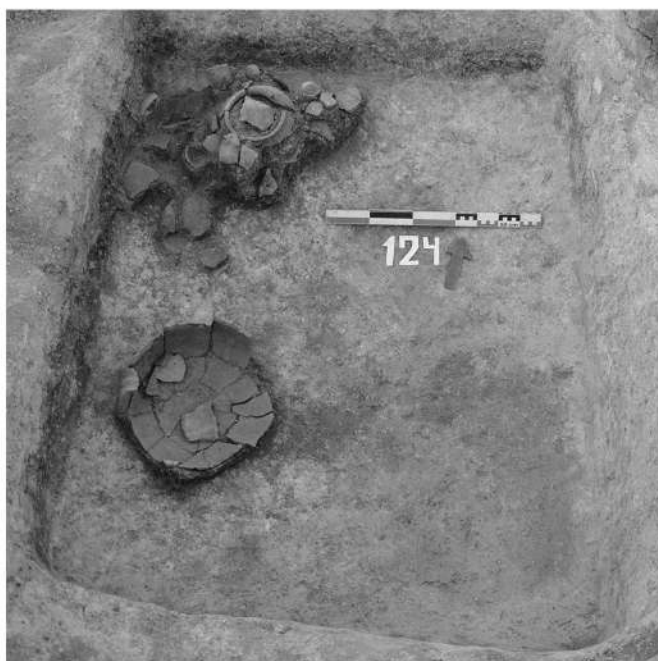
5

6

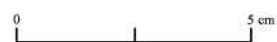

1

2

3

4

5

1

2

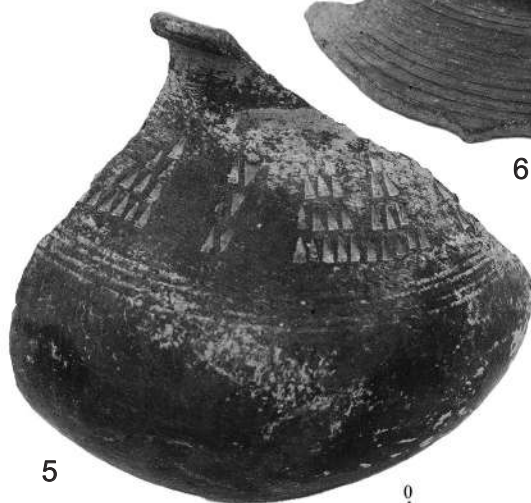
3

4

6

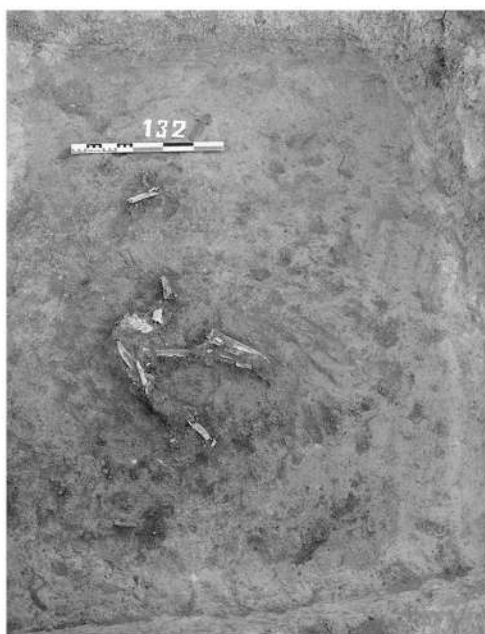

5

7

0 10 cm

1

2

3

4

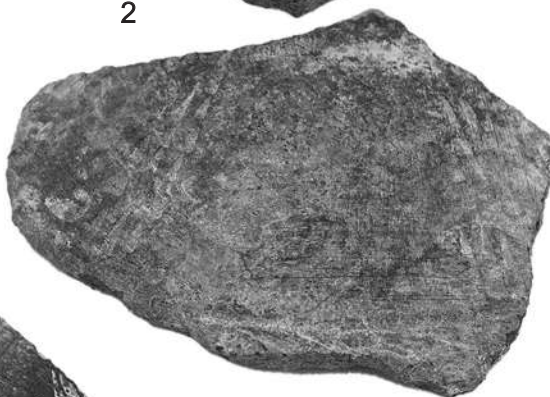

1

2

0 5 cm

3

0 5 cm

4

0 2 cm

1

2

3

4

5

6

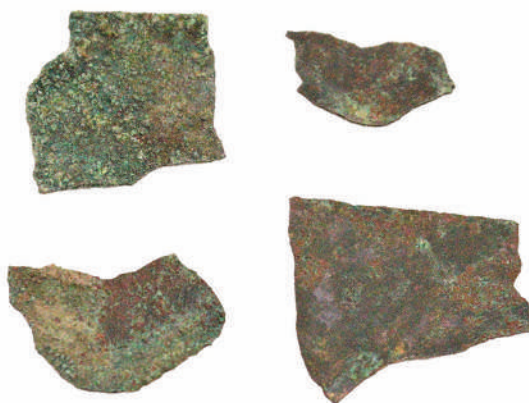
0 10 cm

1

2

3

4

5

6

1

2

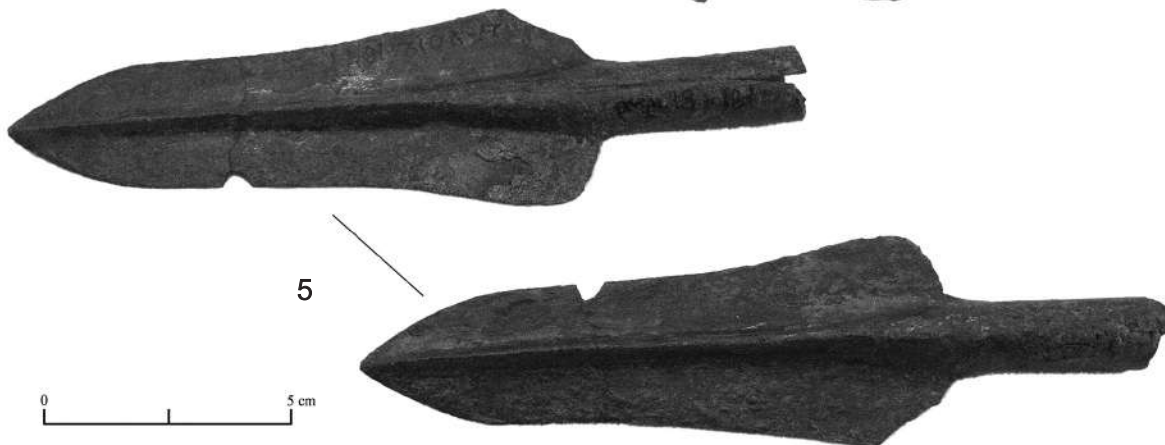
3

4

5

1

1

2

3

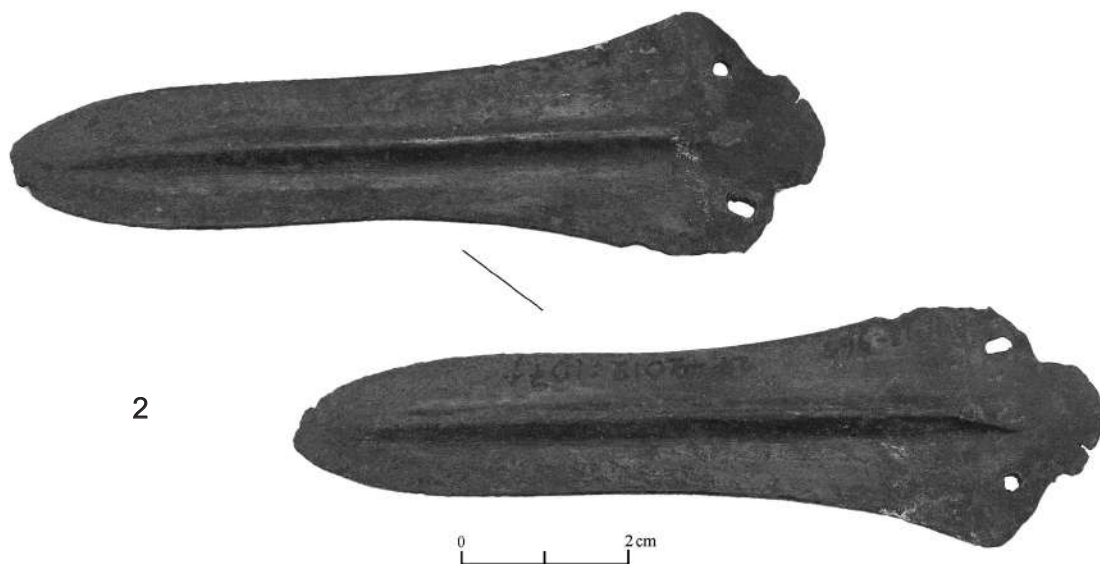

4

0 10 cm

1

2

1

2

3

4

5

6

7

8

1

2

1

2

3

4

5

6

7

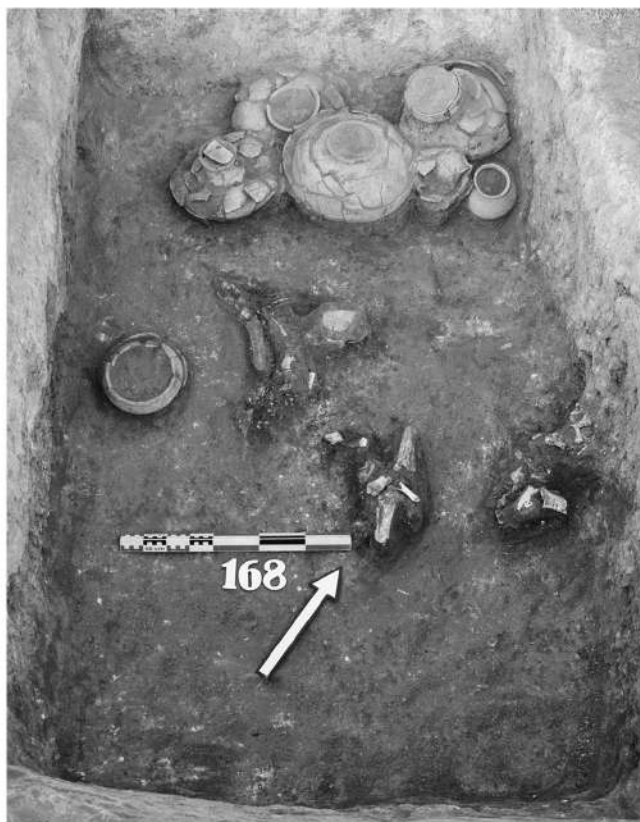

8

9

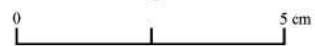
0 10 cm

1

2

3

4

5

1

2

3

4

5

6

0 5 cm

1

2

3

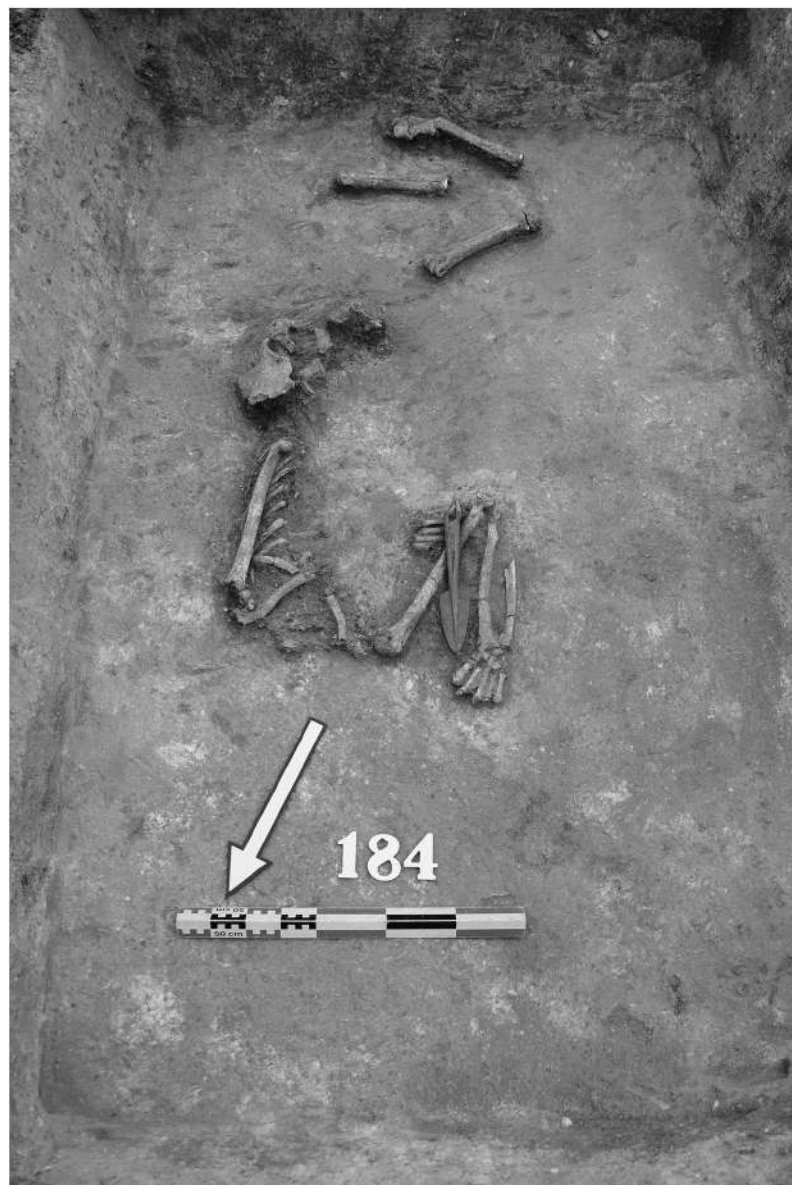
4

5

0 5 cm

0 2 cm

1

2

3

4

0

2 cm

5

6

7

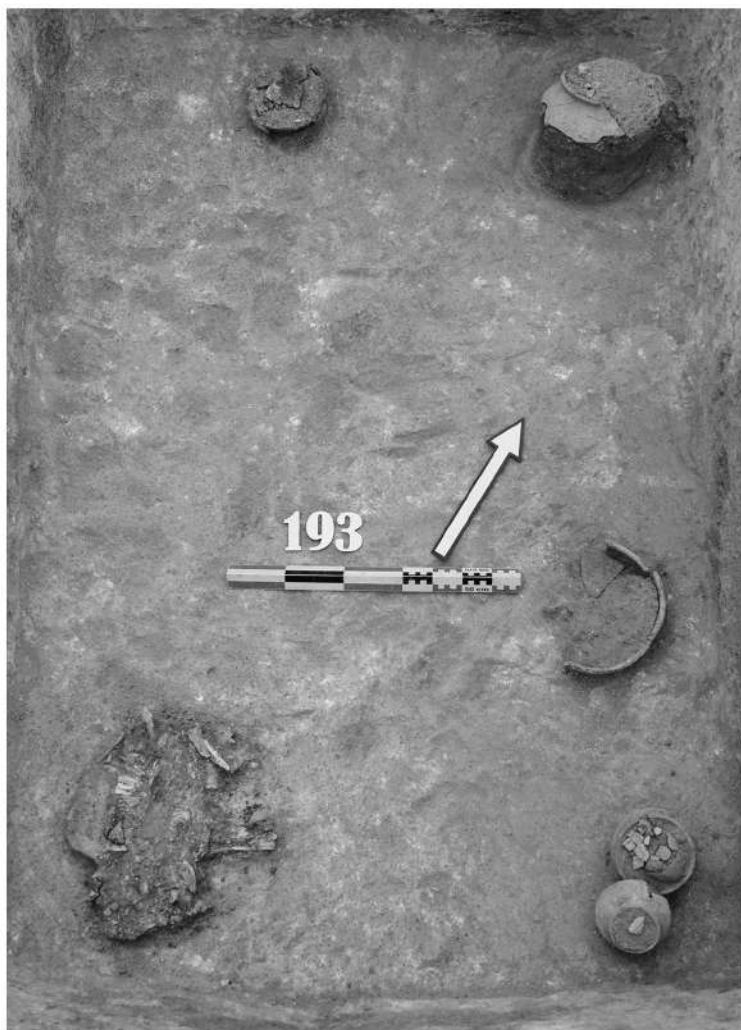
0

5 cm

1

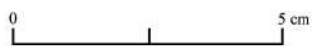
1

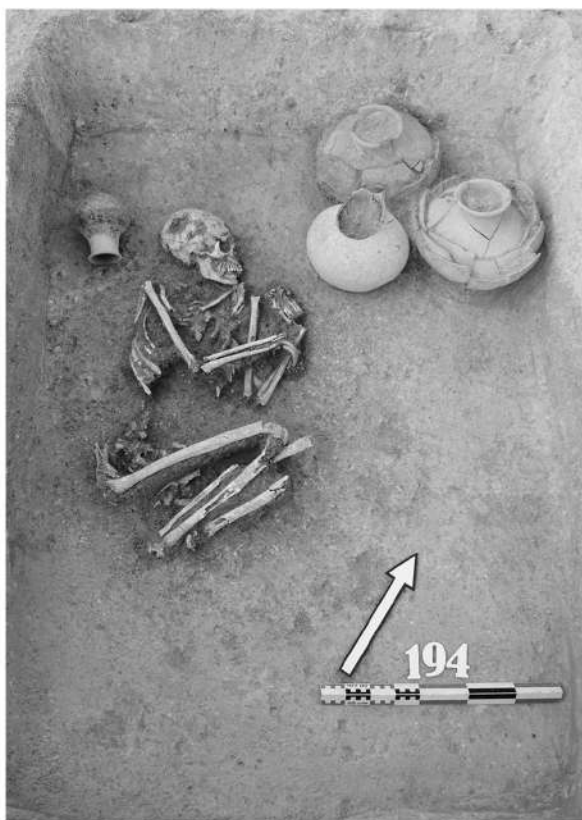

2

3

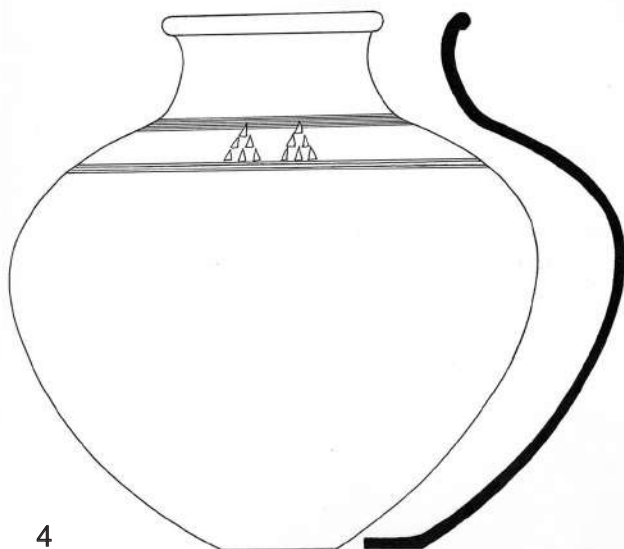
1

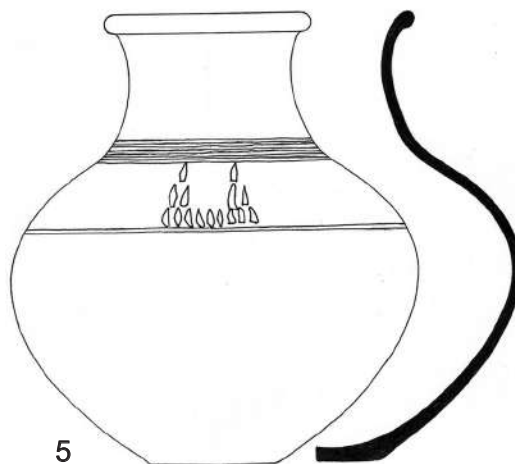
2

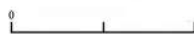
3

4

5

1

2

4

3

5

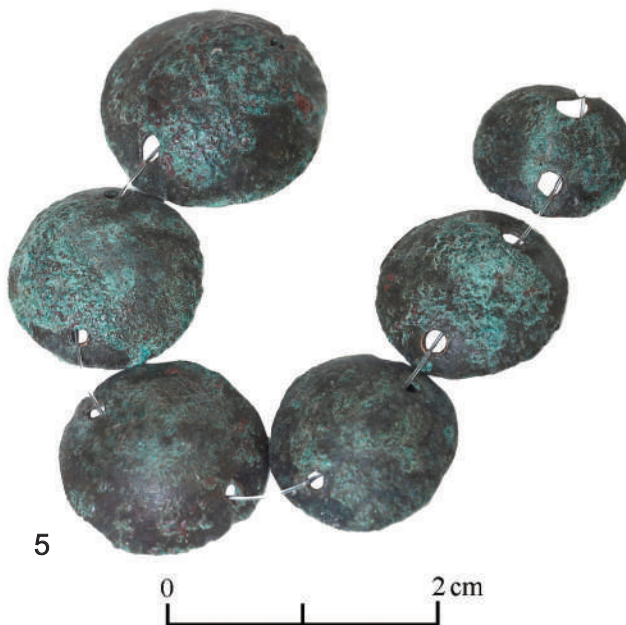
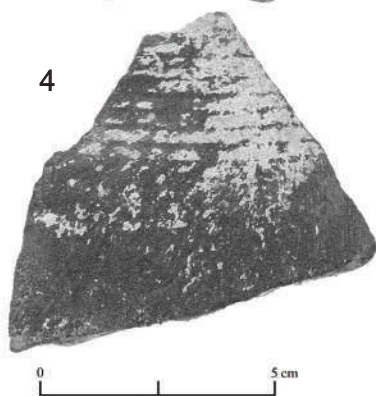

1

2

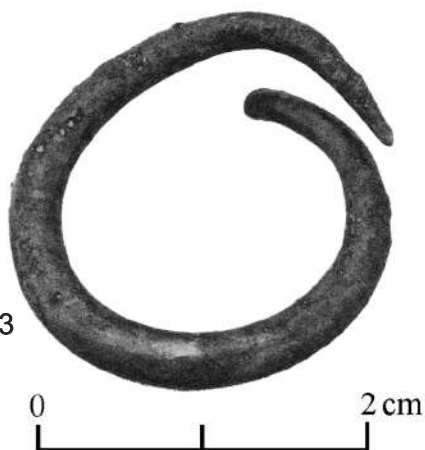

1

2

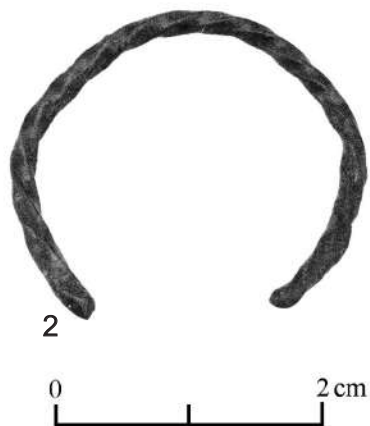
3

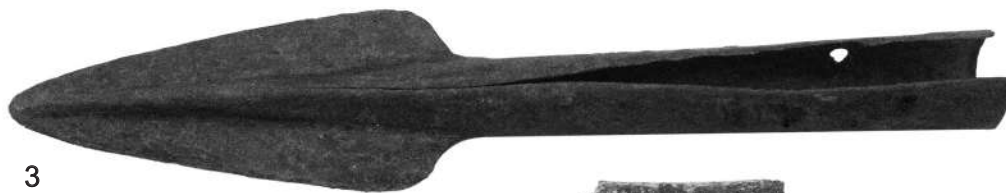
4

1

2

3

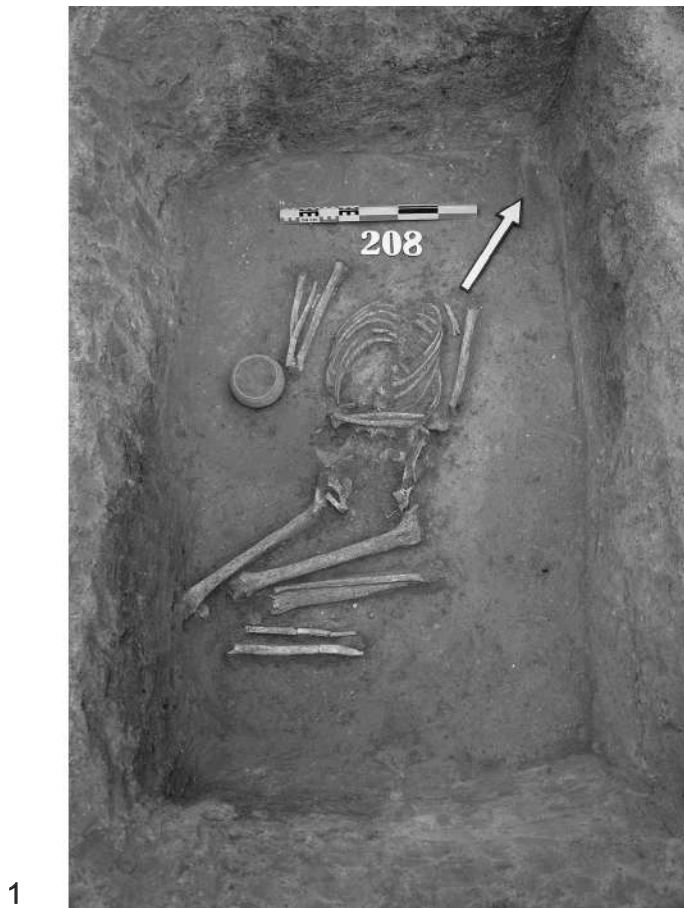

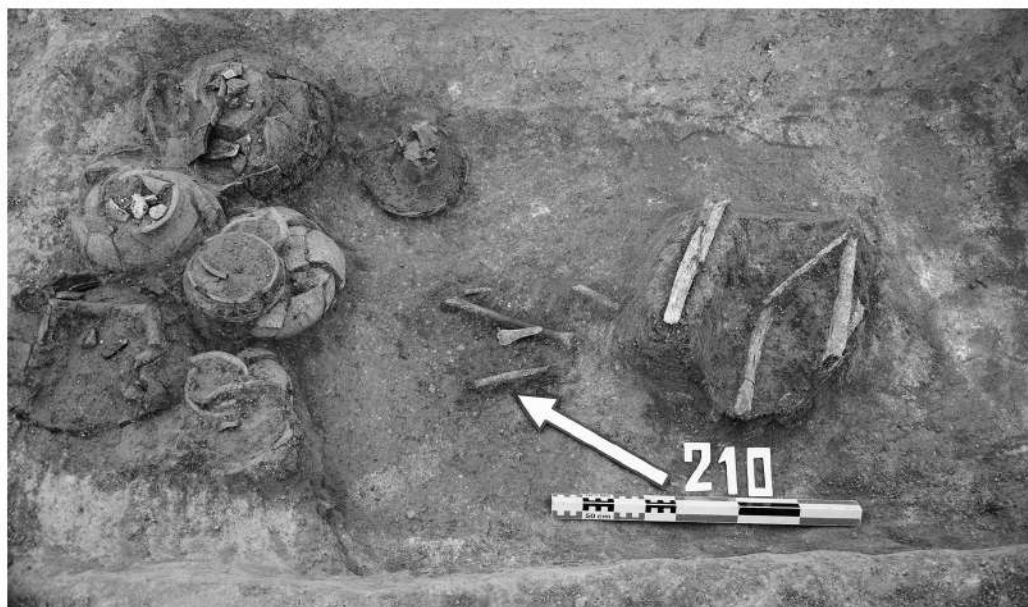
4

5

1

2

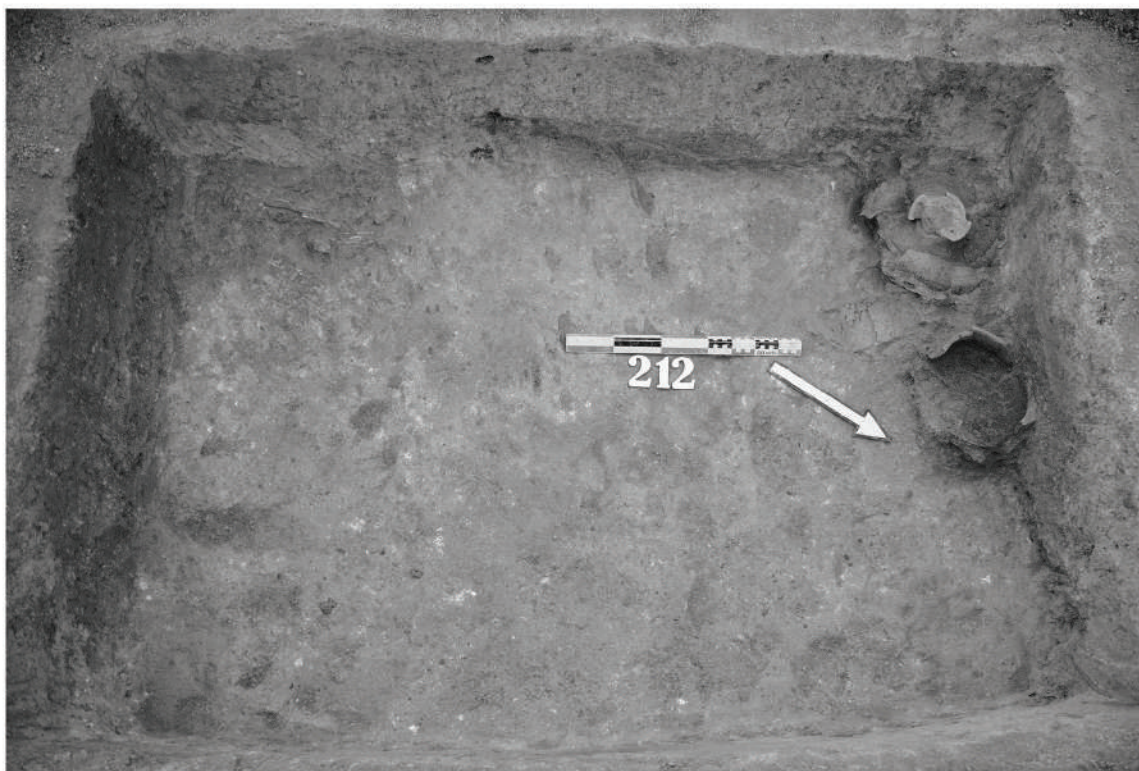
0 2 cm

3

4

0 5 cm

1

2

3

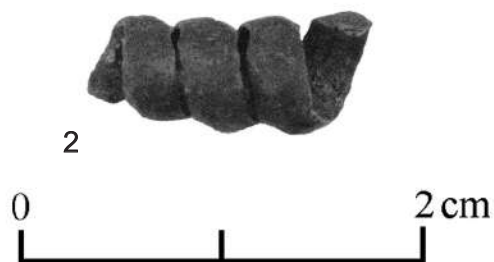

4

1

3

1

3

2

1

2

3

4

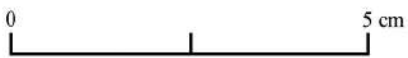
5

6

7

1

2

3

4

0 2 cm

5

6

0 5 cm

1

2

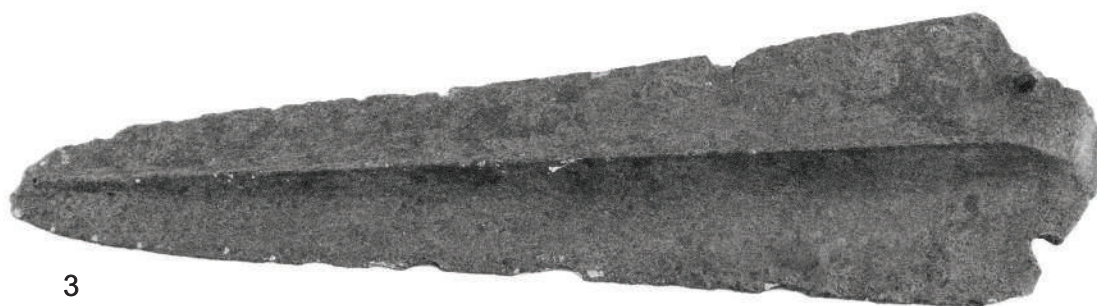
0 10 cm

1

2

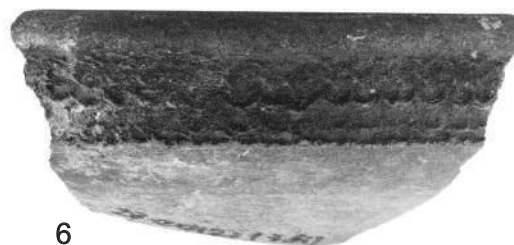
3

4

5

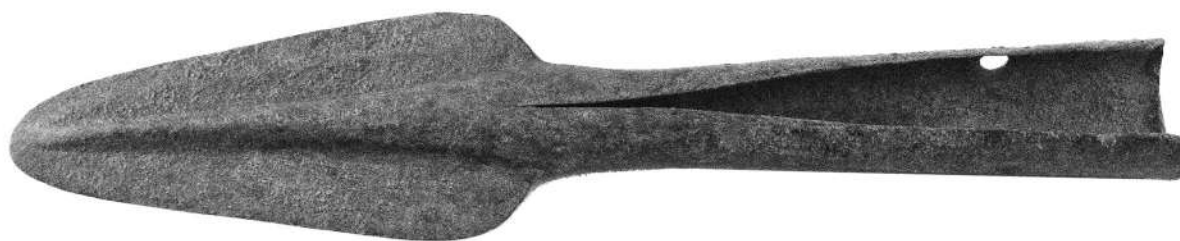

6

1

2

1

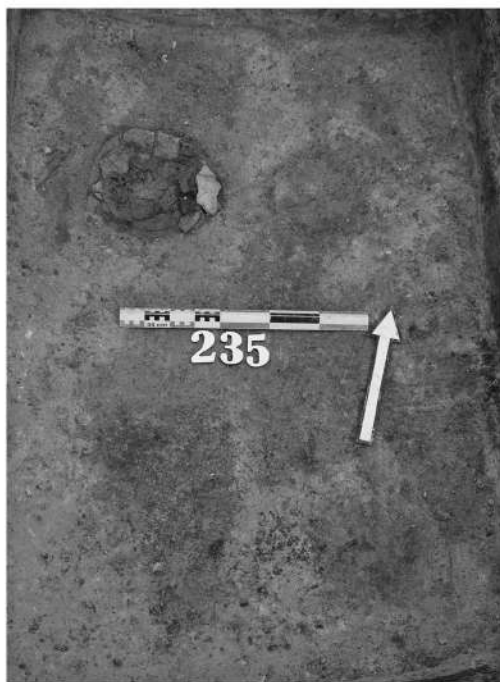
2

3

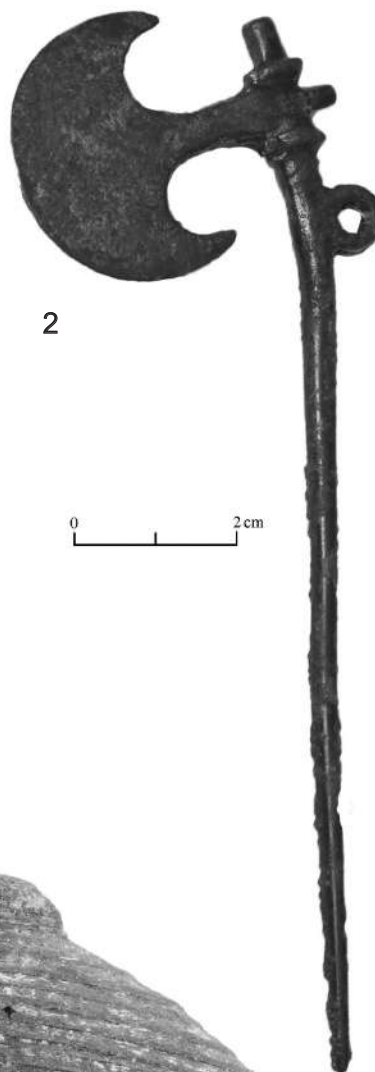

4

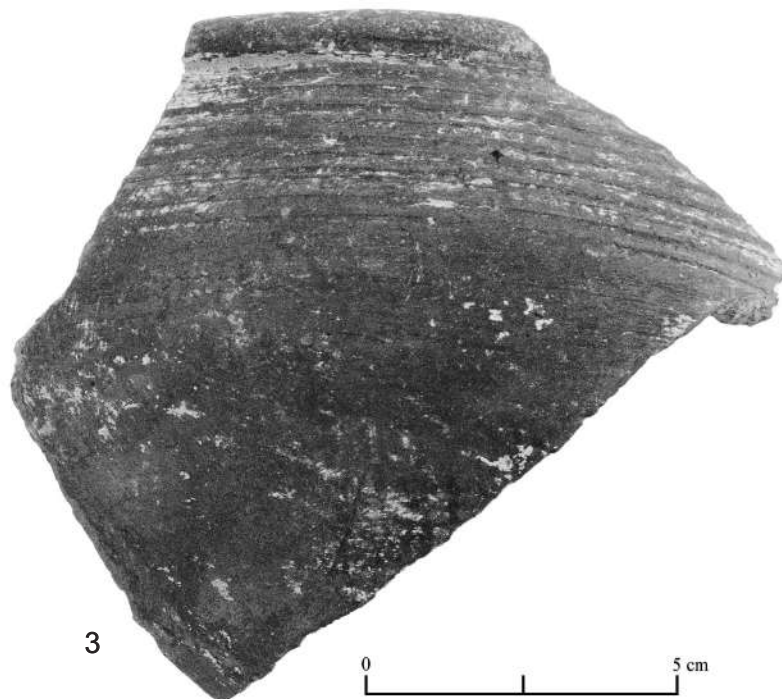
5

1

2

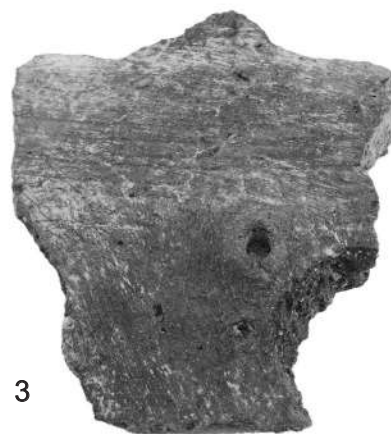
3

1

2

3

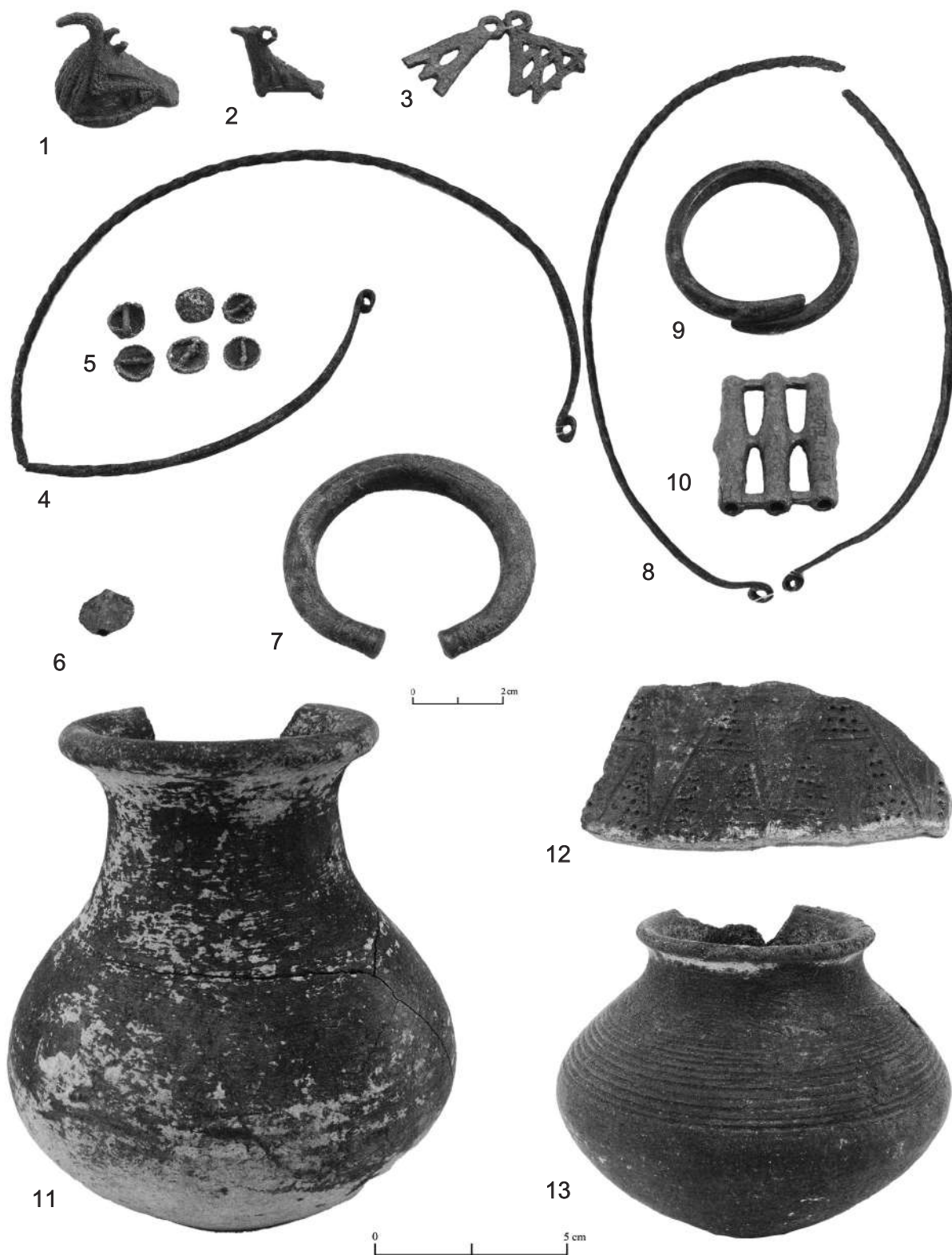

4

5

1

5

4

2

3

6

7

0 5 cm

1

2

3

4

5

6

1

2

3

4

5

6

1

2

3

4

5

6

7

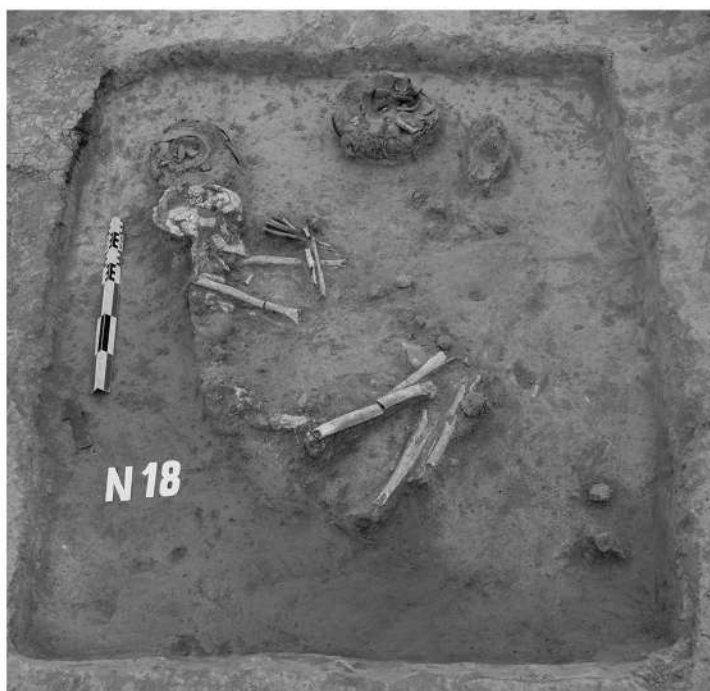

8

9

1

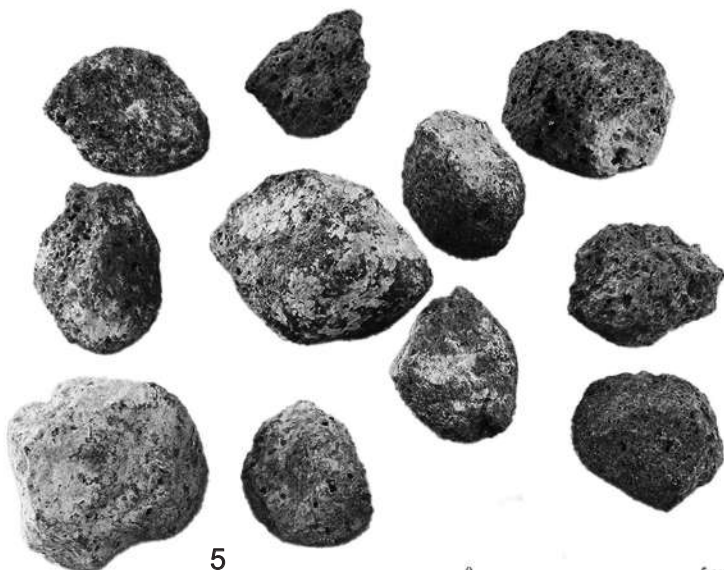
2

3

4

5

6

1

2

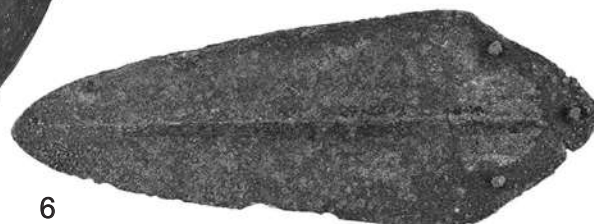
3

4

5

6

7

8

© საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
© Georgian National Museum

გამომცემლობა „ფაქტორიტი სტილი“

📍 საქართველო, თბილისი, ა. ენუქიძის ქ. №5

☎ 032 2 500 580

ISBN 978-9941-9822-3-1